

**T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**18. VE 19. YÜZYIL OSMANLI HALKLARI KADIN
GIYİM KUŞAMININ KÜLTÜREL ETKİLEŞİM
BAĞLAMINDA ANALİZİ**

BERNA YILDIRIM ARTAÇ

MODA TASARIMI ANABİLİM DALI

HAZİRAN 2018

**18. VE 19. YÜZYIL OSMANLI HALKLARI KADIN GİYİM
KUŞAMININ KÜLTÜREL ETKİLEŞİM BAĞLAMINDA ANALİZİ**

Berna YILDIRIM ARTAÇ

DANIŞMAN:

Prof.Dr. Emine KOCA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MODA TASARIMI ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2018

Berna YILDIRIM ARTAÇ tarafından hazırlanan "18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Halkları Kadın Giyim Kuşamının Kültürel Etkileşim Bağlamında Analizi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Moda Tasarımı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Emine KOCA

Moda Tasarımı Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan : Prof. Dr. Fatma KOÇ

Moda Tasarımı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Başak BOĞDAY SAYĞILI

Moda ve Tekstil Tasarımı, Atılım Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi:

05/06/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Berna YILDIRIM ARTAÇ

05/06/2018

18. VE 19 YÜZYIL OSMANLI HALKLARI KADIN GİYİM KUŞAMININ
KÜLTÜREL ETKİLEŞİM BAĞLAMINDA ANALİZİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Berna YILDIRIM ARTAÇ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

Haziran 2018

ÖZET

Osmanlı Devletine dair gerçek ya da yoruma dayalı görseller içeren minyatürler, gravürler, albümler ile hükümler, kanunnameler, tereke defterleri, seyahatnameler gibi görsel ve yazılı eserler tarihe tanıklık eden belgeler olarak değerlendirilmektedir. Her biri geçmişe dair kanıt özelliği taşıyan bu tür eserler, aynı zamanda Osmanlının günlük hayatına dair bilgiler veren açıklayıcı belgeler olarak da kabul edilmektedir. Bu belgeler arasında yer alan minyatürler, gravürler, albümler, Osmanlı Devleti'nde yaşayan halklara ilişkin görsellerle sosyal yapıya ve yaşama dair birçok veriyi yansıtmaktadır. Görsellerin hazırlandığı dönemin giysilerine dair malzeme, biçim, renk, kullanım ve süsleme özelliklerine ışık tuttuğu düşünülmektedir. Bu sebeple minyatürler, gravürler, albümler titizlikle incelenmesi gereken belgeler arasında yer almaktadır. Coğrafi sınırları içerisinde uzun yıllar farklı halkların bir arada yaşadığı Osmanlı devletinde, toplumsal yaşamı düzenlemek adına giyim kuşam biçimlerinde kesin çizgilerle ayırımlar oluşturulmaya çalışılmasına rağmen, kültürel etkileşimin gücünün ağır gelerek çoğu zaman bu sınırların aşıldığı ve ortaya çıkan benzer biçimler, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışma da; 18. Yüzyıl ve 19. yüzyılda Osmanlı devletinde yaşayan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum kadın giyimi incelenerek, dört halkın giyim kuşam kültürü arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi amaçlanmıştır. Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi ve kadınlarının günlük giyimlerini yansıtan toplam 79 gravür ve resim, araştırmacı tarafından hazırlanan giysi inceleme (Gözlem Formu) formu ile incelenmiştir. Tablolar halinde sunulan giysi görselleri, biçimsel ve kullanım özellikleri açısından ele alınarak, renk, kumaş ve süsleme gibi tasarım özellikleri açıklanmış ve halkların kadın giysileri arasındaki benzerlik ve farklılıklar yorumlanmıştır. Çalışma ile alan yazınına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Bilim Kodu : 40611/7.020

Anahtar Kelimeler : Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum, Giyim Kuşam, Giysi,
Kültür

Sayfa Adedi : 197

Danışman : Prof. Dr. Emine KOCA

AN ANALYSIS OF WOMEN'S CLOTHING OF IN 18TH AND 19TH CENTURY
OTTOMAN SOCIETIES WITHIN THE CONTEXT OF CULTURAL
INTERACTION
(Master Thesis)

Berna YILDIRIM ARTAÇ

GAZİ UNIVERSITY
ENSTITU OF FINE ARTS

June 2018

ABSTRACT

Written works such as miniatures, engravings, albums, decrees, legal codes, inheritance records and travel books which contain real or interpretive visuals related to the Ottoman State are considered to be documents bearing witness to history. These kinds of documents, each of which has historical significance, are also recognized as explanatory documents imparting information about the daily life of the Ottoman Empire. The miniatures, engravings and albums among these documents contain images of people belonging to the various communities in the Ottoman State, reflecting information on the social structure and many other aspects of life. These images are also considered to shed light on the material, form, color, usage and decoration of the clothes of the period. Hence miniatures, engravings and albums are documents that need to be analyzed in detail. In the Ottoman state, where different peoples lived within the same geographical borders for many years, there were many attempts to create distinctive boundaries in the forms of clothing belonging to distinct communities in order to organize social life. However, cultural interaction often overrode these restrictions, and the resulting similarities in clothing form the starting point of this study. Focusing on the examination of the clothes belonging to Turkish, Armenian, Jewish and Greek women who lived in the Ottoman Empire in the 18th and 19th centuries, this study aims to determine the similarities and differences between the clothing cultures of the four communities. A total of 79 engravings and paintings reflecting the everyday clothing of Turkish, Armenian, Jewish and Greek women were examined with the help of a clothing examination form (observation form) prepared by the researcher. The visuals of clothes, presented in tables, were analyzed according to form and usage, design features such as colors, fabrics and embellishments were explained, and the similarities and differences between the women's garments of the communities were interpreted. It is thought that the study will contribute to the body of literature in this field.

Science Code : 40611/7.020

Key Words : Turkish, Armenian, Jewish, Greek, Clothes, Clothes, Culture

Page Number : 197

Advisor : Prof. Dr. Emine KOCA

TEŞEKKÜR

Tez sürecimin başlangıcından sonuna kadar büyük bir sabır ve özveri ile bana yol gösteren, bunu yaparken kendi yolumu bulmama imkan sağlayan ve bu yaklaşımıyla akademik kimliğimin çok önemli belirleyicilerinden biri haline gelen özgün ve doğru olanı savunma yaklaşımını benliğime yerleştiren, sonu gelmeyen görsel analizlerimi ve oluşturduğum taslak metinleri sabırla okuyup değerli öneriler getiren ve en önemlisi akademik yaşantım sürecinde karşılaştığım olumsuzluklar ve vazgeçişlerimin karşısında dik durmam gerektiğini ve vazgeçmemem konusunda beni güdüleyerek olumlu enerjisi ve desteği ile bana güç veren değerli danışmanım Prof. Dr. Emine Koca' ya; çalışmanın belli aşamalarındaki sorularımı özveriyle ele alarak, değerli önerileriyle tezin olgunlaşmasında ve yol kat etmesine değerli katkıları ile yön veren kıymetli hocam Prof. Dr. Fatma Koç'a; tezimin çalıştığım kısımlarını okumaya zaman ayırarak önerileriyle önemli katkılar sağlayan ve bitirmem noktasında hiçbir desteğini benden esirgemeyen, akademik hayatımın başlangıcında tanıştığım ve kendisinden çok şey öğrendiğim Atılım Üniversitesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü öğretim üyelerinden değerli hocam Dr. öğretim üyesi Başak Boğday Saygılı' ya ayrıca lisans eğitimimden bu yana yaşadığım tüm olumlu ve olumsuz deneyimlerimde hiçbir zaman desteğini yakınlığını ve özverisini esirgemeyen her zaman samimiyet ve sıcaklığını hissettiğim değerli dostum Atılım Üniversitesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü öğretim görevlilerinden Serdar Egemen Nadasbaş' a; önümde geniş ufuklar açan, yaşamın her alanında güçlülere göğüs germemi olanaklı kılan, aldığım kararlarda beni büyük özveriyle destekleyen, her zaman olumlu ve yapıcı olan annem Nuran Yıldırım'a; tüm kimliklerin üzerinde tuttuğu önce insan olabilme duygusunu aşıl原因an her yeni mezuniyetin ardından yeni okul başlangıçlarında benimle birlikte aynı heyecanı yaşayan, bana olan güvenini hiç yitirmeyerek sabırla destek olan, eğitim ve disiplinin önemini kavratan, tez yazım sürecimde ihtiyacım olan tüm teknolojik desteği sağlamak ve hazırladığım her çalışmanın bir yedeğini oluşturması da dahil olmak üzere birçok konuda desteğini esirgemeyen ve her zaman güvенеbileceğimi bildiğim sırtımı yasladığım dağ olan babam Hikmet Yıldırım' a; kendisi ile birlikte yeni başlangıçlara adım attığım, anne baba olma duygusunu deneyimlediğim, öğrenci okutmanın bu kadar zor olduğunu bilmiyordum espirisine rağmen benden sabırla maddi, manevi ve psikolojik yönden hiç bir desteğini esirgemeyen hayat arkadaşım, sevgili eşim Önder Artaç' a; hayatıma kattığı yorgunluk ve sorumluluğun yanında; tatmadığım bir duyguyu yaşatan, kalbimi ılıkılaştıran, merhametimi arttıran, hayatımı renklendiren, mutlu eden, keyif veren ve güldüren Minik Uçan Kaplan oğlum Mehmed Yağız Artaç'a çok çok çok teşekkür ederim...

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
RESİMLERİN LİSTESİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	3
1.2. Amaç.....	5
1.3. Önem.....	6
1.4. Varsayımlar/Sayıtlar.....	8
1.5. Sınırlılıklar.....	8
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ LİTERATÜR.....	9
2.1. Kavramsal Çerçeve.....	9
2.1.1. Osmanlı Devletinin sosyal yapısı.....	9
2.2.2. Giyim-kuşam ve kültür.....	17
2.2.3. Osmanlıda giyim kuşam.....	22
2.2.4. Osmanlı'da gayrimüslim giyim kuşamına yönelik düzenlemeler	36
3. YÖNTEM.....	47
3.1. Evren ve Örneklem.....	47
3.2. Veri Toplama Teknikleri.....	48
3.3. Verilerin Analizi.....	48
4. BULGULAR VE YORUM.....	51
4.1. Osmanlı Toplumunda Müslüman Türk Kadın Giyim Kuşamı.....	51
4.2. 18. ve 19. Osmanlı Toplumunda Müslüman Türk Kadını Günlük Giyim Kuşamı.....	60

4.3. 18. ve 19. Osmanlı Toplumunda Müslüman Türk Kadını Sokak Giyim-Kuşamı.....	80
4.4. 18. ve 19. Osmanlı Toplumunda Müslüman Türk Kadını Düğün Töreni Giyim Kuşamı.....	98
4.5. Ermeni Kadın Giyim Kuşamı.....	105
4.6. 18. ve 19. Yüzyıl Ermeni Kadını Günlük Giyim Kuşamı.....	107
4.7. 18. ve 19. Yüzyıl Ermeni Kadını Sokak Giyim Kuşamı.....	115
4.8. 18. ve 19. Yüzyıl Ermeni Kadını Düğün Töreni Giyim Kuşamı.....	121
4.9. Yahudi Kadın Giyim Kuşamı.....	126
4.10. 18. ve 19. Yüzyıl Yahudi Kadın Günlük Giyim-Kuşamı.....	131
4.11. 18. ve 19. Yüzyıl Yahudi Kadını Sokak Giyim Kuşamı.....	139
4.12. 18. Ve 19. Yüzyıl Yahudi Kadını Düğün Töreni Giyim Kuşamı.....	145
4.13. Rum Kadını Giyim Kuşamı.....	148
4.14. 18. ve 19. Yüzyıl Rum Kadını Günlük Giyim-Kuşamı.....	153
4.15. 18. ve 19. Yüzyıl Rum Kadını Sokak Giyim Kuşamı.....	164
4.16. 18. ve 19. Yüzyıl Rum Kadını Düğün Töreni Giyim Kuşamı.....	169
5. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	173
KAYNAKLAR.....	183
EKLER.....	195
Ek-1. Giysi İnceleme Formu.....	196
ÖZGEÇMİŞ.....	197

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim.2.1. Tılsımlı gömlekler.....	28
Resim.4.1. Osmanlı kadın ev giysisi ile görülen Lady Montegü.....	65
Resim.4.2. Levni'nin kızları.....	67
Resim.4.3. 18. ve 19. yüzyıl müslüman Türk kadını günlük giyim kuşamı	68
Resim.4.4. Osmanlı hanımları-buhari	77
Resim.4.5. Levni imzalı 1720-25 Feraceli kadın	83
Resim.4.6. 18. ve 19. yüzyıl müslüman Türk kadını sokak giyim kuşamı	86
Resim.4.7. Türk kadını.....	94
Resim.4.8. Türk ve Ermeni kadınları sokakta isimli resmi Lennep.....	95
Resim.4.9. Türk gelini	100
Resim.4.10. 18. ve 19. yüzyıl müslüman Türk kadını düğün töreni giyim kuşamı	101
Resim.4.11. 18. ve 19. yüzyıl Ermeni kadını günlük giyim kuşamı	110
Resim 4.12. 18. ve 19. yüzyıl Ermeni kadını sokak giyim kuşamı.....	117
Resim.4.13. Türk Ermeni kadınları sokakta.....	120
Resim.4.14. 18. ve 19. yüzyıl Ermeni kadını düğün töreni giyim kuşamı	122
Resim.4.15. Ermeni gelini.....	125
Resim.4.16. 18. ve 19. yüzyıl yahudi kadını günlük giyim kuşamı	133
Resim.4.17.Yahudi kadını	138
Resim.4.18. 18. ve 19. yüzyıl yahudi sokak giyim kuşamı.....	139
Resim.4.19. 18. ve 19. yüzyıl yahudi kadını düğün töreni giyim kuşamı.....	146
Resim.4.20. Peralı Rum kadını.....	154
Resim.4.21. Rum kızı.....	155
Resim.4.22. 18. ve 19. yüzyıl Rum kadını günlük giyim kuşamı	156
Resim.4.23. Peralı Rum kadını.....	165
Resim.4.24. 18. ve 19. yüzyıl Rum kadını sokak giyim kuşamı	166

Resim.4.25. 18. ve 19. yüzyıl Rum kadını düğün töreni giyim kuşamı.....	170
Resim.5.1. 18.yüzyıl ve 19. yüzyıl halklar arası günlük giyim kuşam değerlendirilmesi	174
Resim.5.2. 18. ve 19. yüzyıl halklar arası sokak giyim kuşam değerlendirilmesi	177
Resim.5.3. 18. ve 19. yüzyıl halklar arası düğün töreni giyim kuşam değerlendirilmesi	180

1. GİRİŞ

Uygarlıklar, toplumlar ve kültürler incelenirken tarihi olayların yazılı belgelerinin yanı sıra yazılı olmayan belgelerin arasında yer alan; toplumların yerleşim şekilleri, yaşam biçimleri, inanç ve değerlerini yansıtan soyut ve somut kültür ürünleri bulunmaktadır.

Geçmişte oluşmuş deneyim ve birikimlerin ürünleri giysiler, kültürde sürekliliği sağlamaları ve tarihsel değerleri taşımaları açısından, toplumların, dönemlerin sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel özelliklerini yansıtmada önemli rol üstlenirler. Sınıf, din ve millet gibi kavramların yanı sıra toplumsal hiyerarşinin korunmasında da giysilerin renk ve biçimleri belirleyici olmuş, bu nedenle giyim etkili bir araç ve iletişim dili haline gelmiştir (Koca ve Koç, 2014, s.373). Bu özellikleri nedeniyle giyim kuşam biçimleri ve bu biçimleri oluşturan giysi parçaları kültürel belge niteliği taşımaktadırlar.

Geleneksel oluşumlarla şekillenen toplum yapısı sembollerin dış mekânda anlam kazanması ile meydana gelmektedir. Giysi ise “sembol” dilini tüm mekânlarda en iyi şekilde ifade etmektedir. Karma kültürlü oluşum gösteren Osmanlı toplumunda, biçimsel ve renksel ifadeler ile simgesel özellikler taşıyan giysilerin, devletin sosyal yapısını ifade etmede araç olarak kullanılan belgeler niteliğindedir (Meriç, 2005, s.405).

Farklılıklar üzerine kurulu, inançlara göre biçimlenmiş mozaik bir yapıya sahip olan Osmanlı toplum düzeni, sosyo-kültürel ve dinî plânda çoğulcu bir nitelik taşımaktadır. Buna göre Osmanlı Devleti’nde toplumun çeşitli dinî ve kültürel kesimleri bir araya gelir, fakat kendileri olmaktan çıkmazlardı. Her grup kendi dinini, dilini, fikirlerini ve yaşama biçimini muhafaza eder ve bu durum yasalarla korunurdu (Eryılmaz, 1999, s.237). Farklı halklara mensup grupların kendi olma özelliklerini yansıtan ve toplumda ayırt edilebilmelerini sağlayan en önemli gösterge olan giyim kuşam biçimleri yasalarla belirlenen konular arasında önemli bir yere sahiptir. Çoğu kez sınırlamalar şeklinde olan bu düzenlemeler 16. Yüzyıldan modernleşme sürecine kadar geçen dönemde her zaman aynı yoğunlukta olmamış, bazen üretim (zanaatkar), bazen görsel ve estetik (biçim, renk ve kullanım), bazen de ekonomik açısından ele alınmış ve

böylece Osmanlı'daki tüm sosyal gruplar arasındaki farklılık ortaya koyulurken, toplum içindeki statülere de dikkat çekilmiştir. Sonraki düzenlemelerde ise farklılıklardan ziyade tebaa arasındaki eşitliği vurgulamaya yönelik semboller üzerinde durulduğu pek çok kaynakta yer almaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle İstanbul'da yaşayan gayrı Müslimlerin öncülüğünde gelişen Batılı giyim tarzı, aynı zamanda yeni yaşam biçimlerinin de oluşmasına neden olmuştur. Bu değişime Türklerde ayak uydurmasına rağmen, giyim kuşamın Osmanlı toplumundaki toplumsal statü belirleme rolü sürdürülmeye çalışılmış ve giyim kuşama yönelik ilgili düzenlemeler yapılmaya devam etmiştir. Yani giysinin zaman ve mekâna göre değişim göstermesi batılılaşmanın etkisiyle açığa çıkmış ve çeşitlilik göstermiştir (Meriç, 2005, s.413).

Osmanlı Devletinde' de ilk zamanlardan beri hem devlet katlarında hem de tebaa (yönetilen halk) arasında uygulanan giysi düzenlemeleri, sosyal hayatın ve hareketliliğin önemli göstergelerini oluşturmaktadırlar. Giysiler devlet görevlileri içerisindeki, devlet görevlileri ile yönetilen sınıflar arasındaki ve yönetilen sınıflar içindeki farklılıkları gösterir, sınırları belirlerlerdi. Farklı gruplara ait bireylerin taktıkları özel başlıkları ve giyecekleri giysileri belirten düzenlemelerde, kullandıkları başlıklar üzerinde önemle durulur, giysi, kemer ve diğer giyim eşyalarını cins ve renkleri bakımından gruplandırıldıkları (Quataert, 2009, s.214).

Müslüman, Hıristiyan, Yahudi gibi ayrı dine mensup farklı halkların uzun yıllar bir arada yaşadığı Osmanlı devletinin bu çok kültürlü yapısı ve belli bir 'millet'in üyelerinin giysilerinin ayırt edici özellikleri ile oluşturulmuş ayrıştırılma durumu Batılıların ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla; çeşitli nedenlerle veya özel olarak Anadolu'yu ziyarete gelen Batılı seyyahlar Osmanlı giyim kuşamı konusuna bilgi edinmek için özel çaba göstermişlerdir. Lady Montagu anılarında; Osmanlı kadınının giyim-kuşamı hakkında bilgilenmeye çalışırken bu elbiseleri giymekten kendini alamadığını belirtmiş, giysilerin en ince detaylarına ise mektuplarında yer vermiştir. Garnett (2009), "Türkiye'de Aile Hayatı" adlı seyahatnamesinde Osmanlı'da bir arada yaşayan Ermeni, Rum, Yahudi ve Türk halkının, geçmişlerinden gelen imajlarla sosyal hayatlarını sürdürdükleri ve farklı karakterlerinin yanı sıra farklı görünüşleriyle de birbirlerinden ayrıldıklarını kabul ettiklerini belirtmektedir. Dönem

seyahatnamelerinde Osmanlı'da kadınlarının giyim kuşamlarına ilişkin bilgiler ve görsellerle bu konudaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Kaşifler ve gezginler, karşılaştıkları beden kapatma ve giyinme tarzlarını belgeleyerek, konu ile ilgili yorumlarda bulunmuşlardır. Bazıları gezilerinden sadece objeleri değil çizimler ve giysi örnekleri de getirmişlerdir (Jones, 2009, s.24). Genellikle gezginlerden günümüze ulaşan görsel ve yazılı kaynaklarda, Osmanlı'daki farklı halklara mensup kadınların giyim tarzlarının Müslüman Türk kadınlarınkinden pek de farklı olmadığı belirtilmekle birlikte, süsleme, malzeme, kullanım, donanım unsurları ve özellikle renklerin önemli bir ayırım sağladığına vurgu yapılması, araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu çalışmada, 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Toplumunda bir arada yaşayan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum Halkların Giyim-kuşam özelliklerinin İncelenerek benzerlik ve farklılıklarının kültürel etkileşim açısından yorumlanması amaçlanmıştır.

1.1. Problem Durumu

Osmanlı'da giyim, toplumun "etiket" kurallarının bir parçası ve toplumsal hiyerarşinin korunmasındaki temel unsurlardan biri olduğu için, hazırlanışına, tasarım zenginliğine, kumaşın cinsine ve süslemesine önem verilmiştir. Padişahlar tarafından belirli dönemlerde yayınlanan giysilerin renk, biçim, kumaş kalitesi gibi özelliklerini belirten fermanlar bu önemi vurgulamaktadır (Koca, 2009, s.64). Bu nedenle farklı halklara mensup topluluklarla uzun yıllar hüküm süren büyük bir devlet olan Osmanlı'nın giyim kuşam biçimlerindeki zenginlik tartışılmayacağı gibi, biçimler arasındaki kültürel etkileşimin oluşturduğu benzerlikler ve kesin çizgilerle belirlenen farklılıklar da göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Çünkü Osmanlı toplumunda giysiler hiyerarşik düzenin korunmasında önemli bir sembol olarak kullanılmış, giysilerin biçim, kesim, renk, kumaş kalitesi ve başlık gibi detayları çok halklı devlet yapısı içinde sınıf ve ünvanları belirleyici unsur olmuştur. Bu durumu Kurnaz (1991, s.33); "Rum, Ermeni ve Yahudiler, peygamber neslinden olmayan türkler gibi baslarına yeşil renk saramazlar, Müslümanların elbiselerini taklit edemezlerdi" ifadesiyle açıklamıştır.

Söz konusu durumun korunmasına her dönem özen gösterildiği gibi uygulamaların aksadığı dönemlerde resmi uyarılarda bulunulduğu tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Büyük bir devlet yapısı içinde bu kadar önem atfedilen giyim kuşam biçimlerinin, sembolik açıdan taşıdığı görev düşünüldüğünde, araştırma ve belgeleme çalışmalarının kültürel açıdan ne kadar gerekli olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Sosyal yaşam alanlarında toplumsal uzlaşının gerekliliğinin önem kazanmasıyla kültürel değerlerin ve çalışmalarının ön planda olduğu günümüzde, pek çok kültür öğesinin yozlaştığı, yok olduğu ya da yanlış kullanıldığı gözlenmektedir. Eksik, yanlış bilgiler üzerine inşa edilen diğer çalışmalarla birlikte yaratılan kavram kargaşası, durumu daha da vahim hale getirmekte, geri dönüşü çok zor olan kayıplara yol açmaktadır. Bir ülkenin kültürüyle özdeşleşmiş giyinme biçimi, giysi parçası veya süsleme öğesi başka bir kültürün ürünü olarak belirtilmekte ve iki kültüre de zarar vermektedir. Özellikle belirli bilgi birikimine sahip olan, deneyimli alan uzmanları tarafından yapılmayan veya farklı amaçlarla çok yüzeysel olarak ele alınmış, bilimsellik ve sistematiklikten uzak yapılan araştırmaların bu durumun oluşmasında öncelikli yer aldığını belirtmek gerekmektedir.

Kültürel kayıpların yanı sıra yozlaşmaya da neden olan bu tür kavram kargaşalığına meydan vermemek adına, kültürel değer özelliği taşıyan giyim kuşam ürünlerinin, alanın uzmanı, deneyimli kişilerce, belirli bir sistematikte analiz edilerek belgelenmesi gerekliliği duyulmakta ve çözümlenmesi gereken önemli bir problem olarak görülmektedir.

Konuya ilişkin yapılan literatür taramasında; Osmanlının sosyal yapısının ve özellikle giyim kuşam kültürünün pek çok araştırmacının ilgisini çektiğini söylemek mümkündür. Ancak çalışmaların çoğunun konuyu farklı açılardan ele almış ve giyim kuşam özelliklerine konularıyla ilgili olduğu kadar, yüzeysel olarak değinmiş olduğu gözlenmiştir. Oysa çok kültürlü bir yapıya sahip olan Osmanlı devletinin toplumsal hiyerarşi ve statü konularında araç olarak kullandığı giysilerin, devletin sosyal yapısına dair bir belge niteliğinde olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Osmanlı toplumunda yaşayan farklı halkların giyim kuşam biçimleri ve özelliklerinin belirlenerek, ortak ve farklı yanlarının kültürel etkileşim açısından

değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşüncesi ile çalışma planlanmış ve yürütülmüştür.

18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Toplumundaki Halkların Giyim-kuşam özelliklerinin incelenerek benzerlik ve farklılıklarının kültürel etkileşim açısından yorumlanması amaçlanmıştır. Bu araştırmada; yazılı ve görsel kaynaklardan yola çıkılarak, Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum, halklarının giyim kuşam özellikleri incelenmiş, giysilerin biçim (süliet), renk, kumaş, süsleme, aksesuar ve kullanım özellikleri açıklanmış, halk giysilerindeki benzerlik ve farklılıklar kültürel etkileşim açısından yorumlanmıştır.

1.2. Amaç

Korunma amacı taşıyarak insan hayatına giren giyim, zamanla giyen toplumun inanç, kültür, yaşam tarzını ifade eden, çevresindekilere kimliğine dair mesajlar veren, geleneksel toplumlarda kişinin için de bulunduğu sosyal statüye ait özellikleri de yansıtan bir araca dönüşmüştür. Geleneksel toplumlarda giyim, bireyin sosyal sınıf özelliklerini yansıtmaktadır. Giysiler bazı rol ve özellikleri tanımlamaktadırlar. Kişiler yaşlarına uygun, cinsiyetlerine göre, toplum içerisindeki durumuna ve işine uygun olanı giymektedirler (Barbarosoğlu, 2013, s.28) Bu nedenle, geçmişe yönelik bilgilerin elde edilmesinde giysi önemli bir kanıttır. Toplumlar geleneksel giyim kuşam özelliklerini kendilerine veya yaşadıkları devletin kurallarına göre anlamlar yükleyerek şekillendirmişlerdir. Tüm uygarlıklarda olduğu gibi Osmanlılarda da farklı kültürlere sahip gruplar için değişiklik gösteren, giysilerin biçimsel özellikleri kültürel olgulara bağlı kalınarak oluşturulmuştur.

18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Toplumundaki Halkların Giyim-kuşam özelliklerinin incelenerek benzerlik ve farklılıklarının kültürel etkileşim açısından yorumlanmasının amaçlandığı bu araştırmada; Yazılı ve görsel kaynaklardan yola çıkılarak, Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum, halklarının giyim kuşam özellikleri incelenmiş, giysilerin biçim (süliet), kumaş, renk, süsleme, kullanım ve donanım özellikleri belirlenmiş, giysilerdeki benzerlik ve farklılıklar kültürel etkileşim açısından yorumlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın belirtilen amacına ulaşmak için aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

18. ve 19. Yüzyılda ;

1. Müslüman Türk kadınlarının giyim-kuşam biçimleri ve özellikleri nelerdir?
2. Ermeni kadınlarının giyim-kuşam biçimleri ve özellikleri nelerdir?
3. Yahudi kadınlarının giyim-kuşam biçimleri ve özellikleri nelerdir?
4. Rum kadınlarının giyim-kuşam biçimleri ve özellikleri nelerdir?
5. Osmanlı Toplumunda yaşayan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum halklarının kadınlarının Giyim-kuşamlarındaki benzer ve farklı özellikler nelerdir?

1.3. Önem

Giysilerin, kullanıldıkları döneme ışık tutan, toplumların yaşam biçimlerini, güzellik algılarını ve bu toplumların farklılıklarını yansıtan olgular olduğu düşünülmektedir. Giyim- kuşam, insanoğlunun yaşam döngüsünde başlangıçta korunma amacı taşımasına rağmen, zamanla geniş kültürel izler taşıyan bir araç haline dönüşmüştür. Ekolojinin, toplumsal ve kişisel değer yargılarının, törelerin, kültürel ve ekonomik koşulların biçimlendirdiği önemli bir kültürel öge olan giyim; aynı zamanda da kültür taşıyıcısıdır (Hanılçe, 2011, s.425). Bu sebeple; toplumların tarih sahnesinde var olmalarında, şekillenmelerinde ve geleceğe kendileri ile ilgili izler bırakabilmeleri konusunda giysiler önemlidir.

Medeniyetler ve toplumlar incelendiğinde, neredeyse hepsinin en belirleyici özelliğinin giysilerinin olduğu görülmektedir. Farklı toplumlara ait giyim özellikleri; ait oldukları kültürler ve içerisinde buldukları coğrafyanın iklimsel özelliklerine göre değişiklik gösterirken; bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde topluluğun tanımlayıcı görseli haline de gelmektedir. Örneğin, Antik Mısır denildiğinde drapeler, pililer, kırmalar ve tunik şeklinde kalasirisler akla gelirken (Hazır, 2006, s.6), Antik Yunan denildiğinde ise dökümlü kumaşlar ile kumaşların oluşturduğu bolluklar hatırlanmaktadır (Ertürk, Kipöz, Çivitçi, Üreyen, Kanışkan ve Kağnıcıoğlu, 2013, s.3-5).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, tekstil ve giyim ürünleri, hem zengin kültür miraslarıyla, hem de rekabet gücüne sahip olan üretimiyle, neredeyse birer giysiden daha çok, görsel bir iletişim dili biçimine dönüşmüştür. Özellikle iletişim dili açısından üzerinde çok durulan ve devlet düzeyinde titizlikle denetlenen bir konu olmuştur. Osmanlı sarayının yüzyıllar boyu saray Nakkaş hanelerinde yapılan minyatürlü el yazma kitapları dönemin giysilerini en iyi şekilde sunan görsel eserler konumunda karşımıza çıkmaktadır (Koç, 2009, s.97).

Karma bir toplum olan Osmanlı Devleti birçok etnik/dinsel topluluğu içinde barındırmaktadır (Akıncı, 2013, s.2). Bu topluluklar içerisinde yaşayan bireylerin hangi gruba ait olduğunun belirlenmesi ise; giysilerin kumaşları ve renkleri ile sağlanırken, giysiler aynı zamanda giyenin ait olduğu toplum düzeyini de yansıtmaktadır (Arığ, 2006). Eski toplumların çoğunda olduğu gibi Osmanlı'da da giyim kuşam farklı kültürel yapıya sahip topluluklar arasındaki farklılıklar kadar, sosyal mevki farkını da belirleme amacıyla olmuştur. Örneğin gayrimüslimler ile Müslümanların başlarına aynı renk sarık sarmaları ve aynı giysileri giymeleri yasaklanmıştır. Osmanlılar, kavuğun türlerini kullanmakla birlikte sarığı simge saymaktan vazgeçmemişlerdir. Beyaz sarık Müslüman Türklere, diğer renkli sarıklar ise gayrimüslimlere ayrılmıştı. Bazı toplumlarda değişik renkleri üstün sayanlar olmuştur (Koloğlu, 1978, s.12). Osmanlı İmparatorluğunda giyim, toplumunun etiket kurallarının bir parçası, çok önemli bir görsel iletişim dili ve toplumsal hiyerarşinin korunmasındaki temel unsurlardan biri olarak görüldüğü için, reform sürecinde bile bu yönde tanımlamalar ve tasarımlar gerçekleştirilmiştir (Koca, 2009, s.80).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren özellikle devletin yükselme döneminde, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan azınlıklara Osmanlı "millet sistemi" içinde etnik ve dinsel kimliklerini barış ve düzen içinde koruma fırsatı verilmiş, bu anlayış içinde din, ırk, hukuk ve kültür eşitliği Osmanlı toplumunda her devirde mümkün olabilmiş ve farklı dinlere mensup gruplar yüzyıllar boyu İmparatorlukta yaşayabilme imkânı bulmuşlardır. Bu nedenle, birlikte uzun yıllar aynı kültürü paylaşarak yaşayan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum, halklarının giyim kuşam biçimlerinin kültürel etkileşim sonucu benzer özelliklerinin oluşması ile devlet tarafından halklar arasındaki ayırım giysilere getirilen bazı sınırlamalarla yaratılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla,

görsel olduğu kadar sosyal açıdan da önemli mesajları yansıtan giyim kuşam biçimleri kültürel değer taşımakta ve araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bir parçasının ayrı bir sembolik ve tarihi değeri olan giyim kuşam ürünlerinin belgelenmesine katkı sağlamak açısından da bu çalışma önem taşımaktadır.

Osmanlı toplumunda yaşayan halkların giyim kuşam kültürüne dair yapılan çalışmaların genellikle belirli gruplar veya giysi parçalarına yönelik olduğu dikkate alındığında; Osmanlı toplumunu oluşturan farklı kültürlere sahip grupların giyim kuşam özelliklerinin bir arada ele alınarak incelenmesi, bu konudaki kültürel etkileşimi ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, alanda uzman olmayan kişiler tarafından yapılan bazı çalışmaların bilimsel temelli olmadığı ve yüzeysel olarak yapıldığı düşünüldüğünde; bilimsel alt yapıya sahip uzman kişiler tarafından, alanın gerektirdiği belli bir sistematikte yapılan olan bu tür araştırmaların doğru ve güvenilir bilgiler sağlaması, çalışmanın önemini artırmaktadır.

1.4. Varsayımlar/Sayıtlar

Araştırma kapsamında ulaşılan yazılı ve görsel kaynakların; 18. Yüzyıl ve 19. yüzyıl a ait kadın halk giysilerini yansıttığı, araştırmanın amacına hizmet edecek ve örneklem grubunu temsil edecek nitelikte olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde yaşayan, Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum halklarına ait, ulaşılabilen resim ve gravür kadın giysi görselleri ile sınırlıdır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ LİTERATÜR

2.1. Kavramsal Çerçeve

2.1.1. Osmanlı Devletinin sosyal yapısı

Türkler; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında ve çok farklı coğrafyalarda devletler kurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Karadeniz' in kuzeyinden doğu Avrupa'ya, oradan da İtalya ve Fransa içlerine kadar ilerleyen Türk kavimlerinin izleri ve Balkanlarda oluşan Türk asıllı devletler ve sonuç olarak doğu-batı ticareti ve İslam dünyasına hâkim olan Türklerin ulaştıkları medeniyet Batılıların eserlerine konu olmuştur (Halaçoğlu, 2014, s.55-57). Diğer milletlere oranla çok farklı coğrafyalarda yer alan Türkler, Orta Asya' dan çıkarak, İran üzerinden Anadolu, Kafkaslar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika ve Avrupa'ya uzanarak, Hazar denizinin kuzeyinden Ukrayna ve Balkanlar' a, Hindistan' a kadar ulaşmışlardır. Birbirinden çok farklı özelliklere sahip olan ülkelere yerleşerek, değişik zaman ve mekânlarda devletler kurmuşlardır (Ünal, 2014, s.54). Bu devletler içerisinde yer alan Osmanlı Devleti tarihi Türkler açısından incelendiğinde; Osmanlı Devleti kurucularının Orta Asya'dan geldiklerinin ve Türklüklerinin farkında oldukları görülür (Afyoncu, 2012, s.684).

Osmanlı Devleti tarihte var olan büyük, uzun ömürlü ve geniş coğrafyalara yayılmayı başaran imparatorluklardan biridir (Quataert, 2009, s.28). Ortaçağ şartlarında kurulmuş beylik Rumeli'de ve Anadolu'da genişleyerek 1453'te İstanbul'un fethiyle beraber, yönetimin başarısı ile Osmanlı İmparatorluğuna dönüşerek, cihan devleti haline gelmiştir (Kodaman, 2007, s.2). Doğu ile Batı arasında köprü olan ve üç kıtada hâkimiyet kuran Osmanlı Devleti, kendi kültürü ile egemen olduğu topraklardaki kültürleri bütünleştirmiştir (Er Türk ve diğerleri, 2013, s.27).

Osmanlı devleti çeşitli din, mezhep ve ırklara mensup toplulukları bünyesinde toplayan çok milletli bir yapıya sahipti. Devletin toplumsal, siyasal ve yönetsel yapısı, ırk esasına göre değil, düşünce ve inanç ile temellendirilmişti. Osmanlı devletinin varlığını sürdürdüğü dönem Avrupa'sında, Osmanlı Devleti kadar birbirine zıt ve farklı din ile ırklardan oluşan bir imparatorluk ya da devlet mevcut değildi (Eryılmaz,

1992, s.10). Osmanlılarda din farklılaşma aracı rolünü üstlenmişti (Quataert, 2009, s.212). Kendine ve yönetiminde bulunan topluluklara özgü sistemler geliştiren Osmanlı devleti, bünyesinde varlığını sürdüren farklı kavim ve inanç gruplarının birbirleriyle ve devletle barış içerisinde yaşamalarını sağlamıştır (Dabağyan, 2010, s.11).

Osmanlı toplumu, Osmanlı Devleti bünyesinde yaşamış halkların bütünüdür. Osmanlı devletinde yaşayan topluluklar etnik kökenleri dikkate alınmadan, sadece mensup oldukları din veya mezhep esasına göre gruplandırılmışlardır (Bozkurt, 1993, s.50). Osmanlı da Toplum, Müslüman ve Müslüman olmayan "millet" lerden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bulunan Müslümanların bütüne "Millet-i İslam", geri kalanlara "Millet-i Gayrimüslime" denilmektedir (Özbilgen, 2010, s.414).

Osmanlı toplumu "Müslüman" ve "gayrimüslim" olmak üzere iki ana sınıftan oluşmaktaydı (Eryılmaz, 1992, s.11). Küçük bir uç toplumundan başlayıp adil ve adaletli yönetimi sayesinde çok geniş topraklara hükmeden Osmanlı Devletinin; bu yaklaşımı fethedilen bölgelerin elde kalmasını sağlamaktaydı. Müslüman toplumun yaşantısı dini kurallara göre şekillenirken, örfi kurallar da göz ardı edilmemekteydi. Farklı milletlerin din ve örflerine göre mahalli yaşam tarzlarını korumalarına ve devamlılığını sürdürmelerine imkân verilmekteydi (Bozkurt, 1993, s.49-51). Osmanlı Devletinde, adalet, hem devletin temeli hem de dinin esası olmuştur. Eşitlik ilkesinin yerine getirilmesi ile Müslim ve gayrimüslim cemaatlerin güveni kazanılmıştır ve adalet, sistemin merkezini oluşturmaktadır. Gayrimüslim cemaatlerin pek çok konuda kendi cemaat mahkemelerini değil, Osmanlı mahkemelerini tercih etmeleri, Osmanlı'nın adalet üzerindeki hassasiyetini ortaya koymaktadır (Kodaman, 2007, s.3-4). Ancak Osmanlı devlet yönetimi, sınırları içerisinde yaşamlarını sürdüren gayrimüslimler için sınırsız bir şekilde hoşgörüyü sahip değildi. Çağına göre ileri ve kendi döneminde Dünyanın diğer bölgelerinde mevcut olmayan bir tavırla yönetilen gayrimüslimler, devletin koyduğu kanunlar çerçevesinde yönetilmişlerdir (Afyoncu, 2012, s.756). İslâm yönetimi altında kalan ve Müslüman bir devlet olan Osmanlı hâkimiyetini kabul eden gayrimüslimlere yönelik getirilmiş sosyal kısıtlamalar, ikamet yerleri, ikamet biçimleri, dış görünüşleri ve Müslümanlar ile kurdukları ilişkileri düzenleyen kurallardan oluşmaktadır. Bu kısıtlamalar gayrimüslimleri

Müslümanlardan hatta birbirlerinden ayrılarak sosyal düzendeki konumlarının belirlenmesine yarayan dini nitelikli hukuk kuralları ile sağlamlaştırılmış adab-ı muaşeret kurallarıdır (Soykan, 2000, s.176).

Osmanlı toplum düzeni farklılıklar üzerine kurulu olan bir düzen olup, bu mozaik toplum modeli inanç farklılıklarına göre biçimlenmiş ve yasalarla korunmuştur. Bu model sosyo-kültürel ve dinî plânda çoğulcu bir nitelik taşımaktadır. Osmanlıdaki bu çoğulculuk, farklılıkları koruma ve sürdürme biçiminde anlaşılmış ve uygulanmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti'nde toplumun çeşitli dinî ve kültürel kesimleri bir araya gelir, fakat kendileri olmaktan çıkmazlar, her grup kendi dinini, dilini, fikirlerini ve yaşama biçimini muhafaza ederdi (Eryılmaz, 1999, s.237). Osmanlı Devleti'ndeki bu çok kültürlülük, Osmanlı millet sisteminin de temelini oluşturmaktadır.

Gayrimüslimlere, devletin yapısı içerisinde “millet” statüsü verilmesi Fatih Sultan Mehmet zamanında gerçekleşti ve geliştirildi (Eryılmaz, 1992, s.20-29). Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan toplulukları din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetmesine “millet sistemi” denilmektedir (Eryılmaz, 1992, s.13; Gürkaynak, 2003, s.275; Ortaylı, 2011, s.75). Millet sistemi dini cemaatlerin sınıflandırılabilmesi için geliştirilmiştir. Bu kavram her milletin kendi organizasyonu içerisinde, kendi inanç ve gelenekleri etrafında bir topluluk olarak örgütlenmesini ifade eder. Millet sistemi etnik ve dil aidiyetine değil, din ve mezhep aidiyetine dayanmaktadır (Afyoncu, 2012, s.755-756). Millet sistemi bir kompartıman sistemidir ve kişiler kendi dini kompartımanının üyesi olarak en alttan, en üst çizgiye yükselme imkânına sahiptir (Ortaylı, 2011, s.11). Osmanlı treninin çektiği Türkler, Araplar, Kürtler, Boşnaklar, Tatarlar gibi Müslüman toplumların da bir arada seyahat ettikleri vagonların arkasına Rum, Bulgar, Sırp, Macar, Makedon, Karadağ, Gürcü, Yahudi gibi gayrimüslim milletlerin ayrı ayrı oturduğu vagonlar ilave edilmiştir (Kodaman, 2007, s.11).

Osmanlı yetkilileri için en önemli konu din olurken, etnik köken ise belirli durumlarda önem taşımıştır. Osmanlı Devletinde din ve inanç, etnik kökene göre çok daha belirleyici bir konudur. Osmanlı yönetimi tebaasını dini ölçütlere göre sınıflandırmıştır (Faroqhi, 2011, s.50).

Sünnî Müslümanlar etnik kökenlerine bağlı kalmadan ümmetin aslî kabul edilmiş, yönetim işlerini üstlenmişlerdir. Hıristiyan ve Yahudiler ise zimmet ehli konumunda din ve vicdan özgürlüğüne sahip olarak bağımsız bir şekilde hareket edebilmişlerdir (Kurtaran, 2011, s.59 Millet sistemi ile Osmanlı toplumunda gayrimüslimler ve Müslümanlar aynı devletin yönetimi altında, farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşadılar. Sistemin temelinde hukuki ve dini gereklerin yanı sıra farklı grupların hüviyetlerini belirleme kolaylığı da bulunmaktaydı. Gayrimüslimler millet sistemi ile kendi kültürlerini ve dinlerini koruyorlardı. Sosyal yaşantılarında, kültürel özelliklerine bağlı olarak farklılaşmalar olurken, ekonomik ve politik yaşantı aynı idi. Bu sistem Osmanlı Devleti'nin yöneticileri tarafından idare kolaylığı sağlama amacıyla geliştirilmiştir (Karakaş, 2008, s.24).

Osmanlı yönetimi altında bulunan Müslümanlar ve gayrimüslimler, yüzyıllar boyunca Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, İstanbul'un bazı bölgelerinde ve 14. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı devleti tarafından fethedilen topraklarda yerleşim yerleri edinmişlerdir. Birliktelik ve etkileşimler, kent mozağini oluşturan grupların farklı dinsel, kültürel ve sosyal niteliklerini korumalarıyla sürdürülmüştür (Eyüpgiller, 1999, s.49). Gezgin Van Lennep, Türkiye'deki farklı toplulukların Türkmenler, Yörükler, Kürtler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Çerkezler ve Çingenelerden oluştuğunu belirtmektedir (Şahin, 2005, s.216). Osmanlı Devleti, savaşla veya kendi istekleri ile Osmanlı hâkimiyetine giren coğrafyalarda varlıklarını sürdüren insanların kendi adet ve ananelerini yaşamalarına müsaade etmiştir. Ermeniler Ermeni, Rumlar Rum, Arnavutlar Arnavut, Araplar Arap vb. unsurlar Osmanlı yönetiminde gerek halk gerekse devlet yönetiminde yer alsalar dahi mahalli kimlik ve özelliklerini devam ettirmişlerdir (Yuvalı, 2007, s.83). Kimlik bireylerin kültürel birikimleri, yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu, inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize etmektedir (Yıldız, 2007, s.9). Ulusal-kültürel kimlikler toplumlarda tarihten ve soydan gelen din, dil, kültür gibi kavramlardan oluşmaktadır (Güvenç, 1994, s.4; Güvenç, 2006, s.4-5; Akıncı, 2013, s.3). Bu bağlamda Osmanlı toplumunda daha ilk dönemlerden itibaren değişik din ve kültüre sahip insanlar uzun süre çok iyi geçinerek bir arada yaşamışlar, dinlerini, kültürlerini unutmuyarak birbirlerinden etkilenmişlerdir (Akdağ, 1995, s.36; İnalçık, 1997, s.264). Bu nedenle Osmanlıyı oluşturan halklar Türk, Rum, Bulgar, Arap değil,

Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi olarak isimlendirilmişlerdir. Bu gurupların her birine Fatih' den itibaren İslam milleti, Rum milleti, Yahudi milleti, Ermeni Milleti denilmiştir (Gürkaynak, 2003).

Osmanlı' da kültür alanında, yeniçağın başındaki Avrupa ülkelerinden çok daha fazla çeşitlilik bulunmaktadır. Osmanlı egemenliğindeki Balkanlar'da Ortodoks Rumlar, Katolikler, Erdel (Transilvanya) bölgesinde Protestanlar, İstanbul ve Selanikte Yahudiler, Anadolu' da Rumlar ve Ermeniler yaşamaktaydı (Faroqhi, 2011, s.10).

Osmanlılık kaynağı belirsiz bir ortaklık kültürüdür. Osmanlılık bir karışımdır (Ortaylı, 2012, s.10-11). Konu ile ilgili kaynaklarda, pek çok milleti, dini, ırkı, farklı kültürlere sahip grupların yer aldığı bu karışımı yöneten Osmanlı Devletinde genel olarak dört ayrı millet ve kültürden bahsedilmektedir. Kurtaran (2011, s.61-62), “Osmanlı toplumu içerisinde genelde kabul edilen dört millet (millet-iErbia) vardır. Bunlar, Müslüman milleti, Rum milleti, Ermeni milleti ve Yahudi milletidir. Buna göre Osmanlı Millet teşkilâtı, etnik (kavmî) ve lisan aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyetine dayanmaktadır” şeklinde açıklamıştır. Soykan (2000, s.190), ise “Rum, Ermeni ve Yahudi milletleri, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan gayrimüslim cemaatlerin oluşturdukları en önemli milletlerdi” ifadesiyle dört millete vurgu yapmıştır.

Bu nedenle ulusal-kültürel kimlikler ve millet sisteminden yola çıkılarak, Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum halkları araştırma kapsamına alınmıştır. Giyim kuşam olgusunun toplumların sosyal ve kültürel yaşamları içindeki etkin rolü dikkate alındığında, bu halkların Osmanlı devleti topraklarında yaşadıkları yerler ve sosyal yapılarının da bilinmesi önem taşımaktadır. Pek çok kaynakta İstanbul'un nüfus yapısının bu açıdan önemli bir gösterge olduğu vurgulanmaktadır Oliver (1801, s.223). İstanbul'un nüfusu Türk, Rum, Ermeni ve Avrupalı halklardan oluştuğundan dil, din, örf ve adet bakımından oldukça farklı özellikler gösterdiğini, Türklerin, diğer halk topluluklarına göre çok daha büyük bir çoğunluğu oluşturduğunu ve şehrin iç ve dış mahallelerinin her tarafına yayıldıklarını belirtmektedir.

Osmanlı toplumunda Müslüman Türk halkı

Türkler; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında ve çok farklı coğrafyalarda devletler kurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Karadeniz' in kuzeyinden doğu Avrupa'ya, oradan da İtalya ve Fransa içlerine kadar ilerleyen Türk kavimlerinin izleri ve Balkanlarda oluşan Türk asıllı devletler ve sonuç olarak doğu-batı ticareti ve İslam dünyasına hâkim olan Türklerin ulaştıkları medeniyet Batılıların eserlerine konu olmuştur (Halaçoğlu,2014: 55-57). Türkler, diğer milletlere oranla çok farklı coğrafyalarda yer almışlardır. Orta Asya' dan çıkarak, İran üzerinden Anadolu, Kafkaslar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika ve Avrupa'ya uzanarak, Hazar denizinin kuzeyinden Ukrayna ve Balkanlar' a, Hindistan' a kadar ulaşmışlardır. Birbirinden çok farklı özelliklere sahip olan ülkelere yerleşen türkler, değişik zaman ve mekânlarda devletler kurmuşlardı (Ünal, 2014: 54). Bu devletler içerisinde yer alan Osmanlı Devleti tarihi Türkler açısından incelendiğinde; Osmanlı Devleti kurucularının Orta Asya'dan geldiklerinin ve Türklüklerinin farkında oldukları görülür. Osmanlılar Oğuz neslinden ve Kayı boyundandır (Afyoncu, 2012: 684).

Osmanlı toplumunda Ermeni halkı

Osmanlı devletinin egemenliği altında bulunan topraklarda yaşayan ve gayrimüslim tebaasından olan Ermeniler Ortodoks ve Katolik mezhebinden bağımsız bir kiliseye ve dini düşünceye sahiptirler. Hıristiyan olan Ermeni toplumu ile devletin ilişkisini İstanbul Patriği kurardı. Osmanlı Devleti İstanbul Patriğini Ermenilere ait en yüksek makam olarak kabul ederdi (Eryılmaz, 1992, s.42-45).

Soykan (2000, s.210), Osmanlı Devletindeki Ortodoks mezhebinden olmayan Gregoryenlerin, Rumlardan ayrılarak Ermeni Milletini oluşturduklarını ve Ermenilerin dördüncü yüzyılın başında Hristiyanlığı kabul ettiklerini belirtmiştir. Osmanlılar Gregoryen Hristiyanlar için mezhep ismini değil, etnik topluluğun ismini yani; Ermeni ismini yaygın olarak kullanmıştır. Ermeniler, Osmanlı Devleti yönetiminde uzunca bir süre yaşamışlar ve toplumsal yaşayışın doğal bir sonucu olarak kültürel etkileşime girmişlerdir. İki toplum arasındaki etkileşim sebebi ile geleneklerinden giyim tarzına dillerinden günlük yaşantılarına kadar birçok alanda benzerlik gösterdikleri ve

neredeysi Ermenileri Türklerden ayıran tek özelliğin din olduğunu söylemek mümkündür (Şahin, 2005, s.209).

Aybet (2003, s.197), Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde yaşayan Hıristiyan topluluklar arasında Rumlardan sonra en kalabalık nüfusu Ermenilerin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Ermeni nüfusun büyük bir bölümünün XVII. yüzyılda Doğu'da meydana gelen Celli isyanlarına kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaŐadıđını, ancak, bu isyanlar nedeniyle yerlerini terk ederek, güney ve Batı'ya giderek oralardaki Şehir ve kasabalara yerleŐtiklerini, böylece Batı'da çok az olan Ermeni nüfusunun bu gler neticesinde arttığını açıklamaktadır. Bunun sonucu olarak gler nedeniyle Ermeni nüfusunun en çok arttığı il İstanbul olmuştur.

İstanbul'da Ermenilerin nüfusu Rumlardan biraz daha azdır ve Şehrin içinde ve evre mahallelerinde ikamet ederler. Bununla beraber, zenginlerin büyük kısmı son zamanlarda Beyoğu'nda Frenkler arasında, onlara karıŐmadan yaŐamaya başlamışlardır (Oliver, 1801, s.223). İstanbul dışında çoğunlukla Sivas, Tokat, Kayseri, Ankara, Bursa gibi kentlerde yaşayan Ermeniler koyun ve keçi yn, ipek, tütün ve pastırma gibi ürünlerin ticaretini yapmaktadırlar. Kendi kiliselerinde ibadetin yanı sıra nikâh, boşanma gibi toplumsal olaylarını da yöneten Ermenilerin rahipleri padişah tarafından atanmaktaydı (zkaya, 1985, s.150).

Osmanlı toplumunda Yahudi halkı

Yahudi kelimesi, hem bir milleti hem de bir dini ifade eder (Eroğu, 2000). Orta ağ'ın büyük bölümünde Hıristiyan ülkelerde, yani Avrupa'da yaşayan Yahudiler azınlık durumundaydılar ve üstelik önemsiz bir konumda bulunuyorlardı. Bir iki istisna haricinde Yahudi yaşamında yaratıcı ve anlam taşıyan her Şey İslâm lkelerinde ortaya çıkmıŐtır (Lewis, 1996, s.82). Osmanlı hâkimiyeti farklı kültürlerin baskıya maruz kalmadan yaşamasına ve geliŐmesine hizmet ederek gayrimüslimler arasında isteğe bağlı olarak kabul grmŐtir. Bu anlayıŐlı devlet yapısından en çok istifade edenler Yahudilerdir (Gürkaynak, 2003, s.280).

Osmanlı Devletinde Yahudiler, dini inanışlarını, yaşam tarzlarını, gelenek ve göreneklerini, ailevi değerlerini korumayı bilmiŐler, içinde buldukları toplumda

kendileri olarak var olmak için her daim yeni stratejiler belirleyebilmişlerdir (Berber-Gedikli, 2012, s.1780-1784). Osmanlı'da Yahudilerin geleneksel cemaat örgütlenişi, Osmanlı Devletindeki diğer milletlerden farklı olarak, hiyerarşik ve merkezi bir yapıya dayanmamaktadır. Yahudi milleti tarihsel ve kültürel kökenleri birbirinden farklı çok sayıda cemaatten oluşuyordu (Soykan, 2000, s.216).

Osmanlı Devletinde önemli gruplar arasında sayılan Yahudiler devlet protokolünde, Rum ve Ermenilerden sonra gelmektedirler. Osmanlı Devletinin bütün inançlara saygılı politikası sebebi ile Yahudiler rahat bir yaşam sürmüşlerdir. Ticari faaliyetler gerçekleştirmeleri sebebi ile İstanbul, İzmir, Selanik gibi liman şehirleri ve Bağdat ile Halep gibi nüfus yoğunluğunun fazla olduğu önemli vilayetlere yerleşmişlerdir (Eryılmaz, 1992, s.46-47). Yahudiler, İstanbul'daki halk toplulukları arasında en az nüfusa sahip olan topluluktur. Genellikle, şehrin iç kesiminde ikamet etseler de, içlerinde bazıları Galata ve Pera'da yaşar ve tüccarlara simsarlık ederlerdi (Oliver, 1801, s.223).

Osmanlı toplumunda Rum halkı

Gayrimüslimler arasında en önemlileri Rum Ortodoks Kilisesi etrafında toplanan Hıristiyanlardı. Divan-ı Hümayun tercümanlığı gibi önemli görevler Rumlara verilmişti. Bunun en önemli nedeni Osmanlı yönetici ve aydınlarının Arapça ve Farsçayı öncelikli bilmeleridir. Yönetici ve aydınların Batı dillerine aşina iken İstanbullu Rumların Batı dillerine sahip olması var olan nedenler arasında yer almaktaydı. Rumların bu mevkiilere getirilmeleri İstanbul' da Rum aristokrasisinin doğmasına neden olmuştur. Kentin Fener bölgesinde oturan bu aristokratlar (Fenerli Rumlar), görevlerinden elde ettikleri geliri, ailelerinin genişlemesi ve zenginleşmesi, Yunan kültürünü öğrenme ve güçlendirme ile hem Ortodoks millet içinde hem de Osmanlı hükümet sisteminde güç ve statülerini artırmak için kullanmışlardır (Carter, 1980, s.92).

Dönemin seyahatnameleri incelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Rumların, ticaretten devlet yönetimine kadar pek çok alanda görüldüğü, aralarında zengin tüccarların, el sanatlarıyla uğraşan zanaatkarların olduğu bilgilerine ulaşılabilir.

Osmanlı'da Rumlar azınlıklar içinde en ayrıcalıklı sınıfı teşkil ediyorlardı. Tercümanlık hizmetleri, Eflak ve Buğdan beyliği için seçimler Rumlar arasından yapılıyordu. Rum Patriği protokolde diğer cemaat liderlerinin önünde yer alıyordu (Demirağ, 2002, s.31). Rumlar, Osmanlı devletindeki en kalabalık, en zengin, en eğitilmiş ve dolayısıyla en etkin gayrimüslim milleti. Osmanlı egemenliği altındaki cemaatleri, hakim unsurun Rumlar olduğunu göz önüne alarak, Rum ortak adı altında sınıflandırılmıştı (Soykan, 2000, s.192).

Rumlar, İstanbul halkının hemen hemen altıda birini oluşturmaktadırlar ve limanın dip tarafında, Fanaraki veya Fener semtinde ikamet ederler. Ayrıca, Frenklerle birlikte Galata ve Beyoğlu semtlerinde yaşayan Rumlar da vardır (Oliver, 1801, s. 223).

2.2.2. Giyim-kuşam ve kültür

Giyim, insanoğlunun kültürel gelişim ve yaşam sürecinde beslenme ve üreme gereksinimiyle beraber başlayan, kökeninde korunma ağırlıklı olmasına karşın, gelişim sürecinde geniş kültürel fonksiyonlar yüklenmiş bir olgudur. Ekolojik koşulların, toplumsal ve kişisel değer yargılarının törelerin kültürel ve ekonomik koşulların biçimlendirdiği önemli bir kültürel öge aynı zamanda da kültürün hızlı bir taşıyıcısıdır (Erden, 1998, s.6'dan aktaran, Gahramanlı, 2012, s.236).

Giyim ilk çağda inançlarla birlikte iklim ve toplumdaki sınıf ayrılıklarından, Ortaçağda savaşlar, göçler ve milletler arası ticaretten etkilenmiştir (Abalı, 2009, s.17). Giysiyi biyolojik nedenler, psikolojik temeller ve coğrafi şartlar şekillendirmektedir (Abalı, 2009, s.15). Yaşanılan coğrafi konum, insan giyimini belirlemiştir. Bunların yanında giysi seçimine; dini inanış ile kültürel değerlerde etki etmektedir. Çünkü geleneksel toplumlarda sosyal hayat ve toplumsal ilişkilerin fiili-sembolik aktarıcısı olan adab-ı muhaşeret de din merkezli olarak düzenlenmiştir (Meriç, 2005, s.16). Adab-ı Muhaşeret'in içerisinde yer alan giysi bu özelliklerin yanı sıra bireyin yaptığı işi, statüsünü, diğer yönüyle ekonomik durumunu ve cinsiyetini ortaya koymaktadır. Giysi farklı milletlerin ve insan topluluklarının dini inançlarına, medeni durumları ile örf ve adetlerine göre farklılıklar göstermiştir (Arıç, 2007, s.13). Giysiler başlangıçta bedeni koruma ve korunma amacı taşıırken zamanla simgeler taşıyan görsel kavramlara

dönüşmüşlerdir. Bu dönüşüm sürecinde giysiler; giyene ait kültür izleri taşıyan bir aktarım aracı olmuşlardır.

Kültür kavramı ise; gelenekler, değerler, semboller, davranışlar, gibi unsurları içermektedir (Ozankaya, 1994, s.14-16). Kültürün temel özellikleri Leibniz'in sözleriyle "geçmişin yükünü taşımak ve geleceğe gebe olmak" şeklinde açıklanabilir (Özlem, 2000, s.198).

Kültür; bilgiyi sanatı, ahlakı, örf ve adetleri, insanın içinde yaşadığı toplumdan kazandığı bütün kabiliyet ve alışkanlıkları kapsayan, atalarından kendilerine miras bırakılan maddi- manevi değerler bütünü olarak tanımlanabilir. Çeşitli coğrafi bölgelerde yörelerde farklı etnik kökenli uluslarca yapılmakta olan ürünlere tarih boyutu da eklenince kültürel varlıkların zenginliği ortaya çıkmaktadır (Koca, Koç ve Vural, 2007, s.795).

Williams (1977) tarihsel süreçte kültür kavramını üç farklı kullanımla açıklamaktadır.

1. Bireyin, toplulukların ya da toplumların düşünsel, dinsel ve estetik gelişimini ifade etmek.
2. Düşünsel ve sanatsal etkinliklere ve bunların ürünlerine (sinema filmi, tiyatro vb.) sahip çıkmak (Bu özelliği ile kültür sanat ile eş anlamlı kullanılmaktadır).
3. Bireyler, topluluklar ve toplumlar için bir yaşam tarzı, etkinlikler, inançlar ve gelenekler oluşturmak (akt. Oğuz, 2011, s.130-131).

Kültür bir soğanın katmanlarına benzemektedir. Dıştaki, gözlenebilir katman, insanların hangi kültürel öğelerle öncelikli olarak etkileşim içerisinde bulunduğunu gösterir. Gözlenebilir öğeler olarak, giyim, yemek, dil ve yerleşim biçimi bunlar arasında sayılmaktadır (Trompenaars, 1997, s.42).

Giyim kendi özünde çok sayıda işleve sahiptir, öncelikle bir ihtiyaçtır ve zengin ya da fakir bir toplumdaki bütün bireyler giyim kültürünün bir parçasını oluşturmaktadırlar (Hanilçe, 2011, s.423). Çünkü "yaşam tarzı ve istenen görüntünün sunulmasında önemli olan giysi, sembolik açıdan kişinin kimlik ifadesidir" (Koca ve Koç, 2010, s.38). Kişinin giyimi, başkaları tarafından düşüncelerine ve değerlerine bağlı olarak

yorumlanabilen bir çeşit sözsüz iletişimdir ve aynı zamanda kişinin düşüncelerini ve değerlerini de saklayabilir (Ehrich, 1994, s.32). Tarihi süreçte giyinme olgusu kişinin toplumsal, siyasal, ekonomik ya da meslek statüsünün göstergesi işlevi görmüştür ve bireylerin kendi kültürlerine uygun bir şekilde giyinmesi beklenmiştir. Kendine özgü giyinme biçimi ve giyilen elbiseler, bir milleti diğerlerinden ayıran en önemli kültürel öğelerdir. Giyim-kuşam, bir ülkenin, bir devrin, bir kişinin özelliklerini yansıtan en önemli araçlardan birisidir (Şimşek, 2013, s.51) Bu nedenle “giyim kuşam toplumsal ya da ulusal kültürü yansıtan en belirgin ölçütlerden birisidir” (Turan, 1995, s.180).

Tüm insanlar giysilerden direk veya dolaylı olarak etkilenmekte ve onu hayatlarının vazgeçilmez bir parçası haline getirmektedirler. Sosyolojik verilere göre; giysilerin önemi, konumu, onu şekillendiren etkenler ile etkileri, anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Öyle ise giysi sadece eşya değil, sosyolojiyi direk ilgilendiren bir kültür aynı zamanda aktarım objesidir. Giysi tarihi, dinler, devletler, adetler, düşünceler ile iç içedir. Giyim, kültürel tarihi bağların açıklanmasında ve milletler arası ilişkilerde önem taşımaktadır. Milletin coğrafi çevresi ile ekonomik standartlarından etkilenmektedir. Giyim milletlerin tarihi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Aynı zamanda etkileşimi diğer kültür elemanlarından daha fazla aktarılabilir bir şekilde yansıtmaktadır (Abalı, 2009, s.13).

Giyim tarihinde farklı uygarlıklarda ve zamanlarda kullanılan giysilerin değişimi, uygarlıkların gelişim süreci tarafından belirlenmektedir. Giysiler genellikle kişisel beğenileri ve kültürel değerleri yansıtırken bazı uygarlıklar giysilerindeki kültürel dönüşümlerde kimi zaman istikrarlı olmuş, kimi zaman da baskın olan kültürlerin etkisi altında kalmışlardır (Himam, 2013, s.92).

Zaman içerisinde toplulukların kültürel simgesi haline gelen giyim insanoğlunu diğer canlılardan ayıran bir özelliğe sahiptir (Ot, 2005, s.3; Tezcan, 1983, s.256–257; Şimşek, 2013, s.51). Giysi toplumun sınıf yapısı ve toplumsal sınıfların birbirinden ayırt edilmesini sağlayacak simgesel araçların benimsenmesini gerekli kılar. Genel olarak giyim ve özel olarak moda, bu amaç doğrultusunda belirgin bir biçimde göz önünde olan, ekonomik açıdan stratejik bir araç oluşturur (Davis, 1997, s.126). Giysi sosyolojik olarak; insanların ait olduğu grubun sembolüdür. İnsanın duygularını,

mevkiini, kabilesini, cinsiyetini, yöresini, milletini, medeniyetini ifade eden önemli bir semboldür (Abalı, 2009, s.14).

Giyim tüketimin en görünebilen halidir. Kimliğin kurulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kişilerin giysi tercihleri belli bir zaman dilimine uygun görünürlere ilişkin güçlü normlara ve olağan üstü seçenek zenginliğine sahiptir. Kişilerin giysi tercihleri kültürün belirli bir biçimini kendi amaçları doğrultusunda nasıl yorumladıklarını incelemek için geniş bir alan sağlamaktadır (Crain, 2003). Ayrıca giysi sahip olunan dünya görüşünün aynasıdır (Barbarosoğlu, 2013, s.11).

Giyim, cismani benliğimizle en yakından bağlantılı olan şeyi oluşturduğu için doğal olarak benlik hakkında, “bir şeyler söyleme” şeklinde özel bir yetenek kazanmaktadır. O halde giysi, kimlik için, kimliklerin içinde ve arasında yankılanan kültür temelli kararsızlıkların kaydı için görsel bir araçtır (Davis, 1997, s.37).

Bugünün uygarlık anlayışına bağlı olarak giyim, “ insanın maddi ve manevi varlığını tamamlayan temel bir gereksinim maddesidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, giyimin işlevsel yanı dışında, sosyal ve psikolojik açıdan da insan yaşamında önemli olduğunu göstermektedir. Toplumsal bir davranış biçiminin ürünü olan giyimin bireylere çağdaş nitelikler kazandıran bir etken olduğu da görülmektedir (Türüt, 2011, s.1).

Giysi medeniyet tarihinin bir parçası olarak kabul edilmiş ve değişmesinde, etnolojik, ekonomik, siyasal, dini, manevi ve sanatsal şartların üzerinde durulmuştur (Arığ, 2007, s.14).

Bütün toplumlarda giysi ile ilgili değer yargılarının inançların törelerin üretilen obje, renk ve biçimlerin oluşturduğu karmaşık bir yapı vardır. Bu kompleks yapı, toplumların giysi kültürünü oluşturur. Bir toplumun giysi kültürü bize o toplumun özgün ekolojik koşullarını, ekonomik yapı ve olanaklarını, çeşitli gelenek ve törelerini, değer yargılarını, estetik ve sanatsal özelliklerini, etik değerlerini kapsamlı bir biçimde tanıma konusunda oldukça önemli” (Erden, 1998, s.6’dan aktaran, Gahramanlı, 2012, s.236) bilgiler verir.

Görsel bir araç olan giyim, giyenin neler “söylemekte” olduğunun farkında olması kadar birçok şeyi aktarabilir (Davis, 1997, s.37). Birey karşısındaki ile iletişime

geçmeden önce giysisi algılanır ve konuşur. Görsel dil konusunda yaşanan ülkenin iklim koşulları etkilidir. Giysilerin dili ve ifadesi denildiği zaman, buna görselliğin en önemli unsuru olan renk kavramı da eklenmiştir. Renk kendi içinde özel ifade ve anlamı olan bir olaydır (Gürsoy, 2010, s.47).

Giysi tarih boyunca sembolik anlamlar taşımıştır. Hz. Ömer döneminde Suriye Hıristiyanları ile yapılan bir anlaşmada gayrimüslimlerin elbiseleri ve binek hayvanlarının şekil ve görünüşleriyle Müslümanlar'a benzemesi yasaklanmıştı. Bu yüzden sadece kılık kıyafet tarzları değil, giyebilecekleri renkler bile ayrılmıştı. Buna göre gayrimüslimler bellerine “zunnar” adlı bir kuşak bağlayacak, başlarına da “kalansuve” denilen bir başlık giyebileceklerdi. Ancak başlıkları kat kat dolanmış ve nakışlı olmayacaktı. Ayakkabılarını bağlama ve saçlarını tarama şekilleri ile de farklı olmalıydı (URL-1, Erişim Tarihi: 20/01/2017).

Toplumların oluşmasını sağlayan ortak algılar, inanç ve değerler sosyal yaşam alanını belirleyen “kod” ları oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak ise toplumda kabul gören ve paylaşılan davranışlar oluşmaktadır (Haviland, 2002, s.63). Toplumların hangi gruptan olduğunu yansıtan bu kültürel kodlar dil, din, giyim tarzı gibi çeşitli unsurları içermektedir (Marden, 1998, s.23). Toplumların kültürel yapısının ve özelliklerinin belirlenmesinde giysiler çeşitli kodlanmış anlamlar taşımaktadır. Giysiler bireylerin toplum statülerini, cinsiyetlerini, milletlerini, bölgelerini, ait oldukları kabileyi, kültürü, inanç, duygu ve düşüncelerini ortaya koyup belirleyebilmektedir (Arığ, 2006). Tarihi süreçte giysiler toplum tarafından verilmiş anlamları taşımıştır. Geçmişte birçok kişi tarafından statü simgesi olarak kullanılan giysiler, halen bu görevi üstlenmeye devam etmektedir. Giysiler üst sınıflar tarafından “Ben dokunulmaz ve ulaşılmazım; giysim bunun kanıtı” mesajını vermek için kullanmışlardır. Kişinin giysisine bakarak sosyal konumunu hemen anlamak mümkündür. Çünkü görsel iletişim, sözel iletişimden daha inandırıcıdır. Alison Lurie “ Biz ağzımızı açmasak bile giysilerimiz bizi gören insanlarla yüksek sesle iletişime geçer” (Alphan, 2008, s.15-16).

Toplumsal yaşamı oluşturan bireyler giysileriyle sahip oldukları, savundukları dünya görüşünü ifade ederler (Özer, 2014, s.327). Bir toplumun kültürel oluşumunun belirlenmesinde sanatsal ve kültürel miraslar önem taşımaktadır. Geleneksel sanatlar

ve bunların içerisinde etkili bir aktarım kaynağı olan giyim-kuşam kültürü, yapıldıkları dönemin yaşam biçimlerini, görüşlerini, estetik anlayışlarını; giyen toplumların dünyaya bakışlarını ve onlara ait pek çok özellikleri yansıtmaktadır (Koç ve Pamuk, 2002).

Uzun dönemde oluşmuş deneyim ve birikim ürünü olan giysiler, kültürde sürekliliği sağlamaları ve tarihsel değerleri korumaları açısından, toplumların ve dönemlerin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel özelliklerini aktarmada önemli rol üstlenirler. Sınıf, din ve millet gibi kavramların yanı sıra toplumsal hiyerarşinin korunmasında da giysilerin renk ve biçimleri belirleyici olmuş, bu nedenle giyim etkili bir araç ve iletişim dili haline gelmiştir (Koca ve Koç, 2014, s.373). Bu nedenle giyinme bir kültürdür ve çok geniş bir coğrafyada, çok kültürlü bir yapıyla uzun yıllar hüküm süren Osmanlı devletinde, biçim, renk, süsleme veya kullanım şekli gibi giyim kuşam özelliklerinin sınıf, din ve millet kavramlarının belirleyici unsuru olduğu çok açık bir şekilde gözlenebilmektedir.

2.2.3. Osmanlıda giyim kuşam

Topluluklar kendilerine özgü giyim kuşam kültürüne sahiptirler. Giyim kültürünün yaygın olarak kullanılması kimi zaman toplumların yönlendirilmesi sonucunda gerçekleşir. Zamanın sosyal şartları, beğenisi güzellik algısı bu yönlendirmeleri destekler. Bu yönlendirmeleri çoğu zaman siyasi otoriteler ya da toplumun kültürel yapısı gibi pek çok etken belirler (Koca, 2009, s.64).

Osmanlı Devleti giyim ve kuşamı, çok uluslu yapısının doğal bir sonucu olarak sosyal, ekonomik, dini bir ayrıştırma aracı ve kimlik belirleyici bir özellik olarak kullanmıştır. Çünkü; kılık ve kıyafet, kişinin dinini, mesleğini, sahip olduğu statü ve hatta ait olduğu sosyal grubu gösteren bir araç haline gelmiştir (Aysal, 2011, s.3) Giyimin bireyin toplum içerisindeki yerini ortaya koyduğu görüşüne hem Avrupalı, hem de Osmanlı gözlemciler katılmaktadır. Osmanlı padişahları, toplum düzenini hem istikrarlı, hem de saydam kılmak istemişlerdir. Peşi sıra çıkartılan kıyafet nizamnameleri bu durumu kanıtlayabilir niteliktedir (Faroqhi, 2011, s.138).

Osmanlı için giysiler, toplum yaşamının önemli bir yansıtıcısıdır. Giysi kumaşı kadar, renginin de bir anlam taşımaktaydı. Giysi giyenin ait olduğu toplumsal statüyü göstermekteydi. Gelibolulu Mustafa Ali; giyim-kuşamı toplumdaki sınıflar arası dengenin korunmasında önemli bir araç olduğunu, giysinin sınıf farklılığının göstergesi olduğunu ve insanların üstlerine giydikleri kaftanları, atlarının koşumları, hatta silah ve hançerlerinin belli özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmiştir (Şimşek, 2013, s.52).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bireylerin farklı özelliklere göre tanımlanmasında giyim-kuşam şekilleri etkin ve işe yarayan bir görsel iletişim dili olarak kabul edilmiştir. Giyim, toplumunun "etiket" kurallarının bir parçası ve toplumsal hiyerarşinin korunmasındaki belirleyiciliği sebebi ile hazırlanışına, tasarım zenginliğine, kumaşın cinsine ve süslemesine önem verilmiştir. Padişahlar tarafından belirli dönemlerde yayınlanan giysilerin renk, biçim, kumaş kalitesi gibi özelliklerini belirten fermanlar bu önemi vurgulamaktadır (Koca, 2009, s.63). Tekstil ve giyim, iletişim dili açısından üzerinde çok durulan ve devlet düzeyinde titizlikle denetlenen bir konu haline gelmiştir (Yılmaz, 2011, s.1).

Osmanlı toplumunda giyim kuşam, toplumsal hiyerarşinin korunmasını sağladığı için saray mensuplarından devlet adamlarının kıyafetlerine ve meslek gruplarına kadar sınıf ve rütbelere göre kumaş, biçim, renk ve aksesuarları belirlenmiştir. Çünkü sarayda kullanılan kumaşların biçim ve renklerinin, halk tarafından kullanılması yasaklanmıştır. Dini cemaatlerinde giysisi farklı olarak düzenlenmiştir (Reyhanlı 1983, s.69–70). Aynı önem halkın giyim kuşamı içinde geçerli olmuş, kişilerin giyim kuşamları sosyal statüsünün dışı vurumu olarak görüldüğü için politik bir önem kazanmış, bu yolla din ırk, zenginlik, meslek açısından kişilerin birbirinden ayırt edilmesi sağlanmıştır (Koca ve Koç, 2013, s.72).

Yani; Osmanlı döneminde giyim ve kumaşlar sadece kişisel zevki yansıtmamış, toplum kurallarının ve toplumsal hiyerarşinin korunmasını sağlamıştır. Giysilerin hazırlanmasına, modellerin zenginliğine, kumaşın cinsine ve süslemesine önem verilmiştir. Dokumalarda kullanılan, desenler, nakışlar ve motifler, sosyal statü,

yaratıcılık ve hayata bakışı açıklayan ipuçları olarak değerlendirilmiştir (Batislam, 2007, s.264).

Giyinme bir kültürdür ve topluluklar arasında farklılıklar gösterir. Bu noktadan hareketle Osmanlı toplumunda kendine özgü giyim tarzına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Osmanlılar, üstlerine oturan, parçalı ve sert giysiler giyen Avrupalıların aksine dökümlü ve bol giysiler kullanırlardı (Özen, 2013, s.112). Osmanlı giysilerinin en önemli genel özelliği ise bol, dökümlü, örtülü ve uzun olarak kullanılmasıdır (Yılmaz, 2011, s.1).

Türklerin Orta Asya'da yaşarken giydikleri şalvar, iç gömleği ile üst kaftanından oluşan giyim tarzı, Selçuklularla Anadolu'ya taşınmış ve Osmanlılar onların takipçisi olmuştur. Osmanlılarda klasik dönemde kullanılan kadın ve erkek giysilerinden şalvar, iç entarisi ve üst kaftanından oluşan üçlü daha sonraları da devam ettirilmiştir. Kadın ve erkek giyiminin aynı giysi parçalarından oluşması Osmanlı giyim kuşamının en önemli özelliğidir. Giysilerin takım oluşturmasında üç temel üç katmanı görmek her zaman mümkün olmuştur (Koç ve Koca, 2009, s.2168- 2171).

1. Şalvar ve gömleklerden oluşan iç giyimler,
2. Entari, kaftan ve cepkenlerden oluşan dış giyimler,
3. Ferace ve dış kaftanlarından oluşan üst giyimler.

Sosyo-ekonomik sınıflara ayrılan Osmanlı Devletinde giysi türleri kullanıldıkları yerlere göre de sınıflandırılmıştır. Saray giysileri, halk giysileri, saray dışı ev giysileri, sokak giysileri ve tören giysileri olarak gruplandırmak mümkündür. Ama Tanzimat dönemine ait değişikliklerde; dış mekânda giyilen giysiler –işyerinde, sokakta iç mekânda giyilen giysiler- gündelik, ev gezmeleri, eğlence, gece giysileri- şeklinde yeniden sınıflandırılmıştır. Bu değişiklik Avrupalı yaşam biçiminin benimsenmesi ile ilgilidir (Meriç, 2005, s.406).

Yüzyıllarca, büyük bir değişikliğe uğramadan benzer giyim kuşam geleneğini sürdüren Osmanlı toplumunda, Batılılaşma çabalarının yoğunlaştığı 18.yüzyılın sonlarına doğru değişim gözlenmektedir (Koç ve Koca, 2007, s.58).

Toplumsal grupları ve devleti rahatsız eden canlı bir toplumsal değişim ve hareketlilik yaşıyan Osmanlı Devleti'nin dönem padişahı olan II. Mahmut 1829 'da gerçekleşen bu süreçte giysi ile ayırt edilen tüm toplumsal düzenlemeleri ve göstergeleri ortadan kaldırdı. Getirilen yeni düzenlemeler ile tüm devlet görevlilerinin fes takması zorunluluğu oluşturuldu. Kapı kullarının dış görüntüleri aynı olurken, sarık ve kaftan kullanımını ortadan kaldırıldı. Din görevlileri bu uygulamalardan muaf tutuldu. Lale Devrinden başlayarak; 1720, 1750 ve 1790'larda oluşturulan bazı giysi düzenlemelerinde genel olarak statükoyu (mevcut durum), ahlaki toplumsal disiplin ve düzeni tehdit eden dar, iddialı, parlak, abartılı ya da yanlış renkteki kadın ve erkek giysilerinin giyilmesine karşı çıkılmaktaydı (Quataert, 2009, s.218-220).

Geleneksel dönemde kadın ve erkek ev içinde, yatakta, bazen de erkekler sokakta "entari adı verilen uzun bir gömlek giyerlerdi. Fakat bu durum; II. Mahmud döneminde yasaklanmıştır. Siyasi yapı tarafından geçilen modernleşme süreci içerisinde giysi düzenlemelerine yer verilmiştir. Giysi düzenlemelerinin başlangıcını askeri giysiler oluşturmaktadır (Meriç, 2005, s.103).

18. yüzyıl sonu ve 19 yüzyıl başından itibaren Osmanlı toplumunda çeşitli mesleki, dini gruplarda ve kesimler arasında eski sınırların ortadan kaldırılmasıyla farklılıkların çözülmesi başlamıştır. Başlangıçta erkeklerde görülen bu durum zaman içerisinde kadınların giysilerinde de görülmeye başlayarak 18. ve 19. yüzyıllardaki Osmanlı toplumunda gerçekleşen dönüşümleri oluşturmaktadır. Örneğin; Osmanlı Kadını 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başlarında evlerinde şalvar ve üç etek giyerken bu durum 19 yüzyıl ilerledikçe kentli ve seçkin kadınlar arasında değişiklik göstermeye başlamıştır. Kadınlar yeni moda olan kabarık etekler giyerek ince bir bele sahip olmak için korseler kullanmaya başladılar. Başlarda evlerde giyilen bu giysiler sonrasında; bedenlerinin her yerini örten bir uzun etekli çarşafında altında giyilmeye başlayarak kamusal alanda yaygın görülür hale geldi. Zamanla uzun etekli çarşaf, Avrupalı kadınların paltolarına benzer bir giysiye dönüşerek peçe şeffaflaşmaya başladı. 1910' da ise kadın görüntüsü havalı ve cüretkar olarak değişim gösterdi. Giyilen giysiler Paris Modasına uygun dantel elbiseler ve caketataylardan oluşmaktaydı (Quataert, 2009, s.222-224).

19 yüzyıl sürecinde kamusal mekânlardaki giyim kuşam yarışı bir toplumsal statü mücadelesi haline gelmiştir. Gayrimüslimler daha öncesinde kendilerine getirilen kısıtlamaların aksine; zarif, pahalı ve Paris' in son modası olan giysileri giymeye öncülük etmeye başlamışlardır (Quataert, 2009, s.233).

Meriç (2005, s.39) 1894-1927 yılları arasını kapsayan Gündelik Hayat' ın değişimine ilişkin çalışmasında; 19. yüzyılda giysiler açısından toplum hayatının değişimine dair Avrupalı ölçülere uyma zorunluluğunu olduğunu ifade etmektedir. “Kamusal alanın görünür biçimi olan giysi değişimi bu dönemde mecburi kılınmıştır. Çünkü giysi değişikliği toplum hayatının değişimine dair önemli bir göstergedir. Geleneksel dönemin sembolik anlamlandırmaları ve toplumsal hiyerarşi, sosyal alanda giysi ile temsil edilirken, modernleşme değiştirdiği zihin yapısıyla giysiyi “ merkezileşmenin” siyasi/sosyal modu olarak kabul etmiştir. Siyasi alanda merkezi yönetim, kamusal resmi alanda birbirine benzeyen bürokratlar, sosyal alan da batı modası ile belirlenen bulunulan yere göre değişen giysiler-ev içi giysiler de dâhil olmak üzere- Batılılaşan Osmanlı toplum yapısı için gerekli hatta bir anlamda zorunlu olmuştur ”.

Saray giyim kuşamı

Dokumanın tüm inceliklerini belirleyen Osmanlı Sarayı, kumaşların desenlerinde de kendi beğenilerini ön planda tutmuştur. Bu sebeple Osmanlı giyim kuşamında kullanılan tekniklerin gelişimi, halkın günlük kullanımına yönelik ürünler ve saraya yönelik ürünler olarak ikiye ayrılmıştır. Halkın günlük giyim kuşamı bazı geleneksel özelliklere sahip olmakla birlikte genellikle süs unsuru taşımayan, ihtiyaca yöneliktir. Bu nedenle Osmanlı Dönemi giyim kuşam unsurları, günümüzde daha çok saray giyimi ile özdeşleştirilmekte bunların yapımında kullanılan malzeme, üslup ve tekniklerle incelenmektedir (Büber, 2012, s.26).

Osmanlı Sarayında Sultanlar giyim kuşamlarına önem göstermiş, pahalı ve lüks kumaşlardan dikilmiş kaftanlar giymişlerdi. Bayramlarda, cenaze ve tahta çıkma törenlerinde, elçi kabullerinde, savaşta, giyilen giysiler ve renkleri değişirdi (Aysal, 2011, s.5). Saray giysileri içerisinde en çok dikkat çeken parçaları padişahların giydiği kaftanlar oluşturmaktadır. Padişahların kaftanlarının dikildiği ağır ipepli kumaşlar

sarayın hassa atölyelerinde özel dokunurdu. Giysilerinde kadife, kemha, seraser, diba, atlas, kutnu, tafta, canfes, çuha, sof, kirpas, boğası, tülbent, mendil, astarlık, kalemkâr denilen yazma gibi kumaşlar kullanılmaktaydı. Sof ve çuha cinsi yünlü kumaşlar sıklıkla tercih edilirdi. Padişah ve üst düzey görevliler 100 çilelik çuhadan çakşır ve kaftan diktirirlerdi. Floransa’ da Osmanlı Sarayı’ nın kullanımına uygun 65-66 cm eninde dar tezgâhlar kurdurulmuştur (Tezcan, 2008, s.21-22). Dar en talebine uygun olarak, saray giysilerinin kalıplarında kol ve yakanın oyuntusuna yer verilmemesi ile kesimde gerçekleşen kumaş artıklarını azaltmak amaçlamıştır. Kumaş enlerinin darlığı ve kumaşın kıymetli oluşu nedeniyle giysilerin kesimlerinde geometrik, yalın ve kupsuz bir formun kullanılmasını gerektirmiştir. Bu basit kesim yüzyıllar boyunca sürmüştür. Lale Devri adı verilen 18. yüzyılın başlarından itibaren kol ağzı kesimi veya elbisenin bedene sıkıca oturması gibi ayrıntılarla entarilerin modelleri çeşitlilik kazanmıştır (Koç, 2009, s.93).

Bu tezgâhlarda dokunan kadifelerin satışı kıymetli olması sebebi ile yasaklanmıştır. Kaftanların dışında; padişahların iç çamaşırı, gömlek ve donluk ihtiyacı için kenevir bitkisinin liflerinden elde edilen ipliklerle üretilen, teri çabuk emen ve kolay kuruyan Trabzon bezi kullanılmıştır. Padişahın Havlu, Peştamal gibi hamam takımlarının Karaferye’ den getirtilirken; ipekli dokumalar Bursa’dan getirtilmiştir (Tezcan, 2008, s.21-22).

Osmanlı saray kültüründe özel bir yere sahip olan tılsımlı gömleklerden de söz etmek gerekmektedir. Orhan Şaik Gökyay; Topkapı Sarayı Müzesinde yer alan bu çok kıymetli gömlekleri, hazırladığı “Tılsımlı Gömlekler” yazısıyla tanıtmıştır (Öztoprak, 2010, s.130). Savaşlarda zırh altına giyilen ya da bazı hastalara şifa bulması için giydirilen, kısa kollu, önü yırtmaçlı, yakasız gömleklerdir. Bknz Resim 2.1 (Önder, 1998, s.251).

Osmanlı sarayında; astrolojiden faydalanılarak, hat sanatı ile ebce hesabına göre; Kur’an’ın istenilen ayeti gizemli bir şekilde münecim tarafından yazılarak; sultanlar için hazırlanan tılsımlı ismi verilen gömlekler diktirilirdi. Bu gömlekler; kesilip yazma ve diğer işlemleri gerçekleştirildikten sonra birleştirilirdi. Model özelliğine göre;

canfes, atlas ve sof kullanılırdı. Yaka, kol, ön açıklığında, etek ucu pervazlarında ipepli kumaş kullanılırdı (Tezcan, 2011, s.16-20).

Resim.2.1. Tılsımlı Gömlekler (Tezcan, 2011)

Saray giysileri içerisinde Osmanlı Padişahlarının yanı sıra haremde yaşayanların giysileri de değerlendirilmelidir. Çünkü sultanın soyundan gelenler, cariyeleri ve hizmetkârları da özel ve ayırt edilebilir giysiler giymişlerdir. Padişahın ailesinin ve kadın hizmetkârlarının yaşadığı yere harem adı verilmektedir. Harem-i Hümayun Osmanlı saray yapısı içerisinde Mabeyn-i Hümayün'a bağlı bir birimdir. Harem-i Hümayun padişahın aile üyelerinin ve onlara hizmet eden cariyelerin yaşadıkları, dışa kapalı mekânı temsil etmektedir. Harem yalnızca hanımlara özgü bir bölüm değildir. Padişah ve saltanat ailesinin özel yaşamlarını, kişisel ilişkilerini, dış dünya ile paylaşmadıkları mahrem alanını kapsamaktadır. Bunun yanı sıra; aileye mahsus, genellikle iç avluya bakacak şekilde inşa edilen, kadınların yabancı erkeklerle karşılaşmadan günlük hayatlarını devam ettirebildikleri bölümlere de harem adı verilmektedir (Yıldız, 2013, s.7-8).

Osmanlı haremde yaşayan kadınlar için konum ve önem derecelerini belirleyen bir hiyerarşik düzen bulunmaktaydı. Padişahın annesine *Valide Sultan*, padişahın kız çocuklarına *Sultan*, denilmekteydi. Padişahın sevilen ve erkek çocuk doğuran kadınına *Haseki Sultan* denilirken, Has odalık olarak alınan ya da yetiştirilen cariyeler padişahın hamile kalıp, çırak edilmezlerse İkbâl adını almaktaydılar. Düzenin en alt kademesinde, savaşlarda esir alınan ya da devlet adamlarının padişaha hediye ettikleri kızlara *Cariye* veya *Odalık* ismi verilmekteydi. Saray hazinesinden maaş alan kadınların giysileri, Harem' deki konumlarını belirleyecek özellikler taşırdı. Saray' da yer alan hiyerarşi içerisinde yaşayan saraylı kadının giysisi, halkın giysisine oranla

daha lüks ve özenliydi. Saray giysilerinin dikiminde kullanılan kumaşlar, saray için kurulmuş özel atölyelerde, hassa nakkaşlarınca hazırlanan desenlere göre dokunurdu. Osmanlı kadın giysisi özellikleri taşıyan saraylıların giysilerinde, kadife, kemha, çatma, diba, serasker, atlas, serenk, canfes, tafta gibi kumaşlar kullanılırdı (Gürtuna, 1997, s.23-24).

Evlendirilip saraydan çıkarılan hizmet ya da yönetici sınıfa mensup, sarayda eğitilen cariyeler saraylı olarak anılır, saraya yakın çevrelerde yaşamlarını sürdürürlerdi. Saraylı hanımlar, toplumsal yaşama, saray adap ve kültürünü taşımışlardır. Evlendirilen cariyelerin, sarayın toplum içerisindeki temsilcileri gibi davranmaları cariyelik sistemin aynı zamanda bir kurum olduğunun da göstergesidir (Yıldız, 2013, s.33).

Saray kadınlarının hepsi çok şık giyinirdi, elbiselerinin üstü değerli taşlarla süslü olur, ayrıca elmas, zümrüt, yakut gibi mücevherler takarlardı. 1716-18 tarihleri arasında, İngiltere'nin Osmanlı başkenti sefiri olan kocasıyla birlikte Osmanlı topraklarına gelen Lady Montague'nün kendisine ait Türk elbisesini anlattığı şu sözleri Osmanlı'da saraylı kadınların nasıl giyindiğiyle ilgili olarak bize iyi bir fikir verebilir:

Elbisemin ilk parçası gayet uzun bir iç donu, ayakkabılarıma kadar iniyor, bacaklarımı sizin astarlarınızdan çok daha iyi örtüyor. Çok ince kumaştan ve koyu pembe renkle. Üstü, gümüş rengi kabartma çiçek desenleriyle kaplı. Ayakkabılarımı beyaz oğlak derisinden yapıma ve altın işlemeli. Bunun üstünde iyi cins beyaz ipekten bir gömleğim var, gömleğin kenarları altın nakışlı, kolları bol ve dirseğe kadar iniyor, yakası ise elmas bir düğmeyle ilikli. Göğüs kısmının şekli ve rengi gömleğin en göze çarpan kısmı. Entarım ise bir çeşit yelek, beyaz ve altın rengi şanı işi dokumadan üste oturacak şekilde yapılmış, gayet uzun olan kollarının uçları giyildiğinde arkaya doğru sallanıyor, kenarları altın rengi uzun püsküllerle çevrilmiş, önleri ortada elmas ya da inci düğmelerle birleşiyor. Kaftanım da iç donumla aynı kumaştan yapıma, tam üstüme oturacak şekilde dikilmiş boydan bir elbise, dar dikimli kollarının uç kısmı, üstüme giydiğim zaman arkaya doğru sallanıyor. Kaftanımın üstünde dört parmak kalınlığında bir kemer var. Gücü yetenler bu kemeri baştan sona pırlantalarla ve değerli taşlarla kaplatır, bu kadar masraf yapamayacak olanlar ise saten üzerine harikulade nakışlar işletip bunu kemer olarak kullanır. Ama kemerin tokasının muhakkak pırlantalarla süslenmiş olması gerekir. 'Kürdi' kabartmalı, parlak kumaştan yapılmış bolca bir elbise olup havaya göre giyilir ya da giyilmez (benimkisi yeşil ve altın renginde). Kenarına ya as ya da samur kürkü geçirilmiştir. Kollar omuzun azıcık aşağısına kadar iner. Baş giysisi ise takke ve kalpaktan oluşur. Kışın giyilen kalpaklar iyi cins kadifeden, yazın giyilenler ise parlak, gümüş rengi, ince bir kumaştan yapılırdı. Başın s ağ v eya

sol yanına doğru biraz eğikçe takılır ve buradan biraz aşağı doğru sallanır, ucunda da altın renkli püskül vardır. Bunun üstüne kalpağın etrafını saracak şekilde ya pırlantalı bir bant (ki bundan çokça görmüşlüğüm var) veya her yanı ince ince işlenmiş bir mendil sarılır. Başın öbür yanında ise saç düz bir şekilde yatırılmıştır. Hanımlar işte burada hayal güçlerini konuşturur, kimi çiçekler kondurur buraya, kimi bir demet balıkçıl kuşu tüyü, kısaca kim ne hoşuna giderse onu tercih eder. Ama bunda da geçerli olan bir moda vardır; tıpkı çiçeklere benzetilmiş demetler halinde değerli taşlar kullanılır. Yani inciden goncalar, farklı renkte yakutlardan güller, elmaslardan yaseminler, topaz taşlarından zerrinler vs... Bunlara öyle ince şekil verilmiş, öyle güzel mine yapılmıştır ki, buna benzer daha güzel başka bir şey düşünülemez. Saçlar boylu boyunca arkaya salınmış, inci veya kurdeleyle örülmüştür, örgülerin sayısı genelde hayli fazladır (Sancar, 2010, s.18).

Saray giysileri içerisinde yer alan ve statü belirlemede etkili olan baş süsleri önem taşımaktadır. Bu sebeple hanım sultanların mücevherlerle süslü, gösterişli baş süslemeleri dikkati çekmektedir (Tezcan, 1998, s.68). Baş süslerini oluşturan mücevherler, dış görünümün en parlak tamamlayıcısı olmanın yanı sıra, her zaman statü simgesi olarak görülmüşlerdir (İrepoğlu, 1999, s.126).

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, Batı modası saray çevrelerinde bile henüz yayılmamıştı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru azınlık topluluklarından kadınların açtığı, profesyonel terzi atölyeleri görülmeye başlanmıştır. Paris modasını kopyalayarak bu giysilerin resimlerini saraya götürüyor, saray hanımlarının seçtiği modelleri hazırlayıp provalar için tekrar saraya dönüyorlardı. Sarayda yaşamayan kadınlar terzilerini evlerine çağırarak yerine atölyelere gidiyordu. Bazı kadınlar ise giysilerini doğrudan Paris'ten ısmarlıyordu. Bu dönemde Osmanlı kadını, modayı Batı'daki kadınlar kadar takip etmektedir. II. Mahmut'un Avrupa modasını Türkiye'ye getirmesine kadar da Osmanlı giyim kuşamında büyük değişimler yaşanmamıştır. Değişimler ilk olarak saray giysilerinde görülmüştür.

Julia Pardoe, 1836' da eski tarz giysilerin hala giyildiğini belirtti. Pardoe II. Mahmut'un halası Esmâ Sultan'ı ziyaret ettiğinde özellikle Esmâ Hanım'ın evlatlığı Nazip Hanım'ın giysilerini tasvir ederken;

“Giysisi Avrupa ve Doğu tarzlarının tuhaf bir bileşimiydi. Sarıçiçekli açık mavi pamukludan pantolonun üstüne açık yeşil ve beyaz çizgili bir antery [entari] giymişti, Parisli bir modacının elinden çıkmış olan kumru grisi saten ceketi ise bolca pamukla doldurulmuş, uzun bir pelerin ve bileklerden bir çift pırlanta düğmeyle iliklenen kocaman kollarla donatılmıştı” ifadelerini kullanmıştır.

Yine aynı kaynakta yer alan Enver Ziya Karal'ın açıklamalarına göre giyim ve adetlerdeki değişimler Abdülmecit döneminde başladı. Artık Avrupa'dan iç giyim, korse ve eldiven ithal ediliyordu. Bu ürünlere merak sarayda başladı ve moda buradan paşaların ailelerine yayıldı. Avrupa ve Doğu modalarının gerçek bir karışımının görülebildiği dönem, 19. yüzyılın ikinci yarısıdır. Bu dönemde modayı takip eden kadınlar şalvardan tamamen vazgeçmiş, eski üç etekli entarinin yerini Avrupa tarzı elbise almış ve yüksek topuklu ayakkabılar yaygınlaşmaya başlamıştı. Ancak pahalı mücevherlere olan düşkünlük hâlâ devam etmektedir. 1912'de şaşırtıcı bir gelişmeyle Abbas Hilmi Paşa'nın kızı Atiye beyaz saten bir gelinlik giyerek evlendi. Atiye'nin düğününde nedimelik yapan Emine Fuat Togay ise herhangi bir şık Avrupa düğününe uygun olacak, fildişi rengi saten üzerine tül ve dantelden bir tuvalet giydi (Davis, 1986, s.190-196).

Halk giyim kuşamı

Osmanlı toplumunda din ve sınıf ayrımı en çok giyim kuşam kültüründe görünmüştür. Sultan II. Mehmet Fatih döneminden itibaren tüm sınıflara özgü giyim öngörülmüştür. Hıristiyanlar mensup olduğu mesleklerine ve sınıflarına göre giyinmiştir. Ziraatçı, çiftçi, tüccar, çarşılı, zanaatçı vs. şehir nüfusu Müslüman komşularını taklit etmiştir. Bu sebeple giyim nizamnameleri sık sık bozulmuştur (Marinkovic, 2012, s.49). Merkezîyetçi bir idare yapısına sahip Osmanlı Devletinde; 1502 tarihli Bursa, İstanbul, Edirne şehirlerine ait Fatih Sultan Mehmet zamanında hazırlanan şehir belediye kanunlarına göre; halkın giydiği elbiselerin cinsleri, dikerken dikkat edilecek hususlar bazılarının ölçüleri ve fiyatları belirtilmiştir. Bu kanunda erkek “merdane” kadın “zenane”, erkek çocuk “oğlancık” ya da “masumcuk” olarak geçer ve giysi özellikleri de belirtilerek açıklama yapılmıştır (Tezcan, 2008, s.22).

Ev içi giysileri

Osmanlı ev içi giysi parçaları şalvar, iç gömleği, entari, kaftan ve hırkalardan oluşmaktadır. Kaftan ve entariler birlikte giyilmişlerdir. Kaftanlar ya da hırkalar entarilerin üzerlerine giyilmektedir. Osmanlı kadını ev içinde, 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren şalvar, bürümcük kumaştan topuklara kadar inen uzun kollu gömlekler ile

uzun kollu hırka ve kaftanlar giymişlerdir. Önden açık ve yakasız olan kaftanların etekleri, belden aşağıya doğru peş adı verilen parçalarla bollaştırılmıştır. Bu kesim 19. yüzyıla kadar etek kesimlerinde kullanılmıştır.

19. yüzyıl başlarından itibaren üçetek ve dört etek denilen elbiseler giyinilmeye başlanmıştır. Bu entarilerin yanında torba şalvar ile sim işli cepkenler ve bellere bağlanan, iki ucu işlemeli kuşaklar zarif ve rahat bir kıyafet oluşturmaktadır. İçlerine kol ağızları ve yaka kenarları oyali bürümcük veya ipekli kumaşlardan gömlekler giyinilmektedir (URL-2, Erişim Tarihi: 22/06/2017).

Osmanlı kadınının ev giysilerine ilişkin tanımlamalarına göre; bedeninin alt kısmına giyilen ve farklı biçimlerde olan şalvarlar; topuklarına kadar inen, uzun yerli bürümcük gömlekler, kısa veya uzun yenli hırka-cekeler, uzunlu kısısalı yenli olabilen genellikle yakasız, önden açık üstlükler-entarieler olduğu belirtilmektedir. Şalvarların, dar, bol, diz boyundan bileğe kadar değişik uzunlukta olanları, paçaları dar ve bol olanları, bileğe göre düğmeyle ayarlanarak daralanları şeklinde farklı model özelliğine sahip olanları bulunmaktadır. Şalvarların belinde, 5 cm yüksekliğinde, içinden uçları işlemeli uçkurlar geçirilen, uçkurluklar bulunurdu (Gürtuna, 1997, s.18).

16.yüzyıl hakkında yazılı yabancı kaynaklardan ilk bilgileri derleyen Menavino, evde giyilen giysiler hakkında şöyle yazar:

Birincisi, kadınların gömlekleri erkeklerinkiler gibidir; ancak yenleri, yakaları ve kenarları hep işlemelidir. Çoğu kadın bunların taftadan yapılma ve kırmızı ve yeşil gibi parlak renklerde olanlarını tercih eder. Giysiler ipekten dikilir, kabartmalı işlemelerle süslenir, çok ince bir kumaşla astarlanır. Entarinin üst kısmı dar, yakası açık, önü tümüyle gözler önüne serilidir. Altın yaldızlı ya da ipekten işlemeli kemerler takar, mercan kırmızısı ya da başka renkte pek şık işlemeli deri pabuçlar giyerler (Gürtuna, 2000, s.83).

Osmanlı giysilerine yönelik görsellerin incelenmesi sonucunda Osmanlıda kadınların yâda erkeklerin ev giysilerinin birbirine çok benzediğini söylemek mümkündür. İkisinin birbirinden ayırt edilmesini giysi süslemeleri sağlamaktadır. 1835-1839 yılları arasında İstanbul' da bulunan Alman Mareşal Helmuth Von Moltke, kadının evdeki giysisinin abartılı ve açık olduğunu ifade etmektedir (Koç ve Koca, 2010, s.45).

Koç (2009, s.89-93) Levni 'nin (1710-1720) minyatürleri üzerinden yaptığı giysi tahlillerine yönelik çalışmasında; Figürlerin üzerindeki giysilerin dönemin renk, kumaş ve katlı giyim tarzını yansıttığını belirterek, serpme desenli şalvar, simli çizgileri veya işlemleri olan çok ince göyleklerin üzerine giyilen hırkalar ve en üste giyilen entarilerden bahsetmektedir. Ayrıca 18. yüzyılın ikinci yarısında Fazıl Enderuni tarafından yazılmış "Zenan-name" ve "Hübanname" de 18. Yüzyıl sonu başkentli bir hanımın katlı ev içi kışlık giyim kuşamının ayrıntılarında; entarilerin dış çevresindeki yaldızlı harçları, üst bedenin sıkıca vücuda oturmasını ve yaka açıklıklarının Batı modasının etkisi olarak yorumlamıştır. Bele sarılan üçgen şallar ve cevheri kemerlere de dikkat çekmiştir.

XVII. yüzyılda özellikle varlıklı kadınların ev giysilerinin süslü, gösterişli oldukları, yerli ve yabancı sanatçıların resimleri ile birlikte yazılı kaynaklardan da anlaşılmaktadır (Gürtuna, 1997, s.38).

18. yüzyılda kadınların evde giydikleri giysilerin Batı modasından etkilendiği pek çok görsel kaynaktan da görülebilmektedir. Daha önceki dönemlerde v yaka, yuvarlak yaka ya da kayık yaka çok görülürdü. Bu yakaların üzerine içini gösteren gömlek kıvrımları örtülse de göğüslerin görülmesi engellenmezdi. Şalvar, gömlek, entari ve pelerinden oluşan ev giysileri, 1850'li yıllara kadar ayrıntılarda değişime uğradıysa da geleneksel yapılarını korudular (Gürtuna, 2000, s.85).

Avrupa ile artan ilişkilere bağlı olarak 18. yüzyılda İstanbullu kadınların Avrupa'dan ithal edilen kumaşları yer yer geleneksel giysilerin yapımında kullandıkları ve 19. yüzyılda üçetek ve şalvar gibi geleneksel kesimi bırakarak, özellikle Paris modasının etkili olduğu kıyafetler giyindikleri görülmektedir. Vücuda oturan korsajlı kesimler, kabarık uzun kollu bluzlar, uzun firfırlı etekler geleneksel entarilerin yerini almıştır. Eldiven, ipekli çorap, yelpaze, şemsiye gibi aksesuarlar bu giysileri tamamlamaktadır (URL-2, Erişim Tarihi: 22/06/2017).

Sokak giysileri

Kadınlar 16. yüzyıl başlarından itibaren, sokak kıyafeti olarak ferace, yaşmak ve peçeyi kullandılar. Feraceler, kışın yünlü, yazın ipekli kumaşlardan yapılmıştı. 18.

yüzyıldan itibaren feracelere yakalar takılmış ve bu yakalar II. Mahmut döneminde topuklara kadar uzamıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısında ön etekler yuvarlak kesimli, tek düğmeli, yakalar kırmalarla süslenmişti (Yılmaz, 2011, s.34).

Sokak giysisi olarak kullanılan feraceler önden açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzundu. Yakasının kesimi dönemlere göre biçim değiştirirdi. Ferace On altıncı ve on yedinci yüzyılda yuvarlak veya hafifçe V yakalı, ön açıklığının iki yanında cepleri olan, sokağa çıkarken giyilen bir dış giyim çeşididir. Yaşmak, kadınların sokakta feraceyle kullandığı, genellikle bir parçası baştan çeneye diğer parçası çeneden başa doğru bağlanan iki bölümden oluşan, feracenin üstünden sarkıtıldığı gibi, yakanın içinde de olabilen; zenginlerin ve saraylıların kolalayarak kullandığı beyaz bir örtüdür (Hayta, 2005, s.28). Peçe kadınların sokakta yüzlerine örttüğü kafes gibi seyrek dokunmuş örtüdür. Peçenin, tutukun, nikabın, yaşmaktan farkı yüzü tamamen örtmesidir. Çarşaf ile birlikte kullanılmıştır (Koçu, 1967, s.189).

Hangi zümreden olursa olsun hiçbir kadın yüzünü iki tülbentle örtmeden sokağa çıkamaz; bunlardan biri gözleri hariç tüm yüzünü, diğeri de başının tüm süslerini örter ve beline kadar sarkardı. Kadınların giymeden sokağa çıkmadığı *ferigee* (ferace) adlı giysi ise bedenlerini tümüyle gizler, parmak uçlarına kadar uzanan düz kollu bu giysi, binici pelerini gibi etraflarında dalgalanır. Ferace kışın pamukludan, yazın ise ince kumaş ya da ipekten yapılırdı (Davis, 1986, s.191).

1554-1562 tarihlerinde Ogier Ghiselin de Busbecq Avusturya elçisi olarak üç kez İstanbul'da bulunmuştur. Ülkesine gönderdiği mektupların birinde, kadınlar sokağa çıkmak zorunda kaldıklarında, ciddi derecede kapalı olduklarını; kadınları keten yahut ipek peçeler ile gördüklerini, bedenlerinin herhangi bir kısmının erkekler tarafından görünemeyeceğini yazar (Gürtuna, 1997, s.13).

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ndeki İstanbul'un günlük yaşamından söz eden ve 1541'de İtalya'ya dönen Bassano kadınların sokak giysileri konusunda şunları yazar:

Sokağa çıkarken, hırkanın üstüne, tırnaklarına kadar uzun ve dar yenli bir gömlek giyerler. Erkekler de kadınlar da eldiven kullanmazlar. Başın etrafında, boynu saran, gözleri kapatan bir örtü sararlar. İnsanları görmek ama onlar tarafından görülmemek için bir karış genişliğinde peçe takarlar (Uzunçarşılı, 1999, s.570).

XVII yüzyılda önceki yüzyıla göre sokak giyiminde büyük bir farklılık bulunmamaktadır. Ferace ve yaşmak sokak giyiminde kullanılmaya devam etmektedir. XVII. yüzyıl gezginlerinden biri olan, 1639 yılında İstanbul’da bulunan Fransız Du Loir, kadınlarla ilgili şunları yazar:

“Kadınlar dışarı çıktıklarında erkeklerde olduğu gibi, manto yerine geçen ikinci bir giysi giyerler; bunun yenleri o kadar uzundur ki, yalnızca parmak uçları gözükmektedir. Sokakta bu giysinin bir yanını tutarak, ön taraftan diğeriyle kavuştururlar. Saçlarının, başlarını alınlarına kadar örten beyaz bir kumaşın altında saklamaktadırlar; alttan gelen başka bir kumaşa, yalnızca yaşlı kadınların açıkta bırakmaya haklarının olduğu burnu örter. Genç kadınların gözleri bile gösterme özgürlükleri yoktur ve at kılından yapılmış siyah bir peçe takarlar. Genellikle ince kumaştan giysiler giydiklerinden tenleri alttan gözükür ve son derece etkili olan polis kendilerini engellemedikçe güzelliklerini hevesle sergilerler” (Gürtuna, 1997, s.33).

Lale devrinin en parlak dönemini yaşadığı ve hükümetin zevkle meşgul olduğu 1725 yılında, III. Ahmet bir fermanla kadınların geniş yakalarla veya enli şeritli başörtüleriyle sokağa çıkmalarını yasakladı. II. Osman (1754-1757) giyimle ilgili çok sayıda yasaya imza attı. Feracelerin de kullandıkları parlak renklerdeki kaşmirler yerine koyu renkte kaba kumaştan olması gerektiği buyruldu. Tavsiye edilen renkler koyu yeşil, koyu kırmızı ve koyu kahverengiydi (Davis, 1986, s.197).

1842 yılının sonlarında İstanbul’a geldiği düşünülen Amadeo Preziosinin (1816- 1882), tablolarında Osmanlı kadın giyiminde Batı esintilerini görmek mümkündür (Özcan, 2014, s.5). Preziosi, “Stamboul Recollections of Eastern Life”(1858) ve Stamboul, Souvenir de d’Orient” (1860) adlı iki ayrı eserde Osmanlı kadınlarını, 19. yüzyılın ortalarının özelliklerini yansıtan giysilerle resmetmiştir. Pek çok yabancı seyyah ziyaretleri sırasında edindikleri izlenimleri yazarak veya resimleyerek belgelemeye çalışmışlardır. 1840 yılında Thomas Allom’un, kıyafet ağırlıklı “Character and Costume in Turkey and Italy” adlı kitabı, Jean Brindesi Giovanni tarafından 1856’da hazırlanan “Elbise-i Atika. Les Anciens Costumes Turcs de Constantinople”, 1814’de basılan William Alexander’in “Picturesque representation of the dress and manners of the Turks” adlı eserleri Osmanlı toplumundaki kadınların giyim kuşam biçimlerine yönelik bilgiler içeren önemli kaynaklardır. Yabancı ziyaretçilerin bazıları da daha doğru bilgi vermek amacıyla yerli sanatçılara kıyafet albümleri hazırlatmışlardır. Yerli sanatçılar, arkalarındaki portrecilik ve albümcülük gelenek ve deneyimlerini

yabancılardan öğrendikleri şekilde ve onların meraklarını doyuracak biçimde birleştirerek 19.yüzyıl sonuna, hatta 20. yüzyıl başlarına kadar giden bir dizi kıyafetnameler hazırlamıştır. Ayrıca resmi olarak satılmayan ve sipariş üzerine güvenilir aracilar vasıtasıyla yaptırılan albümlerin olduğu da bilinmektedir (Koca ve Koç, 2014, s.375-377).

20. yüzyıl ile tüm Dünyada değişen dengeler, giyim kuşam biçimlerini de zaman içinde değişime uğratmış ve modanın evrenselliği ile gelenekselleşmiş pek çok giyim kuşam unsuru gündemden kalkarak, kültürel miraslar altında yerini almaya başlamıştır.

2.2.4. Osmanlı'da gayrimüslim giyim kuşamına yönelik düzenlemeler

Müslüman Türklerin farklı halk gruplarıyla uzun yıllar birlikte yaşadığı Osmanlı Devletinde farklı inanç, grup ve cemaatlere göre giyim kuşam biçimleri olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti, Müslüman Türkler ile gayrimüslimlerin tanınmasını kolaylaştırmak için bazı dönemlerde giyim kuşam kuralları getirmiştir. Bu kurallar zaman içinde halklar arasındaki farklılıkların kaldırılmasına veya ekonomik kaygılara yönelik girişimler olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Giysiye yönelik düzenlemeler, Osmanlı'daki tüm sosyal gruplar arasındaki farklılığı ortaya koymuştur. Osmanlı sarayındaki devlet adamlarının giysileri sembolik olarak, sınıf ve rütbelere göre sıralanmıştır. Bu sıralama huzura kabulde ya da dini merasimlerde protokolü belirlemiş, giysilerin biçimleri, kesim ve renkler, kumaşın kalitesi ve uygunluğu, kürklerin çeşitleri ve başa giyilen sarıklar bu çok uluslu devlet içerisindeki ulusların rütbe, sınıf ve unvanlarını açıkça ortaya koymuştur (Tuchelt ve Nauman 1965, s.5; Koca, 2009, s.67).

Osmanlı imparatorluğunda yaşayan azınlıkların giyimleri konusunda yükselme devrine kadar geniş ölçüde bir sınırlandırmanın bulunduğunu gösterecek her hangi bir belgeye rastlanmamaktadır. Ancak yükselme devrinden itibaren bir takım düzenlemeler oluşturulmuştur. XV. yüzyıl ortalarında imparatorluğa yerleşmiş olan Yahudilerden İsak Zarfati adlı şahıs, Almanya ve Macaristan'daki Yahudileri Osmanlı topraklarına oturmaya davet ederek, bunun nedenlerini şöyle sıralıyordu: "Burada en iyi elbiseleri giyebilirsiniz, herkes kendi asma ve incir ağaçlarının altında oturabilir.

Hıristiyan egemenliğinde, çocuklarını mosmor ve kıpkızıl dövülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmadan, mavi veya kırmızı renkli elbiseler giydiremezsiniz" (Ercan, 1990, s.117).

Osmanlı devletinde XVI yüzyıldan önce, giysilere ilişkin çıkartılan kanunlar giysilerin şekil ve tarzlarının yanı sıra genellikle kumaşlar ve yan malzemeleri ile ilgilidir (Koç ve Koca, 2010, s.32). XVI. yüzyılın sonunda azınlıkların giyimlerine bazı sınırlamalar getirilmiştir. III. Murat zamanında 4 Eylül 1577 tarihli bir fermanla yasaya uygun bir biçimde giyinmeyenlerin cezalandırılmaları emredilmiştir (Refik, 1931, s.74).

Osmanlı toplumunda millet sistemine göre sınıflandırılan gayrimüslimler; giyim-kuşam ve sosyal hayat bakımından bazı düzenlemelere tabi tutulmuşlardır. Gayrimüslimlerin giydikleri giysiler ile Müslümanlara benzemeleri yasaklanmıştır. Bu sebeple farklı padişahların yönetimleri esnasında giysilerine yönelik bazı biçim ve esaslar getirilmiştir (Eryılmaz, 1992, s.40). Getirilen kısıtlamalarda amaç gayrimüslimlerin ve Müslümanların birbirlerinden ayırt edilmesini sağlamaktır. Müslüman ve gayrimüslimlerin hak ve sorumluluklarını konu edinen İmam Ebu Yusuf'un yazdığı "Kitabü'l-Harac" ta gayrimüslimlerin giysi, binek hayvanı ve görünüş bakımından Müslümanlara benzememeleri gerektiği belirtilmektedir. Aynı kural Müslümanlar içinde geçerli olmuştur. Konu ile ilgili olarak Ebusuud efendinin "bir zorunluluk yokken Müslüman birinin Yahudi şapkası giymesi halinde kâfir olacağı" cümleleri örnek verilebilir (Soykan, 2000, s.181).

Seyfiye, ilmiye ve kalemiye, yani resmi yetkililerin statüleriyle kıyafetleri ve kadın-erkek, Müslim-gayrimüslim zümrelerin kıyafetleri ele alınarak yeni düzenlemelere gidilmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren resmi ve hususi kıyafetlerin, Müslüman ve gayrimüslim kadın ve erkeğin başa, arkaya, ayağa giydikleri şeylerin malzemesi ve özellikle değeri ile rengi üzerinde düzenlemeler yapılmış, bu yaklaşım Batılılaşma dönemine kadar sürmüştür (İpşirli, 2002, s.510). Giyim kuşama yönelik yapılan düzenlemelerde renklerin ve başlıkların önemli olduğu pek çok kaynakta görülebilmektedir. Müslümanlara has olan yeşil ve beyaz renklerin gayrimüslimlere yasaklanması genel bilgi olarak geçmektedir. Renk kullanımına ilişkin bu kararlar hangi cemaatin hangi rengi kullandığına ilişkin ipuçları vermektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) giyim kuşama ilişkin kapsamlı düzenlemeler getirmiş olması önemli görülmektedir. Kanuni' den itibaren 150 yılı aşkın bir süreyle 1720 yılına kadar giysi düzenlemeleri aslı itibari ile çok fazla değişiklik göstermemiştir (Quataert, 2009, s.214). Fakat fermanlarla ortaya konulan ilkelere katı biçimde uyulduğu görülmüyordu; ancak kurala aldırış edilmemesi zaman zaman ulemanın tepkisini çekiyordu. Bu sebeple Kanuni Sultan Süleyman'ın Şeyhülislamı Ebussuud Efendi:

Bir yönetici Müslümanlar ile bir arada yer alan Hristiyan ve Yahudilerin yüksek ve süslü evler yapmalarını, şehir içinde ata binmelerini, gösterişli ve pahalı elbiseler giymelerini, yakalı kaftanlar, mükellef kumaşlar, postlar ve sarıklar bürünmelerini; Müslümanları alçaltıp kendilerini yükseltmeye yönelik işlerden men ederse bunun Allah katında bir mükâfatı olacak mıdır? Şeklindeki bir soruya Ebussuud Efendi Yahudi ve Hristiyanların Müslümanlardan elbiseleriyle, binek hayvanlarıyla ve başlıklarıyla ayrılması gerektiğini ifade ederek tepkisini göstermiştir (Turan, 2005, s.248).

1565' te itibaren keskin ve hızlı bir değer düşürme süreci ile birlikte devletin durumu düzeltme çabaları etkili olmadı. 17.yüzyılda piyasalarda yabancı paraların uygulamaya girmesi ve kıtalar arası para hareketinin sürdüğü bir ortamda, devletin içerisindeki mali ve iktisadi sorunlarla beraber, Osmanlı devleti ekonomik yönden sıkıntılar yaşadığı bir döneme girdi (Çağlayan, 2014, s.181-182). Yahudi ve Hristiyanlara dayatılan kılık kıyafet ile ilgili kısıtlamaların toplumsal ve siyasi nitelik taşımasının yanı sıra ekonomik sebeplerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü alım gücü yüksek olan gayrimüslim gruplar, satılan ürünlerin talebinin ve fiyatının artmasına sebep olmaktadır. II. Selim, 1 Ağustos 1568 tarihli bir fermanla Müslüman olmayan halkın kıyafetlerini birtakım kayıt ve şartlara bağlamıştır (Ercan, 1990, s.119). Bu sebeple gayrimüslimlerin, İpek kumaştan elbise ve kürk giymeleri ekonomik nedenlerle yasaklanmıştı. Onların bu kumaşları kullanmalarını yasaklayan fermanlarda, "gayrimüslimlerin bu mallara taleplerinin fazla oluşunun bu kumaşların fiyatını arttırdığı" yazılıydı (Bozkurt, 1993, s.51).

1568 tarihinde İstanbul Kadısının kurallara daha sıkı biçimde riayet edilmesi ile ilgili isteğine karşılık olarak bir ferman yayınlanmıştır. Yahudi ve Hristiyanlara yönelik kısıtlamalar ile ilgili, kadının şu gerekçeyi gösterdiği belirtilmektedir: "Müslümanlar eski püskü şeyler giyerken zımmilerin başlık, terlik, elbise türünden şeylere yaptıkları

yoğun harcamalar bu malların fiyatını arttırmakta, dolayısıyla işin ucu gelip Müslüman halka dayanmaktadır” İstanbul Kadısına cevap veren Sultan II. Selim:

Allah'ın esirgediği İstanbul şehrinde oturan kefereler arasında Yahudi ve Hıristiyan kadın ve erkeklerin pahalı, mükellef kumaştan elbiseler giydiklerini, gösterişli sarıklar satın aldıklarını ve bunları sipahiler gibi sarındıklarını, atlastan, pamuktan ve sair pahalı kumaştan kaftanlar giydiklerini, Müslümanlarla aynı kundura ve terlikleri kullandıklarını, bunun neticesi sarık, kumaş ve kunduraları almaya para yetiemediğini ve keferenin Müslümanlar gibi giyinmekten men edilmesini isteyen

Saadet Eşiğimize gönderdiğin mektubuna cevaben;

Biz zaten keferenin kıyafeti hakkında irademizi yazıp göndermiştik. İşbu irademiz sana vardığında ona göre davranmanı, bu cümleden olmak üzere, Yahudi, Hıristiyan ve de diğer keferenin yukarıda anıldığı önceki buyruğuma aykırı olarak pahalı elbiseler giyinmelerine izin verilmemesini buyuruyorum (Muhtesiplere/ Pazar denetçilerine verile) 21 Safer 976/15 -Ağustos 1568 ”

Fermanını yayınlamıştır (Lewis, 1996, s.50- 51). Gürtuna (1997, s.29) “21 Sefer 976/1568 tarihinde saraydan İstanbul kadısına gönderilen bir hükümlerle, gayrimüslim kadınların ipek pervazlı alâ çuha kaftan, atlas ve kutnu kumaşından kaftan, alâ şalvar, alâ tülbent ve Müslümanların giydiği içedik ve başmak cinsi ayakkabılardan giymelerini fiyatların artması” sebebiyle yasaklandığını ifade etmektedir. Benzer şekildeki giysi düzenlemelerine sonraki dönemlerde de rastlanması, kısıtlamaların yalnızca dini ya da sosyo-kültürel düzenlemeler için yapılmadığını aynı zamanda ekonomik sebeplerinde var olduğunu göstermektedir (Ercan, 1990, s.121).

Sarık sarmanın yasaklanarak şapka giyme zorunluluğu, giysiden şapka ve ayakkabıya kadar biçim, renk ve kullanılan malzemenin belirlenmesi gibi birçok düzenleme, halklar arası ayırımın yanı sıra edep kaideleri ve israfı önlemek gibi devlet erkânının gerekli gördüğü hususlarda da yapılmaktaydı. Demirağ (2002, s.25) Osmanlı toplumundaki giyim kuşama yönelik düzenlemelerin her zaman halkları tanımlayıcı amaçla yapılmadığını, ekonomik durumun da düzenlemelerde etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca; 1568 1574, 1577 tarihli fermanlarla Hıristiyanların yakalı kaftan, kıymetli kumaştan özellikle ipek elbise, ince tülbent, kürk ve sarık giymelerinin yasaklanmasının kumaş fiyatlarının yükselmesine engel olmak amacıyla yapıldığını bu duruma örnek olarak göstermiştir.

Ercan (1990, s.118-119) 26 Şubat 1556 tarihli bir Mühimme Defteri kaydına dayanarak yaptığı yorumda; gayrimüslim kıyafetinin Müslüman kıyafetinden ayrı olduğunu belirten doğrudan doğruya bir kayıt yoksa da "kafir suretine girmek, şapka ve kafir libası giymek", deyimlerinden, o tarihlerde Müslüman olmayanların değişik kıyafet giymek zorunda oldukları ve Müslümanların gayrimüslim kıyafetinde dolaşmalarının büyük suç sayıldığını ve en ağır ceza olan siyaset cezası ile cezalandırıldıklarını açıklamıştır. Ayrıca II. Selim tarafından çıkarılan çeşitli fermanlarla Müslüman olmayan halkın kıyafetlerinin birtakım kayıt ve şartlara bağlandığını, kıyafetlerde renk ve kumaş özelliklerinin zengin - yoksul ayırımını ortaya koyacak şekilde sınırlandırıldığını,. III. Murat zamanında da çeşitli fermanlarla bu durumun devam ettiğini belirtmiştir.

1568' de Sultan II. Selim, 1577' de Sultan III. Murad, 1630' da Sultan IV. Murad fermanlar yayınlarak, gayrimüslimlerin giysilerine kısıtlamalar getirmiştir (Tez, 2009, s.242).

7 Sefer 976/1568 tarihinde İstanbul kadısına gönderilen başka bir hükümde: Gayrimüslimlerin giysilerinin çeşitleri belirlenmiştir. Eski kanunlarda belirtildiği gibi; gayrimüslim kadınların ferace giymemeleri, Bursa kutnusundan fistan giymeleri, şalvarlarının sadece açık mavi olması, ayaklarına da başmak yerine kundura ve şirvani giymeleri, söylenmiştir. Gayrimüslim kadınların Müslüman kadınlar gibi seraser yaka ve arakıyye (başlık) giymemeleri, giyerlerse de bunların, atlas ve kutnudan olması; Ermenilerin de Yahudiler gibi giyinmeleri belirtilmiştir. Başlarına alaca kuşak sarınmaları, Ermeni kadınlarının da ferace yerine fahir fistan ve terlik giymeleri, içlerine siyah ve koyu gri Bursa kutnusu, mavi şalvar ve meşin içedik ve şirvani başmak giymeleri istenmiştir (Gürtuna, 1997, s.30).

M. Zeki Pakalın Ferace' yi; "Çarşıftan önce kadınların tesettür için giydikleri üstlüğün adıdır" şeklinde tanımlar. İlk zamanlarda kadınlar, hangi sınıfa dâhil olursa olsun, sokağa çıkarken mutlaka ferace giyilirdi (Görgünay, 2008, s.135).

III. Selim zamanında yapılan bir düzenlemede, gayrimüslim gruba ait Ermenilerin şapka ve ayakkabıları kırmızı; Rumlarınki siyah ve Yahudilerinki ise mavi olarak

belirlendi. Müslümanların kavuk ve ayakkabıları ise sarı idi (Eryılmaz, 1992, s.40; Soykan, 2000, s.183).

Azınlıkların giyimleri konusunda da fermanlarla kısıtlamalar getirildiği için farklı renkten ve kumaştan elbise giyip, başlık takarlardı. (Bozkurt, 1993, s.51).

Zaman zaman toplumsal dengenin korunması için kıyafet konusunda gayrimüslimler devlet tarafından uyarılmış; kendi cemaatlerine uygun renkte, kumaşa elbiseler giymeleri için emirler çıkarılmıştır (Turan, 2005, s.239–267).

1592-1688 yılları arasını kapsayan, Onbirinci Asr-ı Hicri’de İstanbul Hayatı isimli eserde Osmanlı toplumunda yaşayan milletlere ilişkin bazı kısıtlamalara ve kurallara rastlanmaktadır. Sosyal hayatla ilgili olan bu kısıtlamaların içerisinde giyim kuşamla ilgili olanları da yer almaktadır.

Hristiyan giysilerine ilişkin bir emirde ise;

“İstanbul kadısına hüküm ki Kefere taifesi ata binmayub ve samur kürk ve kalpak ve firengi kemha ve atlas giymayüb ve avretleri dahi müslüman tarzında ve üslubunda gezmeyüb ve parus ferace giymayüb mahasal libaslarında ve tarzı üslublarında tahkir ve tezlil olunmak şer’an ve kanunen mühimmatı diniyyeden iken nice zemandan beru ihmal olunub hükkamın müsaadesile kefere ve Yehud tayifesi çarşularda at ve libas ile gezüb ve samur kürk ve fahir libaslar ile çarşu içinde müslümana mukabil geldik de kaldırımdan inmiyüb ve kendiler ve avretler ehli islamdan ziyade şevket sahibleri olub bihasbeşşer’ tahkir ve tezlil olunmadıkları mesamii aliyyeme ilka ve süddei saadetime inha ve ilam olunmağın vechi meşruh üzre amel olunub minbaad zikrolunan evzalı ameale getürmiyüb bu defa vaki olan sefer hümayunumda mülaziminden olan Mustafa mübaşeretile men olunmak emrim olmuşdur. Buyurdum ki... vusul buldukda bu babda sadır olan emrim üzre amel idüb dahi kefere tayifesin bihasbeşşer’ i velkanun donda ve libasda ve tarzı üslubda tahkir ve tezlil eyliyüb minbaad ata bindirmiyüb ve avretleri dahi yüksek arakiyye ve parus çuka giyinmiyüb müslüman tarzında ve libasında gezmiyeler Olmakuleleri men’ ve ref’ eyliyüb bub babda sadır olan emrimin icrasında dakika fevt eylemiyesin Fi 21 ş 1040.

İstanbul'daki Hristiyanların giysilerine dair;

İstanbul kadısına hüküm ki, kâfirler ata binmeyip ve samur kürk ve kalpak ve firengi kemha (ipekli bir kumaş) ve atlas giymeyip ve kadınları dahi Müslüman tarzında ve üslubunda gezmeyip ve parus ferace (örtü) giymeyip ortaya çıkan giysilerinde ve giyiniş tarzlarında hor görme ve aşağılama şer'an ve kanunen dinen lüzumlu iken bir zamandan beri ihmal olunup hâkimlerin müsaadesiyle kafirler ve Yahudiler çarşılarda at ve giysi ile gezip ve samur kürk ve şaşalı elbiseler ile çarşı içinde Müslümana denk geldiğinde kaldırımdan inmeyip ve kendileri ve kadınları İslam ehillerinden fazla kudret sahibi olup hor görülüp aşağılanmadıkları yüce mevkiime ulaştığı için açıklananlar üzerine emir kılınıp bundan sonra adı geçen emredilen durumlara getirmeyip bu defa ortaya çıkan yüce seferimde yanımda çalışan Mustafa (mübaşir) ile men olunmak emrim olmuştur. Buyurdum ki... Ulaştığında bu konuda meydana gelen emrin üzerine bu emri yerine getirip kâfirleri donda ve giyside ve giyiniş tarzlarında hor görüp ve aşağılayıp bundan sonra ata bindirmeyip ve samur kürk ve samur kalpak ve atlas ve kemha giydirmeyip ve kadınları dahi yüksek arakiyye (külâh) ve parus çuka giyinmeyip Müslüman tarzında ve giysisinde gezmesinler. Bunları yasak ve hükümsüz eyleyip bu konuda ortaya çıkan emrimin uygulanmasında dakika kaybetmeyin. 23 Mayıs 1631 (Refik, 1988, s.52). İfadeleri yer almaktadır.

Sultan III. Murad döneminde gayrimüslimlerin giydiği feraceler kül rengi karaca çuhadan yapılacak, elbiseleri atlastan ya da kutnudan olacak, gök mavisi çakşır, giyecekler, başmak yerine de kundura kullanacaklardı. Müslüman kadınların giydiği boyundan eteğe kadar yakalı elbiseler ile ince külâh, ferace giyemeyeceklerdi (Özbilgen, 2010, s.430).

1643-1644 yılında Şeyhülislam Yahya Efendi'nin yazdığı saptarılan, Yaşar Yücel 'in yayımladığı, "Kitabu Mesalih-il- Müslimin ve Menafi'i'l- Mü'minin " adlı eserde, her millet, meslek ve zümrenin ayrı kıyafetinin olmasına ne kadar önem verildiği belirtilmiştir (Emiroğlu, 2001, s.205). Bu sebeple; Osmanlı padişahları, fermanlar yayınlarak gayrimüslim kıyafetlerini belirli kurallara bağlamışlardır. Tarihi süreç incelendiğinde, sosyal yaşamda aynı haklara sahip olan bu milletlere mensup bireylerin giyim kuşam konusunda bazı kurallara uymak zorunda olduğu görülmektedir. Bir giysinin biçim, renk, kullanım şekli hatta kumaş özelliğine kadar

belirleyici olan kanun ve kurallar toplumların farklılıklarını yansıtmaktadır. Osmanlılarda giysi, toplum yaşamının tercümesidir. Giysinin kumaşı kadar, rengi de anlam taşıırken, aynı zamanda giyenin ait olduğu toplum düzeyini yansıtmaktaydı (Arığ, 2006).

Osmanlı Devletinde gayrimüslimlere yönelik getirilmiş olan kıyafet sınırlamaları bazı durumlarda ve bazı kişiler için geçerli olmamaktadır. Hekimlik hizmetinde bulunan bir Yahudi'nin samur kalpak giymesine ve ata binmesine karışılmamasına dair verilmiş olan 1796 tarihli ferman mevki sahibi gayrimüslimleri giyinmeye yönelik kurallardan muaf tutmaktadır. Bunun yanı sıra Kıbrıs metropolitine verilen ferman da keşişlerin ve gayrimüslim din görevlilerinin güvenliklerini sağlamak amacıyla giysilerini değiştirebilecekleri yönünde hükümler bulunmaktadır (Soykan, 2000, s.184).

1835 te II. Mahmut tarafından çıkartılan kararın amacı dış görünüşteki müslüman-gayrimüslim ayrımını ortadan kaldırmaktı. Ziyaeddin Fındıkoğlu bu durumun, Tanzimat'ın ilanından önce gerçekleşen Müslüman ve gayrimüslimleri birbirine yaklaştıran önemli bir olay olduğunu belirtir (Cebe, 2009, s.38).

Giyim kuşamda baştan ayağa kadar kalite, ihtişam, kullanışlılık, estetik gibi unsurlar sosyal statü ile doğru orantılı olarak gelişme göstermiştir (Koçak, 2013, s.10-11). Osmanlı sarayının, sultanlarının yönetim mekanizmasının, ordusunun, din örgütünün, iş örgütünün ve halklarının giysilerinin, geleneklere ve düzene bağlı olarak ayrı biçimleri ve özellikleri bulunmaktadır (Tezcan, 1983, s.262). Bu topluluklar içerisinde yaşayan bireylerin hangi gruba ait olduğunu belirlenmesi ise; giysilerin kumaşları ve renkleri ile sağlanırken, giysiler aynı zamanda giyenin ait olduğu toplum düzeyini de yansıtmaktadır (Arığ, 2006). Çünkü geleneksel dönemde toplum yapısı dışarıdaki bireyin sosyal konumunun giysisi ile tanınmasına ve onu görenler tarafından nereye ait olduğunu anlaşılmamasına izin vermektedir (Meriç, 2005, s.102).

Osmanlı Devlet'inde Müslüman, Hristiyan, Musevi topluluklarının kendilerine özgü giysileri vardı. Ayrıca saraylılar, esnaf, askerler, din adamları, tarikat ve tekke mensupları özel giysiler giyerdi. Giysiler kentten kente, dini ve etnik azınlıklara göre değişkenlik göstermekteydi (Tez, 2009, s.243). İstanbul'da Rumlar, İtalyanlar, Portekizliler, İspanyollar, Almanlar, Macarlar, Bohemyalılar, Polonyalılar gibi

Müslüman olmayan çeşitli yabancılar da kendi dillerini konuştukları gibi, ülkelerine özgü giysilerde giyerlerdi (And, 2009, s.180).

Gayrimüslimlerin samur kürk, kalpak, firengi kemha ve atlas gibi lüks ve gösterişli giysiler giymelerine izin verilmemekteydi. Müslümanlar ile gayrimüslimlerin dış görünüşlerinin farklı olmasını sağlamak ve gayrimüslimlerin giyimlerinin Müslümanlardan daha gösterişli olmasını önlemek için padişahlar yayınladıkları fermanlar ile giyim kuşama dair bazı noktalara dikkat çekmişlerdir. Asıl amaç “donda, libasta ve tarz-ı üslubda” gayrimüslimlerin Müslümanlardan aşağıda olduğunu hissettirmektir. Giysi konusundaki sınırlamalar sadece gayrimüslimlere değil Müslümanlara da getirilmiştir. Müslümanlarında gayrimüslimlere benzememeleri konusuna da dikkat çekilmiştir (Eryılmaz, 1992, s.40-41).

Osmanlı devletine ilişkin yukarıda gerçekleştirilen taramaların ışığında; devletin yönetsel kademelerinde etnik ayrıma girmeyen bu büyük toplum içerisinde giyim kuşam açısından belirgin çizgilerin olmadığını söylemek güçtür. Çünkü Osmanlı Devleti gayrimüslimlere ve Müslümanlara eşit haklar verse de, toplumları birbirinden ayırt edebilmek ve kimin hangi gruptan olduğunu belirleyebilmek için giysilerin kullanımına yönelik kurallara başvurmuştur. O halde; Osmanlı'nın kültürel yapısının farklılık gösterdiğini ve Osmanlı' da toplumu oluşturan bireylerin hangi gruba ait olduğunun ise, giysileri ile ayırt edildiğini söylemek mümkündür. Osmanlı toplumunda giysiler ve giyim biçimleri önemli bir görsel dil olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı Devlet'indeki gayrimüslimlerin hukuki durumları, İslam hukukunda ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri gerçekleştirilen düzenlemeler ile köklü bir değişim olmaksızın; siyasal, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini Tanzimat' a kadar sürdürmüşlerdir (Soykan, 2000, s.227). Sosyal hayatla ilgili sınırlandırmalar ve kısıtlamalar Tanzimat dönemine kadar etkili olmuştur. Tanzimat'tan sonraki dönemde etkisini yitirmiştir (Eryılmaz, 1992, s.40-41).

D'ohsson (1788, s.104-105), emir veya fermanların Osmanlı toplumunda yaşayan tüm halkları kapsayacak şekilde çıkarılmalarına rağmen, uygulamada kadın ve erkek,

Müslüman ve gayrimüslim ayırımının olduğunu belirtmektedir. Müslümanlarla ilgili olanlar daha çok edeb kaidelerini sağlamayı, israfı ve lüksü önlemeyi ve muhtelif sınıftan vatandaşlar arasındaki ayırımı hedeflerken, gayrimüslimlerle ilgili olanlar ise diğer halklar arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

II. Mahmut döneminde 1829'da gerçekleştirilen giysi düzenlemelerinde; farklılıkları yaratmak ve veya korumak için geçerli olan kurallar tam tersine dönüştürülmüştür. Yeni getirilen düzenlemeler, bütün erkek tebaayı ve kapıkullarını görsel bakımdan aynılaştırmaya yönelikti. Meslek grupları ile birlikte, Müslümanları gayrimüslimlerden ayırıtıran kurallar ortadan kaldırıldı. Giysilerde mesleği, rütbeyi veya dinsel farklılığı gösteren hiç bir gösterge bulunmayacak şekilde düzenlendi (Quataert, 2009, s.220).

Konuyla ilgili seyahatnameler ve gezginlerin notları incelendiğinde Gayrimüslim kadınların giyim kuşamlarına Müslüman Türk kadınlarınkinden pek de farklı olmadığı, ancak Müslüman kadınların İslam'ın belirlediği örtünme ve iffet kurallarını ihlal etmemesi zorunluluğunun olduğu vurgulanmaktadır.

Ancak bu kısıtlamaların bir eşitsizlik olmadığı aksine eşitliği sağlamak için yapıldığını Ercan (1990, s.118), şu şekilde ifade etmektedir; Müslim ve gayrimüslim eşitsizliğinin var olduğu öne sürülemez. Zira yasaklama her iki taraf için de geçerlidir. Yani gayrimüslimlerin Müslüman kıyafetinde, Müslümanlarında gayrimüslim kıyafetleri ile dolaşmaları yasaklanmıştır. Hatta bir bakıma bu kısıtlamaların gayrimüslimlerin lehine olduğunu söyleyebiliriz, çünkü bu yolla zimmilerin kıyafet konusunda kendi kültürel değerlerini ve geleneklerini farkında olmadan korumaları sağlanmıştır.

3. YÖNTEM

18. ve 19. yy' da Osmanlı Toplumunda kadın giyim-kuşam özelliklerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu nitel araştırmada; belgesel tarama inceleme yöntemi ve doküman inceleme yöntemi birlikte kullanılmıştır.

Var olan belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir. Tarananlar: geçmişteki olguların anında iz bıraktığı olgular hakkında sonradan yazılmış çizilmiş her türlü resim, mektup, rapor, kitap, ansiklopedi, resmi, özel yazı ve istatistikler, anı, yaşam öyküsü olarak belirlenmiştir (Karasar, 2007, s.183). Araştırma kapsamına alınan 18. ve 19. Yüzyıllar arasında Osmanlı toplumunu oluşturan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum halklarının giyim kuşam özellikleri ile ilgili yazılı ve görsel belgeler belgesel tarama yöntemi ile araştırılmıştır. Bu çerçevede kütüphane, müze, web taramaları yapılarak ilgili yazılı ve görsel kaynaklara ulaşılmıştır.

Ulaşılan görsel kaynaklar “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.187) doküman inceleme yöntemi ile sınıflandırılarak incelenmiştir.

3.1. Evren ve Örneklem

18. ve 19. yy' da Osmanlı toplumunda yaşayan halkların giysilerinin evrenini oluşturduğu bu araştırmanın örneklemine; Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum halklarının kadın giyim kuşamı hakkında ulaşılabilen yazılı ve görsel kaynaklarda yer alan giyim kuşama ait resim ve gravürleri oluşturmaktadır. Araştırma materyali, ulaşılabilirlik ve tutarlılık açısından bir bütün oluşturabilmesi amacı ile ilgili döneme ait resim ve gravürlerle sınırlandırılmıştır. Ulaşılabilen yazılı ve görsel kaynaklar üzerinden analiz yapılmıştır.

Çok geniş bir coğrafya üzerinde yüzyıllar boyu hüküm sürmüş olan Osmanlı Devletinin egemenliği altında pek çok farklı kültürün yaşadığı bilinmektedir. Ancak bu kültürlerin bazılarının tarih sahnesinde daha uzun ve daha yoğun bir şekilde var olduğu gerçeğinden yola çıkarak Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum, halkları araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

3.2. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmanın verileri, 18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı toplumunda yaşayan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum halklarının giyim kuşamına ait ulaşılabilen yazılı ve görsel kaynaklar elde edilecek giyim kuşam ürünlerinin belirli bir sistematikte incelenmesi ile elde edilecektir.

Araştırma kapsamındaki giyim- kuşam ürünleri, kullanım alanlarına göre tipolojik gruplama yapılarak, biçimsel özellikleri, renk, kumaş, süsleme gibi tasarım özellikleri ile kullanım biçimleri açısından incelenmiştir. Taylor ve Walley, 2003, (s.7) tipolojinin sözlük tanımlaması, nesnelere türler göre sınıflandırılmasıdır şeklinde tanımlamaktadırlar. Sınıflandırma veya sistematik, tipolojilerin geliştirilmesi ya da fenomenlerin kategorilere yerleştirilmesi bilimdir. Ayrıca Woo vd. 1991 (s.95) tipolojilerin, çeşitliliği organize etmenin bir yolunu sunduğunu ve araştırmacıların kalıpları, karmaşık olaylarda daha rahat görebildiğini belirtmişlerdir (akt. Ballı, 2017, s 151) Tipoloji kavramı türler göre sınıflandırma yapmayı ifade etmektedir. Tipolojiler, araştırmacıların, kalıpları karmaşık olaylarda daha rahat görebilmesini sağlamaktadır (Ballı, 2017, s. 143). Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum, halklarının kadın giyim-kuşam özelliklerini incelemek amacıyla giysi inceleme (Gözlem Formu) formu hazırlanmıştır (Ek 1).

3.3. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler halklar bazında ayrı ayrı ele alınarak, yapılan tipolojik sınıflandırma kapsamında günlük, sokak ve düğün giyim kuşamı olmak üzere 3 başlık altında incelenmiştir. Her giyim kuşam türü çizelgeler halinde sunularak biçimsel ve tasarımsal özellikleri açıklanmıştır. Sonuç ve tartışma bölümünde yer alan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi, Rum, halklarının giyim-kuşamının karşılaştırmasının yapıldığı çalışmanın bulgular kısmında yer alan resimlerde; giysilerin biçimsel ve tasarım özelliklerinde görülen benzerlik ve farklılıklar yorumlanmıştır.

Ulaşılan giysi görsellerinin bazılarında tarih olmaması nedeni ile giysi analizlerinde gelenekli yaşamdaki giysilerin uzun yıllar değişmezlik göstermesinden hareket edilerek yorumlar yapılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Osmanlı Toplumunda Müslüman Türk Kadın Giyim Kuşamı

Osmanlı Devleti aynı hanedanın yöneticiliğinde 600 yılı aşkın bir süre var olmuş uzun yıllar varlığını koruyan nadir devletlerdendir. Hâkim olduğu topraklarda çok milletli ve çok dinli bir yapıya sahiptir. Osmanlı Devleti, tarihte bilinen diğer imparatorluklardan birçok noktada ayrılan, kendine has sistemler geliştirerek, bünyesindeki farklı kavimleri ve inanç gruplarını birbirleriyle ve devletle uyumlu bir şekilde yaşatmayı başaran bir devlet sistemi geliştirmiştir (Dabağyan, 2010, s.11).

Toplulukların birbirinden kopmadan, kendi benliklerini de korumalarını ve sürdürmeleri sağlayan bu sistem millet sistemi olarak isimlendirilmiştir. Milletleri genel olarak dört gruba ayırmasına rağmen, her dini topluluğa kültürel ve dini otonomi verilmiştir. Bu durum dini toplulukların kendi geleneklerini yaşamalarına ve yaşatmalarına imkân sağlamıştır (Tunçay, 1984, s.54-55; Toprak, 1989, s.80; Saybasılı, 1995, s.167-168; Akıncı, 2013, s.4). Osmanlı Devleti'nde yer alan topluluklar içerisinde çoğunlukta bulunan dört millet Müslüman milleti, Rum milleti, Ermeni milleti ve Yahudi milleti olarak isimlendirilmişlerdir. Müslüman milletini, Türkler, Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Berberiler, Çerkezler, Gürcüler, Abazalar, Çeçenler oluşturmaktadır (Kurtaran, 2011, s.61).

Osmanlı Devleti'nde farklı dine mensup milletler bir arada huzurlu bir yaşam sürdürmüşlerdir. Farklı milletlerin ufak tefek problemlerin dışında bir arada problemsiz bir hayat sürmelerini Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu toplumsal düzenlemelerin sağladığı düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde de yönetime hâkim olan Müslüman uzun bir geçmişe sahiptirler. Zaman içinde karşılaştıkları yeni medeniyet ve kültürlerin etkisiyle farklılaşarak ve gelişerek varlıklarını sürdürmüşlerdir (Avcı, 2013, s.30-31). Bu farklılaşma ve gelişme esnasında ise, Osmanlı Devleti döneminde Türkler doğum, evlilik, ölüm, ibadet, yeme içme, giyim kuşam kültürü gibi kavramları şekillendirirken gelenek ve göreneklerinin yanı sıra inandıkları İslam dininin emir ve yasaklarına uygun davranışlar

sergilemişlerdir. Toplulukların birlikte yaşamasını sağlayan gelenekler ve görenekler, insanların geçmişle bağlarını oluşturan kültürel unsurlardır. Kültürel unsurlar bir toplumun yaşam biçimini oluşturmaktadır. Bu oluşum ise, hal ve hareket kodlarını, giyim kuşamı, dili, özel törenleri, davranış normlarını ve inanç sistemlerini içine almaktadır (Koç, Koca ve Vural, 2015, s.93).

Türklerin, İslamiyet’i kabul etmeleri ve Anadolu’da yerleşik hayata geçmelerinden sonra çağa ve çevre özelliklerine uygun olarak giyim ve kuşamları yeni bir içerik ve biçim kazanmıştır. Türkler gerek göçebe hayatın gereği gerekse hayvancılıkla uğraşmalarından dolayı Orta Asya’da daha çok deriden yapılmış rahat kıyafetleri tercih etmişlerdir. Yerleşik hayata geçişle birlikte gündelik yaşamda dokuma ve kumaş giysiler tercih etmişlerdir (Aysal, 2011, s.4).

Giyim bir kültürde milliliği oluşturan öğeleri kapsamaktadır. Toplulukları diğerlerinden ayıran kendilerine has olan giyim-kuşam kültürüdür. Giyimin, özede bir kişinin genelde ise bir topluluğun, ya da bir dönemin aynası olduğunu söylemek mümkündür. Türk toplumu yüzyıllar boyu zengin bir giyim kültürüne sahip olmuştur. Bu zenginlik giyim biçimlerinde olduğu kadar giyim malzemelerinde de mevcuttur. Anadolu’nun uzun tarihsel geçmişi, Orta Asya etkisi başka kültürler ile teması giyim çeşitliliğinde ve zenginliğinde rol oynamıştır (Tezcan, 1983, s.259).

Bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlı Devleti’nin beylikten imparatorluğa geçişinde sınırlar genişledikçe farklı kültürlerle karşılaşmakta, sosyal hayatta da buna bağlı değişimler meydana gelmekteydi. Osmanlı dönemi giyim kuşamı, erken dönemlerde eski Türk geleneklerinin etkisini taşımaktadır. Fakat imparatorluk dönemine geçişle birlikte farklı kültürlerden etkilenmeler oluşmuştur (Büber, 2012, s.22). Çünkü geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türklerin giyim kuşam özelliklerinin içerisinde buldukları sosyal hayata göre şekillenerek çeşitlendiğini söylemek mümkündür. Bu durumu ise Bahaddin Ögel’in “*Türk Kültür Tarihine Giriş*” kitabında yer alan bilgiler desteklemektedir. Ögel, pamuk veya pirinç tarlasında çalışanlarla, at üzerinde hayvan güden kişi veya kavimlerin giysilerinin aynı olmadığını, kişilerin buldukları sosyal ortam sebebi ile farklı giyinmelerinin normal olduğunu, giyim tarihini incelerken, bu gibi değişik şartların göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir (Avcı,

2013, s.16). İslamiyet öncesi, sonrası, göçebe ve yerleşik hayata göre giyim kuşam özellikleri farklılaşan Türklerin giysi özellikleri ana hatlarını değiştirmeden kuşaktan kuşağa aktararak Osmanlı Devleti dönemine kadar ulaşmıştır. Alpay (2000, s.148-151) Osmanlı kadın giysilerinin yüzyıllarca geleneksel çizgisini koruduğunu konu ile ilgili bilgi edinebilmek için; minyatürlü yazmalar, hükümler, kanunnameler, tereke defterleri, vb. gibi yerli kaynaklar ile yabancı gezginlerin seyahatnamelerine ve gravürlere bakmak gerektiğini belirtmiştir. Genel olarak sokak ve ev giysisi olarak iki bölüme ayrılan kadın giyim tarzının, yüzyıllara göre genel özelliklerini kaybetmediğini ifade etmiştir. Aynı zamanda Koç ve diğerlerinin (2015, s.93) “Türkler yüzyıllarca geleneksel giyim kuşam çizgisinin genel özelliklerini zedelemeyecek küçük farklılıklar göstererek giyim tarzını şekillendirmiştir” ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir.

Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan milletlerin birbirlerinden ayırt edilmeleri amacıyla düzenlenen Osmanlı Devleti’nce oluşturulan emir ve yasaklar yönetime hâkim olan Müslüman Türk milleti içinde geçerli olmuştur. Bu emir ve yasaklar içerisinde en belirgin düzenlemeler ise görsel bir iletişim aracı ve simge olan giysiler için gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin yayınladığı fermanlar içerisinde yer alan giyim-kuşam düzenlemeleri Müslimlerin ve gayri Müslimlerin birbirlerinden ayırt edilmesini sağlamıştır. Müslüman Türk milletinin, gayri Müslimler gibi görünmelerini engelleyen yasaklar ile giyim kuşam kültürleri devlet tarafından kanunlar ile belirlenmiştir. Konu ile ilgili olarak daha önce gerçekleştirilmiş olan “Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku, 18. Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası, Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim, 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayri Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler, Osmanlı Kanunlarında Giyim-Kuşam Yasaklar” başlıklı çalışmalarında bu görüşü destekler nitelikte olduklarını söylemek mümkündür.

Osmanlı’ya ait giyim kuşam biçimlerini günümüze aktaran ilk kaynakların, Osmanlı dönemi minyatürleri olduğunu söylemek mümkündür. Halka ait giyim kuşam alışkanlıklarının yer almadığı minyatürlerde daha çok saray çevresine ait belirli kesimlerin resimleri mevcuttur. Giyim kuşamın çok ayrıntılı çizimleri

görülebilmektedir. Geçmişe ait ikinci tür görsel kaynaklar ise 17. Yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıl başına kadar çoğu yabancı müşterilerin siparişleri üzerine yapılan İstanbul'daki çarşı ressamaları albümleridir. Bu albümler saraydan ziyade daha çok toplumu oluşturan öğeleri tanıtıcı nitelikler taşımaktadır. Üçüncü tür kaynaklar ise, Batılı görgü tanıklarının bazen bir fotoğraf gerçekliği taşıyan albümleri olduğu söylenebilir (Koca ve Koç, 2014, s.373-374).

Farklı dönemlerde Türk ülkelerini çeşitli maksatlarla gezip gören seyyahların yazdıkları seyahatnameler Osmanlı toplum özelliklerini içeren önemli kaynaklar arasında bulunmaktadır. Osmanlı Topraklarına gelen gezginlerin ilgisini çeken konular arasında ise kadınlar önemli bir yer tutmaktadır. Etkisi altında olunan dinler ve kültürler Türkler'in kadına karşı yaklaşımını etkilemiştir (Dulum, 2006, s.3).

Yaklaşık olarak tüm seyahatnamelerde, Doğu kadınlarına ilişkin bilgi ve betimlemelere rastlamak mümkündür. Doğu kadınları içerisinde en çok merak edilen konu ise inancı gereği dışarıya kapalı bir hayat süren Türk kadınıdır. Gezginler genellikle yüzlerini dahi görmedikleri Türk kadınlarının giyim ve yaşam tarzına, haremine vb. pek çok konuda tanımlamalar yapmışlardır. Seyahatnamelerde Türk kadınlarının fiziksel özelliklerine yönelik övgü dolu ve önemli açıklamalar yer almaktadır (Gürer, 2010, s.207).

Osmanlı Devletini ziyaret eden seyyahlardan Jean Thevenot'un Osmanlı'nın 1655-1656 yıllarını aktaran notları ise Gürer' in ifadelerini destekler niteliktedir. Thevnot Türk kadınlarının güzel ve kusursuz olduklarını sokağa az çıkmaları sebebi ile beyaz olduklarını, dışarıya çıktıkları zaman da örtündüklerini belirtmiştir. Türk kadınlarının kendilerine çekicilik vermek amacıyla kaş ve kirpiklerini sürme ile boyadıklarını, tırnaklarına kına sürdüklerini eklemiştir. Türk kadınlarının haftada en az iki kez hamama gitmeleri sebebi ile çok temiz ve tertipli oldukları, vücutlarında ne kir ne de tüy bulunmadığı bilgileri ise Thevnot'un notları arasında yer almaktadır (Yıldız, 1978, s.137).

Thevnot'un aktardığı bilgilere ek olarak Bayer çalışmasında "Türk kadınlarının güzelliği, darb-ı mesel olup, meşhurdur. Fakat bu güzellik ekseriya çehreye münhasır

kalmaktadır. Tabiat kendilerine çehrelerinin letafeti ile rekabet edecek boy, bos vermiştir. Çehreleri, şekil ve tenasübü ve rengi itibarı ile fevkaladedir. Burunları Yunan tarzındadır. Gözleri her ne kadar alelumum küçük ise de siyah olsun, koyu mavi olsun parlak ve ok gibi kalbi delicidir. Kirpiklerinin üzerine ve altına çekilen ince çizgiler, gözlerinin çekiciliğini bir kat daha artırıyor. Bunlar, gerek ellerinin, gerek ayaklarının parmaklarını parlak gül rengi ile boyuyorlar ” bilgilerine yer vermiştir (Bayer, 2010, s.56).

Thomas Thornton, 1809’da yazdığı *The Present State of Turkey* adlı eserinde, Türk kadınlarının örf ve adetlerine olduğu kadar içinde buldukları toplumsal kesimin itibarına uyacak şekilde özen ile eğitildiklerini belirtirken, Türk kadınının doğuştan gelen hoş ürkekliğinin, uysallığının, onu daha mükemmelleştirdiğini de ifade etmektedir (Özkaya, 2008, s.186).

İncelenen seyahatnamelerde Müslüman Türk kadının, fiziksel özelliklerinden, karakter özelliklerine ya da yetiştirilme şekline kadar tüm detayların yer aldığı görülmektedir. Bu durumun Anadolu’ da yaşan Müslüman Türk kadınının diğer ülkeler tarafından merak edilerek incelendiği görüşünü desteklemektedir.

XVII. yüzyıl Osmanlı’nın Avrupa’yla olan diplomatik ve ticari ilişkilerinin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Osmanlı devlet teşkilatı, saray hayatı ve günlük hayatla ilgili daha çok bilgi sahibi olmak isteyen İngiltere, Hollanda, Fransa ve Avusturya gibi ülkeler, bu dönemde Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul’a elçilerini göndermişlerdir. Avrupa’da, farklı coğrafyalara karşı bu dönemde artan ilgi, Osmanlılarla ilgili kıyafet albümlerinin yapılmasına sebep olmuştur. Kıyafet albümlerinin doğuşunun altında Avrupalıların Türkler hakkında bilgi edinme istekleri yer almaktadır (Adıgüzel, 2012, s.70). Çünkü Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan Türk kadınlarının fiziksel özellikleri dışında giyim kuşam özellikleri ve süslenme alışkanlıkları diğer ülkelerin merak ettiği en önemli konular arasında yer almaktadır. Anadolu’ya gelmeden önce göçebe hayat süren Türkler, bu dönemde at binmeye uygun kıyafetler seçerken, yerleşik hayata geçişle birlikte giyim kültürlerini değiştirmişlerdir. Özellikle kadın kıyafetlerinin geçirmiş olduğu değişim dikkat çekicidir (Bilen, Sarıtaş ve Türksoy, 2007, s.195-196).

Fakat gerçekleşen değişime rağmen, geçmişten itibaren Türk kadın giyimi incelendiğinde bazı giyim parçalarının Osmanlı Devleti kurulmadan önce de kullanıldığını söylemek mümkündür. Bayer, yaşadıkları dönem gereği Orta Asya Türk kadınlarının şalvar şeklindeki giyimlerinin çiftçilik hayatına uygun olduğunu, kadınların ata binmesini kolaylaştırdığını belirterek bu görüşü desteklemiştir (Bayer, 2010, s.11). Aynı zamanda Türklerin Orta Asya’da yaşarken giydikleri şalvar, iç gömleği ile üst kaftanından oluşan giyim tarzının Selçuklularla Anadolu’ya taşındığı, Osmanlılar döneminde de bu giysilerin kullanımına devam edildiği bilgilerine de ulaşılmıştır (Koç ve diğerleri, 2015, s.93). Osmanlılar, geleneklerine bağlı bir toplum olduklarından, giyim kuşamda da kendilerinden önce gelen Türk toplumlarının çizgisinden çokta fazla uzaklaşmamışlardır (Büber, 2012, s.22).

Osmanlı Devletini ziyaret eden seyyahların hazırlamış olduğu giyim-kuşam konusundaki yazılı bilgiler fikir sahibi olmamıza ve durum değerlendirmesi yapabilmemize katkı sağlamaktadır. Osmanlı Devleti’ni ziyaret eden önemli gezginlerden biri olan Fynes Moryson’ da XVI. yüzyıl sonu XVII. yüzyıl başında yazdığı seyahatnamede Osmanlı kadın giyimine ilişkin bazı bilgileri kaydetmiştir. Seyahatnamesinde “*Kadınlar, ince bezden elbiseler giyerler; bilekleri, etekleri, ipek iğne işi ile işlenmiştir. Bunun üstüne giydikleri, yine iğne işi süslü, uzun, kolları ve göğüsleri dar mantoları, boyunlarını çıplak bırakacak biçimdedir. Çorap ve ayakkabıları, çoğunlukla açık renk, deriden, altın ve gümüşle, eğer daha zengin ve önemli bir kişinin karısı iseler, mücevherlerle süslüdür. Saçlarını alışılmamış bir biçimde örüp, inci, altın çiçekler, mücevherler ve ipek iğne oyaları ile süslerler*” bilgilerine yer vermiştir (Gürtuna, 2002, s.1777).

Moryson’un verdiği bilgilere ek olarak, Koç ve diğerleri Osmanlı Devletinde daha önceki dönemlerde olduğu gibi kadın ile erkek giysi parçaları olan şalvar, iç entarisi ve üst kaftandan oluşan geleneksel giyim-kuşam şeklinin 17. yüzyılda da devam ettiğini belirtmişlerdir. 18. Yüzyıl da ise kumaş, desen, renk ve kalite değişimine rağmen biçim özelliklerinin sürdürüldüğünü ifade etmişlerdir (Koç ve diğerleri, 2015, s.93). Kumaş ve malzemeler döneme çağa, sosyal ortama göre değişmesine rağmen kadın ve erkek giyim parçaları bir birbirine benzemelerinin yanı sıra biçim açısından da nadiren değişiklik göstermişlerdir.

Moryson Osmanlılarda kadınların giysileri ile erkeklerin giysilerinin çok benzediğini belirtmiştir. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaptığı gezi süresince nereye giderse gitsin hiçbir Türk kadını evinin dışında başı açık görmediğini belirtirken tanımlamalarına şöyle devam etmektedir: “Bellerine ipek veya ketenden yapılmış geniş bir bağı iki-üç kere dolarlar, bazen de altın veya gümüş tokalı ince deriden bir kemerle bellerini sıkırlar. Pantolon yerine uzun yünlü bir entari giyerler, gömleklerini bunun üzerine çıkarırlar. İç çamaşırı olarak çok ince keten veya pamukludan yapılmış koyu bej rengi, ama tertemiz uzun don giyerler, çorapları için diz bağı kullanmazlar. Giysiler, genellikle İngiltere veya Venedik’ten gelen satenden veya jorjet gibi ince kumaşlardan ve Şam ipeğinden yapılır”(Gürtuna, 2002, s.1777).

18. yüzyıldan itibaren kadınlar güzelliğe, giyime ve süslenmeye karşı daha duyarlı olmaya başlamışlardır. Kadınlar güzelliklerini ortaya çıkaracak giysileri tercih etmişlerdir (Altınay, 1973, s.77). Bayer Osmanlı giyim kültürü’nün, Türklerin göçebe atalarının giyim kültürünün devamı olduğunu, yaşadıkları coğrafya değişse de, farklı topluluklardan etkilenseler de, biçimsel olarak Osmanlı kadının giysilerinin geçmiş yıllara ait izlere sahip olduğunu belirtmektedir. Tanzimat döneminde de (1839-1871) Türk kadınının giyim kuşam kültüründe önceki dönemlere ait birikimlerin izlerinin sürdüğünü ifade etmektedir (Bayer, 2010, s.3). Fakat Tanzimat Dönemi’nden Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devletin modernleşme politikasına hız vermesi ve Batılı yaşam tarzının Türk toplumsal hayatını etkisi altına almaya başlaması ile giyim ve kuşamda önemli değişiklikler yaşanmıştır (Aysal, 2011, s.3). Bunun yanı sıra Cevdet Paşa’nın 1839-1876 yılları arasındaki tarihî ve toplumsal olayları kaleme aldığı *Maruzat* adlı yapıtında Kadınlar, eski giyim alışkanlıklarını bırakarak Avrupa’dan getirtilen iç çamaşırı, korse, şemsiye ve eldiven gibi aksesuarlara yöneldiği bilgilerine yer verilmiştir (Cebe, 2009, s.78).

Tezcan (1983) Osmanlı Devleti’nin de kadın giyimini sosyal ekonomik tabakalara göre ev içi giyimi-sokak giyimi olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Bilen ve diğerleri, (2007, s.195-196) zaman, bölge, iklim, siyasi yapı ve ekonomik koşullar nedeniyle farklılıklar gösteren Türk kadın kıyafetlerinin, sokak ve ev içi giyimi olarak ayrıldığını belirterek açıklamaları ile Tezcan’ın görüşlerine katılmaktadırlar. Sosyal yaşantısı gereği hayatını genel olarak ev içerisinde geçiren Türk kadınının ev giysileri bu

sebeple daha gösterişli ve zengindi. Osmanlı kadının ev giysilerini gömlek, dizlik, iç yelege (sutyen) gibi çamaşırlar ile entari, şalvar üç etek gibi giysiler ile hırka ve kürk gibi üst giyim parçalarından oluştururken sokak giyimini ise ferace, maşlah ve yeldirme gibi giysiler oluşturmaktadır (Tezcan, 1983, s.262).

Türk kadınlarının giysileri sade biçim özelliklerini sahip olduğu söylenebilir. Çünkü kumaş enlerinin dar olması ve kumaşların çok değerli olması, Türklerin kullandıkları giysilerinin kesimlerinde geometrik, sade ve kupsuz bir formun kullanılmasını gerektirmiştir. Bu basit kesim yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. 18. yüzyılın başlarından itibaren kol ağzı kesimi veya elbisenin bedene sıkıca oturması gibi ayrıntılarla entari modelleri çeşitlilik kazanmıştır (Koç, 2009, s.95). Koç Türk kadınının giysilerinde model özelliği dışında süslemeye önem verdiklerini belirtmiştir. Bu durumun yaka formlarının belirlenmesinde etkili olduğunu açıklayarak, boynu daima açık bırakacak oyularak biçimlendirilmiş yaka formları benimsendiğini ifade etmiştir. Süslenmeye düşkün olan Türk kadının açık kalan boyun bölgesini öncelikle içine giymiş olduğu iç giysilerin süslü yaka formları ile veya çeşitli mücevherlerle süsleyerek kapattığını da verdiği bilgilere eklemiştir (Koç, 2009, s.97-98).

Osmanlı Devleti yönetim sisteminde din temel alınmıştır. Bu sebeple sosyal statüyü belirten etkenin din faktörü olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlıdaki kadınların din faktörü nedeniyle giysilerinde farklılıklar yaşadıkları söylenebilir. Çeşitli yıllarda yapılan giysi albümlerinde albümlerdeki kadınların ‘Rum kadını, Ermeni kadını, Türk kızı’ gibi ayrı ayrı resmedilmişlerdir. Bu resimlerde gerçekleştirilen farklılıkların ise inanç faktörü sebebi ile olduğu düşünülmektedir (Oğuz, 2011, s.107). Şahin’in (2005) “Osmanlı Devletinde Tanzimat’tan önceki dönemlerde giyim konusunda Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasındaki farkın muhafazasına çok fazla dikkat edilirdi” ifadeleri ise bu görüşü destekler niteliktedir (Şahin, 2005, s.224).

Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasındaki farkın korunması ile ilgili olarak Henry John Van Van Lennep’ in “Doğu Albümü” isimli çalışması örnek verilebilir. 18 Mart 1815 tarihinde Türkiye’de İzmir şehrinde doğan H. J. V. Lennep, 1840- 1869 yılları arasında Anadolu, Suriye ve Balkanlarda yeni bir misyonerlik teşkilatı kurmuştur. İzmir İstanbul ve Tokat olmak üzere Mısır ve Doğu’da geniş kapsamlı araştırma ve

seyahatlerde bulunmuştur. (Şahin, 2005, s.211). Anadolu hakkında geniş ve detaylı bir bilgi birikimine sahip olduğu anlaşılan Lenep, 1861 yılında yayınladığı Doğu Albümünde Türkiye'deki insanların giysileri ilgili bilgiler vermiştir. Müslüman Türk halkının giysileri ile gayri Müslimlerin giysilerini çizimler üzerinden tasvir ederek karşılaştırmalar yapmıştır (Tuğlacı, 1985).

Yahudi ve Rum kadınlarının giysileri ile Türk kadınlarının giysileri üç ayrıntıda farklılık göstermekteydi. Çağlayan'ın "Müslüman kadınlar peçeliydi, entarilerinin altına şalvar giyiyorlardı ve yüksek ya da alçak topuklu ayakkabı ve sandaletler kullanıyorlardı. Diğerleri ise peçesizdi, şalvar giymiyorlardı ve düz ayakkabı giyiyorlardı" ifadeleri çok genel bir tanım olmasına rağmen bir ayrımın söz konusu olduğunu destekler niteliktedir (Çağlayan, 2010, s.282).

Türk kadınlarının genel giyim-kuşam görüntülerine ilişkin olarak, Koç (2009) ağır ve desenli ipeklilerden yapılan kısa kollu dış kaftanların içerisinden, iç entarinin boğumlu kollarının görüldüğünü, yanlarda kalçalardan aşağıya doğru ve ön açıklıklara ilave edilen eklerle iç entarilerin genişletilmesi sağlandığı açıklamalarını yapmıştır (Koç, 2009, s.97-98). Entari ile kaftan benzer kesim özellikleri gösterecek de kaftan entarinin üzerine giyilmektedir. Entari ve kaftanlar birbirlerinden kumaşları V kesim detayları konusunda ayrılmaktadırlar (Bayer, 2010, s.86). Montegue, dolama adı verilen bu gömleklerin kaftandan farkının, kollarının daha uzun ve yukarı doğru sıvanmış olduğunu yazmıştır (Bayer, 2010, s.38-39).

Giysiler merkezi olan şehirler, merkezi olmayan şehirler, köyler, kasabalar ve bölgelere göre farklılık gösterebilir. Bu ifadelerden ve incelenen yazılı ve görsel kaynaklardan yola çıkarak Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan kadınların hangi bölge, millet olursa olsun giyim kuşam kültürlerinin katlı giyim parçalarından oluştuğu belirlenmiştir. Genel olarak Osmanlı giyim kültüründe yer alan bu katları belirleyen takım parçaları ise üç katmandan oluşmaktadır. Bunlar;

1. Şalvar ve gömleklerden oluşan iç giyimler,
2. Entari, kaftan ve cepkenlerden oluşan dış giyimler,
3. Ferace ve dış kaftanlarından oluşan üst giyimler (Koç, 2009, s.86) dir.

Osmanlı’ da kadın giyim kuşam kültürünün kullanıldığı yere göre sınıflandırılması gerekmektedir. Çünkü kadının günlük hayatının büyük bir bölümünün geçtiği ev içerisindeki giyim kuşam kültürü ile sokak giyim kültürü farklı özellikler göstermektedir. Bu konuya ek olarak düğün töreni giyim kuşamı konusunda da ince detay ve farklılıklar taşıyan giyim-kuşam kültürünün de ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği de düşünülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Müslüman Türk kadınlarının günlük giyim kuşamı, sokak giyimi, düğün töreni giyim kuşamı görsel ve yazılı kaynaklarla yorumlanarak açıklanmaya çalışılacaktır.

4.2. 18. ve 19. Osmanlı Toplumunda Müslüman Türk Kadını Günlük Giyim Kuşamı

Toplum hayatında yer alan pek çok öge içerisinde bulunan giyim ait olunan kültür ile ilgili izler taşımaktadır. Bu sebeple Müslüman Türk milletinde kültürel bir paya sahip olan giyim-kuşam özellikleri büyük önem taşımaktadır. Eski çağlardan itibaren birçok medeniyet ile birlikte yaşayan, karşılaşan ve tanışan Müslüman Türkler diğer kültürleri hem etkilemişler hem de etkilenmişlerdir. Bu etkileşim içerisinde bile kendilerine özgü izlerin silinmesine engel olarak kendi kültürel etkilerini devam ettirmişlerdir.

Varlığı çok eskilere dayanan Türk halkı geleneksel giyim kuşam kültürlerini değiştirmeden küçük değişikliklerle kimliklerini yansıtan bir giyim kuşam tarzı oluşturmuştur. Orta Asya’ dan itibaren Türk giysi parçalarını genellikle geniş, belde toplanan, tasmalı ya da büzgülü bir biçimde dökümlü şalvarlar, bürümcük gömlekler, bu giysilerin üzerine ön ortası açık, yırtmaçlı, beli kemer veya kuşakla bağlanan üst entariler ve bu entarilerin üzerine giyilen üstlüklerin oluşturduğu söylenebilir (Koç, 2009, s.85; Koca ve Koç, 2014, s.391).

Türk giyim-kuşam kültüründe yer alan şalvar Türklerin sıklıkla kullandığı giysi parçaları arasında bulunmaktadır. Türklerin Orta Asya’ dan itibaren göçebe bir toplum olarak varlıklarını sürdürmelerini şalvar tercihlerinin sebebi olarak düşünmek mümkündür. Çünkü göçebe kültürlerin ata binerek yolculuk yapmaları ve göçebe yaşam için fonksiyonellik arayışı sebebi ile şalvarlar doğu ve göçebe kültüründe sıklıkla kullanılmıştır. Türk giyim kuşam kültüründe yer alan parçaların pek çoğu

malzeme ve ya aksesuar gibi değişikliklerle Osmanlı Devleti döneminde de kullanılmıştır. Bu parçalar arasında yer alan Türklerin kullanmaktan vazgeçmediği şalvar kullanımının rahat olması sebebi ile 16. yüzyılda Osmanlı toplumunda hem kadınlar hem de erkekler tarafından kullanılan ortak giyim parçaları arasında yer almıştır (Himam, 2013, s.95).

16. yüzyıl tanıklarından olan İtalyan Menavino, Osmanlı kadınlarının ev giysileri ile ilgili olarak “Öncelikle, kadınların gömlekleri erkeklerinki gibidir; ama yakası, kolları ve tüm kenarları ışıdır. Çoğunun hoşlandığı gibi taftadandır ve canlı kırmızı, yeşil ya da başka renklerde. Giysileri, kenarları kabartmalı süslemeli ipektendir; Çok ince kumaştan astar geçirilmiştir. Entarinin üst kısmı dardır, yakası oldukça dekoltedir. Önü yukarıdan aşağıya açıktır; bellerine altından kemer, ipekten işlemeli kuşak takarlar” bilgilerini vermiştir (Gürtuna, 2002, s.910). Menavio’ nun aktardığı bilgiler ışığında şalvarlar gibi gömleklerinde kadın ve erkeklerin kullandığı ortak giyim parçaları arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Bir başka kaynakta kadınların, 16.yüzyıl başlarından itibaren ev içinde şalvar, bürümcük kumaştan topuklara kadar inen uzun kollu gömlek ile uzun kollu hırka ve kaftanları kullandıkları bilgilerine ulaşılmıştır (Bilen ve diğerleri, 2007, s. 195-196).

XVI. yüzyılın diğer İtalyan tanığı Luigi Bassano ise Türk kadınının ev giysileri konusunda şunları yazar: “kadınlar, özellikle Hıristiyanlar, Türkler ve Yahudiler gibi, son derece süslü ipekliler; erkekler gibi, yere kadar uzanan ceketler, şalvarlar ve altları kabaralı çizmeler giyerler. Gömlekleri, beyaz, kırmızı, sarı, turkuaz ve buna benzer renklerde, çok ince yelken bezindedir. Başlarına dik oturtulmuş, yuvarlak küçük bir tepelik giyerler; atlas ve damask kumaşla kaplıdır ve hepsi birbirine benzer renktedir; altına bir eşarp tutturulmuş ve kimisi bu eşarbu beyaz bir tepelik ile takıyor, üstüne de ipekten başka bir takke giyerler. Yüzük, bilezik, altın zincir gibi kadın takıları çok hoşlarına gider, küpe takmayı pek sevmezler”(Gürtuna, 2002, s.1779).

1655 yılının tanığı, Jean Thevenot hazırladığı çalışmasında kadınlar için “Onlar hemen hemen erkekler gibi giyinirler, ilkin aynı erkekler gibi tenlerine iç don giyerler, bunlar topuklara kadar iner ve mevsime göre kadife, çuha, brokar, saten veya bezdendir. Sonra gömlekleri vardır ve üzerine pikeden jüpon adını verdikleri küçük bir gömleçik

daha giyerler, en üste kaftanlarını giyerler, gümüş yaldızlı veya altın levhalar ile süslenmiş, bazen taşlarla zenginleştirilmiş kemerlerini takarlar ve kemerlere küçük bir cangiar iliştirirler” bilgilerine yer vermiştir (Yıldız, 1978, s.137). Thevenot’ un tarif ettiği giyim çeşidinin Osmanlı Kadını ev giyim kuşam kültüründe yer alan parçalar olduğu düşünülmektedir. Thevenot’ un ifadelerinden bazı giyim parçalarının hem erkekler hem kadınlar tarafından kullanıldığı ve benzer olduğu görüşüne katılarak Menavio’yu desteklediği düşünülmektedir.

16. yüzyıl sonu 17. Yüzyıl başının tanığı olan Pynes Moryson, seyahatnamesinde Osmanlı kadın giyiminden bahsetmektedir. Diğer yabancı seyyahlar gibi Moryson da, Osmanlılarda kadınların giysileri ile erkeklerin giysilerinin çok benzediğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde gerçekleştirdiği gezi’ ye ilişkin olarak *“Bellerine ipek veya ketenden yapılmış geniş bir bağı iki-üç kere dolarlar, bazen de altın veya gümüş tokalı ince deriden bit kemerle bellerini sıkırlar. Pantolon yerine uzun yünlü bir entari giyerler, gömleklerini bunun üzerine çıkarırlar. İç çamaşırı olarak çok ince keten veya pamukludan yapılmış koyu bej rengi, ama tertemiz uzun don giyerler, çorapları için diz bağı kullanmazlar. Giysiler, genellikle İngiltere veya Venedik’ten gelen satenden veya jorjet gibi ince kumaşlardan ve Şam ipeğinden yapılır. Paltolar İngiltere’den getirtilen, dar giysilerde soğuğu, bol giysilerde de ısıyı geçirmediği için çok tutulan, siyah tavşan kürküyle astarlanır. Müslümanlar, Hıristiyanlar tarafından çok giyildiği için, siyah rengi hiç sevmezler.”* bilgilerini aktarmıştır (Gürtuna, 2002, s.909).

Osmanlı kadın giyim kuşam kültüründe şalvarlar kadar entarilerde en çok kullanılan giysi parçalarındandır. İç ve dışa (üste) giyilmek üzere çeşitleri bulunan entariler hem erkek hem kadın giyim-kuşamında önemli bir yere sahiptir. 17. yüzyıl’ da İstanbul’daki yaşantıları anlatan Robert Mantran entarilerin Türklerin vücudunda nasıl durduğunu ve ne şekilde kullanıldığını şu şekilde anlatmıştır;

Türk giysileri bedenın güzel gözükmesi konusunda avantajlıdır. Vücudun kusurlarını kolayca saklamaktadır. Tenlerinin üzerine, hem önden hem de arkadan kapalı bir don giymektedirler. gömlekleri uzun olup donun üstünden aşağı düşmektedir; gömleğin üstüne topuklara kadar inen ve dar kol ağzları olan ve elin sırtını kaplayan yuvarlak bir kısmı bulunan, dalıman (dolama) denilen entarileri giymektedirler. Bu dolamalar, bez, saten, tafta veya çok güzel başka Kumaşlardan

yapılmaktadır ve kışın pamuklu kumaşla kaplanabilmektedir. ... Bellerinin etrafına kuşak dolamaktadırlar, ... Bellerine altın veya gümüş halkalan olan veya üç parmak genişliğinde deri bir kemer sarkmaktadır.... (1965, 203) (Koç, 2009, s.86).

Koç, Koca ve Pamuk, Osmanlı minyatürlerini inceledikleri çalışmalarında, 17.yüzyıl minyatürlerinin kadın figürlerindeki giysilerin, yakasız ve oyuntulu yaka formuna sahip olduklarını, kol boyları genellikle uzun olmakla beraber, entarilerin kol boyunun, iç entarinin kumaş ve kol özelliğini gösterecek şekilde dirsek boyunda şekillendirildiğini belirtmişlerdir. İnceledikleri Ralamb Albümündeki kadın figürlerinin giysilerinde bu giyim kuşam çizgisinin genel özelliklerinin vurgulandığını ve ait olduğu 17. yüzyıl giyim özelliklerinin de açıkça gözlenebildiğini ifade etmişlerdir (Koca ve Koç, 2014, s.383).

Ayrıca çalışmalarının sonuç kısmında yaptıkları incelemelerden sonra özellikle Türk kadın giyimi ile ilgili açıklamalar yaparak “katlı giyim özelliğinin görüldüğü Türk kadın figürlerinin, şalvar üzerine giyilen entari ve üstte kalça hizasına kadar tek sıra birit kapamalı ve ayak bileğine kadar uzun ferace ile “A-siluet” formunu yansıttığı gözlenmiştir. Kol biçimlerinde uzun veya truvakar kol boyu ve “V yaka” biçiminin giysilere hâkim olduğu belirlenmiştir” yorumlarına da yer vermişlerdir (Koca ve Koç, 2014, s.392).

1700-1702 yıllarında doğuya gönderilen Fransa krallık bahçelerinin bitki bilimcisi Joseph Piton de Tournefort, 1700Tournefort Aydınlanma Çağı'nın Doğu toplumlarına yönelik yeni bakışını da biçimlendirmiştir. Ayrıntılı bir İstanbul betimlemesi yaptıktan sonra Tokat, Trabzon, Kars, Ağrı, Amasya, Ankara, Erzurum, Bursa, İzmir ile yüzlerce Osmanlı kasabasına ilişkin bilgi sunmuştur (Gürer, 2010, s.53). Tournefort' un verdiği bilgiler arasında Türk kadınlarının giyim kuşam kültürleri de yer almaktadır. Tournefort, Türk kadınlarının giyim kuşamlarında son derece görkemli olduklarını kaydetmiş ve giyim tarzlarını da şu şekilde betimlemiştir: “(...) şalvarları erkeklerinkine benzer, pantolon gibi topuğa kadar iner ve bunun altına çok temiz bir maroken patik dikilir. Bu şalvarlar, mevsime ve giyen kimsenin hali vaktine göre, kumaştan, kadifeden, satenden, brokardan, keçi kılından ya da bezden olabilir. (...) Türk kadınları gömleklerinin üstüne pikeli bir gömlek ve onun da üstüne çok zengin kumaştan bir çeşit kaftan giyerler; bu kaftan göğsün altına kadar düğümlenir ve

üstünde değerli taslarla bezeli gümüş tokalar bulunan ipek ya da deri bir kemerle sıklır. Kaftanın üstüne giydikleri ceket mevsime bağlı olarak az ya da çok kalın bir kumaştan olabilir ve giyenin hali vaktine göre kurk de kullanılır. Genellikle ceketin bir bolumu diğer bolumun üstüne getirilir, kol yenleri parmak uçlarına kadar iner ve parmaklar bazen ceketin yanlarında bulunan açıklıklar içinde gizlenir; ayakkabıları erkeklerinkiyle tıpa tıpa aynıdır. Boylarını daha uzun göstermek için, başörtüsü yerine, sırma kumaşla ya da bazı güzel kumaşlarla kaplı karton bir başlık takarlar; (...) Türklerde her şeyi örtmek gerektiği için, başlık kaslara kadar inen bir yasmakla örtülüdür; yüzün geri alan bolumu de, arkadan sıkı sıkıya düğümlemiş (o kadar ki bu kadınlara gem takılmış gibidir) çok ince bir peçeyle örtülüdür” (Gürer, 2010, s.189).

Yukarıdaki araştırmacıların aktardığı bilgilerden yola çıkarak Müslüman Türk kadını giyim kültüründe şalvar, gömlek, entari gibi parçaların var olduğunu ve bunların üst üste giyilerek kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu üst üste giyme biçiminin ise katlı giyim-kuşam kültürünü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Katlı giyim-kuşam özellikleri ile ilgili olarak Koç (2009, s.90-91) “Katlı giyimin bir özelliği, parçaların birbirinin içinden çıkmasını gerektirir”, Şahin (2005, s.225) “Türklerin kıyafetleri genellikle bol, serbest ve kat kattır. Vücudun bütün kusurlarını gizler”, Himam (2013, s.97) “Geleneksel olarak Türk giysilerinin çoğunda görülen kat kat giyim anlayışı, zenginliğin ve gücün de göstergesi olarak görülebilecek bir giyinme biçimidir” açıklamalarını yapmışlardır.

Türk giyim-kuşam kültürünün zengin görüntüsünün sebepleri arasında kullanılan malzeme ve model özelliği dışında en önemli etkenin katlı giyim tarzının oluşturduğu söylenebilir (Koç, 2009, s.97-98). Bunun yanı sıra gösterişli giysileri kullanmayı seven Türk kadınları ile ilgili olarak “Saray kadınlarının giysilerine benzer aşırı lükse kaçan giysileri tercih ediyorlardı” bilgilerine de ulaşılmıştır (Canpolat ve Ersoy, 2004, s.126). “Ev içi giyim kuşam kültürü daha parlak ve gösterişli idi. Kadınlar ev içerisinde istedikleri giyinmek konusunda serbesttiler” (Refik, 1998, s.78) görüşünün ise yukarıda verilen bilgileri destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

18. yüzyılda İngiliz elçisinin eşi olarak Osmanlı İmparatorluğu’na gelen Lady Mary Wortley Montagu o dönemin önemli tanıklarındandır. Kardeşi Lady Mar’a Edirne’den

1 Nisan 1717’de gönderdiği mektubunda, kendisi için hazırlanan Türk giysisini ayrıntılı bir tanımını yapmaktadır (Görünür ve Ögel, 2006, s.62). Aynı zamanda giydiği giysinin görseline Resim 4.1’ de yer verilmiştir.

Resim.4.1. Osmanlı kadın ev giysisi ile görülen Lady Montegü, (Akt.Bayer, 2010, s.36)

Lady Montegü, kendisine hazırlanan Osmanlı kadını ev giysilerine ilişkin olarak yazdığı mektubunda

“Size Edirne’ nin gayet mufassal, fakat hakiki yeniliklerinden bahsedeceğim. Simdi beni Türk Elbisesiyle görseniz, ne kadar hayret edeceksiniz. Evvela çok geniş bir şalvarım var. Bu şalvar gayet ince gül pembesi, kenarı sırmalı domiskadan yapılmış. Terliklerim beyaz deriden ve sırma işlemeli. Şalvarın üzerine beyaz ipekten, etraftı kâmilin işlemeli bir tül gömlek sarkıyor. Gömleğin kolları geniş ve kolumun yarısına kadar. Yakası elmas bir düğme ile ilikli. Gömlekten göğüsün renk ve sekli tamamen görünüyor. Entari, adeta vücuda göre biçilmiş bir ceket. Fakat benimkinin kenarı gayet sırma işlemeli, beyaz Sam kumasından. Bunun öyle uzun kolları var ki; kenarı pek kalın sırma işlenmiş. Düğmeler bunlarda elmas ve inci olmalı. Kollar arkaya doğru sarkıyor. Mintanım da şalvarım gibi aynı kumaştan ve vücuduma uygun. Uzunluğu ayaklarıma kadar. Bunda da uzun ve dar sarkık kollar var. Üzerine takriben dört parmak eninde bir kemer bağlanıyor. Zengin kadınların kemerleri hep elmaslar veya kıymetli taslarla süslü. Fazla masraf etmek istemeyenler işlemeli satenden yapıyorlar. Kemerler önden elmas toka ile bağlanıyor. Kürk, Türk kadınlarının bazen giydikleri, bazen çıkardıkları ev libası. Kürkler ağır dibadan, içleri kakum ve samur kaplı, kolları omuzlardan aşağı inmiyor. Benim ki yeşil ve kenarı sırmalı. Başa, kalpak bir serpus giyiliyor. Entariler kışın inci veya elmasla işlenmiş bir kadifeden, yazın

gayet bol ve ince sırmalı kumaştan yapılıyor. Kalpak yalnız başın bir tarafına konuyor, biraz da yana doğru yıkılıyor. Üzerine ya elmaslı bir gül veya gayet kibar işlenmiş bir mendille beraber altın bir iğne takılıyor. Basın öbür tarafına da saçlar toplanıyor. Üzerine nasıl bir süs yakıştırılırsa, mesela çiçek, sorguç konuluyor” (Akt. Bayer, 2010, s.84-85; Özlük, 2011, s.102; Özlük, 2012, s.151-152) bilgilerine yer vermiştir.

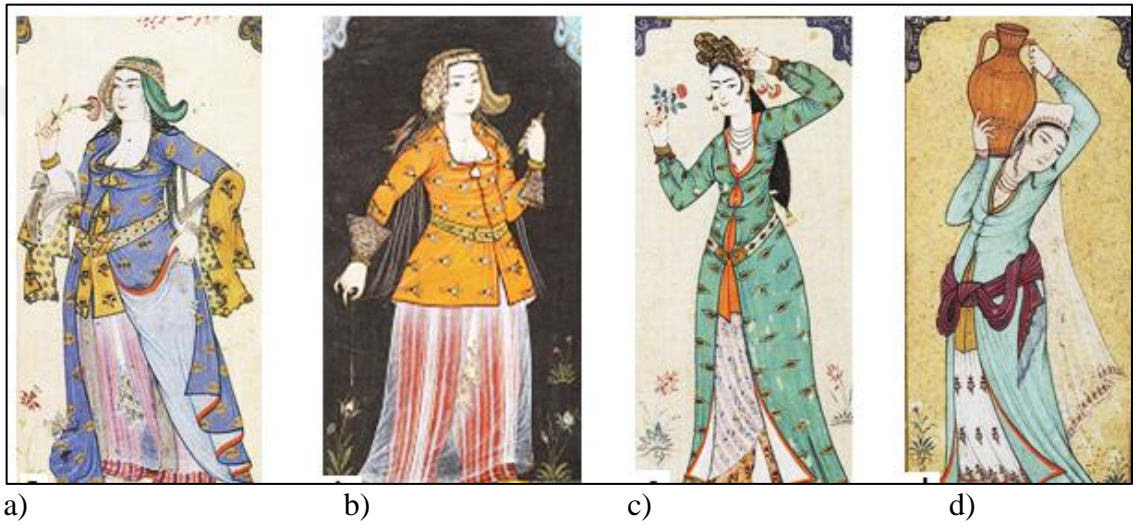
Lady Mary Montagu 18. yüzyılda İngiltere'nin Osmanlı elçisi Lord Montagu'nun eşi olması sebebiyle İstanbul'da bulunan ve mevkisi sayesinde devletin önemli yöneticilerinin evlerine girip çıkma şansına sahip olmuştur. Bu sayede ise bulunduğu döneme ışık tutabilecek nitelikteki mektupları ile Müslüman Türk kadın giyimine ilişkin bilgi ve belgelerin aktarılmasına da katkı sağlamıştır.

Osmanlı'nın en renkli, en canlı dönemi olan Lale Devri'nde İstanbul'da bulunan Montagu arkadaşlarına yazdığı mektupta Türk kadın giyimine ilişkin olarak; sadece hali vakti yerinde olan kadınların değil toplumun bütün tabakalarına mensup kadınların hepsinde bu süs ve gösteriş düşkünlüğünün o dönem için geçerli olduğunu belirtmektedir. “...sırtında işlemeli çevre satan bir satıcının karısı bile sırmasız elbise giymiyor. Onların da kakım kürkleri ve başlarına takmak için elmasları var...” diyen Montagu bize o dönemden ayna tutmaktadır (Koç, 2009, s.95; Özlük, 2012, s.151-152). Osmanlı giyim kuşam kültüründe kürkler önemli bir yer sahiptir. Kürk, tarih boyunca hemen hemen her toplumun ilgisini çekmiş, önceleri sadece giyinmek için kullanılırken bir zaman sonra süs, giyim aksesuarı olarak toplum içindeki itibarı ve statüyü gösteren bir unsur haline dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nde kürk, ihtiyaç olmaktan çıkıp zamanla lüks ve zenginlik simgesi haline gelmişti (Şimşek, 2013, s.58).

Yaklaşık olarak aynı dönemlerde var olan ve döneme ait giyim kuşam özelliklerine ışık tutacak önemli belgeler arasında yer alan ve Sultan III. Ahmet'in saltanat yıllarının ünlü minyatür sanatçısı olan Levni'nin (1710-1720) eserlerinin de incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Koç (2009, s.90-91) “18. Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası” isimli çalışmasında Levni'ye ait olan minyatürleri incelemiştir. Koç'un ev içi giysileri başlığı altında betimlediği Resim 4.2'de yer alan 4 kadın figürünün üzerindeki

giysilerin dönemin renk, kumaş ve katlı giyim tarzına ışık tuttuğunu, alta yollu veya serpme desenli kumaştan bol bir şalvar giyildiğini, şalvarın üzerindeki simli çizgileri veya işlemleri olan gömleklerin kumaşlarının ise ince olduğunu açıklamıştır. Göyneklerin üzerine giyilen kalçalara kadar uzanan ve önden açık hırkaların, kollarının uzun olduğunu belirtmiştir. En üste ise küçük serpme desenli veya düz kumaşlardan entari giyildiği, entarinin ön kapamasının yer yer iliklenmiş ve üzerine cevheri kemer bağlandığı, entarilerin kollarının dar ve dirseklere kadar uzandığı ise Koç'un verdiği bilgiler arasında yer almaktadır.

Resim.4.2. Levni'nin kızları a) Karanfilli hanım TSM.H.2164, y.8b b) İplik eğiren hanım TSM.H.2164, y. 11a c) Genç hanım TSM.H.2164, y. 15b d) Su testisi taşıyan hanım TSM.H.2164, y. 21b (Akt. Koç, 2009, s.90)

18. ve 19 yüzyıl Müslüman Türk kadını günlük giyim kuşamına yönelik gerçekleştirilen araştırma sonucunda pek çok yazılı ve görsel kaynağa ulaşılmıştır. Ulaşılan kaynaklar ışığında gerçekleştirilen çalışmada elde edilen görseller ile Resim 4.3 oluşturulmuştur. Oluşturulan Resim 4.3'de verilen kadın giyim-kuşamı biçimsel, renk, malzeme gibi özelliklerine göre gruplandırılıp yorumlanmıştır.

		
a-1782-1822 Gouffier (Sevim, 1997, C.1: 98)	b-1838 J.F. Lewis (Sevim, 1997, C.1: 159)	c-1831 (URL-7, Erişim Tarihi: 20/12/2017)
		
d-1862 Lennep (Tuğlacı, 1985, s.27)	e-1850 (Preziosi, 2007, s.92)	f-1862 Lennep (Tuğlacı, 1985, s.36)
		
g-1845 Brindesi, Jean. (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	h-1858 (Preziosi, 2007, s.204)	ı- 1773 Angelica Kauffmann, (URL-6, Erişim Tarihi: 15/10/2017)

Resim.4.3. 18. ve 19. yüzyıl müslüman Türk kadını günlük giyim kuşamı

Resim 4.3 a, b, c, g, ı' ya ait görsellerde, kadınların alta şalvar üzerine iç entari, en üste ise uzun üst entari giydikleri görülmektedir. Görsellerde yer alan bu giyim parçaları Osmanlı kadın giyiminin temelini oluşturan parçalar arasında yer almaktadır. Konu ile ilgili olarak Koç (2009) Osmanlı giyim kültüründe yer alan giyim parçaları ile ilgili yaptığı açıklamalarda üç katmandan oluşan giyim parçaları arasında şalvar, gömlek, entari, kaftan, cepkenlerin var olduğunu bunların ise iç ve dış giyimi oluşturduğunu

belirtmiştir. Koç'un açıklamalarından dış giyimin sokak giyimi olmadığı, içe giyilen giysilerin üzerine giyilen ev içi giyim parçaları olduğu anlaşılmaktadır.

Resim 4.3' de yer alan tüm görsellerde üst entarilerin yaka açıklığından ise içe giyilen iç entarilerin (göynek) varlığı net bir şekilde görülmektedir. İç entariler ve üzerine giyilen üst entariler V yaka oyuntusuna sahiptirler. Entarilerin V yaka oyuntularının çok kapalı olmadığı bu açıklıktan ise gerdanlarının görünmesi ise tüm resimlerde dikkat çekmektedir. Kadınların üst entarilerinin üzerine bağladıkları (a, b, d, ı) kuşak ile taktıkları (e, c) kemerler ise diğer dikkat çekici özellik olarak görülmektedir. (g, h) görsellerinde ise kadınların oturmaları sebebi ile bellerine kuşak ya da kemer takıp takmadıkları net bir şekilde görülememektedir.

(a, b, f) görselleri Resim 4.3' de yer alan diğer görsellere göre sade ve basit biçim özelliklerine sahiptir. Görsellerdeki kadın giysilerinin sade ve basit olmasına rağmen Osmanlı giyim-kuşamının katlı giyim özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Resim de yer alan görselleri (a, b, f) Lady Montegu' nun tanımlamaları desteklememektedir. Montegue yazdığı mektupta “...sırtında işlemeli çevre satan bir satıcının karısı bile sırmatsız elbise giymiyor. Onların da kakım kürkleri ve başlarına takmak için elmasları var” açıklamalarını yapmaktadır (Özlük, 2012, s.52). Fakat giysiler sade ve basit biçim özelliklerine sahip olsalar bile katlı giyim-kuşam özelliği sebebi ile şık ve gösterişli görünmektedirler. Bu sebeple sadece hali vakti yerinde olan kadınlar değil toplumun tüm tabakalarına mensup kadınların gösterili giyindiklerini söylemek mümkündür.

Görsellerde (a, b, f) kadınların bulunduğu doğal ortam bele sarılan kuşak, kadınların günlük giyim kuşamıyla kırsal kesimde yaşayan kadınlar ya da toplumun daha alt kesiminde yaşayan kadınlar olduğunu düşündürmektedir. Kuşak, eski Türk giyiminin en önemli parçalarından bir tanesidir. Giysinin üzerinden bele sarılan, hem bir süs eşyası olan hem de kıvrımları arasında birçok şeyi taşımaya sağlayan son derece fonksiyonel ve kişinin durumuna göre değişkenlik gösteren bir giyim-kuşam parçasıdır (Koçu 1967, s.161, Özlük, 2011, s.109). Görsellerdeki kuşakların sade ve düz olması sebebi kullanılan kuşağın süs amaçlı olmasından ziyade fonksiyonellik amaçlı olabileceği düşünülmektedir. (a, b, f) Kadınların baş giyimlerinin büyüklükleri ve yükseklikleri

farklılık göstermektedir. (a) görselindeki baş giyimi daha çok hotoza benzerken, (b ve f) görsellerinde yer alan baş giyimlerinin fes olduğu düşünülmektedir.

Fes, kırmızı renkli baş giyimidir (Koçu, 1967, s.113). Fes Osmanlı toplumunda kadınlar tarafından da giyilen bir başlıktı. XIX. yüzyıla kadar kadınlar tarafından hem sokakta hem de evde tercih edilen bir başlık olan fes, XIX yüzyılda yerini Hotoz'a bırakmıştır (Şimşek, 2013, s.61). (f) görselindeki kadının ayak ve baş giyimi ile belindeki kuşak kırmızı, şalvarı mavi, iç entarisi krem, üst entarisi ise kırmızı ve çizgilidir. XVI. yüzyılın kadın ev giyim kuşamına dair bilgiler veren Menavino kadınların ayaklarına mercan kırmızısı ve diğer renklerde deriden, son derece şık, sırmalı Şam işi, işlemeli güzel ayakkabılar giydiklerini belirtmektedir (Gürtuna, 2002, s.1779). Fakat Menavio' nun yaptığı tanımlamalar 16. yüzyıl giyim kuşamına dairdir. 1835 - 1839 yılları arasında İstanbul' da bulunan Alman Mareşal Helmuth Von Moltke, Türk kadınlarının sokakta sarı ayakkabılar giydiklerini belirtmiştir (Koç ve Koca, 2010, s.45). (d) Görsel 1862 yılına aittir ve Lennep tarafından hazırlanan Doğu Albümünde yer almaktadır. Menavio'nun açıklamalarının ev içi giyimini kapsamı, Lennep' in görselinin de ev içi giyim kuşamını yansıtmaması sebebi elde edilen bilgiler doğrultusunda evde kullanılan ayak giyimi konusunda renk ile herhangi bir sınırlamanın olmadığı düşünülmektedir. (f) Görselinde ki kadının ayak giyiminin kırmızı olmasına rağmen işlemesiz ve sade olduğu görülmektedir. Baş giyim biçimlerinin basit ve yalınlığı, bellerindeki kuşakların ve ayak giyimlerinin sadeliği, giysilerin gösterişsizliği ile bu biçimlerin hepsinin bir arada ele alınması görsellerdeki kadınların kırsal kesimde yaşayan ya da toplumun daha alt kesiminde yaşayan kadınlar olduğu yorumunu güçlendirmektedir.

(c) görselinde yer alan kadının en alta bol şalvar, üzerine iç entari, üst entari, kısa kollu kaftan giydiği beline kemer taktığı ve başına yemeni bağladığı görülmektedir. Görseldeki giyim-kuşam biçiminin katlı giyim özellikleri taşımamasına rağmen kısa üst entarinin ve üzerine giyilen kısa kaftanın Osmanlı giyiminde yer alan biçim özelliklerini taşımadığını söylemek mümkündür. (c) deki en üste giyilen kaftanın göğüs altına düşen derin V yakalı, ön ortası kapalı, bedene oturan, kısa kollu, bel hattından itibaren pileli olduğu görülmektedir. Görseldeki kaftanın Osmanlı kadın giyimindeki biçim özelliklerini taşımadığı söylenebilir. Genellikle kumaş enlerinin dar

olması ve kumaşların çok değerli olması sebebi ile Türklerin kullandıkları giysilerin kesimleri geometrik, sade ve kupsuz bir forma sahiptir (Koç, 2009, s.95). Bu bilgiler ışığında Müslüman Türk kadınlarının giysilerinin genel olarak çok fazla kesik, kup, drape, volan, pile gibi farklılık oluşturan biçim özelliklerine sahip olmadığı düşünülmektedir. Bu görüşten hareketle (c) kaftanın bedene oturması ve pileler ile sahip olduğu görüntünün Avrupalı giyim özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Gahramanlı (2012) çalışmasında Lale Devri (1718-1730) ve Tanzimat Fermanı'yla (1839) birlikte kadınların Avrupa modasıyla tanıştıklarını, bu durumun etkisi ile birlikte geleneksel giyim-kuşam özelliklerinden uzaklaştıklarını belirtmektedir. 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılda kadınların artık dergilerde gördükleri Paris modasını takip etmeye ve burada gördükleri modelleri terzihanelerde diktirmeye başladıklarını ifade etmiştir. Çalışmasının sonuç kısmında Avrupa modasından etkilenen kadınların moda dergilerinde gördükleri korseleri kullandıklarını ve korse modasının hızla yayıldığı bilgilerine yer vermiştir (Gahramanlı, 2012, s.246). XIX. yüzyıldan itibaren Paris giysilerinin göz kamaştırıcıları, Türk kadınlarını korselere hapsetmeye başlamıştı, çünkü ince bel gerektiren kreasyonları başka türlü giymeleri mümkün olamıyordu (Bayer, 2010, s.65). Gahramanlı' nın verdiği bilgiler ile kaftanın bedene oturan ve pileli görüntüsü değerlendirildiğinde görseldeki kaftanın geleneksel biçim özelliklerinden uzaklaştığını söylemek mümkündür.

Koç 18. Yüzyılın başlarından itibaren kol ağzı kesimi veya elbisenin bedene sıkıca oturması gibi ayrıntılarla elbise modellerinin çeşitlilik kazandığını ve şalvarların bollaştığını belirtmiştir. 18. yüzyılın ortalarına doğru etek boyunun ayak bileklerinin üzerine çıktığını, yakaların göğüsleri gösterecek kadar açık oyulduğunu, ön etek açıklığında ise kruvaze kesimlerin moda olduğunu dile getirmiştir. Koç açıklamalarına yüzyılın sonlarına doğru yaka oyuntusu göğsün altına indiğini de eklemiştir (Koç, 2009, s. 97-98). Koç' un açıklamalarından yola çıkarak Osmanlı kadın giyim-kuşam biçiminin değişmeye başladığını ve açıklamaların c görseli ile örtüştüğünü dolayısı ile yapılan belirlemeleri de destekler nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca kadının boynundaki takı beline taktığı kemerin kaliteli ve şık görünmesi sebebi ile kadının sosyal durumunun üst seviye de olduğu söylenebilir. Çünkü Özlük kemerin Osmanlı toplumunda zenginliğin işareti olduğunu, altın ve gümüş kullanılarak, üzerine

değerli taşlar işlenerek yapılanlarının da bulunduğunu dile getirmiştir (Özlük, 2011, s.108). Kemer ile ilgili yapılan açıklamalarında kadının sosyal durumunun iyi olduğu görüşünü desteklediği söylenebilir.

(d, e) Lennep ve Preziosi' ye ait görsellerde kadınların giysilerinde kırmızı rengin ve altın renkli işlemlerin var olduğu görülmektedir. Her zaman gösterişli ve iddialı olan kırmızı rengin gösteriş ve ihtişamı seven Osmanlı kadınları tarafından sıklıkla tercih edildiği düşünülmektedir. "Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme" başlıklı çalışmasında; Divan şiiri ve döneme ait giyim kuşam biçimini konu alan Öztoprak incelediği beyitlerden yola çıkarak Osmanlı giysilerinde en yaygın rengin kırmızı olduğunu, kırmızıdan sonra en çok kullanılan renklerin yeşil, mavi, sarı, beyaz, siyah olduğunu ifade etmiştir (Öztoprak, 2010, s.105). Öztoprak' ın ifadeleri ise "kırmızı rengin gösteriş ve ihtişamı seven Osmanlı kadınları tarafından sıklıkla tercih edildiği" görüşünü destekler niteliktedir. Resim 4.3' e ait görsellerdeki kadın giyim kuşamında siyah rengin kullanılmaması dikkat çekmektedir. Konu ile ilgili olarak Görtuna' nın "Müslümanlar, Hıristiyanlar tarafından çok giyildiği için, siyah rengi hiç sevmezler" açıklamalarına ulaşılmıştır (Görtuna, 2002, s.1777).

(d ve e) de kadınların en alta derin V yaka açıklığına sahip, yaka oyuntusunda dik yaka biçim özelliği taşıyan, uzun ve dökümlü kol biçimine sahip krem rengi iç entari giydikleri görülmektedir. Kadınlar iç entari üzerine derin U yakalı, yaka kenarları altın renkli pervazlı ve işlemeli üst entari giymişlerdir. Koç (2009) entarilerin genellikle biçim olarak; küçük hâkim yakalı veya yaka oyuntusu "0", "V" şeklinde biçimlendirildiğini, iç entarilerin kollarının, üst entarinin altından görüldüğünü dolayısı ile daha uzun olduğunu belirtmiştir (Koç, 2009, s.97-98). Koç' un açıklamalarının görselde yer alan kadın giyim kuşam özellikleri ile benzer özellikler taşıdığı ve yapılan tanımlamayı doğrular nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Görseldeki (d, e) kadınlar üst entari üzerine ön ortası açık, altın rengi işlemleri olan kısa cepken giymişlerdir. Askere, esnafa, rençbere özgü eski bir üstlüğün adı olan cepken bu dönemde kadın giyiminin bir parçası olmuştur (Özcan, 2014, s.3). Koçu yaşlıların siyah ve kahverengi cepken giydiklerini gençlerin ise kırmızı ve mavi renkli kumaşları tercih ettiğini belirterek, giyenin varlığına göre yaka ve kol kenarları, önleri,

etek köşeleri ipekle sırma ile işlenerek süslendiğini ifade etmiştir (Koçu, 1967, s.50). Koçunun ifadelerinden yola çıkarak görseldeki kadınların genç olduklarını ve varlıklı ailelere mensup olduklarını söylemek mümkündür. Kadınların bellerine sardıkları kuşakların gösterişli kumaşlardan olması, boyunlarındaki takılar ve baş giyimlerinin kalitesi ile şıklığı ise bu görüşü destekler niteliktedir. Osmanlı da kadınların bellerine bağladıkları kuşaklar ile ilgili olarak “Düğmeli veya düğmesiz olan entarilerin tüm türlerinde, bellerine dokuma kuşaklar bağlanmış veya dönemin modası olan cevheri kemerler takılmıştır” bilgilerine ulaşılmıştır (Koç, 2009, s.97-98). Bu bilgilerden ve Resim 4.3’ de yer alan görsellerdeki kuşakların varlığından yola çıkarak kuşakların 18. ve 19. Yüzyıl giysilerin sıklıkla kullanılan bir giysi parçası olduğunu söylemek mümkündür.

Her iki görselde de (d, e) baş giyimleri farklılık göstermektedir. (d) görselinde mavi yemeni üzerine sert bir malzemedен yuvarlak hatlara sahip bir başlık görülürken, (e) görselinde mavi bir fes üzerine mavi çiçekli beyaz bir yemeni örtüldüğü görülmektedir. 19. Yüzyılda Osmanlı da kadınların baş giyimi ile ilgili olarak Özcan “Sırma ipekli çevreler (başörtüsü), Baş ve yüzü örten yaşmak denilen tül gibi ince ipekli örtüler kullanmıştır. Başörtü Kullanımına ilişkin bazı kurallar konmuş ve her kadın bu kurallara uymak zorunda kalmıştır. Örneğin Kocası ölmüş dul kadınlar fes üstüne kara yazmalar sarmış; yeni gelinler ise açık, canlı renkli yazmaları kullanmıştır” açıklamalarını yapmıştır (Özcan, 2014, s.3). Özcan’ ın tanımlamalarının ise görseldeki kadınların genç olduğu ve varlıklı ailelere mensup oldukları düşüncesini doğrulamaktadır.

(d) görselinde cepkenin kollarında dirseğe kadar, üst entarinin ise yan dikişlerinde kalçaya kadar açılan yırtmaçlar olduğu görülmektedir. Açılan yırtmaçların içerisinden dökülen giysilerin kumaşları giysiye gösteriş olduğu kadar şıklıkta katmaktadır. Ayrıca katlı giyim-kuşam stilini oluşturan yırtmaçlardan dökülen kumaşların zarıflığı ve ahenginin kadın giyimini görsel şölene dönüştürdüğü de söylenebilir. Bu sebeple yırtmaçların Osmanlı Müslüman Türk kadın giyim kuşamında sıklıkla kullanılan bir özellik olduğu da düşünülmektedir. Koç yapmış olduğu çalışmada giysilerde kullanılan yırtmaçlar ile ilgili olarak “Kol ağızlarına veya etek uçlarına dönemin modasına veya kullanım özelliğine göre boyutları değişiklik gösteren yırtmaçlar

uygulanmıştır. Giysilerin kollarının uçlarından, eteklerinin iki yanından veya bele sokulan etek uçlarının altından çıkan renk renk kumaşların ahenkli uyumu, Türk giysilerindeki yırtmaçların varlığının önemli bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Giysilerde kullanılan yırtmaçların boyutları ve kullanıldığı yerler her dönemde farklılık göstermiştir. Dik açı ile dikilmiş uzun kolları, bazılarında bileklerden aşağı doğru uzun olup kol uçları yırtmaçlı veya bantlıdır” bilgilerine yer vermiştir (Koç, 2009, s.97-98). Koç’ un verdiği bilgiler doğrultusunda Müslüman Türk kadın giyim-kuşamında yırtmaçların kullanımının zarafet ve gösterişi destekleyerek zengin bir görüntü oluşturduğunu söylemek mümkündür.

(g, h) görsellerinde kadınların oturur pozisyonda oldukları görülmektedir. Oturma şekillerinden üzerlerinde ki giysilerin rahat olduğu anlaşılmaktadır. Görseldeki kadınların krem rengi iç entari, yeşil ve açık pembe üst entari ve koyu lacivert kol ağzları ve ön ortası yaka kenarları işlemeli cepken giydikleri, başlarına ise kulak üzerinde çiçeklerle oturttukları yemeni taktıkları açıkça görülmektedir. Üst entarilerinin ön ortalarının net bir şekilde görünmemesine rağmen kapalı olduğu tahmin edilmektedir. Entari, kişinin sosyal konumu ne olursa olsun herkesin ihtiyaç duyduğu bir giyim-kuşam parçasıdır. Tüm giysiler gibi entaride de kumaşı, bezeme unsurları, dikiş kalitesi sosyal durumun göstergesi olarak kullanılmıştır. Entariler Jean Thevenot, Robert Mantran, Lady Montegue ziyaretçiler tarafından anılarında “dolama” şeklinde de tarif edilmiştir. Bayer dolama adının entariye batılı gezginlerce verildiğini belirtmektedir (Bayer, 2010, s.86). Montegue, dolama adı verilen bu gömleklerin kaftandan farkının, kollarının daha uzun ve yukarı doğru sıvanmış olduğunu yazmıştır (Bayer, 2010, s.38-39).

Entariler sahip olduğu biçim özellikleri bakımından rahat ve sıklıkla kullanılan vazgeçilmez ev giysileri arasında yer almaktadır. Bayer (2010) entarilerin divan üstünde oturmak için ideal ev giysisi olduğunu belirtmiş, şalvar ve ince keten gömleğin üzerine, dışarı çıkarken alınan ikinci giysi olduğunu da dile getirmiştir (Bayer, 2010, s.87).

Üst entarilerin altına giyilen iç entarilerin Anadolu’ da sıklıkla kullanılan boy uzunluklarının farklılık gösterdiği göynekler olabileceği düşünülmektedir. Çünkü

incelenen görseller de iç entarilerin içerisinde görünür herhangi bir giyim parçasının olmadığı, direkt ten üzerine giyildiği dikkat çekerken iç entarilerin genellikle krem rengi olduğu da belirlenmiştir. Koca ve Vural göynekler ile ilgili yaptıkları araştırmada, Anadolu’da kadınların giysilerinin altına, ten üzerine ve genellikle iç donunun (şalvar) üzerine, doğal iplik renginde (krem) dokunmuş ipek, pamuk ve ketenden göynekler giydiklerini belirtmişler. Bu giyim çeşidinin biçim özellikleri ile ilgili olarak ta, iç entarilerin dikildiği kumaşların, dokundukları el tezgâhlarının boyutu nedeniyle enlerinin dar olduğunu bu durumun ise göyneklerin formlarını oluşturmada etkin rol oynadığını açıklamışlardır (Koca ve Vural, 2013, s. 276). Koca ve Vural’ın yaptığı açıklamalarda yer alan göyneklerin rengi, biçim özellikleri ve kullanım amacının iç entari ile benzer özellikler taşıdığı bu sebeple iç entariler ile göyneklerin aynı giyim çeşidi olabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca (g) görselinde yer alan kadının yeşil entarisi altından görünen bol şalvarı ise dikkat çeken diğer bir özelliktir. (g, h) görsellerinde ki kadınların buldukları oturma pozisyonları ve etraflarında ki hizmetçiler ile giyim kuşamların gösterişi ve ihtişamı birlikte yorumlandığında sosyal durumlarının iyi olduğu ya da üst düzey bir yöneticinin eşi olduğu düşünülebilir. Çünkü görseldeki görüntü ile Lady Montegue’nun Çigalzade kethüdası Mehmet Ağa’nın evine davet edilmesi sonucunda gerçekleştirdiği ziyaret esnasında karşılaştığı manzara ve mektubuna yazdıkları yaklaşık olarak benzer özellikler taşımaktadır.

Montegue yazdığı mektupta gördükleri ile olarak, “Kethüdanın hanımı, dört basamak yüksekliğinde zarif İran halılarıyla döşenmiş bir mindere uzanmıştı. Dizin dibinde, on ikişer yaşlarında iki kız oturuyordu. Esvapları hemen kâmil elmaslarla müzeyyendi. Fatma Hanım, İngiltere’deki güzellerin hepsini gölgede bırakacak kadar güzeldi. Boylu boyuna beyaz sim kenarlı, sırma diba bir entari giymiş, ince tül gömleğinden açık gerdanının bütün güzelliği meydana çıkmıştı. Şalvarı soluk karanfil renginde, gömleği, gümüşü yeşildi. Beyaz saten terlikleri gayet kibarâne işlemeli idi. Zarif kolları, elmas bileziklerle süslenmiş, kemeri işlemeli idi. Başına, zemini karanfil renginde, sırma işlemeli bir çevre koymuştu” (Bayer, 2010, s.38) bilgilerini aktarmıştır. (g, h) görsellerinde yer alan görüntü ile Montegue’nun mektubu birlikte düşünüldüğünde mektubun görseller ile ilgili gerçekleştirilen yorumları

kuvvetlendirdiği, kadınların ise üst düzey bir yönetici eşi olma ihtimalini kuvvetlendirdiği düşünülmektedir.

Resim 4.3 (1) görselini *Angelica Kauffmann (1741-1807)*' in “ *Türk Kadını*”, isimli eserinde sedir üstünde nakış işleyen kadın figürü oluşturmaktadır. Sedir üzerinde oturan Türk kadınının (1) sırasıyla minik desenleri olan şalvar, krem rengi derin V yakalı iç entari, ön ortası açık kenarları sarı harçlar ile çevrilmiş, uzun kollu U yakalı üst entari ve kenar harçları bulunan kısa kollu kaftan giydiği görülmektedir. Kadının (1) giyim kuşam stili tam anlamıyla katlı giyim biçiminin örneğini yansıtmaktadır. Görselde dikkat çekilmesi amacıyla iç entarinin altındaki şalvar açık bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Sebebinin ise Türk giyim kuşam kültürün de ve doğu giyiminde şalvarın önemli bir giysi parçası olduğu düşünülmektedir. Doğu da bütün kadınlar şalvar giyerler ve şalvarla yatarlar (Kurutluoğlu, t.y., s.133). Görüşünün ise bu düşünceyi desteklediği düşünülmektedir. Görselde yer alan tüm giyim parçaları krem tonlarında dır. Kadının başında ise farklı bir biçimde bağlanan yemeni olduğu görülmektedir.

Harmankaya (2015) *Angelica Kauffmann*' ait kadın görselini incelemiştir. Harmankaya' ya göre “*Ev kıyafeti olarak betimlenen giysiler üst üste giyilmiştir. Avrupalı görünümüyle dikkat çeken kadının giysileri tümüyle krem renklidir. En üstteki kısa kollu kaftanın yaka, ön ortası ve etek ucu kenarları altın sarısı bordür ile süslenmelidir. Kaftanın altında belde kemerle kapanma sağlanan ve kaftan ile aynı süslemelere sahip üçetek bulunmaktadır. Üçeteğin içine giyilen iç elbisenin ise bürümcük kumaştan yapıldığı düşünülmektedir. Elbisenin kol ağzı büzgüldür. Giysilerin altına krem zemin üzerine serpmeye çiçek desenli şalvar giyilmiştir. Figürün başında örtünün katlanmasıyla elde edilen başlık ve ayağında çarık bulunmaktadır* (Harmankaya, 2015, s.777).” Harmankaya' nın tanımlamalarının görsel (1) ‘ de yer alan kadın giyim-kuşamı ile benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Fakat aynı olmamakla beraber terim farklılıklarının olduğu açıklamaya ilişkin olarak Harmankaya'nın tanımında yer alan üç etek kavramı ile üst giyim kavramının kelime farkı olmasına rağmen aynı nitelikleri taşıdığı söylenmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Tez “Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi” isimli çalışmasında 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl Türk giysileri için bir takım açıklamalara yer vermiştir. İlgili açıklamalarda “18. Yüzyıl kadınlarının iç giysileri saten ya da altın işlemeli brokar kumaştan önü açık ve ilik düğmeli yapılmıştır. Belin altından beli sıkmadan bağlanan üzeri işlemeli kadife, saten, deri ya da kaşmirden yapılmış bir kuşak vardır. Geniş kuşağın kalçayı belin biraz aşağısından çevreleyerek ilgi çekici olmasına özen gösterilmiştir. Üst giysi, özel kumaşlardan ve üç etek şeklinde hazırlanmış yakasına, ön ortasına kol-etek ucu ve yan dikişlerine değerli taşlarla süslemeler yapılmıştır. İç giysinin etekleri kabarık ve uzun kollu hazırlanmıştır” bilgileri yer almaktadır (Tez, 2009, s.253).

Aşağıda yer alan 4 nolu resimde Sultan I. Mahmut (1730-54) dönemi saray çevresinin nakkaşı Abdullah Buhari'nin 1740-45 yılları arasında yaptığı belirlenen yazlık ve kışlık giyimli kadın figürlerinin giysilerini Koç (2009, s.92) çalışmasında incelenmiş ve detaylı bir şekilde yorumlamıştır.

Resim.4.4. Osmanlı hanımları-buhari a) 1743 Osmanlı hanımları İÜK T 9364, y. 7 b, b) t.y. TSM H 2143, y. 11 a c) 1744 Osmanlı hanımları İÜK T 9364, y. 10 (Akt. Koç, 2009, s.92).

Koç Resim’4.4 de a-b-c' deki kışlık ve yazlık giyimli kadın figürleri üzerinde, dönemin giysilerinin ayrıntıları ile görüldüğünü belirtmektedir. “En altta yollu veya küçük çiçek desenli oldukça bol bir şalvar, onun üzerine ise yollu veya serpme çiçek desenli kumaştan iç entarisi bulunmaktadır. İç entarilerinin boyları farklı uzunluklardadır. Önden açık olan iç entarilerinin üzerine, ön kapaması düğmelerle kapatılan astarsız ve kenarlarına farklı renkli kumaşlar ile pervaz geçirilmiş düz veya desenli dış entarileri

bulunmaktadır. Entarinin kolları uzundur ve kol ağızları yırtmaçlıdır. Entarilerin yakası göğüs U biçiminde oyun tuludur. Entarilerin bazılarının yaka çevresine Buharinin yapmış olduğu kışlık giyimli kadın figürlerinin en üst katmanını kürklü kaftanlar oluşturmaktadır. Entarilerin bellerine uzun, üçgen şekilde katlanmış, şal kuşak sarılmıştır. Minyatürlerin bazılarında kuşakların yerine dönemin modasını yansıtan cevheri kemerler bulunmaktadır” açıklamalarını yapmıştır (Koç, 2009, s.92-93). Koç ile Tez’ in yaptığı açıklamaların Resim 4.3’ de yer alan 18. yüzyıla ait görselleri (a, 1) ve biçimsel özellikleri ile ilgili yapılan yorumları genel olarak desteklediği fakat yapılan açıklamaların birebir aynı olmadığı söylenebilir. Bu farklılıkların sebebinin ise Resim 4.3 görsellerinin yabancılar tarafından resmedilmesi, dönemin şartları ve Müslüman Türklerin inancı gereği yabancı erkeklerin Müslüman Türk kadınlarını görmelerinin yasak olması dolayısı ile resmeden kişilerin bir takım hayali eklemeler yapma ihtimalinin olabileceği düşünülmektedir.

19. Yüzyıl ile ilgili olarak ise “Türk kadınları önden açık, düşük-uzun kollu, şam ipeğinden elbise ve yeşil kuşak ile ayak üzerine zengin görünümlü kıvrımlarla düşen geniş şalvarlar giymişlerdir. 19. Yüzyılda Türk kadınlarının beldeki kemer, yüksek ziynet eşyalarından biridir. Kemerler, elmas, inci gibi taşlarla süslüdür. Göbek hizasından bağlanan kemer tokaları da değerli ve göz alıcı taşlardan oluşmuştur” açıklamalarına ulaşılmıştır (Tez, 2009, s.253-254). Tez’ in 19. yüzyıl giyim-kuşamı için yaptığı açıklamaların Resim 4.3’ de yer alan görsellerin biçimsel özellikleri ile ilgili yapılan yorumları genel olarak desteklediği ve benzer nitelikte olduğu düşünülmektedir. Fakat Resim 4.3’ de yer alan görsellerin 3 boyutlu ürünler olmaması sebebi ile Tez’ in yapmış olduğu açıklamaların kumaş ve malzeme konusunu kapsamadığı söylenebilir.

Osmanlı kadın giyim-kuşam kültüründe baş giyimini oluşturan başlıklar sıklıkla kullanılan kadın aksesuarlarını oluşturmaktaydı. Çünkü Osmanlılarda baş giyimi büyük bir öneme sahiptir. Ev ya da sokakta hiç kimse başı açık gezmeydi. Bu durum önemli bir hata sayılırdı.

Ayrıca Osmanlıda kadın ve erkeklerde baş süslemeleri statü belirlemede önemli bir araç olarak da kullanılmıştır (Tezcan, 2006, s.185). Kadınların kullandıkları başlıklar

ise yöreye, maddî duruma, statüye göre olarak farklılık göstermektedir. Kadın başlıkları altın, gümüş, elmas vb. kıymetli taşlarla süslenirdi (Öztoprak, 2010, s.106). Türk kadınlarının saçları uzun ve genellikle örgülüdür. Başlarına, omuzlarına kadar inen, taftadan bir örtü örtüp, üstüne çok sayıda altın ve mücevherle süslü, soyluluk belirleyen bir başlık takarlar. Bu durumda ise, kullanılan baş giyiminin evin yaşlı hanımlarının, evli, dul soylu kadınlarına ait bir gösterge olduğu düşünülebilir (Gürtuna, 2002, s.1779). Müslüman Türk kadın giyim kuşamında baş giyiminin hem bir statü göstergesi, hem de örtünme amaçlı olduğu ve Osmanlı toplumunda ki Müslüman Türk kadınlarının yeni ve farklı giyim-kuşam biçimlerine düşkünlüğü düşünüldüğünde baş giyiminin yüzyıllar içerisinde sıklıkla değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Osmanlı da yaşayan Müslüman Türk kadınları 18. yüzyıla kadar yüksek başlıklar kullanmış daha sonrasında ise yüksek olmayan baş giyimlerini tercih etmişlerdir. Çünkü Resim 4.3’ de verilen 18. ve 19. Yüzyıla ait görsellerde yüksek baş giyiminin yer almadığı görülmektedir. Bu sebeple 18. yüzyıldan itibaren yemeni ya da tepesi yuvarlak yüksek olmayan başlıklar kullandıklarını söylemek mümkündür.

Yukarıda taranan yazılı ve görsel kaynaklardan yola çıkarak Osmanlı Müslüman Türk kadın giyiminin 18. yüzyılda ufak tefek değişikliklerde genel biçimini korumaya çalıştığı söylenebilir. Koca ve Koç’ un “Osmanlılar 18. yüzyılın sonlarına kadar geleneksel giysi çizgilerini korumuşlardır” ifadeleri ise bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Koca ve Koç, 2014, s.391). Fakat 19. Yüzyıl başlangıcı ile birlikte Avrupa ile ilişkilerin artması sonucunda batı etkileri her alanda olduğu gibi giyim-kuşam alanında da kendini hissettirmiştir. Cebe, 2009; Aysal, 2011; Gahramanlı, 2012 yapmış oldukları çalışmalarında 19. Yüzyıl başında başlayan değişimin Tanzimat fermanı ile birlikte hızlandığını belirtmişlerdir.

Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından belirlenen Müslüman Türk kadını ev içi giyim kuşam biçimi ile ilgili olarak herhangi bir kanunname, ferman ya da düzenlemeye rastlanılmamıştır.

4.3. 18. ve 19. Osmanlı Toplumunda Müslüman Türk Kadını Sokak Giyim- Kuşamı

Osmanlı döneminde kadınların giyim kuşam katlarından en üsttekini yani ev dışı giyimini oluşturan sokak giyimi de ev içi kadar önem taşımaktadır. Yıllar boyu geleneksel çizgisini koruyan Osmanlı kadınının giysilerine dair yazılı bilgilere yer veren hükümler, kanunnameler, tereke defterleri, yabancı gezginlerin seyahatnameleri ile görsel bilgilere yer veren minyatürler, gravürler ve hazırlanan albümlerden yola çıkarak kadınların sokak giysilerinin de biçim özelliğini uzun yıllar değişmeden sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Müslüman Türk kadınının sokak giyimi ile ilgili olarak eski dönemlerden itibaren pek çok yazılı ve görsel kaynak bulunmaktadır. Yazılı kaynaklar konusunda 1537-1540 yılları arasında Enderun da içöğlanı olduğu düşünülen İtalyan Luigi Bassano' da, Türk kadını ile ilgili olarak "Sokağa çıkarken, hırkanın üstüne bembeyaz ketenden bir giysi, tırnaklarına kadar uzun ve dar yenli bir gömlek giyerler. Başın etrafında, boynu saran, gözleri kapatan bir örtü sararlar. İnsanları görmek ama onlar tarafından görülmemek için bir karış genişliğinde peçe takarlar; peçe alnın üstünden üç tokayla başa tutturulur" açıklamalarını yapmıştır (Uzunçarşılı, 1999, s.570; Gürtuna, 2002, s.1774; Avcı, 2013, s.52). Sonrasında ise 1552-1556 yılları arasında kadınların sokağa çıkarken sımsıkı örtündükleri, dış giyimlerinde pek fazla bir değişiklik olmadığı, bilgilerine ulaşılmıştır (Kurutluoğlu, t.y., s.127).

1655-1656 yılları arasında Osmanlı' yı ziyaret eden Thevenot, Türk kadınlarının dışarıya çıkarken parmak uçlarına kadar örtündüklerini belirtmiştir. Ayrıca, dışarı da yaldızlı kumaşlarla kaplı üst kısmı alt kısmından geniş, yüksek karton bir başlık kullandıklarını belirtmiştir (Yıldız, 1978, s.137-138).

Genel olarak zaman sınırlaması yapmaksızın kadınların sokaktaki eski giyim kuşam biçimleri değerlendirildiğinde

- Başta yaşmak,
- Ayakta başmak,
- Sırtta ferace olduğu bilgilerine de ulaşılmıştır (Refik, 1998, s.78).

Faroqhi de Osmanlı kadınının örtünmesi hususuna değinirken, kadınların sokakta bol bir ferace giydiklerini, yüzlerini örttüklerini, yalnızca gözlerini açıkta bıraktıklarını; Rumeli’de ve İstanbul’da ise genelde yüzlerinin bir bölümünü açıkta bıraktıklarını; Atina’da genç kızların peçe taktığını, evli kadınların ise yüzlerini açık bıraktıklarını belirtmiştir (Subaşı ve Şenol, 2012, s.1037). Ayrıca Sokağa çıkarken vücudu topuklara kadar örten uzun kollu feraceler giyilmiştir (Tez, 2009, s.252, 254; Özcan, 2014, s.3) bilgileri de yukardaki görüşleri destekler niteliktedir.

Yapılan araştırmalarda sokak giysisi olarak ferace, yaşmak ve her zaman olmamak koşuluyla peçenin kullanıldığı bilgilerine ulaşılmıştır. Ferace ile ilgili olarak ön ortası açık, beden ve kolları bol, eteği ayakları kapatacak kadar uzun yaka biçimi dönemlere göre değişiklik gösteren ama on altıncı ve on yedinci yüzyılda yuvarlak veya hafifçe V yakalı, ön açıklığının iki yanında cepleri olan, dış giyim çeşidi olduğunu söylemek mümkündür (Hayta, 2005, s.28; Avcı, 2013, s.50).

16. yüzyılda bürokrat olarak İstanbul’da bulunan Avusturya elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq, ülkesindeki arkadaşına mektup yazarak İstanbul’daki sosyal hayata yönelik bilgiler vermiştir. Yazdığı eleştirel bir diller yazdığı mektuplardan birinde, kadınların sokağa çıktıklarında, aşırı derecede örtülü ve kapalı zarafet ve şıklıktan uzak olduklarını, insanları keten yahut ipek peçeler arkasından gördüklerini, fakat vücutlarının herhangi bir bölümünü erkeğin görmesinin mümkün olmadığını yazmıştır. Ama, kadınların evlerine varır varmaz üstlerindeki sokak giyimlerini çıkartarak, peçelerini açtıklarını sevimli ve güzel bir entari ile evlerinde dolaştıklarını yazmıştır (Uzunçarşılı, 1999, s.571). 16. yüzyıl’ daki Osmanlı’ nın sosyal hayatına dair tanımlamaları yapan Fresne-Canaye, Busbecq gibi Osmanlı kadınlarının sokak giysisini şıklıktan ve incelikten uzak olduğunu belirtmiştir. Kadınların evlerine varır varmaz son derece sevimli, ipek üzerine altın işlemeli güzel bir entari ile kaldıklarını da ifade etmiştir (Gürtuna, 2002, s.911-912).

16 yüzyıl seyyahlarından olan Hans Dernschwam ise Busbecq ve Canaye’ nin aksine seyahatnamesinde, kadınların sokağa çıktıklarında ki giyim-kuşam biçimi ile ilgili olarak kadınların zarif ve şık, bağcıklarla bağlanan, yakasız ve düğmesiz ceketler giydiklerini; yoksullarınki dışında bu ceketlerin ipekten ya da kadifeden olduğunu

belirtir. Kadınların ceketin altına ise torba biçiminde bol, genellikle taftadan pantolon giydiklerini; ayaklarındaysa, deriden kırmızı, sarı, kahverengi veya mavi, topukları çivili terlikler bulunduğunu ifade eder. Terliklerin ucunun Avrupalılarınkine göre daha dar olduğunu ve kolayca giyilip çıkarıldığını; kadın hizmetkârlar ve kölelerinse yalnızca gözlerini açıkta bırakan, çarşaf gibi beyaz bir kumaşla sarındıklarını yazmıştır (Uzunçarşılı, 1999, s.570-571). Bayer (2010) kadınların yürürken feracenin önünün açıldığını, altından ince astarlı entari görüldüğünü belirtmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi feracelerin ön ortasının açık olduğunu ve tamamen kapalı olmadığını söylemek mümkündür (Bayer, 2010, s.87).

16. yüzyılda İstanbul hayatını anlatan eserinde And (2009) Dernschwam'ın "Ev dışında kadınların kemersiz, ince yere kadar uzanan, arkadan kalçalarından torba biçiminde dökülen ince elbiseler giyerlerdi." ifadelerini yazmıştır. Ayrıca Moryson'un açıklamalarına da yere veren And tüm kadınların sokağa çıkarken elbisenin üzerine koyu renkli kumaştan yapılmış bir giysi giydiklerini belirtmiştir (And, 2009, s.179). 16.yüzyıl başlarından itibaren kadınların sokak giyimi olarak "ferace," "yaşmak" ve "peçe" yi kullandıkları söylenebilir (Bilen ve diğerleri, 2007, s.195-196).

Ferace, için Koçu (1967) kadınların sokakta yaşmakla birlikte giydikleri üst esvap tanımını yapmıştır (s.108). Tez (2009) feracenin 17. yüzyılda da geleneksel özelliğini koruduğunu belirtmiştir (s.252). 15. ve 17 yüzyıllar arasında sade biçim özelliklerine sahip olan feraceler; 18. yüzyıldan itibaren değişim göstermeye başlamıştır (Koç, 2009, s.86).

XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar olan zaman aralığında ferace ve yaşmağın pek çok şekli kullanılmıştır. Sevin "Feracelerin genelde koyu yeşil olduğunu ancak yasaklara rağmen gülkurusu, pembe, eflatun, fıstıki ve kırmızı renkli feraceleri de kadınların kullandığını belirtmiştir. Gürtuna ise; XVIII. yüzyılın ilk yarısında özellikle Lale Devri'nde (1718-1730) varlıklı kadınların mesirelerde renkli feraceleri ve yaşmaklarıyla görüldüğünü, ilk başlarda bir karış olan ferace yakalarının zamanla daha da genişlemeye başladığını ifade etmiştir (Erden, 1998, s.6'dan aktaran, Gahramanlı, 2012, s.240). Sevin'in ferace renkleri ile verdiği bilgilerin Koç'un renklere ilişkin verdiği bilgileri destekler nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Aşağıda Resim 4.5a' ve Resim 4.5b de verilen Levni'nin 18. yüzyılın başlarında resimlediği İstanbullu Müslüman iki kadının görselleri Koç tarafından açıklanarak yorumlanmıştır. Resim de yer alan kadınlar dönemin sokak giysileri olan feraceleri içinde görülmektedir. Resim 4.5' da görülen figür için Koç “üzerinde siyaha yakın koyu füme renkli feracenin iç astan fıstıklı yeşil pervaz ile çevrelenmiştir. Tamamen kapalı olan feracenin etek uçlarından çizgili entarinin uçları görünmektedir. Elleri tamamen örtülüdür. Kadının başındaki örtü şeriat kurallarına uygundur. Başının üst kısmında geleneksel tarzda sertleştirilmiş siyah kumaştan bir peçe göz hizasına kadar inmektedir. Beyaz bir kumaştan hazırlanmış yaşmağının alt kenarı ağızını ve burnunu sıkıca kapatır. Bunların üzerine örttüğü yaşmağının ikinci bölümü çenesinin altından sıkıca tutturulmuştur. Resmin üzerindeki "Bursanın ariftesinin tebdili tasviridir" yazısından, tasvir edilen kıyafetin şeriat kurallarına uyan kadınların sokak giyimi olduğu anlaşılmaktadır” açıklamalarını yapmıştır (Koç, 2009, s.86).

Resim.4.5. Levni imzalı 1720-25 Feraceli kadın (Akt. Koç, 2009, s.86)

Koç Resim 4.5 b için, figürün üzerindeki feracenin ön ortasının açık olduğu, bir kısmının birit iliklerle düğmelendiği, kol ağzına doğru hafifçe genişletilen kolların içerisinden iç entarisinin kollarının döküldüğü görüldüğünü, feracenin altındaki

hermin (kakum) kürklü kaftan ise dikkati çektiğini belirtmektedir. Açıklamalarına, görsel de kadının elleri ve kolları gizlenmediğini, üç parçadan oluşan yaşmağın ise çok ince beyaz kumaştan olduğunu, başının üst kısmında çok ince kumaştan bir peçe göz hizasına kadar indiğini, yaşmağının alt kenarından kadının yüz hatları ve boynu görüldüğünü eklemiştir. Başını omuzlarına kadar örten üçüncü parçanın ise oldukça gevşek bir şekilde bağlandığını, figürdeki kadının Müslüman bir hanım olduğunu sarı renkli pabuçlarından anlaşıldığını ifade etmiştir. Ayrıca 18. yüzyılda 19. yüzyılda gerçekleştirilen kıyafet sınırlamalarına dikkat çeken Koç her iki feracenin de, boyutlan yasalarla belirlenen yakaların bulunmadığını belirterek bu durumu 18. yüzyıldan sonra moda olan uzun yakaların, yüzyılın ikinci yarısından sonra geliştiği şeklinde yorumlamıştır (Koç, 2009, s.87).

Türk hanımlarının güzellik ve zarafetinden övgüyle bahseden Montegu, 18. yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunduğu yıllar içerisinde yazdığı mektuplarında Türk kadınlarının giyim-kuşam kültürüne dair bilgilere sıklıkla yer vermiştir. Kendisinin de giyerek deneyimlediği bu giysiler ile dışardan bir kimsenin onları tanımalarının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Kadınların hepsinin sokağa çıkacakları zaman iki yaşmak örtmeleri gerektiğini, biri ile gözler hariç olmak üzere yüzlerini örttüklerini, diğeri ile de saçlarını örttüklerini ve mutlaka bir ferace giydiklerini ifade etmiştir. Montegu feraceyi kolları dar, uzunluğu parmakların ucuna kadardır şeklinde tanımlamıştır. Kışın çuhadan, yazın ince veya ipekli bir kumaştan yapıldığını, Feracesiz sokağa çıkılmasının imkânsız olduğunu dile getirmiştir (Çolak, 2010, s.397-398).

Montegu'nün, 1 Nisan 1717' de Edirne' den yazdığı 17. Mektubunda yer alan açıklamalar ise şu şekildedir;

“Türk kadınları şüphesiz bizden pek çok hür. Bunun delilini göreceksiniz. Hangi sınıfa mensup olursa olsun bir kadının iki yaşmak örtünmeden sokağa çıkması yasak. Bu örtülerden biri ile gözler müstesna olmak üzere, yüzlerini örtüyorlar; öbürü ile saçlarını örtüp, bedenlerinin yarısına kadar arkalarına sarkıtıyorlar. Vücutlarını da bir ferace ile kapıyorlar. Hangi mevkide olursa olsun bir kadın feracesiz sokağa çıkamaz.

Bu feracenin kolları dar, uzunluğu parmakların ucuna kadardır. Erkekler nasıl cüppeye bürünüyorlarsa, kadınlar da feraceye bürünüyorlar. Ferace, kısın çuhadan, yazın ince veya ipekli bir kumaştan yapılıyor. Kadınlar, bu ferace ile o kadar kıyafet değiştiriyorlar ki, en kıskanç koca bile zevcesine sokakta rastlasa tanıyamıyor. Simdi buna bir de, sokakta hiçbir erkeğin bir kadını takip etmeye veya dokunmaya cesaret edemeyeceğini ilave ediniz. İşte bu daima maskeli kıyafet, kadınları kâmilen hür bulunduruyor.” Yazdığı mektubunda Montegue, diğer seyyahlar gibi kadınları uzaktan gözlemlemekten ziyade, onlarla paylaşımlarda bulunmuş, kadınların dış giyimine özenerek, onların özgür olduklarını özellikle vurgulamıştır (Bayer, 2010, s.36-37).

18. ve 19 yüzyıl Türk kadını sokak kuşamını ilgilendiren araştırma sonucunda elde edilen yazılı kaynaklar dışında ve görsel kaynaklara da ulaşılmıştır. Elde edilen görseller ile çalışmada elde Resim 4.6 oluşturulmuştur. Oluşturulan Resim 4,6’daki görsellerde yer alan kadınların sokak giyim-kuşamı biçimsel, renk, malzeme gibi özelliklere göre gruplandırılıp yorumlanmıştır.

			
a-1717 Tournefort, (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	b-1782-1822 Halbou (Sevim, 1997, C.1: 162)	c- 1790 Girardet (Sevim, 1997, s.123. C.1)	d- 1802 (Dalvimart, 2012, s.15)
			
e-1802 (Dalvimart, 2012, s.63)	f-1813 Hobhouse (Sevim, 1997, C.1: 157)	g-1838 (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	h-1850 (Preziosi, 2007, s.98)
			
ı-1854 Mac Bean (URL-4, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	i-1854 C.Rogier (URL-4, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	j-1816-1882- (Preziosi, 2007:196)	k-1883 A. Edmondo. (URL-4, Erişim Tarihi: 20/12/2017)

Resim.4.6. 18. ve 19. yüzyıl müslüman Türk kadını sokak giyim kuşamı

Resim 4,6'ya ait (b, c, e, f, h, g, ı, i, j, k) görsellerde, Müslüman Türk kadınlarının giysilerinin üzerine farklı yaka uzunluklarında ferace giydikleri, baş giyimi olarak yaşmak kullandıkları, ayaklarına başmak giydikleri görülmektedir. Görsellerde yer alan feracelerin genel itibari ile V yakalı, ön ortası kesik, uzun, kollu ve yırtmaçsız

oldukları, sokakta giyilen bu giysi biçiminin beden hatlarını göstermeyecek derecede kapalı olduğu görülmektedir.

Resim 4.6 (a ve d)'de yer alan görseller diğere görsellere benzememektedir. Ferace ile farklı biçimsel özellik taşıyan bu iki görseldeki sokak giysisi dökümlü özellikleri ile dikkat çekmektedir. Fotoğraf a'daki görseldeki sokak giyimi çarşaf ve onu tamamlayan peçe ve yaşmaktan oluşmaktadır. Fotoğraf d'deki (d) kadının ise yeşil bol, dökümlü bir üstlük üzerine şal ve yaşmak kullandığı görülmektedir. Giysinin yaka biçimi omuzlarından sarındığı beyaz örtü sebebi ile anlaşılamamaktadır. Kadının ayaklarında ise sarı başmak giymiş olması dikkat çekmektedir.

Gahrımanlı (2012, s.240) feraceden sonra Osmanlı kadınlarının sokak giysisi olarak çarşafı tercih ettiklerini ve çarşafın ilk defa Abdülhamid zamanında, 1892'de kullanılmaya başlandığını belirtmesine rağmen (a)'nin görselinin 1717 yılına ait olduğu görülmektedir. Bu durum ise İstanbul'da olmasa bile Anadolu' da çarşafın Abdülhamid zamanından önce kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bazı kaynaklarda kullanımı daha eskiye dayanmış olması belirtilmesine rağmen, İzmir'de yayınlanan Hizmet Gazetesi, III. Selim, II. Mahmut'un kadın giyimi hakkında yayınladıkları 7 Ocak 1890 tarihli yöneticiliğini Tevfik Nevzat ve Halit Ziya'nın yaptığı Hizmet Gazetesi kadın giyimi konusunda şu ifadelerle yer vermiştir.

“Şu aralık kentimizde, bazı kadınların ferace ve çarşaf yerine alafranga manto giydikleri ve malum olduğu üzere, işbu mantolar gayet dar olmak nedeniyle içindekinin vücudunun tüm hatlarını ortaya çıkardığı ve buna ilâveten, peçeler dahi baştan arkaya atılmak suretiyle yüzün kapanması hususuna da riayet edilmediği görülüyor” (Özkaya, 2008, s.182-183).

Özkaya'nın belirttiği gazete tarihinin (7 Ocak 1890), Gahrımanlı'nın (1892) belirttiği tarihe göre daha erken olması çarşaf kullanımının Abdülhamid zamanından çok daha öncesinde de kullanılmış olabileceği ifadesini güçlendirdiği düşündürmektedir. Koçu (1967) ise Türk giyim kuşamına dair hazırladığı sözlükte çarşafın ilk kullanımına dair her hangi bir zaman dilimi belirtmemiştir. Demiryürek (2010) Türk kadınının 1909'la 1918 arasında sokak giyim kuşamı konusunda bocaladığını, bu durumun moda uyan

yüksek tabakanın 1918’de çarşafı tamamen terk etmesiyle sona erdiğini belirtmiştir (Demiryürek, 2010, s.1034).

Resim 4.6 (b, c, e) görsellerinde kadınların V yakalı ön ortası kesik, bele kadar düğme kapaması olan, uzun kollu, ayak bileklerini örten uzunlukta ferace giydikleri görülmektedir. Görsellerde ön, yan, arka görüntülerinin var olduğu feracelerin bele kadar sarkan, arka yaka uzunlukları dikkat çekmektedir. A siluetin hâkim olduğu feracelerde ön V yakadan başlayarak arkaya doğru uzanan yakanın çevresinde şerit halinde çizimlerin işleme, harç vs. gibi süsleme detayı olduğu düşünülmektedir.

(b, c, e) kadınların baş giyimi olarak iki parçadan oluşan beyaz, krem tonlarında bir örtü kullandıkları görülmektedir. Parçanın bir tanesi üstten gelerek alını örtmekte, diğeri ise aşağıdan yukarı doğru ağız ve burnu örtmektedir. Bu sebeple ise kadınların sadece gözlerinin açıkta kaldığı dikkati çekmektedir. Görsellerin 18. ve 19. yüzyıla ait olmasına rağmen; bu baş giyim çeşidinin daha önceki yüzyıllarda da sıklıkla kullanılan baş giyim biçimi olduğu düşünülmektedir. Çünkü 16. yüzyıl şahitlerinden olan Moryson’ Türk kadınlarının evinin dışında başlarının kapalı olduğunu, hepsinin başını ve alnını, beyaz bir tülbent ile örtüğünü yüz boyun ve ağız kısmını peçe ile sakladığını, ellerini gizlediğini belirtmiştir (And, 2009, s.179). Moryson’ un tanımlamalarının (b, c, e) görselleri için yapılan tanımlamalar aynı olmasa bile benzerlik taşıdığı dikkat çekmektedir. Görselde yer alan kadınların baş giyiminin yaşmak ile benzerlik göstermesi sebebi ile yaşmak olabileceği düşünülmektedir. Koçu (1967) yaşmağı “ İslam dininin kadınlarının sokakta ferace giydikleri vakit yüzlerine tuttıkları ince beyaz tülbentten örtü ki biri yukarıdan ve biri aşağıdan gelerek gözlerin önünde bir parça aralık bırakan iki parçadan ibarettir” şeklinde tanımlamıştır (s.240). Koçu’nun tanımlaması görsel için yapılan yorumlamayı ve açıklamayı destekler niteliktedir. Bu sebeple görsellerde yer alan baş giyiminin yaşmak olduğu söylenebilir. Ayrıca Gahrımanlı, eski yıllardan beri giyilen yaşmak ve feracenin XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar türlü değişikliklerle kadınların beğenisine sunulduğunu ve kadınlar tarafından kullanıldığını belirtmiştir (Gahrımanlı, 2012, s.246-247). Yaşmak sokakta kadınların ferace ile birlikte kullandığı, bir parçası baştan çeneye diğer parçası çeneden başa doğru bağlanan iki bölümden oluşmaktadır. Yaşmak feracenin üstünden sarkıtılan ya da yakanın içinde olabilen; zenginlerin ve saraylıların kolalayarak

kullandığı beyaz bir örtü olduğu bilgisi ise sokak giyimi konusunda elde edilen yazılı kaynaklar arasında yer almaktadır (Hayta, 2005, s.28; Avcı, 2013, s.50).

(b, c, e) görsellerinde kadınların Resim 4.6' da yer alan diğer görsellere göre daha yüksek bir başlık kullandıkları dikkati çekmektedir. Görsellerde yer alan baş giyiminin çok yüksek olmayan bir hotoz olduğu düşünülmektedir. Başa yerleştirilen hotozun üzerine yaşmak örtüldüğü söylenebilir. XVII. yüzyılın sonuna doğru beliren yaşmak Lale Devriyle birlikte, hotozun üzerinde, ince bir tül halinde tekrar örtülmeye başlanmıştır (Bayer, 2010, s.51). Böylece ferace giyen kadının, baş giyimi ile beraber vücudunun İslam dinine göre mahrem sayılan yerlerin kapatıldığını söylemek mümkündür. 1835 - 1839 yılları arasında İstanbul' da bulunan Alman Mareşal Helmuth Von Moltke, kadının evdeki giysisi ne kadar abartılı bir biçimde açık saçıkça, sokaktaki giysisinin de o kadar abartılı bir biçimde kapalı olduğunu belirtmiştir (Koç ve Koca, 2010, s.45). Moltke' nin ifadeleri ise Resim 4.6' da yer alan görselleri ve yapılan açıklamaları desteklemektedir.

Resim 4.6' da yer alan (f, g, h, ı, i) görsellerinde kadınların ön ortası kesik, V yakalı, uzun kollu ve yere kadar uzanan biçim özelliğine sahip feraceler giydikleri görülmektedir. (f, g, h, ı, i) V yakalı feracelerin arkaya doğru sarkan yaka biçiminin neredeyse ayak bileklerine kadar olan yaka uzunluğunun (b, c, e) görsellerine göre daha uzun olmasının dikkat çeken bir özellik olduğunu söylemek mümkündür.

(f) görselinde ise Resim 4.6' da yer alan diğer görsellerde yer almayan cep özelliği dikkat çekmektedir. Bu sebeple genel bir tanımlama olmasa bile 19. yüzyılda feracelerde cep kullanıldığını düşünülmektedir. Koca ve Koç' un ferace ile ilgili yaptıkları "Aynı zamanda XVI-XVII yüzyılda boyna oturan yuvarlak veya hafif "V-yakalı", ön ortasının iki yanında dikey yırtmaç cepleri olan, sokağa çıkarken giyilen dış giyim kuşam parçasıdır" açıklamaları ise feracelerde cebin 16. Yüzyıldan beri kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Koca ve Koç, 2014, s.381).

Ayrıca (f, g, h, ı, i, j) görsellerinde ki feracelerin ön ortası, yaka çevresi ve kol ağzındaki süslemelerin varlığı ve (h, i) feracelerinin renkleri de diğer dikkat çeken önemli birer özelliktir. (f, g, h, ı, i) görsellerinin zaman dilimi 19. yüzyıldır. 15. ve 17

yüzyıllar arasında sade biçim özelliklerine sahip olan feraceler; 18. yüzyıldan itibaren değişim göstermeye başlamıştır (Koç, 2009, s.86). Gerçekleşen bu değişimin 19. yüzyılda da devam ettiğini Resim 4.6 görsellerine bakarak söylenebilir. Çünkü kadının göz önünde olmaya başlaması ile sokak giysilerine verilen önem artmış, bu sebeple feraceler şekil değiştirerek süslemeleri arttırılarak, yakaları farklı zaman dilimlerinde farklı genişlik ve uzunluklarda kullanılmaya başlanmıştır (Koç, 2009, s.86). Resim 4.6’ da de görüldüğü üzere 18. yüzyıl zaman dilimine giren feracelerin yakaların uzunluğu bel hattına kadardır. 19. Yüzyılda ise neredeyse ayak bileklerine kadar uzadığı görülmektedir. Tez (2009) ‘in verdiği “18. yüzyılda Lale devrinde Feracelerin yakasına önce bir karış, daha sonra daha geniş yakalar takılmaya başlanmıştır” (Tez, 2009, s.252) bilgileri ise gerçekleştirilen yorumu desteklemektedir. Yönetim yaka uzunluklarının arttırılması konusunda rahatsızlığını dile getirmiştir (Refik, 1998, s.79; Tez, 2009, s.253).

Tez’in ve Refik’ in açıklamalarından yola çıkarak (f, g, h, ı, i) görsellerdeki feracelerin arka yaka uzunluklarının devletin onaylamadığı bir biçim halini aldığı söylemek mümkündür. Bu durumun Osmanlı kadın giyiminde oluşmaya başlayan gösteriş ve güzellik arzusu sebebi ile ortaya çıktığını gereksiz israf ve harcamalara sebep olduğu söylenebilir. 18. yüzyılda gösteriş ve ihtişamın arttığı İstanbul sokakları devletin kontrolü altında bulunmaktaydı. Dolayısı ile sokak giysileri Divan’ ın kontrolünde idi. Giyim-kuşamda yapılan israfın Divanı rahatsız etmesi sebebi ile kadınların bir karıştan uzun yakalı ferace ve üç değirmiden uzun yemeni ve bir parmaktan fazla şerit kullanmaları yasaklandı (Refik, 1998, s.79). Bu sebeple fermanlar çıkartılarak gereksiz abartılar devlet tarafından yasaklanmaya çalışılmıştır (Koç, 2009, s.86).

Yaka uzunlukları dışında (f, g, h, ı, i, j) görsellerinde ki feracelerin ön ortası, yaka çevresi ve kol ağzındaki süslemeler ile renkler (h, i) konusu da yönetimin müdahale etmek zorunda kaldığı konular arasında yer almaktadır. Koç (2009) Leylak, yeşil, mavi gibi dikkat çekici renkler ile hazırlanan feracelerin kumaşlarına altın yaldızlı şeritler, harçlar ve danteller geçirilerek yapılan süslemeler ile dikkat çekici görüntü oluşturmaya başladığını belirtmiştir (s.86). Süslemeler ile renkler konusunda bazı sınırlama ve kısıtlamaların oluşturulduğu fermanlar çıkartılmıştır. Bu durumun sebebinin ise Osmanlı Devleti döneminde ülkede görülen siyasî, sosyal gelişmelerin

sonucunda sokağa sürekli feraceyle çıkan kadınların, tek tip tek renk görüntülerinden sıyrılıp mesire yerlerinde de renkli feraceleriyle gezinmelerinin olduğu söylenebilir (Gahrımanlı, 2012, s.246-247).

III. Ahmed döneminde 1726 yılında İstanbul kadısına, yeniçeri ağasına ve hassa bostancı başıya bir takım emir ve hükümler gönderilmiştir. Gönderilen emirler arasında İstanbul kadınlarının bir karıştan büyük yakalı ferace, üç değirmiden fazla yemeni ile sokağa çıkmayacakları, feracelerinde süs olarak bir parmaktan fazla şerit kullanmayacakları, bu yasaklara uymayan kadınların sokakta yaka ve serpuşlarının kesileceği, giysilerinin yırtılacağı, dinlemeyenlerin sürgüne gönderileceği duyurulmuştur (Tez, 2009, s.254).

Dönem padişahı olan III. Selim (1789-1807) ve devlet erkânı kadın feracelerindeki uzun yakalardan, renklerinden ve gösterişinden rahatsızlardı. Bu sebeple padişah hazretleri vezirine hatt-ı hümayun yazarak rahatsızlığını dile getirmiş kendisini engel olması konusunda uyarmıştır.

Söz konusu hatt-ı hümayunda:

“Benim vezirim

Nisa taifesi çarşı ve bazarda açık renk feraceler ile gezip edepsizlik ettikleri mesmu ve manzurum oldu. Fimabad açık renk ferace ve hadden ziyade yaka giymeyip herkes ırzu edebiyetle olmasını iktiza edenlere tenbih ve terzilere dahi bu makule edepsizleri nefyi-i bilad eylemek lazım iken niçin bakmıyorsun? Her kim olur ise olsun men ve elbette def eyleyip halkı edebiyetle gezdiresin” cümleleri yer almaktadır (Refik, 1998, s.80). Ardından; 26 Mayıs 1818 tarihli hükümde, kadınların renkli, harçlı ve yakası geniş ferace giymemeleri ile ilgili hükümde kadınların giysilerine yasaklamalar getirilmiştir. " .. . kadınların yerde sürünür uzun yakaları bed renk ve oyma harçlı ferace giyerek açık yaşmaklar ile müşteki kıyafetlerle gezmelerinin men'ine ve bu kıyafetle görülecek kadınların yakalarının kesileceği gibi, kimin eşi ve kızı ve müteallikti ise o kimsenin dahi cezalandırılacağı" belirtilmiştir (Koç ve Koca, 2010, s.45).

Fermanların yayınlanma tarihinin Resim 4.6’da yer alan (f, h, g, ı, i) bazı görsellere göre erken dönemde olmasına rağmen feracelerin uzun yakalı ve renkli olduğu görülmektedir. Yani Resim 4.6’ da devlet tarafından belirtilen emir ve yasakların tam tersi bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Refik (1998) yayınlanan emirlerin kadınların üzerinde çok ta etkili olmadığını, Emine isimli bir kadının Sirkeci iskelesinde boğularak denize atılmasına rağmen kadınların giyim kuşam kültürlerini değiştirmedini belirtmiştir (Refik, 1998, s.80). Koç ve Koca’ da (2010) bu yasaklamalara rağmen II. Mahmut döneminde bile İstanbul'a gelen yabancı gezginlerin resimlerinde yer alan kadın figürlerindeki feracelerin yerlere kadar uzun yakalı olduğunu belirtmişlerdir (Koç ve Koca, 2010, s.45). Yazılı bilgilerden ve var olan görsellerden yola çıkarak Resim 4.6’da ki görsellerin yasaklara uymadığını ve sınırlama özelliklerini taşımadığını, dolayısı ile kadınların kurallara uymayarak gösteriş ve süslenme anlayışlarından taviz vermediklerini söylemek mümkündür.

Resim 4.6’ da yer alan (f, g, h, ı, i, j, k) görsellerinde kadınların hepsinin baş giyimlerinin yukarıda verilen yaşmak tanımlamasına uyduğu söylenebilir. Bu sebeple de baş giyimlerinin yaşmak olduğunu söylemek mümkündür. Fakat görsellerdeki yaşmakların (f, h, j) ile (g, ı, i, k) birbirlerinden farklı incelikte olmaları dikkat çekmektedir. (f, h, j) görsellerinde yaşmağın kalın olması sebebi ile kadınların ağız ve burunları görünmez iken (g, ı, i, k)’ de görünmektedir.

1835’te İstanbul’da bulunan Julia Pardoe Sultan Mahmud’u görmeye gelen kadınların yüzlerini örttükleri tülbindin çok ince olduğunu belirtmiştir. Pardoe İstanbul’da yaşmağın çok ince “muslinden” yapıldığını, renkli hotozların üstündeki pırlanta iğnelerin gözüktüğünü anlatarak, yaşmağın ağız üstüne, çoğu zaman burnun ucuna kadar çıktığını ve omuzlarda, feracenin altında kaldığını dile getirmiştir (Gahramanlı, 2012, s.240).

Fakat 5 Kasım 1859 tarihli ilân-nâmede, İslâm halkının şeriata göre, ırz ve namusunun korunması hususunun şart olduğu konusu yer almaktadır. Bir süredir ise bu durumun ihlal edildiği belirtilerek yaşmaklar ile ilgili olarak bazı kadınların ince yaşmaklar kullandıkları ve kurallara aykırı davrandıkları iddia edilmiştir. Devlet tarafından sokağa çıkacak kadınların kullanabilecekleri giysi parçaları arasında yer alan

yaşmağın kadınların içlerini göstermeyecek özellikte olması isteniyordu (Özkaya, 2008, s.189).

Yukarıda elde edilen yazılı kaynaklar ve Resim 4.6’da yer alan (f, h, j, g, ı, i, k) görselleri birlikte değerlendirilmiştir. Bu noktadan hareketle ise (g, ı, i, k) görsellerin de yer alan yaşmakların içi göstermesi sebebi ile devlet tarafından konulan emir ve yasaklara uygun olmadığını (f, h, j) görsellerinin ise emir ve yasaklara uygun olduğunu söylemek mümkündür.

1874’te İstanbul’da bulunan Edmondo de Amicis yaşmakla (1846-1908) ilgili önemli açıklamalar yapmıştır:

“Yaşmağın ne olduğunu herkes bilir. Biri başın etrafına sarılarak alnı kaşlara kadar örten, arkada saçların üstünde, ensede düğümlenen ve sırttan bele kadar iki parça halinde düşen; öteki, yüzün alt kısmını tamamıyla kapatan ve birincisiyle tek parça teşkil edecek şekilde birleşen iki büyük beyaz örtüdür. İnce ipekliden olması ve sadece gözlerle yanakların üstünü açıkta bırakacak biçimde örtülmesi gereken bu iki örtü çok seyrek tülüdür ve pek sıkılmadan bağlandığı için yalnız yüz değil, kulaklar, boyun, saç örgüleri ve ‘ıslahatçı’ hanımların giydikleri Avrupa modasına uygun, tüylerle, çiçeklerle süslenmiş küçük hotozlar da görünür. (...)Türk kadınları yaşmağı öyle bir sanatla bağlarlar ki, güzeller pek alımlı, çirkinler de sevimli görünür.” bilgilerini yazmıştır (Gahramanlı, 2012, s.240).

Kullanımı Osmanlı Devletinde Kanuni döneminden sonra başlayan yaşmak Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde üzerinde hassasiyetle durulan bir konu olmuştur. Örtünme konusunda 29 Ocak 1904 tarihinde yayımlanan buyruk içerisinde yaşmaklar ile ilgili olarak “yaşmakların inceliği, kadınların gizli yerlerinden olan saçlarının gözükmesini kolaylaştırıyor” ve buna engel olması konusunda gereğinin yapılması gerektiği bilgilerine ulaşılmıştır (Tez, 2009, s.255).

Resim 4.6 görsellerinde yer alan yaşmakların inceliği ve kalınlığının farklı olması durumunun kadınların emir ve yasaklara uyma hassasiyetine bağlı olduğu sebebi ile değişkenlik gösterdiği düşünülmektedir.

Ayrıca Resim 4.6 (i, k) görsellerinde mesire alanlarında olduğu düşünülen kadınların ellerinde süslü ve fırfırlı şemsiyeler dikkat çekmektedir. Şemsiyelerin o dönemde için daha çok aksesuar ve süslenme amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. “Ellerine

giysilerine takım olacak zarif küçük şemsiyeler eklemişlerdir” (Gürtuna, 1999, s.48; Özcan, 2014, s.3) ifadeleri ise şemsiyelerin aksesuar ve süslenme aracı olduğu görüşünü destekler niteliktedir.

Resim 4.6 (j, k) görsellerinde kadınlar oturur pozisyonudadır. Kadınların uzun kollu, ön ortası kesik bol ferace ile ağız ve burnunu kapatan ince olmayan yaşmak giydikleri görülmektedir. (j) kadın açık kahve feracesinin üzerine kenarları siyah bantlı mavi dikdörtgen şal örtmüştür. (k) uzun kollu, ön ortası kesik bol ferace ile ağız ve burnunu kapatan ince yaşmak giymiştir. Kadının sırtına omuzlarını kapatacak şekilde bol ve dökümlü dikdörtgen bir örtü aldığı görülmektedir. XIX. yüzyılda mesireler rağbet görmeye başlamıştır (Gahramanlı, 2012, s.246). (k) Kadın mesire ya da park bahçe gibi bir alanda görülmektedir.

Resim.4.7. Türk kadını (Akt. Koca ve Koç, 2014, s.380)

Yukarıda görülen Resim 4.7 Ralamb Albümünde yer almaktadır. Koca ve Koç (2014) “Ralamb Albümü” nde resmedilmiş kadın ve erkek figürlerinin üzerindeki giysileri tasarım özellikleri açısından analiz etmişlerdir. Giysilerin silüet, yaka ve kol biçimlerini belirleyerek, dönemin giysilerini biçimsel özellikleriyle karşılaştırılarak yorumlamışlardır. Koca ve Koç “Ralamb Albümündeki katlı giyim özelliğinin görüldüğü Türk kadın figüründe (s.127), üstte “V- yakalı”, uzun veya dirsekle bilek arası boyda (truvakar) kollu, kalça hizasına kadar tek sıra birit kapamalı ve ayak bileğine kadar uzun ferace ile oluşmuş “A-silüet” formu gözlenmektedir.” bilgilerini vermişlerdir (Koca ve Koç, 2014, s.381). Koca ve Koç’ un tanımlamaları ile (s.127)

Resim 4.7 görselinin Resim 4.6'nın (c, e, f) görsellerinin V yaka, uzun kol, ön ortasında yer alan tek sıra düğme ile ayak bileğine kadar uzanan A silüete sahip ferace özellikleri ile biçimsel açıdan benzerlik gösterdiği söylenebilir. Fakat Resim 4.7 (s.127) görselinin 17. Yüzyıla ait olması arka yakanın uzun olmaması sebebi ile 18. ve 19. yüzyıla ait olan (c, e, f) görselleri ile aynı yaka özelliğini taşımadığını söylemek mümkündür.

Resim.4.8. Türk ve Ermeni kadınları sokakta isimli resmi Lennep (Tuğlacı, 1985, s.11)

Yukarıda Resim 4.8'de yer alan Lennep' in hazırladığı Türk ve Ermeni kadınları sokakta isimli görselde kadınların giyim kuşam biçimlerinin birbiri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Lennep, İstanbul'daki Türk kadınlarının kullandıkları, yüzü ve vücudu örten giysileri, beyaz bir muslin parçasının burnu, ağzı ve çeneyi kapatacak şekilde gözlerin altına yerleştirilerek, başın iki yanına bağlandığını ve göğse kadar sarkıtıldığı şeklinde tanımlamıştır. İkinci olarak aynı kumaştan daha büyük bir parça gözlerin üzerinde alını da örtecek şekilde başa örtülür ve öndeki parçanın uzunluğu kadar arkaya, sırtta sarkıtılır ifadelerini de verdiği bilgilere eklemiştir. Lennep' in tanımladığı baş giyiminin Türk kadınlarının kullandığı yaşmak olduğu düşünülmektedir. İnce merinos yünü veya benzeri bir ince yünlü dokumadan yapılmış bir pelerin ise bütün vücudu örter. Bu omuzlardan aşağı dökülen ve hemen hemen yere kadar uzanan dikdörtgen bir parçadır. Pelerinin önü elle tutulur ve omuzlardan aşağı dökülen kumaş bütün vücudu gizler. Böylece dizin biraz altına kadar uzanan pantolonlar görünmez (Tuğlacı, 1985, s.101). Lennep'in tanımlamalarının yukarıda yapılan açıklamaları ve yorumları destekleyici özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

Müslüman Türk kadınlarının sokak giyim kuşamında tercih ettikleri renkler le ilgili olarak Resim 4.6 görsellerinde (d, e) yeşil ferace, (h, i) parlak pembe, kırmızı tonları ile yeşil giysi parçaları, (ı, j) kahve ve mavi tonları olan giyim parçaları ile beyaz yaşmak ve sarı başmak kullandıkları görülmektedir. Siyah dış giyim parçalarının olmaması ise dikkat çekici bir özelliktir. Lennep, Müslümanların genellikle elma yeşili, kırmızı, limon sarısı ve gök mavisi gibi canlı, parlak renkler giydiklerini belirtirken (Tuğlacı, 1985, s.101), Gürtuna ise Müslümanların, Hıristiyanlar tarafından çok giyildiği için, siyah rengi hiç sevmediklerini (Gürtuna, 2002, s.1777) belirtmektedir. Lennep ve Gürtuna' nın ifadelerinin Resim 4.6'da yer alan renkli görseller için gerçekleştirilen açıklamaları doğrular nitelikte oldukları düşünülmektedir.

Ayrıca Lennep 19 yüzyıla dair bilgiler verdiği “Doğu Albümünde” Türk kadınlarının sokakta giydikleri ayak giyimine ilişkin olarak “Sarı deriden bir çift bot ve altına da aynı renk terlik giyilir. Bir odaya girerken terlik dışarıda bırakılır, bot ise bir divanda uzanırken bile giyilebilir” bilgilerini vermiştir (Tuğlacı, 1985, s.101). Koç ile Koca'nın (2010, s.45) Türk kadınlarının sarı ayakkabılar giydikleri” ifadeleri; Bayer'in (2010, s.69) “Türk kadınlarının sarı, Ermenilerin kırmızı, Rumların siyah, Yahudilerin mavi ayakkabı giydikleri” açıklamaları ve 19 yüzyılda sarı maroken potinler giyerlerdi cümlelerinin (Gürer, 2010, s.347) Doğu Albümünde” de verilen bilgileri desteklediği düşünülmektedir.

Giyim kuşam renklerine ve biçim özelliklerine ilişkin olarak Özlük (2012) 18. yüzyıl şahitlerin den olan Montagu'nun ve D'ohhsson'un verdiği bilgilerden yola çıkarak, feracelerin kumaşlarının laleler gibi renklendiğini, yakaların genişlediğini, bazılarının dantellerle süslendiğini belirtmiştir. Mesire yerleriyle birlikte daha sık dışarı çıkmaya başlayan Osmanlı kadının parlak, renkli kumaşlardan yapılan sokak giysilerinin, yakalarda uzayan danteller ile yüzü örten yaşmaklarındaki incelmelerin bunların her birinin kadının “var olmasının”, “görünür olmasının”, “fark edilme” arzu ve isteğinin bir yansıması olduğunu ifade etmiştir. Mesire yerlerinin yapılışıyla birlikte dışarıda daha çok görünen kadının kendisini daha güzel gösterecek, fark ettirecek yeni arayışlar içerisine girdiğini ve giysileriyle bu amacına ulaştığını açıklamıştır. XVIII. yüzyılda

Osmanlı topraklarında olan ve sosyal ortamın şahitlerinden bir olan D'ohsson Türk kadınlarının baş giyimlerine ilişkin olarak ise:

Başlıkları yüksektir, daima düz, işlemeli yahut renkli müslinden yapılı ve çiçekler, elmaslar, yakutlar ve zümrütlerle süslenir. Bazıları da padişahı taklit ederek balıkçıl tüy takar. Bunlara “sorguç” diyorlar. Sorguçlar buket biçiminde olur. Sorgucun sapı değerli taşlarla zenginleştirilir. Kadınlar arasında saat kullanma pek yaygın değildir. bilgilerini vermiştir (Özlük, 2012, s. 152).

Müslüman Türk kadının, haremi, yaşam biçimi yabancılar açısından merak uyandıran ve gizem taşıyan bir konudur. Seyahatnamelerde Müslüman Türk kadınlarının fiziksel özellikleri, giyim tarzı gezginler tarafından uzun uzun betimlenmiştir. 19. yüzyıl ile ilgili olarak seyahatnamelere göre “Türk kadınları dışarıya çıkarken çeşitli renklerde feraceler giyer, yüzlerini yaşmakla örter, ayaklarına da sarı maroken potinler giyerlerdi” (Gürer, 2010, s.347) ifadelerinin ise giyim kuşam kültürüne ilişkin özet bir ifade olduğu söylenebilir. Ayrıca XIX. yüzyılda en iyi feracelerin yanardöner poplinden, en iyi elbise ise Bursa brokarından yapılırdı. Ayrıca sipariş verilip satın alınırdı. Dönemde, siyah saç oldukça modaydı ve saçlara bol bol kına kullanılırdı (Bayer, 2010, s. 87) ifadeleri ise ulaşılan diğer bilgiler arasında yer almaktadır.

Resim 4.6 görsellerinde yer almayan fakat Müslüman Türk kadın giyim kuşamında önemli bir yere sahip olan bazı giyim parçaları da bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi olan kürkün Osmanlı kadını için vazgeçilmez bir parça halini aldığını söylemek mümkündür. Kürk XVIII. yüzyılda kadınlar tarafından da kullanılmaya başlanır. Kürk, İstanbul toplum hayatında İstanbul'un fethinden sonra yaygınlaşan ve aynı zamanda bir “statü” göstergesi olan aksesuardır. Ermin, zerdeva, beyaztilki, sincap ve samur gibi hayvanların kürkleri ise ancak çok zengin kesimin giysileri arasında yer alır (Gahramanlı, 2012, s.241). Kürklerin birlikte kullanıldığı giyim kuşam biçiminin ise Bayer (2010)' un tanımlamalarından anlaşılması mümkündür.

18. yüzyılda, kürk artık her mevsim giyilebilir hale gelmişti. Kuyruksuz kakımdan yapılan, ince beyaz kürklerin dirseklerinin üzerine kadar inen kollarının altından üçetek tarzında giyilen entariler, sıkma kollu olarak dikilirken, mücevher ve sırma ile islenmektedir. Gül seklinde, kaytan düğmelerle tutturulan elbisenin arasından bürümcük kumaştan dikilen gömlekler görünürdü. Bele ise sırma işlemeli hafif bir kuşak takılırdı. Sırma isli kuşaklar on sekizinci asırda kadın giyiminde moda olmaya başlamıştı (Bayer, 2010, s.51).

Lady Montagu ise mektuplarında kürk ile ilgili olarak “*Türk kadınları kürkü ev elbisesi olarak bazen giyip bazen çıkarıyorlar. Bu kürkler ağır dibadan, içleri samurla kaplanmış, kolları omuzlardan aşağı inmiyor. Benimki kenarları sormalı yeşil kürk...*” (Özlük, 2012, s. 151) bilgilerini vermiştir.

4.4. 18. ve 19. Osmanlı Toplumunda Müslüman Türk Kadını Düğün Töreni Giyim Kuşamı

Her toplum, bağlı bulunduğu kültür kalıbına uygun belli kural ve kalıplara uyarak evlenme olayını gerçekleştirmektedir (Gürbüz, 2015, s.40). Kültür kalıpları dışında dini inanışında evlenme biçimini etkileyen kurallar arasında yer aldığı söylenebilir. Hangi toplumdan veya dinden olursa olsun bireyin yaşantısı içerisinde yer alan en önemli dönem evlilik sürecini içeren kapsayan zaman aralığıdır.

Dinler, insan hayatının her noktasında olduğu gibi, evlilik konusunda bazı kurallar ortaya koymuştur. Bireylerin evliliklerini bu kurallara uygun bir biçimde kurması zamanla evlilik üzerinde dinlerin etkisini artırmıştır (Ünal, 2015, s.4). Osmanlı devletinde yönetimin esası olan İslam dini Müslüman Türk milletinin de inancını ve evlilik sisteminin temelini oluşturmaktadır. Müslüman Türk toplumu hem inancı gereği hem de aileyle daha güçlü ve sağlıklı olduğunu hissettiğinden evliliği destekler ve özendirir (Atnur, 2015, s.11). Osmanlı Müslüman Türklerinde aile, İslamiyet’in tayin ettiği usul ve şekillere göre kurulurdu: Zevceler ya nikâhlı ve yahut da cariye olurdu. Halk ailelerinde daima, nikâh kıyılır, İslami hukuk kaidelerine tabii bulunurlardı (Bayer, 2010, s.26).

İslam hukukunun bir erkeğe dört eşle evlenme ve sınırsız sayıda cariyeye sahip olmasına izin vermesine rağmen, genellikle Osmanlı ailesinde evin reisi ile evli pek çok kadından oluşmaz. (Garnett, 2009, s.502). Yasalar, İslamiyet’e uygun olarak Müslüman Türk kadınlarına yabancı dinden erkeklerle (daha önceden din değiştirip Müslüman olmamışsa) evlenmeyi kesin olarak yasaklamıştır (Gürer, 2010, s.198). Osmanlı Türklerinde aile, İslamiyet’in tayin ettiği usul ve şekillere göre kurulurken, aile içerisinde kadına ciddiyetle önem verilirdi (Bayer, 2010, s.4).

Evlilik bir kadınla bir erkeğin, töreler ve kanunlar uyarınca, her türlü hayat şartları içerisinde sürekli bir birlik meydana getirmek üzere birleşmesidir (Ünal, 2015, s.3-4). Bu birleşme esnasında ise bir kutlama ya da tören yapılması bu yolla birlikteliğin duyurulması her toplumda esastır. Bu törende ise geline kendini özel hissettiren ve genellikle bir defa giyilmesi temenni edilen, kültürlere göre değişiklik gösteren özel giysiler giydirilir. Bu törenlerde ise genç gelinlerin en önemli törensel giysisi de kuşkusuz gelinliklerdir. Tarihi süreçte gelinlik için seçilen modeller, malzemeler veya renkler farklılık gösterse de amaç hep aynı kalmıştır. Yeni bir yaşama adım atan kişinin diğerlerinden farklılığını belirten giysilerinin özel olması isteği, söz konusu giysileri özel kılmıştır (Koç ve diğerleri, 2015, s.95).

Garnet ev içi giysi olarak tanımladığı giysi parçalarının aynı zamanda orta ve alt sınıflara mensup kadınların düğün giyim-kuşamını oluşturduğunu belirtmiştir. Garnett' in tanımlamasına göre; kadınların ev içi giyim kuşamı kenarı oya dantel işlemeli kollu bir bürümcük mintandan, kırmızı ipek bir şalvardan ve üzerine giyilen bir tür yelekten oluşur. Bel hizasına kadar oturan bu yelek, bağrıdan kemerin altına kadar düğmeli ve her iki yanda yırtmaçlıdır. Kemer bunun üzerine takılır giysiyi tamamlamak üzere, yan dikişleri yırtmaçlı yere degen, geniş ve bol bir kaftan giyilir. Bu kaftanın kolları dar, uzun ve çoğu kez bileklerde yırtmaçlıdır. Kaftan genellikle ağır brokar kumaştan yapılır. Kenar hatları renkli ipekten ya da sırmadan ince desenler işlenerek incilerle süslenir. Başlıkları ise küçük, yuvarlak ve yassı bir serpuş biçiminde, inci, değerli taşlar, nakış ve sırma kordonlar ile kaplanır (Garnett, 2009, s.500-501). Mintan için Koçu; iç gömleği (iç entari) üzerine giyilen kalçaları örtecek uzunlukta olan, kollu, düz yakalı, önü entari gibi yarım yırtmaçlı 3-4 düğmeli bir giyim parçası olarak tanımlamıştır (Koçu, 1967, s.174). Mintanın üst entariden ayrılan özelliğinin model boyunun olduğu söylenmesi mümkündür.

Türklerin kız çocuklarının evlilik törenlerinde giydikleri giysilerin kullanıldığı bölgeler açısından farklılıklar göstermesi önemli bir ayrıntıdır. Fakat gelinin kullandığı bazı giyim-kuşam parçaları için gelinlik, duvak, entari, gelin teli gibi terimlerin değişiklik göstermemesi önemlidir (Koç ve diğerleri, 2015, s.94).

Koçu (1967, s.96-121-122) gelinliği; kadın giyim kuşamında, bir kadının hayatı boyunca giydiği en pahalı ve gösterişli entari olarak tanımlamıştır. Gelin telini ise duvağı süsleyen 1-2 milim eninde ince uzun teller olduğunu belirtmiştir. Duvağı gelinin başına takılıp yüzünü örten tül den örtü olarak açıklamıştır.

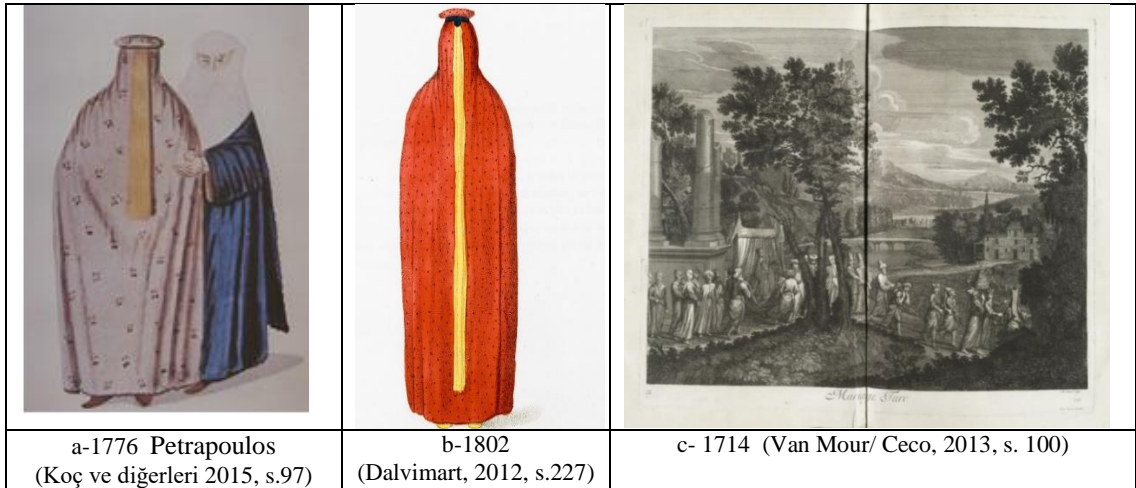

Resim.4.9. Türk gelini (Akt. Koç ve diğerleri, 2015, s.97)

Koç ve diğerleri (2015, s.97) “Türk Kültüründe Gelin Damat Giyimi” ve Koç ve Koca’nın “Kıyafetnameler Ve Ralamb’ın Kıyafet Albümün’deki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplum Giysi Özelliklerinin İncelenmesi” (2014, s.382-383) isimli bir çalışmada inceledikleri görseller arasında yer alan Resim 4.9 ile ilgili olarak; “Osmanlı dönemi 1650’ li yıllarda yapıldığı düşünülen ve Ralamb albümünde yer alan bir minyatürde yüzüne al duvak örtmüş bağdaş kurarak oturan Müslüman gelin, başına o yıllarda moda olan, altı dar ustu geniş bir terpuş ve cifte gelin sorgucu takmıştır betimlemesi yapmışlardır. Duvak üç benek (cintemani) motifli ve yüzü göstermeyecek kadar kalın bir kumaştan yapılmıştır. Gelin pahalı kumaştan içi kürklü bir kaftan giymiştir” ve ayrıca; eski gelinlerin duvaklarının gelin telleri ile beraber başın üstünden diz kapakları altına kadar indiğini, Anadolu’nun pek çok bölgesinde duvak rengi genellikle kırmızı olduğunu da belirtmişlerdir. Bazı yörelerde gelinin baba evinden duvaklı olarak çıktığı ve gerdeğe girene kadar yüzünün açılmadığı, damadın düğün gecesi gelinin duvağını açmadan önce yüz görümlüğü adı verilen bir hediye

vererek duvağı açtığı bilgilerini de vermişlerdir. Koca ve Koç (2014, s.382-383) gelinin yüzündeki kırmızı örtü ile ilgili olarak “Türk dünyasında “al duvak” geleneği millî bir geleneğimiz olarak Türklerin Orta Asya’da birlikte yaşadıkları ve “al ruhu” nun “hami ruh” sayıldığı çok eski devirlerin hatırasıdır. Hunlara ait M.S II-IV. asırlara tarihlenen bir kurganda bulunan kadının başı kırmızı ipek kumaşla örtülmüş, yüzü de ipek kumaşla örtülerek ensesine bağlanmıştır” bilgilerini vermişlerdir. Resim 4.9’daki gelin figürünün yüzüne örtülen kırmızı renkli duvağın bu geleneğin 17. yüzyılda da sürdürüldüğünün önemli bir kanıtı olduğunu ifade etmişlerdir. Gelinlikler ve duvaklar zaman içerisinde toplumsal ilerlemeye bağlı olarak değişikliğe uğramışlardır. Fakat 17. yüzyıldan Batılılaşma etkilerinin kadın giysileri üzerinde yoğunlaştığı 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, gelinliklerin özel bir modeli olmamasına karşın, gelinin yüzünü örten uzun duvak için seçilen renk kırmızı olmuştur (Yılmaz, 2011, s. 52).

18. ve 19 yüzyıl Müslüman Türk kadını düğün kuşamını ilgilendiren araştırma sonucunda yazılı ve görsel kaynaklar ile birlikte aşağıda oluşturulan Resim 4.10’ da yer alan kadınların giyim-kuşamı biçimsel, renk, malzeme gibi özelliklere göre gruplandırılıp yorumlanmıştır.

Resim.4.10. 18. ve 19. yüzyıl müslüman Türk kadını düğün töreni giyim kuşamı

Müslüman Türk kadını düğün törenine ait olan Resim 4.10 a, b ye ait görsellerde gelin giysilerinin baş, yüz dâhil olmak üzere tüm bedeni tamamen kapattığı ve başlarının üzerine yuvarlak bir obje konulduğu görülmektedir. Gelin gözlerinin kapalı olması sebebi ile çevresini görememektedir. (a, b) görselde gelinin giydiği giysinin yırtmacı ya da herhangi bir açıklığı bulunmamaktadır. (a)’ kumaşın desenin net olmamasına

rağmen üzerinde üç benekten oluşan desenlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu desenlerin ise çintemani deseni olabileceği düşünülmektedir.

(a) Görselinde alından bele kadar (b) görselinde ise alından bileğe kadar ön ortada, giysinin üzerinde sarkıtılan aksesuarların var olduğu görülmektedir. Bu aksesuarların gelin teli olabileceği düşünülmektedir. Yılmaz (2011, s.53) gerçekleştirdiği çalışmasında (a) Petropoulos albümündeki gelinin giysisi ile ilgili olarak gelin telleri göbeğine kadar iner açıklamalarını yapmıştır. Yılmaz'ın açıklamalarının bu düşüneyi destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Görsellerde yer alan Müslüman Türk kadını düğün giyim kuşamının, baba evinden damadın evine giderken giyilen bir sokak gelin giyim parçası olduğu düşünülmektedir. Çünkü Osmanlı' da yaşan Müslüman Türk kadınları için giyim kuşamlarında ki gösteriş ve zarafet önemlidir. 4.10'da yer (a, b) görsellerinde ki kadınların ise tek tip, sade ve tamamen örtülü olduğu görülmektedir.

Yılmaz (2011, s.53) (b) görselinde yer alan Dalvimart' a ait giysi albümünde yer alan 'Gelin'in giysisi ile ilgili olarak "bir torba gibi başından aşağıya geçmiş izlenimi uyandıran, kırmızı üzerine yıldızlı nokta desenli kumaştandır. Baş kısmı mücevherli taşla şekillendirilmiş ve tam ortasındaki mücevherli iğneden aşağıya, yere kadar yıldızlı gelin telleri takılmıştır" açıklamalarını yapmıştır.

Türk gelinlerinin dış giyimlerinin içindeki giysilere dair ise Koç ve diğerleri bir takım açıklamalar yapmışlardır. Yaptıkları açıklamalarda, Türk giysilerini oluşturan şalvarlar, bürümcük gömlekler, üst entariler ve bu entarilerin üzerine giyilen üstlüklerin, özel gün ve tören giysileri olarak da kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu giyim kuşam parçalarının ise gelenekler ve kişilerin konumuna göre değiştiğini, baş süslemeleri, kumaş ve desen özellikleri gibi detaylardaki farklılıklarla diğer giysilerden ayrıldıklarını ifade etmişlerdir (Koç ve diğerleri, 2015, s.93). Koç ve diğerlerinin (2015) yaptıkları açıklamalar ile yukarıda Garnett' (2009) in ev içi giyim üzerinden yola çıkarak yapmış oldukları açıklamaların birbirleri ile tutarlılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca Abdülmecit'in kızı Refia Sultan'ın (1857) düğününe katılan Leyla Saz, gelinin giysileri ile ilgili olarak bir takım bilgiler aktarmıştır. Saz “gelinin koyu mavi üzerine sırma inci ve pırlanta çiçeklerle işlenmiş, kenarı sırmalı, incili, dantelli, belden iliklenir, üç etek gelinlik giydiğini, geniş yakadan ve kollardan görünen ipek tül gömleğinin yakasının ve yenlerinin ince dantelli olduğu” bilgilerini vermiştir. Ayrıca gelinin ellerinde beyaz eldiven taktığını da ifade etmiştir. Uzunca bot biçimli ayakkabısının entarisinin kumaşından olduğunu, entarisiyle aynı renkteki ince bürümcük duvağının da aynı işlemlerle süslü olduğunu açıklamıştır. Mücevher olarak ise başında Sultan Abdülmecid'in özel olarak yaptırdığı yüksek taç ile gerdanlık, göğüslük, küpe ve bilezik olduğunu, gelin tellerinin altın yaldızlı olduğunu ve sorguç yerine ise gayet ince beyaz tüy takıldığını eklemiştir (Yılmaz, 2011, s.57-58). Saz' ın verdiği detaylı bilgilerden yola çıkarak 4.10 görsellerinde yer alan giyim çeşidinden değil gelinin ev içi giyim kuşamını tarif ettiğini söylemek mümkündür.

Koç ve diğerleri (2015, s.98) II. Abdülhamit dönemi ile birlikte büyük şehirlerde Atlas kumaşa bindallı tarzında, oldukça uzun kuyruğa sahip olan etek ve korsajlı ceketlerin ilk gelinlik örneklerini oluşturduklarını belirtmişlerdir. Bu gelinliklerin, daha sonraları yerlerini, tafta ve sim dokumalı ipekli kumaşlardan yapılan uzun, kloş etekli, korsajlı, balenli, vücudu saran, üstlü, pelerinli kıyafetlere bıraktığını, 1870'lerden sonra batı etkisiyle daha açık renkte gelinlikler kullanılmaya başlandığını ifade etmişlerdir.

Osmanlı' da halk başta kırmızı olmak üzere mor, mavi gibi canlı renkleri kullanmıştır. Gelinlik rengi değişse de duvak 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle kırmızı olmuştur (Kafadar, 1993, s. 257; Yılmaz, 2011, s.59).

1898'de Kemalettin Paşa ile evlenen II. Abdulhamit'in kızı Naime Sultanın ilk kez beyaz kumaştan yapılmış gelinlik elbisesi giydiği, sarayda batı etkileri ile başlayan ve giderek yaygınlaşan beyaz gelinliğin 20. yüzyılda genç kızların vazgeçilmezi olarak kullanılmaya devam ettiği görüşleri ise verdikleri bilgiler arasında yer almaktadır (Koç ve diğerleri, 2015, s.98). II. Abdülhamit'in, kızı Naime Sultan'ın Gazi Osman Paşa'nın oğlu Kemaleddin Bey'le evlenirken giydiği beyaz gelinlik ile ilgili olarak 9 yaşında evlilik merasimine tanık olan Ayşe Osmanoğlu bir takım bilgiler vermiştir. Gelinliğinin göğüsten aşağıya doğru pırlanta düğmelerle kapandığını, dört etekli uzun

gelinliğin omzundan inciler ve sırma ile bezenmiş kürk sarktığını, altın mücevherli tokası olan kemer taktığını ve gelinliğin renginin beyaz olmasının ise birçok kişi tarafından eleştirildiğini yazmıştır (Osmanoğlu, 1994, s.69- 70). Bu tanıma göre gelinliğin beyaz renginden dolayı eleştirilmesi önceki gelinliklerin renkli olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Ayrıca dört etekli ifadesi gelinliğin, Müslüman Türk giyim kuşamının vazgeçilmez bir parçası olan entari biçiminde olduğunu düşündürmektedir. Geleneksel giyim kuşam biçimi, 17. yüzyılda da Avrupa etkilerine rağmen devam etmiştir. 18. yüzyılda ise kumaş, desen, renk ve kalitelerinin değişimiyle sürdürülmüştür. Bu sürede düğün törenlerinde giyilen gelinlikler ise bir takım değişimlere uğramışlardır (Koç ve diğerleri, 2015, s.93). Koç ve diğerlerinin İfadeleri değişimin gidişatını açıklayarak Ayşe Osmanoğlu'nun verdiği bilgileri desteklemektedir.

Resim 4.10'da yer alan c görselinde Van Mour' un çizdiği düğün alayı görülmektedir. Görselde (c) ki kadının etrafının şeffaf kumaş ile kapatıldığı görülmektedir. Kadının ise uzun, kapalı ve bol elbiseler giydiği düşünülmektedir. (c) görseline ilişkin olarak Ceco (2013, s.87) Türk düğününü temsil ettiğini, gelinin dört erkeğin taşıdığı gölgeğin altında ata bindiğini, akrabalarının onu takip ettiğini belirtmiştir. Yılmaz (2011, s.56) ise Vanmour'un resmettiği aynı görsel için "gelin Alayı'nda, ağaçlıklı bir alanda, içi görülebilecek kumaştan yapılmış cibinliğin içinde ata binmiş gelin, önde nahıl taşıyan bir grup, arkada kadınlar yer alır. Kadınlar renk renk feraceler giymişler, gözlerini açıktaki bırakacak biçimde beyaz yaşmaklar bağlamışlardır " bilgilerini vermiştir. Din, ırk, toplum fark etmeksizin bir kadının en önemli ve özel tören giysisinin gelinlik olduğunu söylemek mümkündür. Gelinlik için tercih edilen biçim, kumaş, renk değişse de amaç hep aynı kalmıştır (Yılmaz, 2011, s.52).

Koç ve diğerleri, (2015, s.98-99) 19. yüzyılda giyilen gelinlikler ile ilgili olarak mor, mavi, bordo gibi canlı renk tercihlerinin kişinin zevkine ve yörenin özelliğine göre farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Gelinlik renginin değişmesine rağmen gelinin yüzüne örtülen duvakların genellikle kırmızı olduğunu, kadifeden yapılan, üzerine dival işi tekniğinde sırma ile çeşitli bitki motifleri işlenen ve "bindallı" adı verilen elbiselerin gelinlik ve tören kıyafeti olarak kullanıldığı bilgilerini vermişlerdir. Kırsal kesimde ise, aynı tarz işleme ve kumaşlardan şalvar ve ceketler giyildiğini, yakası

yuvarlak ve ön ortası bele kadar açık olan entarinin yaka açıklığından, içe giyilen helali gömleğin görüldüğünü, bele gümüş kemer takılarak, başa krep veya yemeni örttüklerini açıklamışlardır. Genellikle kadifeden yapılmış, baştan geçmeli, beden kısmı vücuda göre uzun olan bu entarilerin sadeleri günlük, ağır işlemelileri düğün, tören giysileri ve gelinlik olarak kullanıldığına dair verdikleri bilgiler ise yukarıda gerçekleştirilen açıklamaları destekler niteliktedir. Osmanlı kadını giyim kuşamına dair değişimi ise “19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. Yüzyılın başlarında Avrupa ve doğu modalarının birbiri ile harmanlanarak kullanılması yaygınlaşmıştır. Modayı izleyenler artık şalvarı çıkarmış, eskinin üç etekli entarisi Avrupalı bir giysiye dönüşmüş ve yüksek topuklu ayakkabılar benimsenmiştir” bilgileri ile özetlemiştir. Biçimsel değişikliğin yanı sıra renk ve malzeme bakımından da değişiklik gösteren gelinlikler ile ilgili olarak 1912 yılında Hidiv Abbas Hilmi'nin kızı Atiye'nin beyaz satenden bir gelinlik içinde ortaya çıkması şaşırtıcı bir örnek olarak gösterilebilir (Davis 2006, s.216). Gelinlik renginin değişimine rağmen duvak 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle kırmızı olarak kalmıştır. Hatta günümüzde geleneksel yaşamını devam ettiren bazı kesimler bu geleneği ısrarla sürdürmekte beyaz duvak kullansalar bile gelin evden çıkarken duvağın üzerine kırmızı bir yemeni örtmektedirler (Koç ve diğerleri, 2015, s.99).

4.5. Ermeni Kadın Giyim Kuşamı

Osmanlı İmparatorluğu'nun dinî ve etnik yapısında diğer imparatorluklarda olduğu gibi bir birlik bulunmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun genel yapısında gördüğümüz bu farklılığı şehir hayatında da görülmektedir. Birçok Osmanlı şehri dil, din ve etnik yapı bakımından oldukça karışıktır (Kara, 2012, s.307). Osmanlı Devleti yönetiminde Türklerle Ermeniler, uzunca bir süre dostane bir şekilde yaşamışlar ve toplumsal yaşayışın sonucu doğal olarak kültürel etkileşime girmişlerdir (Şahin, 2005, s.209).

Ermenilerin; Trak asıllı boylardan olup, M.Ö. IV ve III yüzyıllarda Anadolu'ya geldikleri ve bugünkü Ermenistan bölgesine yerleştikleri sanılmaktadır. Hristiyanlık Ermeniler arasında IV. yüzyılda yayılmaya başlamıştır. Ermeniler Ermenistan'dan Çukurova'ya kadar olan bölgelere yayılmışlardır. Osmanlılar doğuda Dağıstan (1578)

ve Şirvan'a (1583) kadar hemen hemen bütün Kafkasya'yı fethetmişlerdi. Ermenilerin bulunduğu bugünkü Ermenistan Osmanlı egemenliği altına girmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde Doğu Anadolu ve Kafkasya'yı fetih etmeleri sebebiyle; Ermenilerden birçoğu İstanbul'a gelip yerleşmişlerdi. Padişahlar da özellikle usta kuyumcu, sarraf ve sanatkâr Ermenileri İstanbul'a getirerek yerleştirmişti (Ercan, 2001, s.56-58-89). İstanbul'daki mimar ve doğramacıların büyük kısmı Ermeni'dir (Ceco, 2013, s.83).

Dabağyan (2010) Osmanlı Ermenileri isimli eserinde Ermeni toplumunun ileri gelenleri ve meslekleri hakkında bilgilere yer vermektedir. Bu meslekler arasında; hekimler, hukukçular, amiralar, mimarlar, kuyumcular ve Osmanlı'da belge fotoğrafçılığı yapan Ermenileri belirtmektedir. Bunun yanı sıra; Ermeni milletvekilleri ile devlet hizmetinde yüksek mevkilere atanan Ermenilerin varlığından da bahsetmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Ermeniler çeşitli makamlarda görev almış Müslüman tebaadan farksız bir yaşam sürdürmüşlerdir. Devletin Ermenilere karşı olan bu tavrı halk içinde de olumlu yansımalara sebep olmuştur.

Ermenilerin Osmanlı bürokrasine, Osmanlı'nın kültür hayatına, mimarisine göze çarpıcı oranda etki etmesi XVIII. yüzyıldan sonradır. Ancak; Ermeniler Osmanlı'nın giysilerinde, adetlerinde, yaşayış tarzlarında, devlet teşkilatında, saray hayatında ya da çeşitli hukuki müesseselerinde her hangi bir etkide bulunmamışlardır. Ermenilerin Osmanlı Devleti üzerinde etkili oldukları alanlar daha çok iktisadi, mimari, musiki, matbaa, tezyinî sanatlar vs. gibi teknik ve güzel sanatlar alanlarından oluşmaktaydı (Küleççi, 2009). Osmanlı'da Ermeniler cüllah, fail, kalaycı, abacı, kuyumcu, kazancı, basmacı, saik, mumcu, atıl, berber, kolcu ve palancı olarak ticaret hayatında yer almışlardır (Kara, 2012, s.309).

Ermeniler Osmanlı Devleti'nde rahat ve huzurlu bir yaşam sürdürmüşlerdir. Devletin çeşitli kademelerinde görev alarak devlete hizmette bulunmuşlardır. Ermeniler sosyal hayatta Türk halkıyla her hangi bir problemle karşılaşmamışlardır. Ermenilerin, Türk halkı ile kimi özel günlerde birbirleriyle alış-verişte buldukları aktarılmaktadır

(Arısan ve Güney, 2000, s.273). Bu alış-veriş sonucu ortaya çıkan kültürel etkileşim ve paylaşım farklı sosyal alanlarda da kendini göstermektedir. Fakat kültürel etkileşimin önemli unsurlarından olan giysiler konusunda Ermeni halkının çokta serbest bırakılmadığı söylenebilir.

Osmanlı toplumsal yaşamında giyim-kuşamın rengi, deseni ve biçimi gayrı Müslim-Müslim, yöneten-yönetilen, kadın ve erkek gibi farklılıklar dikkate alınarak belli kural ve uygulamalar ile düzenlenmiştir. Gayrı Müslimlere; Ermeni, Yahudi ve Rum tebaaya yönelik bu tutum azınlık psikolojisine yol açarak gayrimüslimlerin, müslüman olmalarını sağlamayı amaçlayan bir proje olduğunu ifade edenler gibi, onların kimliklerini korumak amacıyla alınmış bir önlem olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır (Turan, 2005, s.246).

4.6. 18. ve 19. Yüzyıl Ermeni Kadını Günlük Giyim Kuşamı

Giysiler dini kurallar ile sınırlandırılabilirdiği gibi, coğrafi şartlar, gelenekler, dönemin modasından ya da farklı etnik köken, halk ve gruplardan da etkilenebilir. Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan Ermeniler, toplumların etkileşimleri ile geleneklerden giyim tarzlarına, dillerinden günlük yaşantılarına kadar birçok alanda Osmanlıyı oluşturan bir bütünün parçası olmuşlardır (Şahin, 2005, s.209).

Bu bütün içerisinde yer alan ve ait olduğu halka dair ipuçlarına sahip bilgi ve belge niteliğinde olan giysilerin ise önemli bir alanı teşkil ettiği düşünülmektedir. Ermeni kültürüne ait giysiler, komşu halkların giysilerine benzeyen, yaşam biçimleri ile uyumlu giysilerdir. Kadınlar erkekler gibi şalvar giyerlerdi. Ermenilerin giydiği şalvar, soğuk havalarda insanların soğuktan daha az etkilenmelerini sağlardı. Ermenilerin giydiği giysiler için kullanılan en önemli hammadde ise yündür. Yünün yanı sıra; iç çamaşırı ve yazlık giysiler için pamuk, keten ve ipekli kumaşlar kullanırlardı (Matossian ve Villa, 2012, s.85).

1815 yılında İzmir'de dünyaya gelen seyyah ve aynı zamanda bir misyoner olan Henry John Van Lennep (Kuş, 2014, s.126). 1862 yılında "Doğu Albümü" adlı Osmanlı halkına ilişkin bilgi ve görselleri içeren bir albüm hazırlamıştır. Lennep Ermeni

toplumlarında hane halkının giysilerini genellikle kendi eğirdikleri yünlerden hazırladığını belirtmektedir (Tuğlacı, 1985, s.127).

Osmanlı döneminde de XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Tanzimat'a kadar her devirde gayrimüslimlerin kıyafetlerine ilişkin pek çok ferman çıkarılmış, kıyafetlerin rengi, cinsi ve kalitesi ile ilgili kısıtlamalar getirilmiştir. Rebülevvel 976 (Ağustos 1568) tarihli İstanbul kadısına gönderilen bir fermanda; Ermeni kadınları ile ilgili ferace giymeyip fahir terlik, içlerine ise siyah ve sürmaî Bursa kutnusu, ayaklarına maî çakşır ve meşin iç edik ve Şirvânî başmak giyecekleri konularına değinilmiştir (Ünal, 2004, s.73).

Giysiler merkezi olan şehirler, merkezi olmayan şehirler, köyler, kasabalar ve bölgelere göre farklılık gösterebilir. Bu ifadelerden ve incelenen görsellerden de anlaşılacağı üzere; Ermeni kadını günlük giyiminin, hangi bölge olursa olsun genel olarak Osmanlı giyim kültüründe yer alan katlı giyim parçalarından oluştuğu belirlenmiştir. Ermenilerin giysileri genellikle bol, serbest ve kat kat olması sebebi ile vücut kusurlarını gizlemektedir (Şahin, 2005, s.225).

Koca ve Koç (2014, s.382) kıyafetnameler ve Ralamb'ın kıyafet albümün'deki 17. yüzyıl Osmanlı toplumu giysi özelliklerinin incelenmesi konulu çalışmalarında; Türk kadını giyim kuşam biçimi ile Rum, Ermeni ve Yahudi kadınlarının giyim kuşam biçimlerinin ve giysi parçalarının benzerlik gösterdiğini belirtmektedirler. Bu benzerliği "Osmanlıların, Doğu ile Batının kültürel değerlerini birlikte harmanlamış, farklı dinlere mensup, farklı etnik kökenden gelmiş pek çok ulusu içinde barındırmış ve içerisinde ortak bir kültür geliştirmiş olmalarından kaynaklandığı şeklinde yorumlayarak açıklamaktadırlar. Ancak Osmanlı' da yaşayan farklı halk topluluklarının giyim kuşamının belirleyici bazı özellikleri ile birbirinden ayrıldığı da bilinmektedir.

Osmanlıda giysi ile ilgili getirilen kısıtlamalar incelendiğinde bunların çoğunlukla müslim ve gayrimüslim halkı birbirinden ayırt etmek amacı ile oluşturulduğu görülmektedir. Ercan (2001, s.180), kısıtlamalar ile ilgili olarak Müslim ve gayrimüslim halkın eşit olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. Çünkü

gayrimüslimlerin, müslim giysileri giyemediği gibi, müslimlerinde gayrimüslim giysileri kullanmalarının çıkartılan fermanlar ile yasaklandığını ifade etmiştir. Bu yasaklamaların sadece giysilerle sınırlı olmadığı, ayakkabıların renginde bile görüldüğü kaynaklarda belirtilmektedir. Koç ve Koca (2010, s.45) çalışmalarında; 1835- 1839 yılları arasında İstanbul'da bulunan Alman mareşal Helmuth Von Moltke'nin, sokağa çıkarken Türk kadınlarının sarı, Ermenilerin kırmızı, Rumların siyah, Yahudilerin mavi ayakkabı giydiklerini belirtmesine dikkat çekerek, Osmanlı'da giyim kuşam konusundaki yasaklara da vurgu yapmışlardır.

II. Selim devrinde 1 Ağustos 1568 tarihinde gerçekleştirdiği düzenlemelerde; gayrimüslimler süslü bir kumaş cinsi olan Bursa kutnusundan yapılmış elbise ve gök mavisi renginde uzun bir şalvar olan çakşır giyeceklerdi. Eğer Müslüman kadınların giydikleri boyundan eteğe yakalı bir elbise giyecek olurlarsa, bu atlas ya da kutnudan yapılmış olacaktı. Fermandaki ifadelerden Musevi ve Ermeni kadınlar arasında fark gözetilmediği anlaşılmaktadır (Turan, 2005, s.247). Çıkarılan bu fermana dair; daha önce gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise şu şekilde yer verilmiştir; “Ermenilerde Yahudiler gibi giyinecek; Fahir (parlak süslü gösterişli kumaş) ya da bursa kutnusundan elbise, gök mavisi çakşır, kundura ya da şirvani ayakkabılar kullanacaklardı. Müslüman kadınların giydiği boyundan eteğe kadar yakalı elbise ve ince külah kullanmayacaklar, kullanırlarsa da kumaşın cinsi atlas (yüzü ipek içi pamuk)veya kutnudan olacaktı” (Ercan, 2001, s.182). Giyim-kuşam iç bölgelerde daha parlak ve canlı renklere sahipti. 1854' te kadınlar kırmızı, mavi ve parlak beyaz renkleri en fazla tercih ederlerdi (Dalyan, 2011, s.95).

				
a-19. yy (Patrik, 1983, s.100)	b- (Patrik, 1983, s.99)	c- . (Patrik, 1983, s.91)	d-1862 Lennepe (Tuğlacı, 1985, s.60)	e- (Patrik, 1983, s.137)
				
f- (Patrik, 1983, s.94)	g- 1789-1837 Dupre (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	h- 1862 Lennepe (Tuğlacı, 1985, s.19)	i-1862 Lennepe (Tuğlacı, 1985, s. 44)	i- 19.yy (Patrik, 1983, s.173)
				
j-1780 (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	k- (Patrik, 1983, s. 145)	l- (Patrik, 1983, s.145)		

Resim.4.11. 18. ve 19. yüzyıl Ermeni kadını günlük giyim kuşamı

Resim 4.11 a, b, c, d, e' ye ait görsellerde, kadınların alta şalvar üzerine gömlek ve uzun entari giydikleri görülmektedir. Entarilerinin ön ortasının boydan açık ve V yaka oyuntusundan içe giyilen gömleğin görüldüğü, tüm resimlerde dikkat çekmektedir. Kadınların bellerine bağladıkları uzun önlükler ise diğer bir dikkat çekici özellik

olarak görülmektedir. Entarinin üzerine kolluk (b) kullanılması, bele sarılan kuşak (c,d,e) ve önlük, ellerinde taşıdıkları testi, bakraç gibi kaplar, fotoğrafların günlük giyim kuşamıyla kırsal kesimde yaşayan kadınlar olduğunun ipuçlarını vermektedir. Ayrıca diğer fotoğraflardaki kadınların önlük kullanmaması ve giysilerin sadelikten uzak olması da bu yorumu güçlendirmektedir. Matossian ve Villa'nın (2012, s.86), "Anadolu' da Ermeni kadınlar iç gömleği, şalvar ve üzerine entari giyerek bellerine önlük bağlardı. Evli kadınlar başörtüsü takar fakat yüzlerinin alt kısmını kapatmazlardı" tanımlaması da bu yorumu desteklemektedir. Ermeni kadınlarının başlarına örtü bağlamaları pek çok kaynakta evli olduklarının göstergesi olarak belirtildiği için görsellerdeki başörtülü kadınların evli oldukları söylenebilir. Baş bağlama biçimlerinin süslemeden uzak basit şekilde olması ile giyinme biçimleri bir arada ele alındığında, ilgili görsellerin (a, b, c, d, e) ev dışında işlerle de uğraşan, kırsalda yaşayan ermeni kadınları olduğu söylenebilir.

Lynch, 1901'de Erivan yakınlarında Kamarlı /Kemerli'ye uğramış kadınların hâlâ başlarını ve yüzlerini beyaz tülbentlerle örtüklerini ve başlık taktıklarını görmüştür. Boğos Natanyan ise kadınların başlarını örtüp saçlarını saklamaları tamamen eski bir Ermeni geleneği olduğunu belirtmiştir. Doğu Anadolu'da Van gibi şehirlerde evli kadınlar başlarını örttükleri gibi yüzlerini de burunlarının üst kısmına kadar kapatırlardı. Ancak bekâr kızlar, evde ve aile içinde bu uygulamadan muaf tutulurlardı. II. Mahmut'la birlikte fesin toplumsal alanda kullanılmasıyla birlikte Ermeni kadınlar, bu başlığı beyaz tülbentleriyle sararak giymeye başlamışlardır (Dalyan, 2011, s.95).

Yörenin özelliğine göre Ermeni köylü kadınların saçlarına taktıkları aksesuarlar başörtülerinin altından fark edilmektedir. Yine Türk ve Ermeni kadınların elleri Doğu'da çok yaygın olduğu şekilde kına adı verilen bir fundanın yaprakları ile kırmızıya boyanmakta, kadınlardan bazıları ellerinin yanında ayaklarını ve saçlarını da kınalamaktadır (Şahin, 2005, s.220).

Ermeni kadının giyim kuşam biçimi ve bu biçimi oluşturan giysi parçaları kadının statüsüne göre değişiklik göstermektedir. Resim 4.11'deki f, g, h, ı, i, j, k, l kodlu görsellerde bu durum açıkça gözlenmektedir. Söz konusu fotoğraflarda kadınların önlük kullanmamaları, kemerlerinin işlevsellikten çok süsleme amaçlı görüntü

vermesi, giysi parçalarındaki kumaş ve süsleme özelliklerinin yoğunluğu, baş bağlama malzemeleri ve süslemelerindeki ayrıntılardan, bu görsellerin ekonomik durumu iyi olan şehirli kadınların ev içindeki konumlarını yansıttığı anlaşılabilmektedir. Giysilerde kullanılan değerli kumaşlar, kol ağzı, yaka gibi giysinin bazı bölümlerinde kullanılan kürkler, işleme ve süsleme detaylarındaki yoğunluk ve kullanılan takılar kadının ekonomik durumu ve statüsünün göstergesidir. Kadınların altta şalvar ve üst bedende içlik/göyneğin üzerine uzun entari giydikleri ve üsluklerinin boylarının bel ve kalça hizasında görülmektedir. Entarilerinin önünün boydan açık ve belde üst üste kapatılarak kuşak veya kemerle sabitlenmesi, iki yanında bele kadar uzayan derin yırtmaçlarının olması, Müslüman Türk halk giyiminin önemli parçalarından olan üçetek entari ile benzerlik göstermektedir.

Matossian ve Villa (2012, s.85), Ermeni kadınların kesik koni şeklinde başlıklar takarak saçlarını ve burunlarından aşağı kalan kısımlarını örtüyle örttüğünü, giysilerinde kürk kullanımının zenginlik göstergesi olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca kadınların uğursuzluğu uzaklaştırdığına inandıkları için kırmızı rengi sıklıkla kullandıklarını ve iç giysi olarak bol iç gömleği ve şalvar giydiklerini Lasitsyan'ın betimlemesiyle açıklamışlardır. Lennep (Tuğlacı, 1985, s.105) şehirli Ermeni kadın giysisini “parlak renkli saf ipekten çizgili ya da çiçekli kumaştan yapılan elbiseler göğüs üzerinden çaprazlama geçerek kemer ya da kuşağın altından üç parçaya ayrılır, uzunlukları ise moda ya göre değişiklik gösterir” şeklinde tanımlamıştır. Şehsuvaroğlu (1999, s.197-200) “Ermeni kadınları bol pantolon üzerine etek giyerler ama yüzlerine siyah bezden peçe yerine güzel, beyaz tül takarlardı” ifadeleriyle, şalvarı ve yaşmağı tanımlamaktadır. Bu tanımlamalar Resim 4.11'deki giysilerin yorumunu destekler niteliktedir.

Resim 4.11'deki bazı görsellerde (k,l) entari üzerine giyilen ancak entariden daha kısa giysi dikkat çekmektedir. Bu giysiyle birlikte yaşmak kullanılması, bu giysinin kadınların ev dışında giydikleri bir üst giysi olduğu izlenimini vermektedir. Bu giysinin arkhaluğ olabileceği düşünülmeyle birlikte yaka özelliğinin farklı olması da çelişki yaratmaktadır. Matossian ve Villa, (2012, s.85) Kafkasyadaki Ermeni kadınlarının erkekler gibi arkhaluğ (arkalık) giydiğini belirterek, arkhaluğun Kafkas halklarına özgü, diz hizasına kadar inen, yakadan aşağıya kadar küçük düğmeleri olan,

kuşaklı, genellikle gömlek üzerine giyilen, dik ve kapalı yakalı, uzun bir giysi çeşidi olduğunu belirtmişlerdir. Bazı görsellerde (h,1,l) giysilerin ön kapamasının olmaması ve farklı yaka özelliklerinin bulunması, Batı tarzı giyim tarzının dönemin giysilerine yansımaları olarak görülebileceği, arkhalktaki farklılıkların da bu durumdan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Resim 4.11 h görselindeki Ermeni kadın giyiminin bele oturan ve etek ucu toplanmış kabarık etek formu diğerlerinden farklılık göstermektedir.

Resim 4.11'de ki Lennep'in doğu albümünde yer alan görsel (1) için Lennep, bu giysilerin yıllar geçtikçe küçük değişikliklere uğradığını, fakat Ninova' da giyilen giysilerin aynısı, eski milli giysiler olduğunu belirtmiştir. Lennep'in ifadelerine göre; omuzlara kadar sarkan büyük bir mavi püsküllü olan kırmızı bir kepe kafaya oturtulmuştur. Tacın kenarını altın sikkeler ve değerli taşlar süslerken, başın etrafına bir mendil bağlanarak, bazen bunun üzerine mücevherler veya inciler yerleştirilir. Kuşağın altından, önden iki yana doğru açılan elbise yere kadar uzun, sarkan uzun kol ise eski tarzdadır, zamanla uzun kolun yerini daha kısa bir kol almıştır. Kullanılan ceket genellikle altın iplikle işlenmiştir. Bilgilerine yer verilmiştir (Tuğlacı, 1985, s.118).

Sınır çizme ihtiyacına yönelik; aynı dine mensup olanların dış görünümünü belirlerken renklerin simgelemelerine de başvurulmuştur. 1574 yılında Osmanlı topraklarında bulunan H. U. Krafft, Hristiyanların yapması gerektiği gibi kırmızı ve mavi çizgileri olan başlığı taktığını, bu başlığın Hristiyan grup içerisinde yer alan; Ermenilerin taktığını belirtmektedir (Bozkurt, 2014, s.24). II. Selim' in 1 Ağustos 1568 yılında çıkardığı fermanda; diğer belirlemelerin yanı sıra; baş giysilerine ilişkin olarak, Ermeni kadınları Yahudi kadınlarından farklı olarak; başlarına alaca (kırmızı üzerine sarı çubuklu bir kumaş) kuşak saracaklar ifadeleri ile birlikte gayrimüslimler üstün kaliteli giysiler giymeyecekler emirlerine de yer verilmiştir (Ercan, 2001, s.182). Dalyan (2011, s.95), Trabzon da yaşayan Ermeni kadınlarının, başlarını parlak kırmızı bir örtüyle örttüklerini, bu kültürün, özellikle taşra ve iç kesimlerde uzun bir süre canlılığını koruyarak devam ettiğini belirtmiştir. Bu noktadan örneklerden yola

çıkarak, baş bağlama biçimleri, süslemeleri ve kullanılan renklerin etnik farklılıkları ayırt etmek için önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Bozkurt (2014, s.26) “Gayrimüslimlerin kıyafetleri incelendiğinde gök mavi, mora çalan koyu mavi, kül rengi (gri) siyah, kırmızı ve sarı renklerin hâkim olduğunu belirtmiş, bu renklerde dikkat çekici olan faktörün, renklerin çoğunun İslam toplumlarında matemi çağrıştıran renklerden oluşması” olduğunu vurgulayarak, toplumsal yaşamda giysilerdeki renklerin önemini anlatmıştır. Ayrıca Bağcı‘ya ait çalışmada da; cenaze konulu minyatürlerde siyah, mor, gök mavi, yeşil ve gri renkli kıyafetlerin ağırlıkta olduğunu belirterek bu betimlemesini desteklemiştir.

Ermeni kadınlarının ayak giyimlerinde renk faktörünün önemli olduğu, tıpkı giysilerdeki gibi kullanım alanı ve kadının statüsüne göre değişiklik gösterdikleri söylenebilir. Akçam, (1994, s.89-91), gayrimüslimlerin elbiseleri, başlıkları, bineklerinin vb. Müslümanlarınkilerle aynı olamayacağını, Ermenilerin şapka ve ayakkabılarının kırmızı, Rumlarınki siyah ve Yahudilerinkinin mavi olmasının zorunlu olduğunu belirterek bu önemi gözler önüne sermektedir. Tavernier Seyahatnamesinde (2006, s.255-257). Tanrının bu rengi lanetlediğine inandıkları için Ermenilerin çivit mavisi adını verdikleri renkten tiksinti duyduklarını aktarmıştır.

Ermeni kadınların ev içinde terlik, dışarıda ise bir tür yemeni giydikleri görsellerden de izlenebilmektedir. Bu tespit Lennep’in (Tuğlacı, 1985, s.136) “kadınlar, tabanı da aynı maddeden yapılmış ince deriden bir ayakkabı giymektedir. Odadan dışarı çıkarken bunun üzerine kalın tabanlı bir terlik giyilmektedir” tanımlaması ile örtüşmektedir. Ercan (1990, s.120) gayrimüslim kadınların ferace ve başmak giyemediklerini, başmak yerine de kundura veya şırvani ayakkabı giydiklerini belirterek, Ermeni kadınların meşin mest ve şırvani başmak giydiklerini, siyah yassı ve astarsız bir tür ayakkabı olan başmağın bir çeşit yemeni olduğuna dikkat çekmiştir. Ayak giyimine ilişkin olarak Lennep (Tuğlacı, 1985, s.105) ev içerisinde kullandıkları terliklerin genellikle kırmızı, mavi veya beyaz saten üzerine altın ya da gümüş ipliklerle ince ve zarif bir şekilde işlendiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Ermeni kadınlarının kullandıkları mücevherler; boyunlarını, bileklerini, parmaklarını ve

kulaklarını süslediğini, özel gün ve durumlarda başlarına da mücevherler taktıklarını da ifade etmiştir.

Akyüz (2007, s.463) “Ermeni Kadınlara Ait Terekeler” isimli çalışmasında; Ermeni kadınların XVIII. yüzyıl Ankara şer’iye sicillerine kaydedilen 16 terekeden yola çıkılarak bir takım değerlendirmeler yapmıştır. Ermeni kadınlara ait 16 terekede en dikkat çekici eşyaların giyim-kuşam ve ziynet eşyaları olduğunu ve en değerli eşyaların altın, inci, gümüş gibi ziynet takılarının varlığından bahsetmektedir. Var olan ziynet eşyaları hem zenginlik hem de zerâfet işareti olduğunu belirtmektedir.

Resim 4.11’deki Ermeni kadınlarının günlük giyim kuşamlarını yansıtan görsellerin analizi sonucunda; günlük giyim kuşamın altta şalvar, üst bedende iç gömleği ve üzerine üçetek benzeri entari ve farklı boylarda üstlüklerden oluştuğu görülmüştür. Katlı giyim özelliği, giysilerin biçimi ve giyilme sırası açısından Müslüman Türk ve Ermeni kadın giyiminin benzer olduğu belirlenmekle birlikte, kullanılan renklerdeki farklılıklar halkların ayırımının en önemli göstergesi olduğu söylenebilir.

Garnett’in (2009, s.143), Van’daki Ermeni kadınların giyim kuşamının bütün Osmanlı kadınlarınca giyilen ve imparatorluğun birçok kesiminde giyilen giysiler ile benzerlik gösterdiğini belirtmesi bu sonuçla örtüşmektedir. Ermeni kadınların başlarına geçirdikleri kırmızı fesi çok renkli eşarplarla türban biçiminde sarmalarının önemli bir özellikleri olduğunu vurgulamıştır. Kadınların giydikleri giysi parçalarını; bedene sıkıca oturan yollu pamuktan yapılan uzun bir giysi olan “entari”, renkli ipekten yapılan ve ayak bileklerine doğru daralan “şalvar”, ayaklara kadar inen ve her iki yanda bel hizasına kadar yırtmaçlı uzun kolsuz bir ferace olan “şapo”; şaponun ön kısmı ve entarinin toynak biçimli kenarına “oya dantel” işlenmiş kol ağızlarını açıkta bırakan kürklü bir manto olan “cüppe” olarak tanımlamıştır.

4.7. 18. ve 19. Yüzyıl Ermeni Kadını Sokak Giyim Kuşamı

Osmanlı döneminde kadınların giysi katmanlarından bir olan sokak giyimi de ev giyimi kadar önem taşımaktadır. Yıllar boyu geleneksel çizgisini koruyan Osmanlı kadınının giysilerine dair yazılı bilgilere yer veren hükümler, kanunnameler, tereke defterleri, yabancı gezginlerin seyahatnameleri ile görsel bilgilere yer veren

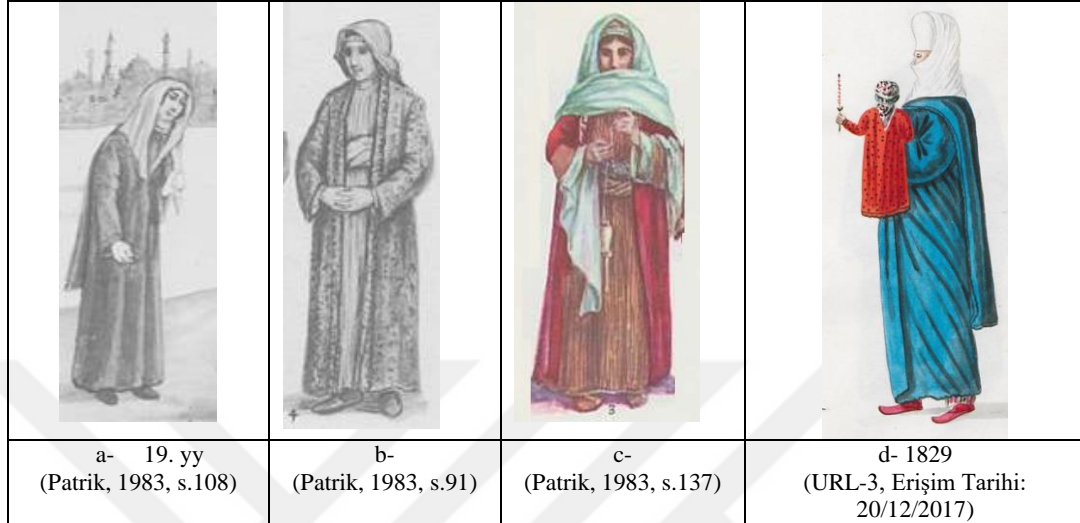
minyatürler, gravürler ve hazırlanan albümlerden yola çıkarak kadınların sokak giysilerinin de biçim özelliğini uzun yıllar değişmeden sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Gezginlerin kayıtlarının yer aldığı kaynaklar incelendiğinde, gayri Müslim kadınların yalnızca ev içi giyiminde değil, sokağa çıkarken de Türk kadınlarına benzer giyindikleri görülmektedir. Le Brun ve Olivier'nin aktardıklarına göre; Türk, Rum, Ermeni ve Yahudi Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan tüm kadınlar dışarıya çıkarken baş ve yüzlerini örten beyaz bir kıyafet giyer, yüzlerine çok ince kumaştan sadece gözleri açıkta bırakan bir peçe takarlardı (Oliver,1801, s.120). Tournefort ise Gayrimüslim kadınların dışarıya çıkma konusunda Türk kadınlarından daha özgür olmalarına karşın onların da çok fazla dışarıya çıkmadıklarını belirtmiştir (Tournefort, 2005, s.18).

Osmanlı'da özellikle sokak giyim kuşamı, kadınların hangi milletten olduğunu göstermesi açısından önemli bir ayırt edici özellik olarak görülebilir. Durand De Fontmagne'nin (1977, s.243) "Şark'ta bir kadının hangi milletten olduğunu anlamak için yüzünü örtüp örtmediğine bakmak yetiyor. Rumlar ile Frenklerin yüzleri açık, Yahudilerle, Ermenilerin yarısı örtülü, Türkler ise yalnızca gözlerini açıkta bırakıyor". İfadesi bu durumu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. II. Mahmut'un padişahlığının son yılında bir ferman, "Hıristiyan kadınlarının başkalarına İslam kadınlarını taklit eder gibi, İslam kadınlarının ise başlarını Hıristiyan kadınların biçiminde örtmemeleri; herkesin kendine ait kılığı giyinmesini" açıklıyordu (Aktaş, 1991, s.62-63).

II. Selim devrinde 1 Ağustos 1568 tarihinde yapılan düzenlemelerde; gayrimüslim kadın ve erkeklerin kullandığı feraceler külrenge, karaca çuhadan yapılacak ve damgaları kumaş olmayacak, astarlı olacaktı. Kullandıkları kuşak ise yarı yarıya pamuk ve ipekten yapılacak, ederi 30-40 akçeyi geçmeyecekti. Başlarına ise çok uzun olmamak kaydıyla Denizli dülbendi denen kumaşı sarabileceklerdi. Ayakkabı da ise siyah renkli, yassı yüzlü ve astarsız olmasına dikkat edilecekti (Turan, 2005, s.247). Aslında Müslüman olmayan halkın "*başmak*" denilen bu çeşit ayakkabıları giymeleri yasaktı. Ancak, görüldüğü gibi tarif edilen başmak sadece siyah renkli, yassı yüzlü ve astarsızdı. Yani bir çeşit yemeniydi. Bunun içine giyilen "*edik, edük* " veya "*çedik*"

denilen bir cins mestin meşinden yapılması gerekliydi ve sahtiyandan (ayakkabı yapılan kalın keçi derisi) yapılması yasaktı (Ercan, 1990, s.120). Arıkan (2003, s.52), Ermenilerin giydikleri ayakkabıya “kalık”adı verildiğini belirtmiştir.

Resim 4.12. 18. ve 19. yüzyıl Ermeni kadını sokak giyim kuşamı

Resim 4.13 a, b, c, d' ye ait görsellerde, Ermeni kadınların giysilerinin üzerine farklı yaka uzunluklarında ferace giydikleri, başlarını ise örtüleri ile yaşmak benzeri bağladıkları, ayaklarına bir tür yemeni olan başmak giydikleri görülmektedir. Görsellerde yer alan feraceler Garnett'in (2009, s.143) “şapo” tanımının aksine genel itibari ile V yakalı, önü açık düğmesiz, uzun, kollu ve yırtmaçsızdır. Ayaklara kadar inen ve her iki yanda bel hizasına kadar yırtmaçlı uzun kolsuz bir ferace olan “şapo” yu Garnett, (2009, s.143) ön kısmı ve entarinin toynak biçimli kenarına “oya dantel” işlenmiş kol ağızlarını açıkta bırakan kürklü bir manto olan “cüppe” olarak tanımlamıştır. Ağustos 1568 tarihli İstanbul kadısına gönderilen fermana Yahudi ve Hıristiyan kadınlarının ferace giymemelerine ilişkin emirler yer alırken (Ünal, 2004, s.73-74), Ercan (1990, s.119) ise Ağustos 1568 yılındaki fermana ilişkin Yahudi ve diğer Müslüman olmayan halkın giydikleri feracelerinin külrengi, karaca çuhadan yapılıp, damgaları kumaş olmayacağı bilgilerini vermektedir. Bu noktadan hareketle Müslümanların da giydikleri feraceleri giymeleri konusunda bir sınırlamanın olmadığını, fakat ayırt edilebilmeleri için malzeme ve renk açısından sınırlandırıldığını söylemek mümkündür.

Feracenin (a, d) arkaya doğru sarkan uzun yakaya sahip olması da diğer dikkat çeken bir özelliktir. 1568 tarihli bir fermenda Hristiyanların yakalı kaftan, kullanmamaları emri yer almaktadır (Demirağ, 2002, s.25). Aynı şekilde; 1726 yılında, Sultan II. Ahmed tarafından; İstanbul kadısına, yeniçeri ağasına, hassa bostancı başına gönderilen hükümlerde; “İstanbul kadınlarının bir karıştan büyük yakalı ferace, üç değirmiden fazla yemeni ile sokağa çıkamayacakları, feracelerinde süs olarak bir parmaktan kalın şerit kullanamayacakları, yasaklara uymayan kadınların ve bu hükümler dışında davranan terzilerin ve şeritçilerin de cezalandırılacağı” bildirilmiştir (Bayer, 2010, s.58). Fermanlarla yayınlanan tüm bu uyarılara rağmen (a, d) görsellerinde, çıkartılan fermanlarda yer alan hükümlere ciddiyle uyulmadığı söylenebilir.

Resim 4.13’deki bazı görsellerde (b ve c) kadınların bellerine kuşak bağladığı görülmektedir. Osmanlı Devleti tarafından yayınlan fermanlarda ise Ermeni kadınlarının kullandıkları kuşağın pamuklu-ipekli karışımdan oluşmalı ifadelerine ise çeşitli kaynaklarda rastlanılmıştır (Turan, 2005, s.247).

Resim 4.13’ de yer alan baş bağlama biçimleri farklılıklar gösterse de (b, c, d) görsellerinde başın üzerine konulan fes ve üzerine örtülen bir dülbend den oluştuğu görülmektedir. Bu örtü (a, b) başın tamamını sarmakla beraber (c, d) çeneyi ve ağzı da kapatarak yaşmak görevi de görmektedir. Resim 4.6’ da ki a ve b görselinde kadınların yüzü tamamen açık iken, c ve d görselinde yarısı açık görünmektedir. Fontmagne (1977, s.243) Ermenilerin yüzlerinin yarısı örtülü olduğunu belirtmiştir. Görsellerdeki farklılıkların ise aynı halka mensup olmalarına rağmen giyim kültürünün yöreden yöreye değişebileceği görüşünü ortaya koyduğu düşünülmektedir. Faroqhi’nin, (1995, s.125), “Rumeli ve İstanbul’daki kadınlar yüzlerinin bir bölümünü açık bırakırlarken, Doğu Anadolu’da yaşayan Ermeni kadınlar ise yüzlerini örterlerdi” betimlemesi bu yorumu desteklemektedir. Baş giyimine ilişkin bir başka kaynakta ise; Türk ve Ermeni kadınların ve kızların baslarına örttükleri başörtülere “lacag, leçek, neçek” olarak isimlendirildiği yazmaktadır (Şahin, 2009, s.226).

Ermeni kadınlarının ayak giyimine ilişkin bilgilere Ermeni Kadının Günlük Giyim Kuşamı bölümünde yer verilmiştir. Yukarıda verilen bilgilere ek olarak ayak giyim

renginin dönemlere göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Bazı kaynaklarda; II. Selim (1568) tarihinde yapılan düzenlemelerde; gayrimüslimlerin ayak giyiminin siyah renkli, yassı yüzlü, astarsız olmasının önemli olduğu (Ercan, 1990, s.120; Turan, 2005, s.247) ve koyu renk ayakkabı (Tuğlacı, 1985, s.101) giydikleri belirtilirken, bazı kaynaklarda ise III. Selim (1789–1807)'in ise Ermenilerin şapka ve ayakkabıları kırmızı renk kullanmalarını emrettiği belirtilmiştir (Turan, 2005, s.257). 1839 yılından sonra İstanbul'da bulunan Alman Maresal Helmuth Von Moltke anılarında kadınlardan bahsederken, halkalara göre belirlenen ayakkabı renginin, Ermeniler için kırmızı olduğunu belirterek Ermenilerin 18. Yüzyıl sonu ve sonrasında ayakkabılar kullandılar görüşünü ve Resim 4.6 d' de yer alan görseli doğruladığı düşünülmektedir (Bayer, 2010, s.69; Koç ve Koca 2010, s.45; Akçam, 1994, s.89-91). Ermenilerin şapka ve ayakkabılarının kırmızı olduğunu ifade etmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak ayak giyimine ilişkin önceki dönemlerde tüm gayrimüslimler için bir genelleme yapıldığını, ilerleyen yıllarda ise haklara göre değişiklik gösterdiği söylenebilir.

Yaklaşık olarak aynı biçime sahip olan sokak giysileri; renk anlamında çeşitli kodlamalardan oluşmaktadır. Bunu ise ermeni, Rum, Yahudi ve Müslüman Türk halkı olmanın yanı sıra gayrimüslim ve Müslümanlığın belirlediğini söyleyebiliriz. Gayrimüslim ve Müslüman halk aynı biçim formuna sahip giysileri giyseler de farklı renkleri kullanmaları gerektiği yönünde uyarılmışlardır. Sokak giysisi olarak kullanılan ferace, kadın vücudunun özenle saklanmasını sağlamaktadır. Ermeni kadınları kahverengi ve koyu renklerde ferace kullanmışlardır (Türüt, 2011, s.73).

1807'de sadareten İstanbul Kadılığına emir yazılmış ve gayrimüslimlerin uyarılması gerekliliği vurgulanmıştır. Gayrimüslim kadınların Müslüman kadınları gibi giyinmemelerine ilişkin yasaklamalar getirilmiştir. Bu yasaklamalar içerisinde; Gayrimüslimlerin Müslümanlara özel olan giysileri tercih etmeye başladıklarını özellikle kadınların başlarına yeşil sarmaya cesaretlendiklerine yönelik ifadeler yer almaktadır. Bu durumun önlenmesi gerektiğini ve yapanların cezalandırılacaklarını yazmaktadır. Basmacıların boyacıların, yemenicilerin tülbentlerin kâhya ve ihtiyarlarını, Rum, ermeni, patriklerini, Yahudi hahambaşını ve cemaat başlarını çağırarak yeşil rengi boyamamak ve satmamak üzere; gayrimüslim erkek ve kadınların

İslam' a uygun giysiler giymemeleri, başlarına yeşil sarmamaları için uyarması gerektiğini yazmıştır (Koç ve Koca, 2010, s.41). Resim 4.13' (c) de yer alan görselde ise Ermeni kadınının başına yeşil örtü sardığı ve kuramsal bilgilerde de yer aldığı üzere, çıkarılan emir ve hükümlere yeterince uyulmadığı görülmektedir.

Resim.4.13. Türk Ermeni kadınları sokakta (Tuğlacı, 1985, s.11)

Resim 4.14 de Lennep' in Doğu Albümünde yer alan görselde (1862) de gözlenebildiği gibi giyim kuşamda renk önemli bir ayırıcı özelliiktir. Lennep, farklı milletlerin kadınlarının Müslümanlardan pelerinlerinin rengi ile ayırt edilebileceğini belirtmektedir. Yüzleri de daha az örtülmekte olup yalnızca ağızlarını kapattıklarını ifade etmektedir (Tuğlacı, 1985, s.101). Ermeni kadını sokak giyimine ait olan Çizelgede 4.6'da (c, d) yer alan görsellerin de Lennep' in tanımlamaları ile örtüştüğü görülmektedir.

Ermeni giysilerinin Osmanlı halk giysileri ortak noktalara sahip olduğu ve benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Görsellerde yer alan Ermeni kadınlarının giysileri genel olarak uzundur ve başları kapalıdır. Genç kızların örtüleri, ağızlarını ve boyunlarını açık bırakması yanında saçlarının önden bir kısmının ve arkadan uzanan çok sayıda saç örgüsünün görünmesini sağlamaktadır (Ünal, 2004, s.78). 1874'te İstanbul'a gelmiş olan İtalyan seyyah Edmondo de Amicis'in anılarında; Ermenileri ilk bakışta Türklerden ayırmanın zor olduğunu belirtmiştir. Çünkü Avrupalı giyimi henüz benimsememiş olanların, çok küçük farklarla Türk gibi giyindikleri ve ayrıca bazı özel

renklerle bu milletin ayırıcı işareti olan eski büyük çuha başlığı ise takmadıklarını ifade etmiştir (Turan, 2005, s.261).

XIX. yüzyıl başlarında Ermeni ve Müslüman kılık kıyafetlerinde belirgin bir fark bulunmamaktadır. Her iki tarafın da kadınları sokağa çıktıklarında yüzlerine peçe takmış ve çarşaf gibi örtülere bürünmüşlerdir. Adolphus Slade, Ermeni kadınların Türk kadınlarına kıyafet kültürü bakımından çok benzediğini görünce; onları Müslüman Türklerin Hıristiyan kız kardeşleri olarak tanımlamıştır (Slade, 1833, s.164-165'den aktaran, Dalyan, 2011, s. 94).

4.8. 18. ve 19. Yüzyıl Ermeni Kadını Düğün Töreni Giyim Kuşamı

Gelenekler ve görenekler, toplulukların birlikte yaşamasını sağlayan, geçmişe dair bağlar kuran kültürel unsurlardır. Toplumun ait olduğu kimliği gösteren ve toplulukları birbirlerinden ayırt eden özelliklere sahip olan kültür, bütün bir toplumun yaşam biçimini oluşturur. Gerçekleşen oluşum sırasında kişiler ait oldukları topluma özgü birtakım simgeler ve eşyalar kullanırlar. Oluşumu kapsayan süreç, kişilerin hal ve hareket kodlarını, giyim kuşamı, dili, özel törenleri, davranış normlarını ve inanç sistemlerini içine alır (Koç ve diğerleri, 2015, s. 93).

Özel gün ve törenler içerisinde yer alan, düğün törenleri her bireyin ait olduğu toplumsal yapı ve inançlarına göre şekillenir. Kadın ve erkeğin birbirleriyle evlilik dışı ilişki kurması gerek dini açıdan gerekse geleneklerle neredeyse tüm toplumlarda hoş karşılanmamış ve yasaklanmıştır. Bu sebeple; Ermeniler arasında da evlilik merasimleri yaygın olan bir törendir. Ermeniler çok küçük yaşlardan itibaren evlenmek için birbirlerine söz verirlerdi. Fakat nikâhtan üç gün sonra birbirlerini görebilirlerdi (Bayer, 2010, s. 40). Bunun dışında ise Ermenilerin evliliklerine dair bir başka görüşe daha rastlanılmıştır. Evlilik kararlarında gençlerden ziyade aile büyükleri etkilidir. Aile büyüklerinin karar verdiğini gençlerinde gönüllü veya gönülsüz olarak bu kararlara uymak zorunda oldukları bilgisine de ulaşılmıştır (Dalyan, 2011, s. 66).

Ermenilerin çocuklarını evlendirirken dikkat ettikleri önemli kurallar bulunmaktadır. Çocuklarının evleneceği eşlerinin kendi dinlerinden ve hatta mezheplerinden olmasına önem göstermektedirler. Ermeniler için doğru olan şey Ermeni'nin Ermeni ile

evlenmesidir. “Her köy kemiklerini kendi köpekleri için saklar” şeklindeki eski bir Ermeni atasözüne göre, Ermeni kadını Ermeni erkeği için dünyaya gelmektedir ve başka birisiyle evlenmesi de yanlıştır (Kankal, 2014, s. 3).

Neredeyse her toplumda olduğu gibi ermeni genç kızların yaşamlarındaki en önemli zaman dilimi evlilik törenleridir. Bu törenlerde gelinlerin giydikleri törensel özel giysiye gelinlik adı verilmektedir. Gelinlik, kadın giysileri arasında ömrü boyunca giydiği en pahalı, en süslü entarinin adıdır (Koçu, 1967, s. 121). Tüm toplumlarda önemli olan gelin giysisi, model, malzeme veya renk bakımından farklılık gösterse de her gelin için aynı amacı taşımaktadır. Gerçekleşen düğün törenlerinde ortamda bulunanlardan farklı olmak, gelinin kim olduğunun anlaşılabilmesi ve geline özgü olması amacı törensel giyim grubuna ait gelinlikleri özel kılmıştır. Ancak Osmanlı devleti içinde farklı halk toplulukları ile birlikte yaşamının beraberinde oluşan kültürel etkileşim diğer gelenekleri olduğu gibi düğün geleneklerini ve giysilerini de etkilemiştir. Görseller incelendiğinde gelin giysilerindeki benzerlikler görülmektedir.

		
a-1714 (Van Mour/ Ceco, 2013, s. 87)	b-1829 (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	c-1862 Lennep (Tuğlacı, 1985, s. 52)
		
d- (Patrik, 1983, s. 167)	e-Gelin (Patrik, 1983, s. 100)	f- (Patrik, 1983, s. 167)

Resim.4.14. 18. ve 19. yüzyıl Ermeni kadını düğün töreni giyim kuşamu

Ermeni kadını düğün törenine ait olan Resim 4.15 a, b, c, ye ait görsellerde gelin giysilerinin baş, yüz dâhil olmak üzere tüm bedeni tamamen kapattığı ve başlarının üzerine yuvarlak bir obje konulduğu görülmektedir. Gelin gözlerinin kapalı olması sebebi ile çevresini görememektedir. a, b, c görsellerinde görülen giysilerin gelinlerin sokakta kiliseye giderken giydikleri giysiler olduğu söylenebilir. Van Mour' un koleksiyonunda yer alan a görseline ilişkin evlilik töreni için kiliseye giden Ermeni kızlarının, kendi başlarına gidemeyecek kadar örtülü oldukları, damat gelip evlilik merasimi için onları alana kadar kilisenin kapısında bekledikleri bilgilerine yer verilmiştir (Ceco, 2013, s.83). Garnett (2009, s.155) Ermenilerin gelini örtmeyi gerekli gördüklerini; bu amaçla kızın başına gümüş bir tabak koyduklarını, tabağın üstüne ayaklarına kadar inen, bütün bedenini kapatacak ve saracak bir şekilde kırmızı ipekten büyük bir parça örttüklerini belirtmektedir. Örtünün kurdelelerle tabağın altına ve yan taraflarına bağlandığını ve farklı yörelerde bazen süslemek amacıyla tüylerle kaplı sorguş kızın başına yerleştirildiğini de eklemiştir. Başka bir kaynakta ise gelinin başın da basık ve yuvarlak bir serpuşla kiliseye götürüldüğü, Serpuşun üzerinde, ayaklarına kadar İran ipekli, kırmızı bir tülün bulunduğu (Bayer, 2010, s.40) dair bilgilere yer verilmiştir. Her ne kadar var olan görseller de bu giyim çeşidinin rengi belirlenemese de var olan yazılı kaynaklar gelini başından ayak bileklerine kadar örten örtünün kırmızı renkli olduğu konusunda hem fikirdir.

Resim 4.15 d, e, f, görsellerinin ermeni gelinlerinin ev içi giysileri olduğu düşünülmektedir. Görsellerde gelinlerin en üste çiçek desenli, V yakalı, kollu, uzun entari giydikleri görülmektedir. Görselde gelinin giysileri kat kat ve boldur. Garnet ermeni gelinlerinin ev giysilerine ilişkin “Ev içinde giydikleri gelinlik, yenleri oya ismi verilen ipek dantelle süslenmiş bol brokar bir giysidir” (Garnett, 2009, s.155) açıklamalarını yapmıştır. Gelinlerin giydikleri entarinin ön ortasının açık olduğu, hem kapama hem de süsleme amacıyla kumaş bir kuşakla bağlandığı, V yaka açıklığından entarinin altına iç elbise ya da gömlek giydikleri açıkça görülmektedir. e görselinde yer alan entarinin yan dikişinde yırtmacının olması, d görselinde ise entarinin altında şalvarın görünmesi Ermeni gelinlerinin entarilerinin altına şalvar giydiklerini göstermektedir. Aynı zamanda ermeni gelinlerine ilişkin d, f, g görsellerinde gelinlerin başlarına süslenmiş bir fes giydikleri, gözlenmektedir.

Koç ve diğeri, (2015, s.93) çalışmalarında; Türklerin Orta Asya'dan itibaren yüzyıllarca geleneksel giyim kuşamının genel özelliklerini zedelemeyecek küçük farklılıklar göstererek giyim tarzını şekillendirdiklerini belirterek, düğün törenlerinde de aynı giysileri giydiklerini vurgulamışlardır. Türk giysilerinin ana unsurları olarak şalvar, üzerine bürümcük gömlekler, bu giysilerin üzerine ise önden boydan boya acık yırtmaçlı beli kemer veya kuşakla bağlanan bir üst entarisi ve bu entarilerin üzerine giyilen üstlükleri tanımlamışlardır.

Düğün töreni giyim kuşamının ise aynı giysilerden oluşmakla birlikte, gelenekler ve kişilerin konumuna göre baş süslemeleri, kumaş ve desen özellikleri gibi detaylardaki farklılıklarla diğer giysilerden ayrıldığına dikkat çekmişlerdir. Bu nedenle Ermeni kadınlarının düğün giysilerinin Müslüman Türk kadınının giysileri ile benzer özellikler taşıdığı, gelinlerin kullandıkları uzun kırmızı duvağın Müslüman Türklere de kullanıldığı ve bu benzerliklerin kültürel etkileşim sonucu oluştuğunu söylemek mümkündür.

Ermeni toplumunda bir kızın nişanlı olduğu giydiği çiçekli elbiselerden sağ parmağına bir yüzük takmasından anlaşılırdı. 1887 yılında Boğos Natanyan, Sivas Ermeni kızlarının giysilerini “ *Başlarında kırmızı fes ve üzerinden yazma bağlanmış, alınlarına altınlar dizili, kulaklarında küpeler ve kırmızı fesin üzerine incilerle karışık altın dizili, ellerinde kına ve yüzük var. Bazıları da burunlarının bir tarafını delerek hızma denilen küçük bir halka geçiriyor. Bu kızın nişanlı olduğunu gösteriyor*” sözleriyle tanımlamıştır (Dalyan, 2011, s.68).

Osman Hamdi ve Delunay (1999) Ermeni gelin giysisini tanımlarken; “altın ve ipek işlemeli kumaştan, açık evaze ve dirseklere doğru kıvrık kol uçlu, kuyruklu, uzun robunun özenle hazırlanmış düzgün ve ağır pilileri, beyaz tacının çiçekleri, tül peçesi ve tel peçe denilen yüzü örten bir giysiden bahsetmektedir (Bkz Resim 4.16).

Resim.4.15. Ermeni gelini (Osman Hamdi ve Delunay, 1999, s.36)

Resim 4.15’de betimlenen neredeyse tüm görsellerde gelinlerin süslü olduğu görülmektedir. Lennep Ermeni geleneklerinde gelinin süslenmesi için; davetlilerinde katıldığı özel ve özenli bir tören düzenlendiğini belirtmektedir. Bu törende; hamamda gelinin elleri kınalanır, saçları ince ince örülerek arkasına bırakılırdı. Genç kızın arkadaşları ve katılan diğer kadınlar çalgılar eşliğinde üzüntülü bir ortam oluştururlardı. Gelin düğün töreni boyunca üstündeki bol, kapalı ve yüzü peçeli olarak konuşmadan beklerdi (Tuğlacı, 1985, s.121). Bir başka kaynakta ise düğün törenine ilişkin olarak; Cumadan başlayan şenliklerde gelin hamama götürüldüğü; kız arkadaşları ile Cumartesi günü çağrılan müzisyenler eşliğinde dans ederek eğlenir ifadelerine yer verilmiştir (Garnett, 2009, s.155). Gelin ile damadın ailelerinin ve davetlilerin katıldığı ermeni düğünlerinde gelinin salonun şeref yerinin üst ucunda kollarını iki yana bırakıp hiç kıvıldamadan, dimdik ve kaskatı şekilde ayakta durduğu bilgilerine de ulaşılmıştır (Osman Hamdi bey ve Delunay, 1999, s.36).

Gelinin yeni evine getirilişinin ilk Cumartesi gününde kocasının kendisinden büyük olan bütün akrabalarının ellerini öpmesini öngören töreni yerine getirdiği, bu tören için gelinin yüzüne kırmızı yünden bir peçe taktığı yüz hatlarını kısmen örten peçeyi aile reisi izin verene kadar çıkarmadığını belirten Garnett’i (Garnet, 2009, s.138) Lennep desteklemiştir. Lennep Doğu Albümünde günlük hayatta ağzını bir mendil ile kapatan kadınların evli olduklarına değinmiştir. Lennep ‘ in ifadelerine göre; Ermenilerde

evlenen kadınlar bir yıl ya da daha uzun süre ağızlarına mendil sararlardı (Tuğlacı, 1985, s.127).

19. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı' nın genelin de gerçekleşen değişime Ermeniler de hızlı bir şekilde uyum sağladıkları, giyim-kuşam konusunda getirilen bir takım kısıtlamalara uyulmamasının dışında kendi kültürlerine ait olmayan giyim tarzlarını kullanmaya başladıkları belirlenmiştir.

1855 yılında Fransa'nın İstanbul Büyükelçisinin kuzeni olan Baronne Durand de Fontmange, Katolik Ermenilerin düğün törenlerinden birine katılmıştır. Törenden sonra ise mevcut durumu ve şaşkınlığını şu sözleri ile açıklamıştır “ Bizi şaşırtan, düğüne davetli bütün Ermeni kadınlarının bizdeki modaları benimsemiş olmalarıydı! Elmasları ve tüyleri o kadar zevksizce takmışlardı ki, güzelleştirmiyordu bunlar onları. Bize söylendiğine göre yaklaşık dört yıl öncesine kadar bu kadınların hepsi çok güzel ve çok gösterişli ulusal kıyafetleri içindeymişler. Geçmişin bütün bu görkemi dolaplara tıklımış ve ne yazık ki bir daha hiç çıkmayacak oradan belki!” (Dalyan, 2011, s.97).

Resim 4.15'deki tespitler ve yorumlar dikkate alındığında, aynı coğrafya üzerinde yaşayan iki toplumun birbiri ile kaynaşmış olduğu, giyim kuşam ve süslenme biçimlerinin dini farkların bir ayrımı değil, aynı coğrafyayı paylasan iki toplumun ortak beğenilerini ortaya koyduğu söylenebilir. Dolayısıyla, kültürel etkileşimin en önemli unsurlarından birisinin de şüphesiz giyim kuşam biçimleri olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir.

4.9. Yahudi Kadın Giyim Kuşamı

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren fetih politikasıyla himayesinde sürekli azınlık gurupları barındırmıştır. Fethedilen ülkelerde yaşayan gayrimüslimlerin yanı sıra, yaşadıkları ülkelerde dinleri yüzünden gördükleri zulüm ve baskıdan kaçarak, kendilerine kucak açan Osmanlı Devleti'ne sığınan milyonlarca Yahudi de bu topraklara yerleştirilmişlerdir (Bozkurt, 1993, s.49). İspanya ve Portekiz'den kovulan, uzun ve tehlikeli yolculuktan sonra varlıklarını da kaybederek, Osmanlı topraklarına ulaşan Yahudiler, II. Beyazıt tarafından hoşgörü ile karşılanmışlar, Yavuz Sultan

Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve sonraki padişahların döneminde de varlıklarını sürdürmüşlerdir (URL-5, Erişim Tarihi: 18/11/2017).

Akdeniz ülkelerinde araştırma yapması için Fransız hükümeti tarafından 1792 yılında Doğu'ya gönderilen entomolog (böcek bilimci) Olivier 1793-1798 yılları arasında Anadolu, İran, Mısır, Yunanistan ve Kıbrıs'ı dolaşmıştır. Yahudi toplumuna ilişkin olarak; Olivier Yahudilerin örf ve adetlerine bağlı para kazanmak için hırslı ancak, pek nazik ve dürüst olmadıklarını dile getirmiştir. Ayrıca anti sosyal olarak nitelendirdiği Yahudilerin, diğer uluslardan uzak ve kapalı bir şekilde yaşadıklarını belirtmiştir (Gürer, 2010, s.184).

Osmanlı Devletinde her dini topluluğa kültürel ve dini bağımsızlık hakkı tanınmış, dini toplulukların kendi geleneklerini yaşatmalarına imkân sağlanmıştır (Akıncı, 2013, s.4). Bu sebeple Yahudilerin, Osmanlı topraklarında dinlerini, dillerini, gelenek ve göreneklerini yüzyıllar boyunca rahatça yaşatıp sürdürdükleri söylenebilir (Berber-Gedikli, 2012, s.1779-1781). Bu durum için XV. yüzyıl ortalarında imparatorluğa yerleşmiş olan Yahudilerden İsak Zarfati adlı şahısın yazdığı mektup örnek verilebilir. Zarfati Almanya ve Macaristan' daki Yahudileri Osmanlı topraklarına oturmaya davet ederek: "Burada en iyi elbiseleri giyebilirsiniz, herkes kendi asma ve incir ağaçlarının altında oturabilir. Hıristiyan egemenliğinde, çocuklarını mosmor ve kıpkızıl dövülme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmadan, mavi veya kırmızı renkli elbiseler giydirebilirsiniz" demiştir. Zarfati'nin davetinin Osmanlı Devletinde yaşayan gayri Müslimlerin yaşadıkları sosyal ortamın rahatlığına yönelik olumlu mesajlar verdiği düşünülebilir (Ercan, 1990, s.117, Ercan, 2001, s.179; Demirağ, 2002, s.25, Turan, 2005, s.246).

Osmanlı toplumunda sosyal sınıfların ayrılması gibi, dini köken farkına göre de ayırım yapılmıştır (Abalı, 2009, s.196). Osmanlı devletinde var olan ayırımın gayri Müslümler için olumsuz bir amaca hizmet ettiği düşünülmemelidir. Çünkü İslâm toplumu olan Osmanlı'da çeşitli alt grupların giydikleri ve taktıkları ayırt edici giysi ve başlıklar dışsal (başka topluluklar tarafından) olduğu kadar belli ölçülerde içsel (birbirlerini) tanınmaya da yardım etmiştir. Bu uygulamalarla hiçbir düşmanca niyet güdülmemiş, ayırt eden giysiler karşılıklı tanınmayı kolaylaştırarak, dayanışma ya da toplulukların

birbirlerine destek olduğu düşüncesi ile yararlı bir amaca da hizmet ettiği de söylenebilir (Lewis, 1996, s.46-47).

Bunun yanı sıra; Yahudiler de kendilerine ait kültürlerini unutmamak için çaba göstermişlerdir. Osmanlı Devletinde yaşayan Yahudiler, dini inanışlarını, yaşam tarzlarını, gelenek ve göreneklerini, ailevi değerlerini koruyarak yer aldıkları toplumda kendileri olarak var olmak için çeşitli stratejiler oluşturmuşlardır (Berber-Gedikli, 2012, s.1784). Yahudiler ayırt edilmek tanınmak için giyim kuşam kültürlerine dikkat edip çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Örneğin Yahudi din adamları, kendi cemaatlerine mensup insanların başka dinden olanların kıyafetlerine benzer giyinmelerini kabul etmemişlerdir. 1526'da İstanbul Hahambaşısı Elie Mizrahi, Yahudilerin bir kısmının giydiği cübbeleri, Hıristiyanlara özgü kıyafetleri andırdığı gerekçesiyle yasaklamıştır (Eroğlu, 2003, s.14-15; Turan, 2005: 254). Çünkü Musevilerin kutsal kitaplarında “Onlar gibi olmamak için kâfirler gibi giyinmeyin” anlamına gelen uyarılar bulunmaktadır (Tez, 2009, s.227). Fakat buna rağmen; Lennep ise, Yahudilerin genellikle içerisinde yaşadıkları toplumun giyim alışkanlıklarına uyum sağladıklarını da belirtmektedir (Tuğlacı, 1985, s.130).

Ovadya'nın küratörlüğünü yaptığı Osmanlı da Yahudi Kıyafetleri isimli eserde Sanat tarihçisi Amalia S. Levi açıklamasında Yahudi giysilerinin kendilerine özgü olduğunu fakat Yahudi giysilerinin gelişiminde üç unsurun etkili olduğu belirtmektedir. Bunların

- 1- Anadolu topraklarında yaşayan Bizans Yahudilerinin (Romanyot) geleneksel giysileri
- 2- İspanya'dan Osmanlı topraklarına sığınan Yahudilerin getirdikleri İspanyol giyim tarzı
- 3- Kuralcı yaptırımlarıyla giysi sınıflandırmaları yapan Osmanlı Türk giyim anlayışı olduğunu ifade etmektedir (Ovadya, t.y.; Sezer-Arığ, 2007, s.17).

Levi'nin ifadelerinden de anlaşıldığı üzere her üç toplum da yaşayan Yahudilerin buldukları yerin kültürünü benimsediği ve Lennep'in ifadelerini de doğruladığını söylemek mümkündür.

Osmanlı Devletinde siyasi ve idari güce hâkim olan sultan; sınırları içerisinde yaşayan tüm halkın ekonomik, politik, sosyal, kültürel, sanatsal yaşantısı yapabilecekleri ya da yapamayacakları ilgili konular hakkında düzenlemeler gerçekleştirdi. Bu düzenlemeler içerisinde Osmanlı Devleti için halklar arasındaki belirleyiciliği sağlayan giyim kuşam kültürünün önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Saray halkı ile halk arasındaki sosyal ayrımı ortaya koyan giyim kuşam aynı zamanda Müslim ve Gayri Müslimleri birbirinden ayırabilmek için de bazı sınırlamalar ile kullanılmıştır (Büber, 2012, s.23).

Levi Osmanlıda giyim kuşamın kişiselliğin zevkin dışında toplumsal hiyerarşinin korunmasında ki temel unsurlardan birisi olduğunu Gayri Müslimlerin giysilerine yönelik düzenlemelerde padişahlar yayınladıkları fermanlarda renk, kumaş kalitesi ve kesim ile ölçü konusunda bazı kısıtlamalar oluşturduklarını da belirtmiştir (Ovadya, t.y.; Sezer-Arığ, 2007, s.17).

Devletin zaman zaman çeşitli düzenlemelere başvurması konusunda halkın gösterişe düşkünlüğünün önüne geçilmek istenmesinin fermanların çıkartılması ile ilişkili olduğu söylenebilir. Padişah ve vezirlerin bu gösterişi engelleme kaygısının sebepleri arasında sosyal ve dini statükoyu pekiştirmek pahalı giyim kuşam kültürünün makam ve mevki ile doğru orantılı olması düşüncesi yer almaktaydı (Çağlayan, 2010, s.195).

Osmanlı Döneminde Müslim ve gayri Müslimlerin kullanmaya izinli oldukları giysilerin şekli, rengi ve deseni ile ilgili olarak sık sık fermanlar ve “ Hükm-ü Hümayunlar” çıkarılmıştır. Sultan II. Selim Döneminde 1 Ağustos 1568 tarihli fermanla Hristiyanlarla birlikte Yahudilerinde pahalı giysiler kullanmaları yasaklanmış, 15 Ağustos 1568 tarihli başka bir fermanla ise Gayri Müslimlerin kumaş ve ayakkabı fiyatını arttırdıkları belirtilmiştir. Müslüman olmayanlara daha kalitesiz ve ucuz olan giysiler kullanmaları buyrulmuştur (Tez, 2009, s.236).

Demirağ (2000, s.25) 1568 yılındaki fermanlar için; Hristiyanların yakalı kaftan, kıymetli kumaştan özellikle ipek elbise, ince tülbent, kürk ve sarık taşımalarının yasaklandığını, 1568, 1574, 1577 tarihli çeşitli fermanlarda Hristiyanların ve

Yahudilerin bu yasaklara uymamalarının ince kumaş fiyatını artırdığı açıklamalarını yapmıştır.

1568' deki fermanla ilgili olarak; Yahudi erkek ve kadınların kaliteli yünlü ve ipekli rengârenk kaftanlar giymeleri, başlarına rengârenk sarık sarmaları renkli ipek saten veya ipek pamuk karışımı kumaşlardan yapılmış şalvarlar giymelerinin yasaklandığı bilgilerine de ulaşılmıştır (Tezcan, 1995, s.45; Büber, 2012, s.23).

Gene aynı şekilde III. Murad döneminde 4 Eylül 1577 tarihli fermanla da gayri Müslimlerin ipek kullanmaları ve ipekli işlemler yaptırılmaları yasaklanmıştır. O dönemde gayri Müslimlerde Müslümanlar gibi sarık sarar ancak bu sarıkların renkleri dinlere göre değişirdi. Örneğin Yahudiler sarı renk kullanırlardı. Fakat 1592 yılında renkli tülbentlerin fiyatları artırdığı düşüncesi ile sarık yerine şapka kullanmaları sağlandı (Tez, 2009, s.236).

Gerçekleştirilen düzenlemelerde engellenmek istenen durumun sadece Müslümanların ve gayri Müslimlerin birbirine benzemelerinin değil aynı zamanda ekonomik koşulların ve fiyatların yükselmesinin de bazı kısıtlamaların getirilmesinde rol oynadığı söylenebilir (Demirağ, 2000, s.25).

1577 yılında İstanbul'da elçilik görevlisi olarak bulunan Stephan Gerlach, çeşitli halklara ilişkin tanımlamalarında Yahudilerin sarı, başlıklarıyla tanındıklarını belirtmektedir. (Bozkurt 2014, s.32). “16. Yüzyılda İstanbul” (Kent-Saray-Günlük Yaşam) isimli eserde Müslümanların Yahudilerle Rumlardan ayırt edilmesi için Yahudilerin safran sarısı başlık giymek zorunda oldukları belirtilmektedir (And, 2009, s.181).

Osmanlı toplumunda yer alan Yahudilerin, sarı renkli külah kullandıklarına ilişkin bilgilere pek çok çalışmada yer verilmiştir. Konuya uygun bir şekilde Cafer Çelebi'ye ait aşağıdaki beyitte Osmanlı toplumunda yer alan Yahudiler ile ilgili bir uygulamaya gönderme yapılmıştır.

“Bir Yahudi-becedur sanki çemen mülkinde

Ki sarar başına destar-ı muza ’fer nergis” (*Bahçedeki nergis, sanki başına sarı renkli sarık bağlayan bir Yahudi güzelidir.*)

Araştırmacının açıklamasına göre; nergis sarı renkli bir çiçektir. Divan şiirinde altına, sarraf dükkânına, altın dolu keseye, altın leğene, sarı benizli aşığa, sarı üsküf giymiş bir görevliye vs. benzetildiği ve Cafer Çeleb’inde yazdığı beyitte nergis çiçeğini sarı renkli kavuk giymiş bir Yahudi gibi düşündüğü belirtilmiştir Ca’fer/Kaside 28/11 (Özkan, 2007, s.137).

III. Murat döneminde 1580 (8Mayıs) çıkartılan bir fermanla Yahudiler kırmızı şapka giymelerine, paşmak ve edikleri siyah olmasına, cübbe gibi üste giyilen kapamaları astarlık kumaştan yapılması gerekliliği ilan edilmiştir (Ercan, 2001, s.184).

XX. yüzyıla gelindiğinde giysilere yönelik fermanların çıkarılması devam etmektedir. Ancak bu fermanlar hiçbir zaman sadece gayrimüslimlerin giysileri için çıkarılmamış, aynı zamanda, Müslüman kadınlara da yönelik olmuştur. Devlet, fermanlarla sosyal birliği sürdürmeyi Müslümanların yanı sıra azınlık tebaanın da geleneklerinin korumayı hedeflemiştir. Osmanlı Devleti, azınlıkların tamamen Müslüman halka benzemesini de istemeyerek, müdahale etmemiş onların da sosyal yaşantılarını sürdürmelerini sağlayarak, asimile olmalarını önlemiştir (Tez, 2009, s.247; Bayer, 2010, s.155). Müslüman ile Gayri Müslimlerin arasındaki farkın belirlenmesi, gösterişin engellenmesi bakımından padişahlar tarafından yayınlanan fermanlarla getirilen kısıtlamalarda, renk, kumaş kalitesi, kesim ile ölçü konusunda hassasiyet gösterilmiştir (Ovadya, t.y.).

4.10. 18. ve 19. Yüzyıl Yahudi Kadın Günlük Giyim-Kuşamı

Toplum hayatında yer alan pek çok öge ait olunan kültür ile ilgili izler taşımaktadır. Giyim kuşam kültürü de bu önemli ögeler arasında yer almaktadır. Çünkü ait olunan toplumun kültürel öğelerini çözümlemenin en iyi yolunun giyim kuşam kültürünün incelenmesi ile belirlenebileceği düşünülmektedir. Bu sebeple bu bölümde; Osmanlıyı

oluşturan bir bütünün parçası olan Yahudilerin günlük giyim kuşam kültürü incelenecektir.

1890'lı yıllarda Osmanlı topraklarını ziyaret eden Lucy M.J. Garnett Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri isimli kitabında Yahudi giyim kültürü ile ilgili olarak "*Bütün yerli Yahudilerin giymeye devam ettiği giysiler genelde aşırı pitoresk ve gariptir*" ifadelerini kullanmıştır. Yahudi giyiminin yörelere göre farklılık gösterdiğini belirtmiştir (Garnett, 2009, s.253). Bunun yanı sıra Yahudi kadınlarının süslü bir giyim kuşam-kültürüne sahip oldukları çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir (Lale, 2006, s.83, Ceco, 2013, s.71). Yahudilerin giyim kültürleri ile yer aldıkları topluluğa kolay uyum sağladıklarını, giyim kültürlerinin Türklere benzediğini fakat diğer gayrimüslimler gibi onların da yeşil, beyaz ve kırmızı renkleri kullanmalarına izin verilmediğini söylemek mümkündür (Gürer, 2010, s.185).

Yahudi kadınlarının giyim kuşamı;

- Üst üste giyilen iki ya da üç fistan
- Kalçadan aşağıya doğru açılan oldukça uzun sıkı hırka
- Şalvardan oluşmaktadır. Bu giysiler boğazı kapatmayarak göğsü açıkta bırakmaktadır. Bu açıklık zenginlerin giydikleri tül yeleklerle ya da fakirlerin iç çamaşırı niyetine giydiği kaba pamuklu gecelikler ile kısmen örtülür. Malzemeler basmadan en zengin brokar ipek damaskoya kadar değişir ama desenler hep benzerlik göstermektedir. (Garnett, 2009, s.253).

Levi ise; Yahudi kadın giyimini oluşturan parçaların;

- dizlik (geniş iç çamaşırı)
- çintiyan (entarinin altında görünen uzun geniş şalvar)
- yakası ve kolu oya ile süslenen pembezar (Genellikle gömlek yapımında kullanılan bir tür ince ve yumuşak bez)
- kamiza (bürümcük, uzun kollu gömlek),
- iki tarafı yırtmalı üç etek
- kuşak (metal tokalı),

- cepken” den oluştuğunu belirtmektedir (Ovadya, t.y.). Yahudi kadınları günlük giysilerinde şalvar ve elbise gibi rahat giysiler kullanırlardı. Bu giysilerin türleri ise yöreye göre değişiklik gösterirdi (Sezer-Arığ, 2007, s.18).

Konu ile ilgili olarak; “ İzmir’de giyilen başlık ile Selanik’te giyilen başlık stil ve malzeme açısından farklılık göstermektedir. Selanik’teki evli kadınlar saçlarının arka kısmını yaklaşık 30 cm uzunluğunda, 8-10 cm genişliğinde ipek ya da bez bir dikdörtgen keseye koyarlar. Kesenin nakışla süslenmiş uç kısımlarına tohum incilerden oluşan püsküller bağlarlar. Kese başın üst kısmını örten bir çeşit kepe tutturulur. Kepin çevresine sarılan zarif mendiller çenenin altından geçirilir” örneği verilebilir (Garnett, 2009, s.253).

		
<p>a-1714 Bruyn (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)</p>	<p>b-1847 Rogier (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)</p>	<p>c-1883 Amıcıs (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)</p>
		
<p>d 1883 Amıcıs (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)</p>	<p>e 1883 Amıcıs (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)</p>	

Resim.4.16. 18. ve 19. yüzyıl yahudi kadını günlük giyim kuşamı

Resim 4.17 a, b, c, e ye ait görsellere bakarak Osmanlı Giyim kültüründe var olan katlı giyim kültürünün Yahudilerin de giyim kuşam kültüründe de yer aldığını söylemek

mümkündür. 4a, d görsellerinde kadınların sırasıyla pembezar, kamiza, üçetek entari, kuşak, çintiyen giydiği görülmektedir. Yahudi kadınların Resim 4.11 görsellerinde de olduğu gibi kamizanın üstüne bazen entari ya da onun yerine sayo ismi verilen dar, önü açık, uzun kollu bir elbise giydikleri (Ovadya, t.y.) bilgilerine de yazılı kaynaklardan ulaşılmıştır. a, b, c, görsellerinde kadınların giydiği kamizaların derin bir V yaka görünümüne sahip olduğu net bir şekilde görülürken, d, e, görsellerinde kadınların yan duruşu sebebi ile yakanın net görülmediği fakat; dantel süslemelerinden yaka oyuntusunun V olduğunun belirlendiği söylenebilir. Genel olarak kadınların oturmaları buldukları ortamın günlük ev ortamını yansıtması nedeniyle görsellerin de günlük-giyim kuşamı yansıttığı yorumunu ortaya çıkarmaktadır.

c görselinde kadının önlük giydiği görülmektedir. Önlüğün gün içerisinde giysiyi temiz tutmak için giyilen bir giysi parçası olduğu göz önüne alındığında bu giysilerin günlük-giyim kuşamı yansıttığı görüşünü kuvvetlendirmektedir. Bunun yanı sıra sanat tarihçisi Levi Yahudilerin önlüğü ile ilgili olarak Kamizanın üstüne pacadura isimli çok ince kumaştan yapılan, göğüs kısmını paralel ya da çapraz örten bir nevi önlük kullandıklarını ve Osmanlı giysilerinde yer almayan önlüğün (devantal, delantal) bileklere kadar uzandığını ve dekoratif amaçlı kullanıldığını (Ovadya, t.y.) belirtmiştir.

b görselinde yer alan kadının içerisine pembezar giymediği, kamiza yakasının diğerlerine göre daha derin ve açık bir V yaka özelliğine sahip olduğu, başlığının ve kuşağının taşlarla süslü olduğu ve entarisinin kenarının kürkle çevrili olduğu görülmektedir. Tüm bu özellikler değerlendirildiğinde diğer görsellerde yer alan kadınlara göre daha üst seviyede bir sosyal statüye sahip olduğu, bulunduğu ortamın ve çevresindekilerin bu durumu desteklediği söylenebilir. Yahudi kadınlarının giyim kuşamlarındaki kapalılık derecesi yöreye ve sosyal ortama göre değişkenlik gösterdiği (Garnett, 2009, s.251) söylenebilir.

Yahudilerin bütünü oluşturan Osmanlının bir parçası olduğu onların Osmanlı şehir giysilerinin çoğunu benimsemelerinden de anlaşılabilir. Yahudilerin giyim kuşam kültürünün Müslümanları andırması Avrupalıların da dikkatini çekmiş ve bu konuyu yazılarında belirtmişlerdir (Berber-Gedikli, 2012, s.1784).

Resim 4.17'deki bazı görsellerde (c, e,) görsellerinde kadınların içerlerine giydikleri çintiyaların ayakta durmaları ve giydikleri üçeteklerin uzun olması sebebi ile görünmedikleri düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu görsellerde görülen giysilerin arka kalça kısımlarında dışa doğru bombelikler olduğu görülmektedir. Görsellerin (c, d, e,) 1883 yılına ait olduğu göz önüne alındığında 1854-1855 yıllarında Fransa' da moda olan balo giysilerinden etkilendiği bu sebeple böyle bir form özelliğine büründüğü söylenebilir.

Resim 4.17' deki tüm görsellerde de görüldüğü gibi Yahudi kadınları gün içerisinde şalvar ve elbise gibi rahat giysiler kullanırlardı. Bu giysilerin yöreye göre değişiklik gösterdiği fakat (Ovadya, t.y.; Sezer-Arığ, 2007, s.18) 18. yy dan itibaren Müslüman ve Hristiyan kadınlarının ev içi giyimleri ile benzerlik gösterdiği (Ovadya, t.y.) bilgilerine yazılı kaynaklardan da ulaşılmıştır.

Resim 4.17'de yer alan gravürlerin çoğunluğunun siyah beyaz olması sebebi ile Yahudi giyim-kuşam renklerine ilişkin çizelge ile bağlantılı bir yorum yapmak mümkün değildir. Fakat yazılı kaynaklarda Yahudilerin giysilerinin çoğunlukla mor (Menekşe) rengi olduğu bulgularına ulaşılmıştır (Tez, 2009, s.247; Gürer, 2010, s.185). b görselinde yer alan kadının giysi parçalarının yeşil olduğu görülmektedir. Bu durumundan Osmanlı Devleti tarafından fermanlar ile duyurulan gayri Müslimlerin yeşil renk kullanmamalarına ilişkin yasaklara uymadıkları sonucunu çıkarmak mümkündür. Giysi ayrımını Yahudiler de istemekteydi. Çünkü diğer cemaatlerden ayrılmaları ve fark edilmeleri kolaylaşacak Kutsal kitapları olan tevrattaki “ oturduğun mısır diyarının veya seni götürdüğüm kenaan topraklarının alışkanlıklarını taklit etmeyeceksin ve adetlerini uygulamayacaksın buyruğunu da yerine getirmiş olacaktı (Sezer-Arığ, 2007, s.17). Bunun yanı sıra Yahudilerin kullandığı kumaşlar Müslümanlarınkinden daha kaliteli ve lüks değildi. Kullanmaları yasaklanan kumaşların menşeyini Atlas, Kemha, ipek ve pahalı kürkler oluşturmaktaydı (Tez, 2009, s.247).

Yahudi kadınlarının en önemli farklılığı baş giysilerinde görülmektedir. Yahudi dini kuralları halahaya göre saçını örtmek zorunda olan evli kadınlar başlarına oyalı yemeni

bağlarlardı. Pamuklu kumaştan yapılmış yemeniye iğne işi oya yerleştirilirdi (Ovadya, t.y.). Başörtüsü Yahudi kadınların saygınlık, soyluluk işareti (Ünal, 2004, s.39).

Yahudi kadınlarının kullandığı baş giysileri Müslüman ve diğer gayri Müslimlerin kullandıkları baş giyimine göre farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra; Levi Yahudi kadınlarının baş giyimlerinin yöreden yöreye bile farklılık gösterdiğini belirtmektedir (Ovadya, t.y.). Çünkü Resim 4.17' de yer alan baş giyimleri incelendiğinde hepsinin bir birinden farklı olduğu görülmektedir. Resim 4.17 a görselindeki uzun silindirik şeklinde bir şapka başa oturtularak saçlar gizlemiş, etrafı ise yemeniler ile sarılarak başa sabitlenmiştir. Levi, baş giyimi ile ilgili olarak İzmir' deki Yahudilerin tokado adı verilen bir şapka kullandıklarını belirtmiştir. Levi' Tokado'nun ufak, silindirik kadife bir şapka olduğunu, saçların tokadonun altında bir mendille saklandığını, 19 yy sonunda değişikliğe uğradığını ve baş giyiminde alın kısmındaki bölümün daha çarpıcı hale getirildiğini belirtmiştir (Ovadya, t.y.). Resim 4.17'de yer alan baş giyimi, Levinin tanımını ile benzer özellikler göstermektedir. Görsel (a)' da yer alan baş giyimin tanıma göre daha uzun olduğu belirlenmiştir. Genel olarak kadınların kullandıkları giysilerinin kişisel, zevk ve moda' ya göre değişken özelliklere sahip olabileceği düşünüldüğünde; görselde (a) yer alan özellikler ve tanımdan yola çıkarak (a) görselindeki kadın baş giyiminin Tokado olabileceğini söylemek mümkündür. Levi' nin tokadoya ilişkin verdiği tanımlamalar arasında evli kadınların tokadonun alın kısmındaki bölüme toka taktıkları, dulların ise kullanmadıkları bilgileri de yer almaktaydı (Ovadya, t.y.). 7(a) başın ön kısmında ortasına gelen yerde yemenilerin üzerine taşlarla süslediği düşünülen bir broş takıldığı görülmektedir. Levi' nin vermiş olduğu tanımdan yola çıkarak görselde (a) yer alan kadının evli olduğunu söylemek mümkündür.

Resim 4.17'de yer alan (b) görselinde; Yahudi kadının kafasına taktığı bir başlık üzerine beyaz işlemeli, omuzlarına dökülen, boynunu açıkta bırakan bir örtü örttüğü görülmektedir. Kadının önünde beşikte yatan bir bebek olduğu bu sebeple kadının evli olabileceği düşünülmektedir. Ünal (2004, s.50) Türkiye' de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım) isimli tezinde “1574 yılında İstanbul'da evli Yahudi kadınların başlarını, saçlarının toplandığı bir iç başlık üzerine örtükleri omuzlarından aşağıya kadar serbest biçimde bırakılmış beyaz şal ya da

başörtü ile kapatıyorlardı. Bu örtünme biçiminde boyunun tamamen kapalı olmadığı dikkati çekmektedir” açıklamalarına yer vermiştir.

Yahudi kadınlarının Türk kadınları gibi giyinmelerinin yanı sıra saç şekilleri ve süsleri farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Yahudi kadınları saçlarına metal objeler iliş­tirir, saçlarının üzerine saten bir örtü örter ve bu örtüye işlemeli bir mendil bağ­larlardı (Tez, 2009, s.247).

Resim 4.17 (c, d) ‘de kadınların saçlarının tepeden bağlanarak, örülü bir şekilde başın üst kısmına yerleştirilen bir mendil ile kılıf içerisine konduğu, mendil ile birlikte bu kılıfın başın tepesinden ve çenenin altından bir bant ile sabitlenerek başa oturtulduğu görülmektedir. Görsellerde yer alan bu durumun; Levi’nin tanımlamaları ile örtüştüğü belirlenmiştir. Onun tanımlamasına göre “kofya” ismini alan bu baş giyimi Selanikli Yahudilere has bir giyim-kuşam parçasıdır. Levi tanımlamasında “*Başın ortasına oturtulan şapka, mendil ya da dantel ile süslenmekte, arkasında saç örgüsünün içine konulduğu bir kılıf yer almaktadır. Kılıfın ucunda üstünde tılsımlar bulunan deri parçası yer almaktadır. Şapka çenenin altından geçirilen ve başın üstünde birleşen iki kayışla bağlanırdı.*” bilgilerine yer verirken; kofya’nın 15. yüzyılda İspanya’da kullanılan birçok kattan oluşan saç örgüsünü örten bir başlık olduğunu da belirtmektedir (Ovadya, t.y.).

Gravür ve çizimlerin dışında; 1873 yılına ait fotoğraflı belgelerin de bulunduğu Yahudi kadın giysilerine ilişkin örneğe “Türkiye’de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye” isimli çalışma da ulaşılmıştır (Bknz Resim 4.21).

Resim.4.17.Yahudi kadını (Osman Hamdi Bey& Maire De Launay, 1999, s.36)

Resim 4.18’ de Kırmızı çerçeve içerisinde gösterilen Yahudi kadının baş giysisini büyük çiçek desenli kenarlı oyalı bir yemeni oluşturmaktadır. Giysisi ise; çizgili ya da kareli ipekliden oluşan bel kısmı şaldan bir kuşakla bağlanan uzun bir entari ile astragan ya da kuğu tüyü ile astarlanmış bir hırkadan oluşmaktadır (Osman Hamdi Bey, De Launay, 1999, s.40).

Baş giyimine ilişkin yapılan Resim 4.11 tanımlamalarının dışında ve görsellerde yer almayan fakat yazılı kaynaklardan ulaşılan Yahudilere ait bazı baş giyimlerinin de var olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; İstanbul, Bursa ve Kudüsteki Yahudi kadınlarının karakteristik başörtüsünün; saçları tamamen örten hotoz’(halebi) olduğu, top şeklindeki başlığın, başın tepesine oturtulduğu ve etrafı bir ya da birkaç şalla geniş olarak sarıldığı bilgileri yazılı kaynaklar da yer almaktadır (Ovadya, t.y.). Fakat tanımlamaya uygun olarak Resim 4.11’de herhangi bir görselin var olmadığı görülmektedir. Araştırmanın 18. ve 19. Yüzyıllar ile sınırlandırılması sebebi ile daha önceki yüzyıllara ait olduğu düşünülen hotoz’ un kullanılmadığı düşünülmektedir. Bu durumun yukarıda Resim 4.21 de verilen, “1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye” isimli eserde yer alan fotoğrafta ta net bir şekilde görülmektedir. Ünal (2004, s.49) tarafından “İmparatorluğun başkenti olan İstanbul’da, Avrupai giyime geçiş, diğer yerler nazaran erken olduğunu ifade ederek, 19. yüzyılın ortalarında hotoz yerini oyalı yemeniye bırakmıştır” ifadeleri ile de desteklenmektedir.

Resim 4.17’ de yer alan bazı görsellerde kadınların boyunlarını bazı takılar ile süsledikleri görülmektedir. 1890’ lı yıllara ilişkin olarak Lucy M.J. Garnett “ *Hangi*

sınıftan olursa olsun Selanikli Yahudi kadınlar için inci gerçek bir tutkudur. Ellerindeki tüm parayı başlarına ve boyunlarına taktıkları süslere harcarlar” ifadelerini kullanmıştır (Garnett, 2009: 253). Bu görüşten yola çıkarak kadınların boyunlarına taktıkları kolyelerin ise büyük ihtimal ile inci olabileceğini söylemek mümkündür.

4.11. 18. ve 19. Yüzyıl Yahudi Kadını Sokak Giyim Kuşamı

Osmanlı Devlet sınırları içerisinde yaşayan kadınlar, hangi milletten olursa olsun, hal hareket ve giyim konusunda sokakta ahlaka uygun davranmak zorundadırlar. Bedeni örtme konusunda ortaya konulan genelleme durumunun, renk açısından farklılıklar gösterdiğini gayrimüslim- müslim olarak ayrılmasının dışında Ermeni, Yahudi, Rum ve Müslüman Türk halkı içinde değişkenlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

		
a-1829 (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	b-1839 J. Hedenborg (Ovadya, 2000: 11)	c-1839 J. Hedenborg (Ovadya, 2000: 8)
		
d-1854 C. Rogier (URL-4, Erişim Tarihi: 20/12/2017)		e-1893 (URL-4, Erişim Tarihi: 20/12/2017)

Resim.4.18. 18. ve 19. yüzyıl yahudi sokak giyim kuşamı

Resim 4.19 a, b, c, d, e görselleri Yahudi kadınlarının sokak giyimini oluşturmaktadır. Görsellerde kadınların bedenlerinin tamamen örtülmesinin yanı sıra, baş giyimleri ve ayak giyimleri de dikkat çekmektedir. Resim 4.13' e ait görsellerde kadınların ferace, makrama ve başmak giydikleri görülmektedir.

Kadınların feracelerinin (a ve b) beden ve kol boyunun uzun, ön ortasının açık, arka bedende diz hizasına sarkan yaka özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. a ve b görselinde arkaya sarkan yakaların kenarlarının işlemeli olduğu belirlenmiştir. Levi'nin Yahudi kadınları sokağa çıkarken; arka yakadan ayak bileğine kadar uzanan yakası işlemeli feraceleri kullanmışlardır ifadeleri görsellerde açıkça görülen bu durumu desteklemektedir (Ovadya, t.y.).

Görseldeki (a, b, c, d, e) feraceler beden hatlarını belli etmeyecek şekilde boldur. 1835 - 1839 yılları arasında İstanbul' da bulunan Alman Mareşal Helmuth Von Moltke, kadının evdeki giysisi ne kadar abartılı açıklığa sahip olsa da, sokaktaki giysisinin de o kadar abartılı bir biçim de kapalı olduğunu belirtmektedir. II Mahmut döneminde İstanbul'a gelen yabancı gezginlerin resimlerinde kadın figürlerinde feraceler yerlere kadar uzun yakalı olarak tanımlanmaktadır (Moltke, 1969, s.38; Gürtuna, 1999, s.190-203; Tez, 2009, s.273; Koç ve Koca, 2010, s.45; Yılmaz, 2011, s.39).

Resim 4.19 (d) görselinde Yahudi kadının arkası dönüktür. Omzundan aşağı ise sarımsı renkli, yaka olmadığı düşünülen bir kumaş parçasının sarkıtıldığı görülmektedir. Öztoprak (2010, s.108) Yahudilerin ayırt edilmek için omuzlarına astıkları sarı renkli kumaş parçası attıklarını, bu kumaş parçasına Aseli adı verildiğini ve bal renkli bir kumaş olduğunu belirtmektedir. Öztoprak'ın tanımı ile d görselinin benzer özellikler taşıdığı göz önüne alındığında kadının omzundan aşağı sarkan parçanın aseli olduğunun söylenmesi mümkündür.

Görseller (a, b, d) de yer alan kadınların baş giyimlerinin ise dikkat çeken ayrı bir özellik olduğu düşünülmektedir. Başlarına taktıkları yüksek bir başlığın üzerine beyaz bir kenarı ön bedene diğer kenarı arka bedene sarkan, yüzlerini açıkta bırakan bol, dökümlü bir örtü örttükleri görülmektedir. Mahrama ya da makrama adı verilen bu örtü, Yahudi kadınlarının sokaktayken başlarını örtmek için kullandıkları geniş bir

şaldır (Ovadya, 2000; Ünal 2004, s.48). Ünal (2004, s.75) Yahudi kadınlarının sokakta dikkat çekmeyecek şekilde örtülü ve yüksek başlıklar giydiklerini de ayrıca belirtmektedir.

1856-1858 yılları arasında İstanbul'da Fransız elçisi Thouvenel'in yanında bulunan ve İstanbul'un durumunu tasvir eden Durand de Fontmagne'ye göre Doğu'da kadınların hangi milletten olduğunu anlamak için yüzünü örtüp örtmediğine bakmak yeterliydi. Aktardığına göre Yahudilerin yüzlerinin yarısı örtülüydü (Turan, 2005, s.257). Lennep'te Yahudi kadınlarının yüzlerini daha az örttüklerini ve ağızlarını kapattıklarını belirterek Fontmagne'yi destekleyen ifadeler kullanmaktadır (Tuğlacı 1985, s.101). Fakat Ünal'ın (2004)'te tamamladığı Türkiye'de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım) konulu doktora tezi içerisindeki yazılı olarak verdiği bilgiler Lennep ve Fontmagne' nin aksine fakat Resim 4.13' te yer alan görselleri destekler niteliktedir.

Ünal'a göre; "1714 yılında İstanbul'da bulunan Yahudi kadını başını, yüzünü açıkta kalacak şekilde iyice örten bir iç örtü üzerine konulan tepsi gibi yuvarlak bir başlık ve onun da üzerine serbest biçimde omuzların üzerine doğru uzanacak şekilde örtülen bir başörtü ile kapatılarak sokağa çıkmaktadır. 1783 yılına ait bir İstanbul Yahudi satıcı kadın resminde başın yine aynı biçimde sadece yüz açıkta kalacak şekilde iç örtü, tepelik ve omuzlara kadar uzanan bir başörtüsü ile örtüldüğü dikkati çekmektedir. 1865 İstanbul'una ait dul Yahudi kadın resminde başın iç örtü üzerine dolanarak yüzü açıkta bırakacak şekilde örtülen ve bir ucu ön bir ucu arka taraftan bele doğru uzanan büyükçe bir şal(*makrama*) ile kapatıldığı görülmektedir (Ünal, 2004, s.50-52). Ünal' ın farklı yıllara ait görselleri incelediği çalışmasında Yahudi kadınlarının yüzlerinin açık olduğu ifadesinin Resim 4.19 görsellerinde olduğu gibi; belirgin bir şekilde yer aldığını söylemek mümkündür.

Resim 4.19'da c ve e görselinde kadınların baş giyimlerine ait biçim özelliklerinin a, b, d görsellerine göre farklılık gösterdiği fakat kadınların yüzlerinin açık ve başlarının kapalı olması sebebi ile benzer özellikler gösterdiği açık bir şekilde görülmektedir.

Resim 4.19 (a, b, c) görsellerinde kadınların ayakları net bir şekilde görülmektedir. Ayaklarında görülen giyim- kuşam parçasının biçim açısından başmak ile benzer özellikler taşıması, görsellerdeki ayak giyiminin başmak olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Başmak; Reşat Ekrem Koçu tarafından yemeni biçiminde, üstü açık, burnu küt, yuvarlak, arka kısmı da sert bir ayak giyimi olarak tanımlanmaktadır (Koçu, 1967, s.29'dan aktaran, Naskali Gürsoy, 2003, s.20). Koçu'ya ait tanım Resim 4.19 (a, b, c) görselleri ile örtüşmektedir. Bu sebeple kadınların ayaklarında görünen ayak giyimi başmaktır.

Eski bir ayakkabı çeşidi olan basmak, yüzyıllar boyunca Osmanlı Devletinde çocuklar kadınlar ve erkekler tarafından giyilmiştir. Burnu küt yuvarlak, arka kısmı sert olan bu ayakkabıyı gayrimüslimlerin giymesi yasaktı (Bayer, 2010, s.154).

Fakat III Murat'ın çıkardığı 8 Mayıs 1580 tarihli fermandaki kayıtlara göre, başmak ve edikleri siyah olacak (Ercan, 1990, s.122) cümlelerinden daha önceki dönemlerde gayrimüslimler için yasaklanan başmağın, 18. ve 19. yüzyılda rahatlıkla giyilebildiğini fakat renk açısından sınırlandırıldığı düşünülmektedir. Görsellerde (a, b) kadınlar mavi, (c) de ise kahverengi başmak giymişlerdir.

1672'de İstanbul'a gelen ve iki yıl kalan Fransız aydını Guillaume Grelot 'nun belirttiğine göre ise, genellikle Türkler ve Frenkler sarı, Ermeniler kırmızı, Rumlar mor, Yahudiler ise Siyah renk mest giyerlerdi. Türkiye'de yeşil rengin ayağa giyilmesi ise, herkese yasaktı (Gürer, 2010, s.155). Yahudilerin ayak giyimine ilişkin olarak belirlenen rengin pek çok kaynakta siyah olarak ifade edildiğine rastlanılmıştır (Ercan, 1990, s.120; Ovadya, t.y.; Ercan, 2001, s.181; Sezer-Arığ, 2007, s.17; Abalı, 2009, s.197; Tez, 2009, s.247; Aysal, 2011, s.6). En son 1702 tarihinde Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa, Yahudilerin (ve Hıristiyanların), sarı ayakkabı ve kırmızı kalpak giymelerini yasaklayarak ancak siyah şapka ve ayakkabıya izin vermiştir bilgilerine ulaşılmıştır (Ünal, 2004, s.46).

Renklerin zaman zaman değişikliğe uğradığı söylenebilir. Siyah ve mavi genel olarak gayrimüslimler tarafından kullanılmıştır. Osmanlı tarihinde düzenlemelerin yürürlükte

olduğu süre boyunca bir millete hep aynı rengin zorunlu kılındığı söylenemez. Zamana ve mekâna göre değişiklikler söz konusu olabilir (Bozkurt, 2014, s.27-30).

Önceki yüzyıllarda ayak giyiminde siyah rengi kullanmak zorunda olan Yahudilerin;

Ünal (2004, s.46) III.Mustafa' nın 1758'de çıkardığı bir fermanla, şeriata göre zimmilerin, Yahudi ve Hıristiyanların giysilerinin Müslümanlarınkine benzememesi gerektiği halde buna uymadıklarını vurgulamış; onların giyebilecekleri kürk cinslerini sınırlamış, sadece mavi veya koyu renk kumaştan elbise ve kısa kalpaklara müsaade edildiğini belirtmiştir. Ünal'ın belirttiği ifadelerden yola çıkarak giyim-kuşam için belirlenen mavi rengin ayak giyimi konusunda da geçerli olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra 18. yüzyıl sonlarında III Selim (1761-1808) tarafından çıkartılan bir kanun ile mavi başlık ve ayakkabılar (Çağlayan, 2010, s.196) kullanmaya başladıkları bilgilerine ulaşılmıştır.

1835-1839 yılları arasında İstanbul' da bulunan Alman Mareşal Helmuth Von Moltke' de Yahudilerin sokağa çıkarken mavi ayakkabılar giydiklerini belirtmiştir. Yahudilerin sokakta mavi ayakkabı giydikleri bilgisi ve Moltke' nin ifadeleri pek çok kaynakta yer almaktadır (Moltke, 1969, s.38; Turan, 2005, s.257; Tez, 2009, s.273; Koç ve Koca, 2010, s. 45; Bayer, 2010, s.89; Yılmaz, 2011, s.39; Özcan, 2014, s.4).

Resim 4.19 (c, e) görsellerindeki ayak giyiminin kahverengi olmasına rağmen yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler ve Resim 4.13'teki (a, b) görsellerden hareketle 18. ve 19 yüzyılda Yahudilerin giydikleri ayak giyiminin başmak renginin ise mavi olduğunu belirtmenin mümkün olacağı düşünülmektedir.

Osmanlı Padişahlarının yayınladıkları fermanlarda halk giyim-kuşamının daha çok renklerle sınırlandırıldığını söylemek mümkündür. Gayrimüslimlerin giyebilecekleri renklerin yanında giymeleri yasak olan renklerde gene çıkartılan kanunname ve fermanlarda defalarca yer almıştır.

Lenep (Tuğlacı, 1985, s.101) Yahudi kadınların Müslümanlardan pelerinlerinin rengi ile ayrıldıklarını belirtmiştir. Bu kısıtların sokakta iken ayırt edilmeye yönelik olduğu

düşünüldüğünde daha çok ferace ve baş giyimlerinde kullanıldığı söylenebilir. Bu sebeple 5 Resim 4.13' teki görsellerdeki feracelerin renkleri önem taşımaktadır.

Resim 4.19 (a, b, c, d) görsellerinde Yahudi kadınlarının ferace renklerinin mavi olduğu görülmektedir. 1568 tarihli düzenleme ile Yahudilerin mavi ve siyah feraceler giymeleri belirtilmiştir (Bozkurt, 2014, s.30).

Ercan (1990, s.119) II. Selim, 1 Ağustos 1568 tarihli bir fermanla Yahudi ve diğer Müslüman olmayan halkın giydikleri feracelerin Külrengi karaca çuhadan yapılacağını belirtmektedir (Ercan, 2001, s.181). Genel itibari ile düşünüldüğünde asıl amacın gayrimüslim tebaa dan olan Yahudilerin dikkat çekmeyerek Müslümanlardan daha üstün görünmelerini engellenmesinin olduğu söylenebilir Bu sebeple daha çok soğuk renklerin hakim olduğu mavi, mor, nötr bir renk olan gri ya da siyah renklerin sıkça kullanıldığına hem görsel hem de yazılı kaynaklarda sıklıkla rastlanılmıştır. Lennep (Tuğlacı, 1985, s.101)' in ifadeleri ise bu durumu doğrular niteliktedir. Lennep Yahudi kadınların gri, mor gibi koyu, cansız ve belirsiz renkler giydiklerini belirtmiştir. Yahudi kadınlarının cübbeleri koyu renkli ve siyah olduğu ise çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Ovadya, t.y.; Sezer-Arığ, 2007, s.18; Tez, 2009, s.247; Ceco, 2013, s.71).

Bilen ve diğerleri, (2007, s.198) Tarihsel süreçte “ferace” kelimesinin özellikle anonim halk edebiyatı ürünlerinde de sıkça yer aldığını zaman zaman pek çok türküye konu olduğunu belirterek gerçekleştirdikleri çalışmalarında feraceyi konu alan bir türküye yer vermişlerdir.

*Feracemin ard eteyi,
Yahudi'nin mor ipeyi,
Teftisler çarısı pahteyi.
Al ferace mor ferace,
Boynumdan düstü ferace*

Ferace konulu türküde Yahudi'nin ipeğinin mor olacağından bahsedilmektedir. Türküde feracenin konu olması sebebi ile Yahudilerin giydikleri feracelerin renklerinin mavinin tonu olan mor olabileceği düşünülmektedir.

Resim 4.19 (e) görselde Yahudi kadın kahverengi tonlu bir ferace giymiştir. Levi'nin "19. ve 20. yüzyıllarda Yahudi kadınları sokağa çıkarken koyu renkli genelde kahverengi feraceler kullanmışlardır" ifade etmiştir (Ovadya, t.y.). Zamana ve mekâna göre giyim-kuşam renklerinin değişkenlik gösterdiği düşünüldüğünde e görselinin 1893 yılına ait olması sebebi ile 1800 lü yılların sonunda Yahudilerin ferace renklerinin kahverengi olduğu görüşünü desteklediği düşünülmektedir.

Levi' nin ifadeleri ile;

- Tüm Gayrimüslimler gibi İslam dininde kutsal olan yeşil renk Yahudiler ede yasaktı. Feraceler için atlas, kemha, ipek ve pahalı kürklerde yasaklanmıştı.
- Yahudilerin kullandığı kumaşlar Müslümanların kullandıkları kumaşlardan daha lüks veya kaliteli olamazdı.
- Başlıklarda kullanılan kumaş uzunluğu ve cübbenin genişliği belli ölçülere uymak zorundaydı.
- Yahudi kadınlarının kullandıkları kumaşların yün, pamuk ya da satendir

Yahudi giyim kuşam kültürü özetlenmiştir (Ovadya, t.y.).

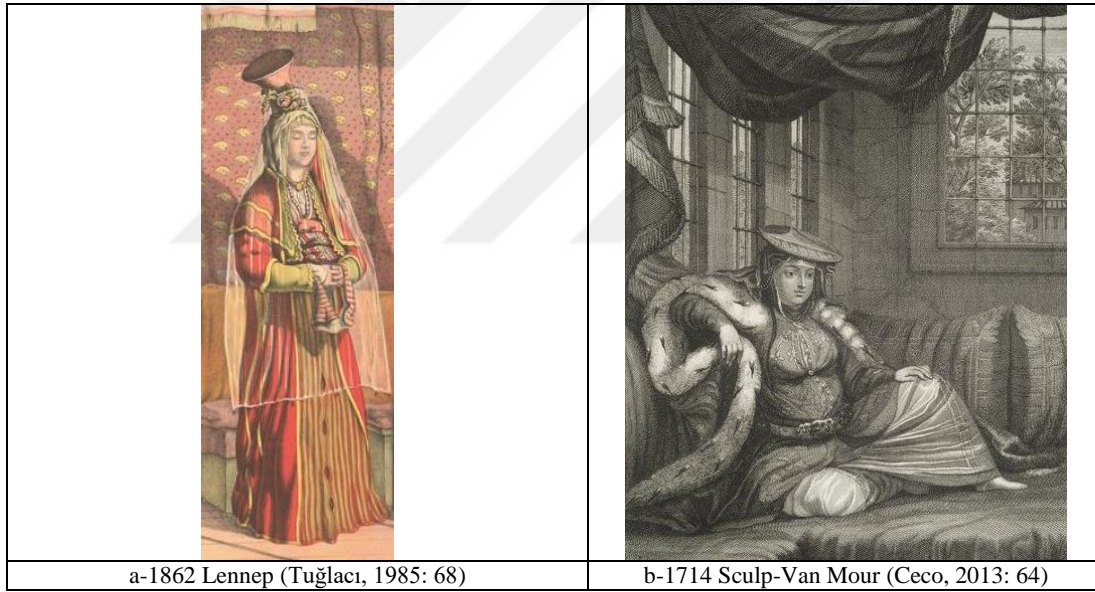
Ünal ise (2004, s.47) Gravürlerde Yahudilerin çoğunlukla sokak giysileri içinde görüldüğünü belirtmektedir. Koyu renk cübbe, başlarını örten geniş şal ve ayakkabılarının rengi ise Yahudi olduklarını belli ettiğini ifade etmektedir.

4.12. 18. Ve 19. Yüzyıl Yahudi Kadını Düğün Töreni Giyim Kuşamı

Yahudilikte evlilik, Yahudi neslinin devamını sağlaması sebebi ile kutsaldır (Ünal, 2016, s.226). Kutsal olmasına rağmen Yahudi kızlarının ailesi tarafından seçilen kişi ile evlenme zorunluluğu bulunmamaktadır. Genç kız hoşuna gitmeyen bir damat adayını ret etme özgürlüğüne sahiptir. Yahudi düğün törenlerinde üç aşama bulunmaktadır: Söz kesme, nişan ve nihai nikâh ayini (Garnett, 2009, s.259). Yahudilikte evlilik ancak boşanma veya ölüm ile sona erebilecek bir ilişkidir (Ünal, 2016, s.238).

Her millete olduğu gibi Yahudi düğün törenleri de ait olunan toplumsal yapı ve inançlara göre şekillenmiştir. İnanç sisteminin bir parçası olan dinler, insan hayatının diğer hususlarında olduğu gibi, evlilik konusunda da birtakım kurallar ortaya koymuştur. İnsanların evliliklerini bu kurallara uygun bir biçimde inşa etme çabası, zaman içinde evlilik üzerinde dinlerin etkisini artırmıştır. Bu durum tüm dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de evliliği dini bir kurum haline getirmiştir. Nitekim Yahudilikte üstün ırk kabul edilen Yahudi milletin devamı için evlenme herkesin yerine getirmek zorunda olduğu dini bir görev kabul edilmiştir (Ünal, 2015, s.3).

Yahudi düğün törenlerinde de en önemli kişiler gelin ve damatlardır. Bu Yahudilerin düğünlerinde gelinlerin ve damatların törendeki diğer kişilere göre farklı giysiler giymeleri ise beklenmeyen bir durum değildir.

Resim.4.19. 18. ve 19. yüzyıl yahudi kadını düğün töreni giyim kuşamı

Resim 4.20 (a, b) görsellerinde Yahudi gelinleri görülmektedir. Her iki görselde de gelinleri giyim kuşamları bakımından gösterişlidir. (a)' da ayakta ve gözleri kapalı olan Yahudi gelinin en alta V yakalı sarı kırmızı çizgili eteği aşağı doğru genişleyen uzun entari giydiği, üzerine kırmızı, yeşil sarı renkleri bulunan bir kuşak bağladığı belirlenmiştir. Yahudi gelini entarinin üzerine yaka, kol ağzı ve etek ucu işlemeli sarı bir cepken giymiştir. Cepkenin kol ağzından, uzun kollu olduğu tahmin edilen iç entarisinin dökümlü olan kol uçları görünmektedir. En üste ise dik yakalı, ön ortası açık, kol ağzı, ön ortası ve etek ucu sarı şerit bantlarla süslenmiş, kol boyu cepkene

oranla daha kısa olan kırmızı uzun bir kaftan giymiştir. Yahudi gelinin V yaka açıklığından görünen boynunu bir takım mücevherlerin süslediği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Yahudi gelinlerinin taktıkları mücevherler büyük bir öneme sahiptir. Süslenme amacının yanında kadının ve ailesinin toplum içerisindeki yerini belirleyerek evli, bekâr ya da dul statüsünü belirtiyordu (Ovadya, t.y.). a görselindeki gelinin baş giyimi ise diğer dikkat çeken bir özelliktir. Görselde (a) gelin başına kafasına oturan kısmı dar tepe kısmı geniş bir başlık takmıştır. Başlığın kenarları irili ufaklı çiçeklerle bezenmiştir. Gelinin dizlerine kadar uzanan şeffaf duvağın ise başlığa takılı olarak ön ve arka bedene sarkıtıldığı düşünülmektedir. Lennep' in Doğu Albümü' e ait olan (a) görseli için Lennep “Yahudi gelinlerinde de başlığın yanı sıra baş çevresi, doğal ve yapay çiçeklerle süslenirdi. Yahudi gelinleri tül inceliğinde şeffaf bir peçe takarlardı. Yahudi gelinleri utangaçlık ve iffet sebebiyle gözlerini tamamıyla kapatırlardı” açıklamalarını yapmıştır (Tuğlacı, 1985, s.122). Lennep ayrıca baş giyimine ilişkin olarak “Yahudi gelininin başına takılan borazan biçiminde kartondan yapılan başlık, doğal ve yapay çiçeklerle taç gibi süslenir, yüzüne tül den şeffaf bir peçe takılırdı. Gelin tören boyunca ise gözlerini kapalı tutardı” ifadelerine yer vermiştir (Tuğlacı, 1985, s.131).

Yahudiler için gelinin yüzünü örten duvak özel bir anlam taşımaktadır. Yahudilere göre; “*Evlenirken gelinin yüzünün duvakla örtülmesi saflığın ve temizliğin sembolü olma yanında gelinin bekâretinin simgesi kabul edilmektedir*”. Bekar kız evlenirken yüzü duvakla örtülürken, dul veya boşanmış kadın evlenirken duvak kullanılmamaktadır. Ünal; İshak' peygamberin hanımı ve Yakub peygamberin annesi olan Rebeka ailesinden istenip gelin olarak getirildiğinde eşini gördüğü zaman peçesini alıp örter. Bu durumun gelinlerin yüzünün kapatılmasına ve Yahudi düğünlerinde “örtme” diye bilinen duvak uygulamasına kaynak oluşturabileceğinin mümkün olduğunu belirtmektedir (Ünal, 2004, s.35-38). Ayrıca Ünal' ın 12.06.2003 Tarihinde İstanbul'da Türkiye Hahambaşılığı'nda Dinî Yüksek Kurul Üyesi Leon Adoni ile Yaptığı Röportajda Adoni Talmud'da: “*genç kızın mutlaka duvakla örtülmesi gerekir. Bakire evlenirken duvakla örtülmesi gerekiyor. Dul veya boşanmış bir kadın duvak yoktur, duvak koymaz*” cümlelerinin yer aldığını belirtmiştir (Ünal, 2004, s.54).

Resim 4.20 (b) ‘de Van Mour’ un 64. levhasında yer alan Yahudi gelini yer almaktadır. Görsel incelendiğinde gelinin en alta yumuşak dökümlü bir kumaş cinsinden entari giydiği, entarinin ön ortasının düğme ile kapatıldığı ve boyunun ayak bileklerine kadar uzun olduğu görülmektedir. Gelin entarinin üzerine çiçek, desenli yakası kapalı, ön ortası yaka ucundan, göğüs altından birer düğme ile kapatılan, uzun kollu bir kaftan giymiştir. Gelinin kaftanının üzerine taktığı taşlarla süslü metal kemer dikkat çeken diğer bir özelliktir. Gelinin oturur pozisyonda olması sebebi ile net bir şekilde görülemeyen ancak tahmin edilen; kaftanın üzerine giyilen parçanın kenarlarına kürk geçirilmiş bir pelerin olabileceği düşünülmektedir. Metal olduğu düşünülen tepsi biçimindeki bir parça başlık formunda gelinin başına oturtulmuştur. Bu parçanın kenarlarından duvak olduğu düşünülen kumaş parçalarının arkaya doğru sarkıtıldığı görülmektedir. Görseldeki (b) gelinin başının iki yanında yer alan ipe diziliymiş gibi görünen yuvarlakların, mücevher olabileceği Yahudi kadınlarının inciye olan düşkünlükleri sebebi ile de inci olabileceği düşünülmektedir.

Yahudi gelini giyim kuşamı ile ilgili ulaşılan yazılı kaynaklar içerisinde, Levi; Yahudi gelinlerinin kadife ya da ipekten yapılan, üstü sırma veya dival işi ile süslenmiş kaftan ya da entari giydiklerini, bu entarinin isminin primer vestido olduğunu belirtmiştir. Gelinliklerinin üzerine genellikle çiçek desenleri işlendiğini, Yahudi kadınların gelinliklerini çeyizleri ile beraber aldıklarını da eklemiştir (Ovadya, t.y.).

Ayrıca Yahudi düğünlerinde gelinlerin, 1900’lü yıllardan itibaren beyaz gelinlik giydikleri, gelin ve damat için bir çeşit kefaret günü kabul edilen düğün gününde giyilen beyaz gelinliğin, kefaret gününün vakar ve saflığını temsil ettiği bilgilerine de ulaşılmıştır (Ünal, 2016, s.227).

4.13. Rum Kadını Giyim Kuşamı

Roma imparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra doğuda kalan parçasına XVI. Yüzyıldan itibaren Avrupalılar “Bizans” adını verdiler. Yüzyıllar boyunca, “Romalı” anlamına gelen “Rum” kelimesi Türkçe ve diğer dillerde Bizans’ı özellikle Anadolu’yu ifade etmek için kullanıldı (Ercan, 2001, s.76).

Rum kelimesi, İslâm kaynaklarında Romanoı “Romalılar Devleti” veya “Bizanslıların kendi ülkelerine verdikleri Romania şeklinde geçmektedir (Toprak, 2015, s.2841). Anadolu Rumları kendilerini isimlendirirken Bizans Döneminde Doğu İmparatorluğunun bütün uyruklarını kapsayan “Romalı” teriminin bir uzantısı niteliğindeki “Rum” ibaresini benimsemişlerdir (Garnett, 2009, s.33). Fakat Rum tanımlaması Osmanlı Devleti ve tarihçileri tarafından Ortodoks Kilisesine bağlı toplulukları tanımlamak amacıyla yüzyıllar boyunca kullanılmıştır (Özdamar, 2016, s.29).

Türkler Anadolu'ya geldikleri andan itibaren Ortodoks Hıristiyanlarla, özellikle de Rum Ortodoks Hıristiyanlarla karşılaşmışlar, uzun yıllar değişik bölgelerde birlikte yaşamışlardır. Rum Ortodoks Hıristiyanların büyük çoğunluğu İstanbul'dadır (Ünal, 2004, s.93). Rumlar Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ege kıyıları, İstanbul ve Trakya'da toplanmıştı. “Rum” terimi aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu döneminde Rum-ili şeklinde Balkanlarda gittikçe genişleyen bir bölgeye de isim olmuştur (Ercan, 2001, s.76). 18. yüzyılda Rumların üst düzey zengin kesimini, tüccarlar, inşaat ustabaşları, doktorlar, kuyumcular, saatçiler, tercümanlar oluşturmaktaydı (Ünal, 2004, s.94) .

Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Rumların diğer milletlerde olduğu gibi hayat tarzları ve giyim kuşam biçimleri kendilerine özgü kültürün izlerini taşımaktadır. Osmanlı Döneminde çeşitli milletleri barındıran ve ev sahipliği yapan kozmopolit şehir İstanbul'da Rumlar, İtalyanlar Portekizliler, İspanyollar, Almanlar, Macarlar, Bohemyalılar, Polonyalılar gibi Müslüman olmayan çeşitli yabancılar kendi dillerini konuştukları gibi, ülkelerine özgü giysilerde giyerlerdi (And, 2009, s.180). Bu Hıristiyanlar dinî kurallar dışında kalan konularda Bizans-Grek kültürü ile Türk kültürünün etkisini yansıtmaktadırlar (Ünal, 2004, s.93). Rumların kendi kültürlerini yaşatma özgürlüğünün yanı sıra Osmanlı Devletinin getirmiş olduğu kanunlara ve uygulamalara uyma zorunlulukları da bulunmaktadır. Bu kanunlar arasında yer alan millet sistemine göre düzenlenmiş olan giyim kuşam kültürü ise önemli bir yer tutmaktadır. Diğer milletlerde olduğu gibi Rumların giyim kuşam kültürü de Osmanlı Devleti tarafından dini kurallar ölçüsünde sınırlandırılmıştır. Çünkü kültürler kadar kültürün bir parçası olan dini inanışlarda giyim kuşam için belirleyici bir unsurdur

(Sezer-Arığ, 2007, s.2). Bu sebeple Rumlar için de giyim kuşam Osmanlı Devletinde onları diğerlerinden ayıran tanımlayıcı bir araç görevini üstlenmiştir.

Osmanlı padişahları çeşitli nedenler ile fermanlar yayınlayarak gayrimüslimlerin kıyafetlerini belirli kurallar ile düzenlemişlerdir. Konu ile ilgili olarak 1568’ de Sultan II. Selim, 1577’ de Sultan III. Murad, 1630’ da Sultan IV. Murad fermanlar yayınlamışlardı. 18. Yüzyılın ikinci yarısında çok sayıda düzenlemeler yapıldığından da daha önceki bölümlerde de bahsedilmiştir (Tez, 2009, s.242).

And (2009, s.181) *16. yüzyılda İstanbul* isimli eserde Rumların ayırt edilmek için Lacivert başlık giymek zorunda olduklarından ve diğer Hristiyanlar gibi genellikle mavi- beyaz çizgili entari, şase ismi verilen takke taktıklarından bahsetmektedir. Çağlayan (2014, s.201-202) Sanderson’ın 1600 yılı Mart sonunda yazdığı mektupta III. Mehmed tarafından ilan edilen kanun için “ *Şehirde Yahudi ve Rumların pahalı kumaştan kisve ya da çakşır giyemeyeceği duyuruldu, ancak bu kurala uyulacağını sanmıyorum*” cümlelerinin yer aldığını belirtmiştir. Zaman zaman bu kurallara uyulmadığı bilgisi çıkartılan çeşitli fermanlar dada yer almaktadır. Fakat uyulması konusunda Osmanlı Devletinin büyük bir hassasiyet gösterdiği söylenebilir. Çünkü konunun önemine yönelik olarak III. Selim’in 1789’ da tebdil-i kıyafet dolaştığı bir sırada, ipekli ve ermin kürk, uzun pelerin, çiçekli kaftan, entari ve sarı mest giymiş Rum Ortodoks bir adam görüp, onu oracıkta öldürttüğü bilgilerine ulaşılmıştır (Çağlayan, 2014, s.201).

1 Ağustos 1568 tarihinde II. Selim’in giyim kuşam kültürü ile ilgili düzenlemeler yaptığı bilinmektedir. Fermandaki ifadeler de Musevi ve Ermeni kadınları ile ilgili olan açıklamalara daha önceki bölümlerde yer verilmiştir. II. Selim aynı fermanda Rum ve Süryanileri diğer gayrı Müslimler olarak gruplandırmıştır. İlgili fermanda bu toplulukların, kül rengi ve siyah ferace giyebilecekleri, feracelerinin astarının saçaklı olacağı, içlerine giyecekleri giysinın sade dokunmuş Bursa kutnusundan olacağı gibi, kaba dikişli ve örtülü olmamasına dikkat edileceği, yoksul gayrı Müslimlerin ise gök mavisi sarık saracakları, üzerlerine ıskarlat giyemeyecekleri hükümleri yer almaktadır. İskarlat İtalyanca Scarlatto isminden gelen; has boyalı, kırmızı ve parlak bir cins eski Venedik çuhasının adıdır (Turan, 2005, s.247).

1655-1656 yıllarında İstanbul'da bulunan seyyah Jean Thevenot da, İstanbul'undaki Rumların giyim kuşamına ilişkin olarak "*Hükümdarın Müslüman olmayan tebaası Hıristiyan ve Yahudilerdir. Hıristiyanların en büyük grubu, ne başlarında ne de ellerinde kullanmaya cesaret edemedikleri bazı renkleri hariç Türklerle aynı tip elbiseleri giyen Rumlardır. Yalnız onlar değil, fakat aynı zamanda genellikle bütün Türk olmayanlar da ister Hıristiyan ister Yahudi, Hükümdarın tebaası olsun ya da olmasınlar ne başlarına giydikleri serpuşlarda ne de elbiselerinde yeşil kullanmaya cesaret edemezler... Eğer çok az da olsa bir parça yeşil renk kullanan bazı Hıristiyan ya da; Yahudiler bulunursa, Müslümanlar için yeşil kutsal olduğundan onlara sopa atılır ve para cezası verilir. Hıristiyanlar beyaz sarık giymeye de cesaret edemezlerdi... Fakat onlar yeşilin dışında bütün renkleri kullanabilirler, kırmızı ve sarı kullanmaları da onlar için tehlikelidir çünkü askerler bu renklere düşkündürler. Hükümdarın tebaası olan Hıristiyanlar sarı pabuç giymeye de cesaret edemezler... Sadece kırmızı giyerlerdi*" (Yıldız, 1978, s.193-194) bilgilerini vermiştir.

Lady Montegü'nün giyim kuşam kültürü için belge olabilecek pek çok mektubu çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Montegu Edirne'den 1 Nisan 1717' de Mösyö Pope' a gönderdiği mektubunda bulunduğu yerdeki bahçıvanların çoğunun Yunanlı (rum) olduğunu bahçelerinin ortasında, ufak birer kulübeleri olduğunu yazmıştır. Bulduğu yerde Rum kadınları ve kızlarının özgür olduğunu peçesiz ve örtüsüz sokağa çıkabildiklerini; fakat şehirde buna müsaade edilmediğini belirtmiştir (Erginöz, 2014, s.49). Yukarıda verilen bilgilerde genel olarak Rumlar için hükümdarlar tarafından belirlenen kısıtlamalara ilişkin bilgiler verilmiştir. Bunun yanı sıra ise gezginler Osmanlı toprağı olan Kıbrıs'ta giyim kuşam kültürüne yönelik kısıtlamaların çok fazla uygulanmadığını belirtmişlerdir. 1683'te adayı ziyaret eden Van Bruyn, Rum kadınların kahverengi ve gri çizgili tülbent taktıklarından bahsetmekte, ancak Hıristiyanlar için renk ayırımından söz etmemektedir. Bir başka gezgin Lopez ise (1770-71) adanın yerlisi olan Hıristiyanların giyim-kuşam ve alışkanlıklarında özgür olduklarını, Türklerden kötü muamele görmediklerini, taciz edilmediklerini anlatmaktadır. 1806'da Kıbrıs'a giden Ali Bey lakaplı Don Domingo anılarında adadaki Rum kadınların tıpkı Türk kadınları gibi örtündüğünü belirtmektedir (Turan, 2005, s.254)

Fakat 1807'de Sadaret'den İstanbul Kadılığına emir yazılmış ve gayri Müslimlerin uyarılması gerekliliği vurgulanmıştır. Emirde Rum, Ermeni ve Yahudilerin kendilerine ait olan özel giysilerini değiştirmeye başladıklarını, İslam kültürüne ait giysileri tercih ettiklerini, kadınların başlarına yeşil sarmaya cesaretlendiklerini ve bu durumdan rahatsızlık duyulduğu, önlenmesi gerektiği yazmaktadır. İstanbul kadısından basmacıların, boyacıların yemenicilerin, tülbentçilerin kahya ve ihtiyarlarını, Rum Ermeni Patriklerini, Yahudi Hahambaşını cemaat başlarını huzuruna çağırması istenmiş, onları yeşil boyamamak ve satmamak üzere; gayri Müslim erkek ve kadınlarının ise *“İslam’ı takliden giymemeleri, başlarına yeşil sarmamaları için sıkı tenbihte bulunasın”* emri verilerek görevlendirilmişti (Koç, Koca, 2010, s.41). Yukarıda verilen bilgiler ışığında ise giyim kuşam ile sağlanmaya çalışılan ayrıştırma durumunun İstanbul merkezde diğer yerlere göre üzerinde ciddiyle durulduğu, merkezden uzaklaştıkça ise çok fazla önemsenmediği söylenebilir.

18. yüzyılın sonunda III. Selim’in çıkardığı kanunlar arasında Rumların siyah başlık ve ayakkabılar giymelerini emreden kararlarda bulunmaktaydı (Çağlayan, 2014, s.196). Bu ifadeleri ise 1835 -1839 yılları arasında İstanbul’ da bulunan Alman Maraşel Helmuth von Moltke (1800-1891) Rumların siyah ayakkabılar giydiğini yazarak (Tez, 2009, s.273) doğrulamıştır.

Osmanlı toplumunda sosyal sınıfların gruplandırılması gibi, dini köken farkına göre de ayırım yapıldığı, bu ayırım sayesinde milletlere özgü simge haline gelen giyim kuşam kültürü ile karşıdakinin Rum olduğunu başındaki tarpuştan anlayabilmenin mümkün hale geldiği söylenebilir (Abalı, 2009, s.196). Padişahlar tarafından çıkartılan tüm kısıtlamalar ise 1839 Tanzimat fermanı ile değiştirilmiş, gayrimüslimlerin giyim kuşamları Müslümanlarla eşit duruma getirilmiştir (Tez, 2009, s.242).

Ünal, (2004, s.94-95) giyim kuşam kültürü açısından Rum Ortodoksların Bizans kültürünün kaynak teşkil ettiği bir anlayış ve uygulama içinde olduğunu, Osmanlı döneminde Rumların giyim kuşamları ile ilgili sınırlamalar getirildiğini fakat büyük ölçüde kadınları kapsamadığını belirtmiş, bu düzenlemelerin ise genellikle renk sınırlaması ile olduğunu ifade etmiştir.

Kadınların giyim kuşam anlayışlarında var olan günlük ve özel gün giysi gruplandırmaları Rum kadınları içinde geçerlidir. Garnett (2009, s.41) Osmanlı döneminde genel olarak evlerde çalışan Rum kadınlarının Pazar ayinleri ve aziz yortularında sade ve basit çalışma giysilerini çıkartarak şenlik giysilerine büründüklerini belirtmektedir. Bu giysinin ipek ve yün şeritler halinde dokunduğunu, ayak bileklerine kadar inen bir etekten, vücuda sıkıca oturan bir yelekten, kenarlarına örgüyle ya da nakışla çepeçevre sırmalar işlenmiş parlak renkli önlükten oluştuğunu açıklar. Rum kızının özenle tarayıp çok sayıda küçük örüğe ayırdığı saçlarının üstüne gerdanlığa benzeyen gümüş ve altın sikkelerle bezenmiş kırmızı keçeden küçük bir başlık konduğunu ifade eder. Rum kadınlarının güzel, fakat biraz şişman ve gösterişli oldukları bilgilerine de ulaşılmıştır (Yıldız, 1978, s.197).

4.14. 18. ve 19. Yüzyıl Rum Kadını Günlük Giyim-Kuşamı

Fransız Kralı tarafından İstanbul'a gönderilen Nicolas de Nicholay *The Navigations, Peregrinations and Voyages* adlı eserinde Peralı Rum ve Frenk kadınlarının hayret uyandıracak derecede gösterişli giyindiklerini, bu kadınların şehrili ya da tüccar hanımları olduğunu kadife pelerin, altın ya da gümüş düğmeli dantelli giysiler giydiklerini belirtmektedir. Zengin olmayanların bile ipek ve taftadan giysileri olduğunu da eklemiştir. Güzel ve pahalı giysilerin yanı sıra bir dolu altın zincir, bilezik yüzük ve değerli taşlarla bezenmiş takı kullandıklarını, kızlar ve yeni evlilerin kırmızı saten şapka taktıklarını ya da başlarına 5 cm eninde ipek kumaştan altın süslemeli, inci ve yarı taşlarla bezenmiş atkılar doladıklarını da ifade etmiştir. Rum kadınları için görkemli giyinmenin önemli olduğu yaşlılarının da aynı şekilde giyindikleri ve dul kadınların da safran ile boyanmış keten kumaşlar kullandıkları bilgilerini de vermiştir (Turan, 2005, s.249; And, 2009, s.181). Bir başka kaynakta ise Nicolas de Nicolay seyahatnamesinin görsel malzemenin zenginliği bakımından 16. Yüzyıl Osmanlı giyimi konusunda en fazla bilgiyi veren yabancı yayın olduğu yazmaktadır. Yine aynı kaynakta Nicolas de Nicolay, Rum kadınlarının ve Peralı' frenk kadınlarının son derece gösterişli olduğunu belirttiği ve “ *yalnız güzel olmak ve güzel giyinmek için özen göstermekle kalmaz, kilise ve hamama giderken daha çok süslenir ve bütün servetlerini takarlar. Şehirliler ve tacirlerin karıları fes rengi kadife, saten ve damasktan, kenarları dantel bantlarla çevrili, altın ve gümüş düğmeli; daha az*

zenginler tafta ve desenli bursa ipeğinden elbiseler giyerler. Genç kız ve yeni evli kadınlar, başlarına çevresine 5 cm kadar kalınlıkta inci ve değerli taşlarla işli ipek ve sırmalı bantlarla sarılmış fes rengi saten ya da sırmalı desenli kumaştan yuvarlak şapkalar giyerler. Feraceleri Türk kadınlarının ki gibi selvi yeşili taftadandır. Yaşlı kadınlar da aynı şeyleri daha az süslü biçimde uygularlar. Giysileri arkası baldırlara kadar inen beyaz ketendendir. Dul kadınların feraceleri ise safran sarısıdır. ” bilgileri yer almaktadır (Tez, 2009, s.263- 264; Bayer, 2010, s.145). Nicolay’ın albümünde yer alan Peralı Rum kadını görseli ise Resim 4.21’de verilmiştir.

Resim.4.20. Peralı Rum kadını (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)

Osman Hamdi Bey ve Delunay, *1873 Yılında Türkiye’ de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye* (1999, s.37)’ de Rum kızlarının sıra dışı yeniliklere açık, gelecek yılın modasına düşkün oldukları bilgisini vermişlerdir. Giysilerinin eteklerinin genişlik açısından geçmişte kullanılan balenalar ile kabartılmış geniş etekli eski malokoflarla benzerlik gösterdiğini, giydikleri giysilerin sokakları bile süpürecek uzunluğa sahip gösterişli ve şatafatlı olduğunu belirtmektedirler. İlgili görsele ise Resim 4.22’ de yer verilmiştir.

Resim.4.21. Rum kızı (Osman Hamdi Bey ve Delunay, 1999, s.40)

				
a- 1769 Baltimore (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	b- 1838 Lewis (Sevim, 2002, C.1: 129)	c- 1971 Peytier (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	d- 1826 (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	e- 1714 Van Mour (Ceco, 2013: 68)
				
f- 1783 P.A. Guys (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	g- 1803 W. Wittman (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	h- 1782-1822 Halbou (Sevim, 2002:127-128 C. 1.)	i- 1883 Amicis (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	

		
i -1828 Stackelberg (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	J - 1789-1837 Dupre (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	k -1893 (URL-4, Erişim Tarihi:20/12/2017)

Resim.4.22. 18. ve 19. yüzyıl Rum kadını günlük giyim kuşamı

Resim 4.23 a, b, c, d ' ye ait görsellerde, kadınların diğer görsellere göre daha sade ve basit giyindikleri görülmektedir. (a, b, c) görsellerinde kadınların giysilerinin katlı olduğu, giysilerin yaka açıklığının birbirinden farklı fakat biçiminin V olduğu ile elbiselerinin üstüne giydikleri önlükleri dikkat çekmektedir. (b ve c) görselinde kadınların önlüklerinin altındaki giyim parçalarının şalvar olduğu düşünülmüşken, (a, d) görsellerinde kadınların şalvar giymedikleri belirlenmiştir. a görselindeki kadının giyim kuşam özelliklerinin diğerlerine göre farklılık gösterdiği söylenebilir. (a) giysi görselinin 1700' lü yıllara ait olduğu düşünüldüğünde, dönem Avrupası'na ait olan göğüs altından bele kadar oturan çapraz iplerle bağlanan korselerin biçim özelliklerini yansıttığını ve o dönem Osmanlı Giyim kültürünü özelliklerini taşımadığını söylemek mümkündür. Konu ile ilgili olarak İspanyol denizci Federico Gravina gözlemleri örnek gösterilebilir. Federico Gravina' 18.yy son çeyreğinde İstanbul' da bulunmuştur. Rumların yaşantılarına ilişkin olarak Ermenilerinkine göre daha Avrupalı olduğunu belirtmiştir (Canpolat-Ersoy, 2004, s.134). Yaşantıdan kastının bir yaşam biçimi olan giyim kuşam kültürünü de kapsadığı düşünülmektedir. Van Mour' un tanımlamalarında Rum Kadınların Türkler gibi giyindiklerinden bahsetmektedir. (Ceco, 2013, s.81). Rum kadınları ile Türk kadınları arasındaki giyim kuşam benzerliğinin, biçim özelliğinden daha çok, Osmanlı katlı giyim-kuşam kültüründen kaynaklandığı görsellerde de açıkça görülmektedir.

(d) görselinde ise kadın daha basit sade ve uzun biçim özelliklerine sahip bir entari ile görülmektedir. Resim 4.23'deki a, b, c, d görsellerinin Rum kadınlarının genellikle

evlerde çalışmaları ve taşıdığı biçim özellikleri ile ilgili olarak ev içi iş giysileri olabileceği düşünülmektedir.

(e, f, g, h, i, j, k) görsellerinin Resim 4.23’de yer alan diğer görsellere oranla ince detaylara sahip kaliteli, şık ve gösterişli giysiler olduğu görülmektedir. Bu sebeple görsellerde yer alan kadınların sosyal statülerinin diğerlerine oranla daha üst düzeyde olduğu düşünülebilir.

Görseller özelliklerine göre tek tek incelendiğinde e görselinin de yer alan kadının giyim-kuşam biçimine ilişkin katlı giyim kültürü içerisinde yer aldığı söylenebilir. En altta uzun dökümlü kollu, bileklere kadar uzanan, dökümlü ve yaklaşık olarak göğüs çatalına kadar uzanan V yakalı, desensiz bir entari (iç elbise) olduğu görülmektedir. Kadının entarinin (iç elbise) üzerine ise daha kalın dokumadan oluşan, iri çiçek ve dal desenli, iç elbise ile yaklaşık aynı V açıklığına sahip kendinden dönen dik yaka biçimi ile bedene kuplarla oturtulduğu düşünülen daha dar biçim özellikli, uzun kollu ayak bileklerine kadar uzanan entari giydiği görülmektedir. Entari V açıklığından itibaren bel hattına kadar sık bir şekilde dikilen biritler ve küçük düğmelerle kapatılmıştır. Entarinin kollarının iç elbisenin görünmesinin istenmesi sebebi ile yukarı doğru kıvrıldığı düşünülmektedir. Gene aynı amaçla en dıştaki entarinin sağ taraftaki etek ucunun belde yer alan taşlarla süslü kemere tutturulduğu görülmektedir. Yazılı kaynaklarda yer alan bilgilerde yer aldığı gibi görseldeki Rum kadınının kollarına boynuna değerli olduğu düşünülen takılar taktığı da görülmektedir.

(f) görselinde Rum kadını ayaktadır. Kadının içerisine uzun ve kollu olduğu düşünülen fakat görselde görünmeyen, boğazına kadar kapalı, küçük bir dik yakaya sahip ince ve dökümlü bir kumaştan oluşan drapeli entari (iç elbise) giydiği görülmektedir. Entarinin (İç elbise) üzerinde garni kumaşla sağ omuzdan sol göğse doğru yerleştirilen süsleme amaçlı olduğu düşünülen firfırların yer aldığı belirlenmiştir. Görselde kadının entari (iç elbise) üzerine, göğüs altına kadar geniş ve derin açıklığı olan V yakalı, ön ortası göğüs altı V açıklığından bağlama iplerle kalçaya kadar kapatılan, bedene oturan kuplu, geniş etek formuna sahip fakat kollu ya da kolsuz olduğu belirlenemeyen özelliklere sahip bir üst entari giydiği görülmektedir. Kadının entarinin üzerine kalça hattına düşen geniş, uçları desenli ve saçaklı şal bağladığı belirlenmiştir. Kadının

sokak görüntüsüne sahip bir yerde olması sebebi ile entarisinin üzerine dış giyim parçalarından olan kenarları kürklü, uzun ve kollu, kol uçları geriye kıvrımalı bir kaftan giydiği belirlenmiştir. Kürkün Osmanlı için değerli ve pahalı bir simge olması, zenginler tarafından kullanılması sebebi ile de kadının üst seviye de bir sınıfa mensup olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra kulağında bulunan taşlı küpenin de bu durumu destekleyen bir simge olması söz konusu olabilir.

Tez (2009, s.266) “*Rum kadınlarının bütün servetlerini ipekli, sırmalı ve özenle işlenmiş kumaşlar için harcadıkları ve giysilerinin diğer gayri müslim kadınlardan daha görkemli olduğu bütün yabancı gezginlerin dikkatini çekmektedir*” bilgisini vermesi ise yapılan yorumları güçlendirmektedir (Tez, 2009, s.266).

Resim 4.23 (g) görseli renklidir. Bu sebeple giysi katları rahatlıkla belirlenebilir. Görselde ki Rum kadını Osmanlı giyim kuşamına uygun olarak katlı giyim biçimi ile resmedilmiştir. Kadının göğüs ortasına kadar uzanan yuvarlak hatlı beyaz robalı, derin V yakalı ön ortası bele kadar açık birit ve düğme ile tutturulan etek boyu uzun, kollu, belden aşağı doğru genişleyen ve bedene oturan pembe küçük desenli bir entari giydiği görülmektedir. Entarinin kol ağzı ve roba ile beden birleşim yerleri ile duruşu sebebi ile net olarak belirlenemeyen fakat tahmin edilen yan dikişlerinde sarı şeritlerin süsleme amaçlı kullanıldığı söylenebilir. Kadının entarinin üzerine kahverengi geniş bir şalı fiyonk biçiminde bağladığı görülmektedir. Entarinin üzerine dış giyim parçalarından olan ön ortası açık, ön orta ve etek ucu kenarlarında kürk bantlar ile çevrili, kolu ve üst bedeni kürk olan, belden aşağısı sarı renkli dokumadan oluşan geniş ve gösterişli bir kaftan giydiği görülmektedir. Kadının duruşu sebebi ile belirlenemeyen fakat tahmin edilen bir diğer özellik ise kaftanın bele kadar olan kürklü üst beden kısmı ile belden aşağısını oluşturan sarı dokumanın arasında içe giydiği entari dokumasından oluşan bir bant parçasının süsleme amaçlı kullanılabileceği düşünülmektedir. Kaftanın kol boyu entarinin kol boyuna oranla kısadır. Kadının boynun da yer alan gösterişli takı ise dikkat çeken diğer önemli bir özelliktir.

Entarilerinin ön ortasının bele kadar birit ve düğmeler ile kapatıldığı ve bedene oturtulduğu V yaka oyuntusuna sahip olduğu neredeyse tüm resimlerde dikkat

çekmektedir. Kadınların bellerine bağladıkları kalçalarına doğru dökülen geniş şal ise diğer bir dikkat çekici özellik olarak görülmektedir.

Resim 4.23 (h) görselinde Rum kadınının hem ön beden hem de arka beden görüntüsü görülmektedir. Kadının iç kısmına giydiği entari (iç elbise), üsteki entarinin ön ortası açıklığından rahatlıkla görülmektedir. Kadının üst entarisi ön ortası açık, bele kadar düğmeler ile kapanan, belden sonraki kısımda iç elbisenin görünmesini sağlaması için açık bırakıldığı düşünülen ve derin, açık V yaka özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Üzerine kaftan giyilen entarinin dönem modası göz önüne alındığında askılı olmadığını, uzun kollu olabileceğini söylemek mümkündür. Entarinin göğüs formunda ise şık ve zengin bir görüntü sağlamak amacıyla drapelere kullanıldığı söylenebilir. Entarinin üzerine giyilen kaftanın ön görüntüsünde ön ortası açık uzun ve kolludur. Kaftanın ön ortası kenarları kürk bantlar ile temizlenmiştir. Kol ağzlarında ise kola oturan bantların kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kaftanın arka görüntüsü ise Osmanlı kaftanlarının biçim özelliklerine benzememektedir. Kaftanda kol evinden çıkan kupların olduğu, etek ucu kesiminin ise düz bir şekilde değil döküm özelliği kazandırıldığı görülmektedir. Süsleme amaçlı olduğu düşünülen fiyonkların kupların üzerine ve omuzlara yerleştirildiği belirlenmiştir. Maddi imkânlarının üst düzey olduğu ise giyim-kuşam sosyal statüsü açısından değerlendirilerek söylenebilir.

(i) görselinde kadın oturur pozisyonudadır ve resimde kadın görüntüsü tamamlanmamıştır. Bu sebeple kaftan boyu ya da içine giydiği entari, şalvar vb. giyim-kuşam parçalarından söz etmek mümkün değildir. Kadının üzerinde görünen entari göğüs altından kesiklidir. Yakasının ise V yaka özelliğine sahip kruvaze kapama olduğu görülmektedir. Yakanın kenarları tül olduğu düşünülen parçalar ile süslendiği düşünülmektedir. Entarinin kolları uzun, kol ağzları geniş ve dökümlüdür.

(i) ve (j) görselinde kadınların yaklaşık aynı giyim kuşam özelliklerine sahip oldukları görülmektedir. Katlı giyim kuşam özellikleri taşıyan görsellerde kadınların en alta alt beden giysi parçası grubunun içerisinde yer alan şalvar giydikleri düşünülürken, üst beden de beyaz dökümlü kumaştan uzun kollu entari (iç elbise) giydikleri görülmektedir. Kadınların iç elbisenin üzerine giydikleri entarilerinin ön ortasının açık, göğüs altından bele kadar olan kısmının kapalı ve bedene oturan biçim özelliği

dikkat çekmektedir. (i) görselinde Entari göğüs altına kadar derin dekoltesi olan entari, yaka açıklığını kapatacak şekilde iç entari üzerine giyilmiştir. İç entarinin 0 yakalı ve göğüs biçiminin de büzgülü olduğu açıkça görülmektedir. Entari göğüs altından başlayarak bele kadar birit düğme ile kapatılmış ve sarı harçlar ile süslenmiştir. Entarinin belden sonraki kısmı oldukça geniştir. Dökümlü ve birkaç parçadan oluşan etek kısmının sarı renkli harçlar ile birleştirilerek süslediği yan dikişlerinin bele kadar açık bırakılarak yırtmaç özelliği kazandırıldığı düşünülmektedir. Entarinin kol boyunun uzun olduğu, kol ağızlarının dökümlü volanlar, sarı harçlar ve danteller ile süslediği dikkat çekmektedir. Kadının entarinin üzerine ön ortası açık garni kumaşlar ve çeşitli harçlar ile model özelliği kazandırılan kol boyu dirseklerde biten gösterişli bir kaftan giydiği görülmektedir.

(j) görselinde iç elbisenin üzerine görülen üst entari V yaka özelliğine sahiptir. Göğüs altından verilen büzgüler ile göğüs biçimi zenginleştirilmiş model özelliği kazandırılmıştır. Entari sarı, beyaz, mor çizgiler üzerinde minik çiçek desenlerinin bulunduğu iç elbiseye göre daha sert bir kumaştan oluşmuştur. Entarinin kolları uzundur. Kollarda dirsekten başlayan volanlar bulunmaktadır. Volanlarda dökümün sağlanabilmesi ve iç entarinin görülebilmesi amacıyla kol yan dikişlerinde yırtmaç açıklığının görülmesi dikkat çeken bir özelliktir. Kolda bulunan volanların uç kısımlarında süsleme ve kenar temizleme amacıyla dantel kullanıldığı düşünülmektedir. Üst entari üzerine ön ortası tamamen açık, uzun kollu, yeşil renkli, ön ortası, yaka, kol ağızları ve etek uçları kürkler ve ince sarı bantlarla süslenmiş bir kaftan giyildiği görülmektedir. Yeşil rengin gayrimüslimler için yasak olduğu düşünüldüğünde bu durumun daha çok sokak giyim kuşamı konusunda etkili olduğu düşünülmektedir. Resim 4.17 görsellerinin ve daha önce incelenen halkların giysileri göz önüne alındığında gayrimüslimlerin giyim kuşam parçalarının Osmanlı Devletinin çıkardığı kanunların aksine gayet çeşitli, renkli ve gösterişli olduğu söylenebilir. Resim 4.23’de yer alan diğer giysi görsellerinde var olan bele bağlanan geniş şal (i, j) giyim kuşam parçaları arasında da yer almaktadır.

(k) da üç renkten oluşan çizgili şalvar üzerine, V yakalı, göğüs kısmı büzgülü, göğüs altı kesikli olduğu düşünülen, boyuna çizgili sarı çizgiler arasında çiçek desenleri olan dokumadan oluşmaktadır. (i) ve (j) görsellerinin aksine ön ortası kapalıdır. Entari uzun

kolludur. Kol ağzları dökümlü yırtmaçlı ve sarı renkli harçlar ile süslenmiştir. Kol ağzındaki yırtmaçtan görünen beyaz kumaş görüntüsünün üst entarinin altına giyilen entari (iç elbise) olabileceği düşünülmektedir. Entarinin üzerine bel hattında biten ön ortası açık, uzun kollu, kol ağzı, etek ucu, ön ortası ve yakasının kürklerle çevrili kısa cepken giydiği görülmektedir. Boynunda kıymetli takıların yer alması ise dikkat çeken diğer bir özelliktir.

(i, j, k) Rum kadınlarının diğer gayrimüslim kadınlarının giyim kuşam kültürlerinin aksine giyim kuşam parçalarının Nicolay'ın da belirttiği (Turan, 2005, s.249; Tez, 2009, s.263-264; Bayer, 2010, s.145; And, 2009, s.181;) gibi kaliteli, gösterişli kumaşlardan oluştuğu süsleme ve dantellerin sıklıkla kullanıldığını söylemek mümkündür. (i, k) görsellerinde kadınların kollarına ve boyunlarına taktıkları takılar ise sosyal statü olarak zengin bir sınıfa mensup olduğunun göstergesi kabul edilebilir. Resim 4.23 (a, b, c, e, f, h, ı) görsellerinin siyah beyaz çalışılması sebebi ile giysilerin renkleri ile tanımlamalar yapılamamıştır.

Resim 4.23'e ait görsellerde Rum kadınlarının giyim kuşam parçaları arasında yer alan başlık, şapka v.b baş giyimleri kullandıkları da görülmektedir. Gayrimüslimlerin baş giyiminin kendilerine has özel anlamlar içerdiği düşünülmektedir. Çünkü Osmanlı Devletinin hükmettiği Anadolu topraklarında kadın başlıkları biçimsel farklılıklar taşımaktadır. Başlık kullanımının temelini oluşturan bir kimliği temsil etme amacının yanı sıra, giysileri tamamlama ve güzel görünme isteğinin yattığı düşünülmektedir (Boğday-Saygılı ve Yıldırım-Artaç, 2014, s.31).

10 (a, f,) görsellerinde yer alan baş giyimlerinin farklı biçim özelliklerine sahip olduğu fakat genel olarak görüntülerinin benzediği uzun silindir şeklindeki bir başlığın kullanıldığı düşünülmektedir. Tek tek tanımladığında ise (a) görselindeki baş giyiminin başa yerleştirilen kısmının dar, tepe kısmının ise geniş bir başlık olduğu görülmektedir. Koç (2009, s.96) 18. "Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası" isimli çalışmasında 17. yüzyılın tasvirlerini inceleyerek kadın başlıklarının yükselip kesik koni şeklinde sonlandırıldığı ve yanlarına takılan sorguçlarla zenginleştiğini belirtmiştir. Ancak yüzyılın sonuna doğru yüksekliğin değişmemesine rağmen baş çevresinin daralıp tepe genişliğinin artmasının göze çarpan bir özellik

olduğunu belirtmiştir. Açıklamalarının a görselinde yer alan baş giyimini tanımladığı düşünülmektedir. (f) görselinde başa oturan kısım dar tepe kısmı ise daha geniş ve bol bırakılmıştır. Kumaşın sarım tekniğindeki farklılığın başlığa daha gösterişli ve kaliteli bir görüntü sağladığını söylemek mümkündür. Başlığın tepesine tüylerden oluşan bir aksesuar (sorguç) olduğu ise açıkça görülmektedir. Koçu (1967, s.208) sorguç'un "Başa takılan siyah, beyaz tüylerden yada balıkçıl kuşların tüyünden ya da mücevherden oluştuğunu belirtmektedir (g) görselindeki baş giyiminin kırmızı ve beyaz renklerden oluşan bir başlık olduğunu söylemek mümkündür. Kırmızı kesik koni görünümlü yuvarlak hatlı başlığın çevresi beyaz kumaşla sarılarak başa sabitlenmiştir. Başlığın tepesine yerleştirilen sorguç'un mücevherler ile süslenecek altına gelen kısma yerleştirildiği görülmektedir.

(b, i, k) görsellerindeki baş giyimlerinin biçim açısından benzer özellikler taşıdığı fakat süsleme açısından farklı olduğu düşünülmektedir. Görsellerde yer alan baş giyimlerinin Resim 4.23'deki baş giyimlerine oranla çok daha kısa ve sade biçim özellikleri taşıdığını söylemek mümkündür. b görselindeki baş giyimi başa sabitlenmiş tepesi yuvarlak kısa ve sade özellikler taşıyan bir başlıktır. (i ve k) görselleri ile aynı biçim özellikleri taşımasına rağmen ise gayet sade bir görüntüye sahiptir.

(c, h) görsellerindeki kadınların baş giyimi biçim, boyut ve süsleme özellikleri açısından diğer görsellere göre farklı özelliklere sahiptir. İki görsel kendi arasında kıyaslandığında c görselindeki baş giyimi boyut olarak daha küçük iken h görseli ise daha büyük ve gösterişlidir. Koç'un (2009, s.96) 18. "Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası" isimli çalışmasında yer alan 18. yüzyıldan itibaren baş süslemelerinde alışılmadık tarzda büyüklük ve bezeme değişikliklerinin var olduğuna yönelik ifadeleri, görsel tanımlamalarını destekler niteliktedir. Resim 4.23'de yer alan c görselin net olmaması sebebi ile ayrıntılı tanımlama yapılabilmesi mümkün değildir. Fakat h görselinde yer alan baş giyiminin ön ve arka görüntüleri belirgin ve tanımlanabilir niteliktedir. (h) görselde yer alan başlığın boyutu büyüktür. Başlığın abartılı biçim özelliklerine sahip olduğu, sorguçlar ve incilerle süslenecek gösterişli bir şekilde tasarlandığı söylenebilir. Van Mour' un tanımlamalarında kadınların kullandıkları başlıklara ilişkin olarak Rum kadınlarının başlıklarının Türk kadınlarının kullandığı başlıklara oranla daha büyük olduğu fakat zarif olmadığı ifadeleri yer

almaktadır (Ceco, 2013, s.81). E.de Amicis 1874 yıllarında Perayı anlatırken, bölgede tüylerle ve çiçeklerle süslenmiş kadın şapkalarının varlığından Rum, İtalyan ve Fransız kibarları, zengin tüccarlar, sefaret memurları, yabancı gemilerin subayları, elçilik arabaları ve her milletten ne olduğu bilinmeyen, karışık suratlı insanlara rastladığından bahsetmektedir (Akın, 1998, s.39). Amicis' in isimlerini saydığı milletler arasında Rumlar da yer almaktadır. Bu sebeple Amicis'in yaptığı Pera' da gezen kadınların kullandığı başlıklara ilişkin tanımlamaların (h) görselinde yer alan Rum kadını baş giyimi ile benzer özellikler taşıdığı söylenebilir.

Kadınların giyim-kuşam parçaları arasında yer alan baş giyimleri de kimlik tanımlamada kullanılan bir araç görevi üstlenmiştir. Abalı'nın (2009, s.196) karşınızdakinin Rum olduğunu başındaki tarpuştan anlayabilmenin mümkün olduğuna yönelik açıklamaları ise bu durumu destekler niteliktedir. Tarpuş, kadınların başlarına giydikleri tepeden basık yassı görünümlü baş giysisidir. İnciler veya mücevherler ile süslenerek ihtişamlı ve güçlü bir görüntü oluşturmakta araç olarak kullanılabilir (Boğday-Saygılı ve Yıldırım-Artaç, 2014, s.29). Tanımlamadan yola çıkarak Resim 4.23 (d, e) görsellerinde yer alan baş giyimlerinin tarpuş olduğunu söylemek mümkündür. Fakat görsellerde değerlendirildiğinde (d) yer alan tarpuş' un (e) dekine oranla daha basit ve sade olduğunu söylenebilir. (e) görselindeki tarpuşun gösterişli, kaliteli ve inci olduğu tahmin edilen mücevherlerle süslendiği görülmektedir. Bu durumun ise sosyal statü farkından kaynaklandığı düşünülmektedir. Konu ile ilgili olarak Boğday-Saygılı ve Yıldırım-Artaç (2014, s.31). “ Women's Headdresses Used In Anatolia” isimli çalışmaların da genel olarak Anadolu' da kullanılan başlıkların kadının ekonomik durumu ve sosyal statüsüne göre değişkenlik gösterdiği değerli taşlar, iğneler, sorguçlar, mücevherler, inciler, altınlar ile süslendiğini belirtmişlerdir.

Resim 4.23 (ı) görselinde yer alan baş giyiminin siyah beyaz olması sebebi ile net olarak görülmediği fakat ince metal bir taç olabileceği düşünülmektedir. (j) görselinde ise kırmızı ve yeşil çiçekli sarı renkli bir yemeni bağlayarak uçlarını başının iki yanında bıraktığı görülmektedir.

(a, c, e, f, h) görsellerinin siyah beyaz olması sebebi ile görsellerde yer alan ayak giyiminin rengine ilişkin bir tanımlama yapılabilmesi mümkün değildir. Fakat Resim

4.23 de yer alan ayak giyimlerinin biçim özelliklerinin birbirleri ile benzer özellikler gösterdiğini söylemek mümkündür. (d, i) görsellerindeki kadınların ayak giyimi kırmızı, (g, j, k) görsellerinde ki ayak giyimi ise sarı renklidir. Fakat bu renklerin sadece Rumlar tarafından kullanıldığına yönelik net bir yazılı kaynağa ulaşılamamıştır.

4.15. 18. ve 19. Yüzyıl Rum Kadını Sokak Giyim Kuşamı

Osmanlı Devlet sınırları içerisinde yaşayan kadınlar millet farkı gözetilmeksizin hal hareket ve giyim konusunda sokakta devlet kurallarına uygun davranmak zorundadırlar. Bedeni örtme konusunda ortaya konulan genelleme durumunun, kadınların dikkat çekmelerini engellemek amacıyla gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Devletin kıyafet denetiminin nedenleri arasında kadınların sokaklarda fazla göze çarpan giysilerle asayişsizliği kışkırtan ve huzursuzluğa yol açan potansiyel bir tehlike olarak algılanması yatıyordu. Devlet kadınların ne giyip ne giyemeyeceği konusunda sürekli direktifler veriyordu. Osmanlı Devletine göre giysiler fazla gösterişli, pahalı ve bedeni sergileyen nitelikte olmamalıydı (Çağlayan, 2014, s.199). Bu kısıtlamalar Müslüman halkla birlikte gayri Müslim halk içinde geçerli kılınmıştır.

II. Selim döneminde Rum milleti diğer gayrimüslimler olarak tanımlanmış ve gayrimüslimlerden (Ermeni, Yahudi) farklı bir gruplama içerisine konulmuştur. II. Selim 1 Ağustos 1568 tarihli bir fermanda Müslüman olmayan halkın giyimine bazı kısıtlamalar getirdi. Ercan (2001, s.181-182) II. Selim'in gayri Müslimleri iki grupta değerlendirdiğini belirtmiştir. İlk grubu Yahudi ve Hristiyanlar (Ermeniler)'in oluşturduğunu ikinci grubu ise diğer gayrimüslimler diyerek Yahudi ve Ermenilerin dışında kalan Rum, Süryani ve benzeri toplulukların oluşturduğunu açıklamıştır. İlgili hükümde *“Diğer Gayrimüslimler külrenge ve siyah ferace giyebilecekler ve bu feracenin astarı saçaklı olacaktı. İçlerine giydikleri dolamaları da yine siyah ve kül rengi Bursa kutnusundan ve sade olacaktı. Kaba dikişli ve ütülü olmayacaktı. Eğer fahir giyerlerse o da siyah ve kül rengi olacak başka renk giyilmeyecekti. Kuşak, saçak ve edik (çedik) bütün gayri Müslimlerde aynı idi. ”* ifadelerinin yer aldığını belirtmiştir.

Bu emir ve hüküm dışında Rum milletine yönelik belirgin bir kısıtlamaya rastlanılmamıştır.

Fakat diğer gayrimüslim milletlerde olduğu gibi Rumlarında kendileri için belirlenen kısıtlamalara zaman zaman itaat etmedikleri düşünülmektedir. 1573 yılında İstanbul'da bulunan Fransız Gezgin Philippe du Fresne-Canaye (1551-1610), *Le voyage du Levant (Doğu Akdeniz Gezisi 1573)* adlı seyahatnamesinde Rum kadınlarının sokakta peçe takmadıklarını ve kendilerine bakılmasından hoşlandıklarını, Antik Yunan döneminin görkemini yansıttıklarını, çok parlak bir far kullandıklarını yazmıştır (Tez, 2009, s.266). Gezgine ait bilgiler ise bu düşüneyi destekler niteliktedir.

Abalı (2009, s.197-197) Osmanlı Devletindeki gayrimüslim (Hristiyan) kadınların halk içerisinde ki kılıklarının Müslüman kadınlarındaki aynı özellikler taşıdığını, başka bir kılıkla dışarı çıkamadıklarını, bir kadının hangi milletten olduğunu anlamak için sokakta yüzünü örtüp örtmediğine bakılmasının yeterli olduğunu belirtmiştir. Bir başka çalışmada ise, Gayri Müslim toplulukların Müslümanlar gibi giyinmeye başlaması sonucunda aralarında fark yaratmak için renk konusunda bir takım kısıtlamalar ve düzenlemeler oluşturulduğu belirtilmiştir (Ercan, 2001, s.184).

1580 Nicolay, Nicolas De' ye ait gravür olan Peralı Rum kadını görseli Resim 4.23'de verilmiştir.

Resim.4.23. Peralı Rum kadını (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)

Çağlayan (2010, s.282) sokak giyimi olduğu düşünülen Nicolay' a ait Resim 4.24 Peralı Rum Kadını görselini tanımlarken giysi' de kuşak olmadığından etek kısmından, alt entarinin büyük bir kısmının görüldüğünden (bu da onu daha çok dönemin İtalyan elbiselerine benzetmiş) kadının şalvar giyinmediğinden (giydiyse de görünmüyor) ve düz ayakkabılar kullandığından bahsetmiştir. Gerektiğinde örtünebilmek amacıyla tas biçimli başlığın üzerine büyük bir örtü atıldığını ve kadının boynuna geleneksel kolye taktığını da ifadelerine eklemiştir.

			
a- 1717 Tournefort (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	b-1717 Tournefort (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	c-1783 Guys (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	d-1812 Castellan (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)
			
e-1813 Hobhouse (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	f-1828 Stackelberg (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	g-1828 (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)	h- (URL-3, Erişim Tarihi: 20/12/2017)

Resim.4.24. 18. ve 19. yüzyıl Rum kadını sokak giyim kuşamı

Resim 4.25'de Rum kadınlarının sokak giyimine ait olan görsellere yer verilmiştir. Resim 4.25 a, b, görsellerinde feracelerin biçim özellikleri ile ilgili olarak ön ortası kapalı, arka ortası dikişsiz, uzun kollu, cepli ve yan dikişte olduğu düşünülen kısa yırtmaç açıklığının var olduğunu söylemek mümkündür. Feracelerin ön orta hatlarında, kol ağızlarında cep kenarlarında ve yırtmacında bulunan kürk detaylarının ise süsleme amaçlı olduğu düşünülmektedir. a görselinde baş giyiminin ön ve arka yakaya dökülmesi sebebi ile yakanın biçim özelliği belirlenemezken, b görselinde ise

feracenin yakasının V olduğu açıkça görülmektedir. c görselindeki ferace benzeri üstlük kollarının darlığı ve derin V yakası ile dikkat çekmektedir. Yaka kenarlarına şeritlerle süsleme yapılmıştır (d) görselindeki sarı ve mavi renkli üstlük, beden hatlarını belli etmeyecek şekilde bol, dökümlü ve uzun kolludur. (e, f, g, h) görsellerinde, Rum kadınların giysilerinin üzerine farklı yaka uzunluklarında ferace giydikleri, başlarını ise örtüleri ile yaşmak benzeri bağladıkları, ayaklarına bir tür yemeni olan başmak giydikleri görülmektedir. (e, g, h) deki görsellerinde kadınların ferace renginin mavidir. Feracelerin etek uçlarına bakıldığında ön bedenlerin üst üste geldiği görülmektedir. Bu sebeple ön beden kapamasının kruvaze olduğu düşünülmektedir. Görsellerdeki yaka biçimleri incelendiğinde yakaların ön bedenden başlayıp, omuzdan arkaya doğru döküldüğü belirlenmiştir. Bu sebeple ön ve arka yakanın tüm olduğu söylemek mümkündür. (e, g, h) görsellerinde arka yaka uzunluğunun ayak bileklerine kadar olduğu görülmektedir. Fakat 1568 tarihli bir fermanda Hristiyanların yakalı kaftan, kullanmamaları emri yer almaktadır (Demirağ, 2002, s.25). Aynı zamanda 1726 yılında III. Ahmet döneminde kadınların büyük yakalı feraceler ve büyük başlıklar giymeleri hatt-ı hümayun tarafından yasaklanmıştır. Bunu yapanların yakalarının kesileceği ve sürgüne yollanacağı, bu tip giysiler üreten terzilerin ve kurdelaçılarının cezalandırılacağı belirtilmiştir (Çağlayan, 2014, s.200). Görsellerin ise 1800'lü yıllara ait olması ise belirlenen yasaklara zaman zaman uyulmadığını düşündürmektedir. Yakaların kenarlarında malzemesi belirlenemeyen bir takım süslemelerin olduğu görülmektedir. Feracelerin kolları uzundur. Fakat (g, h) görsellerinde yer alan feracelerin kolları daha bol ve dökümlü iken (e) görselindeki feracenin kollarının dar olduğu belirlenmiştir. Ferace (f) mor renklidir. Yan ve arkası görünen ferace uzun ve beden hatlarını belli etmeyecek şekilde boldur. Uzun kollu olan ferace arka bedende bel hattına kadar uzanan desenli arka yakaya sahiptir.

Resim 4.25' de yer alan baş bağlama biçimleri (a, b, c, d) farklılıklar gösterse de (e, f, g, h) görsellerinde baş giyimlerinin uzun, kenarları işlemeli boyuna dolanarak kullanılan dikdörtgen şal türünde baş giyiminden oluştuğu görülmektedir. (a)'da yer alan baş giyim çeşidinin isminin ne olduğuna ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat ön ve arka yakayı kapatacak uzunlukta olan baş giyiminin omuzları örtmesi ve kenarlarındaki süsleme harçları dikkat çekmektedir. Görsel

incelendiğinde başı muntazam bir şekilde örten baş giyiminin üzerine şapka yerleştirildiği görülmektedir.

Araştırmanın Rum kadını günlük giyim kuşam bölümünde yer alan Amicis'(1874) in ifadelerinden yola çıkarak (b)' de görülen baş giyiminin bir çeşit şapka olduğu düşünülmektedir. (c ve d) 'de Rum kadınlarının başa oturan kısmı geniş, tepesi dar kesik koni biçiminde yüksek bir başlık taktıkları, başlığın üzerine geniş dikdörtgen bir örtü örttükleri görülmektedir. d'de kadınların başlığın üzerine örttükleri koyu pembe ve sarı renkli kenarları işlemeli olan örtüyü boyunlarından dolayarak kol altında bellerinde bağladıkları görülmektedir. Çağlayan'ın (2010, s.282) gerektiğinde örtünebilmek amacıyla tas biçimli başlığın üzerine büyük bir örtü atıldığına yönelik verdiği bilgiler ise yapılan tanımlamayı desteklemektedir.

Resim 4.25' de yer alan baş giyim renkleri arasında gayrimüslimler için yasak olan yeşil renk kullanılmamıştır. Kanuni döneminde İstanbul'daki Türk hayatını anlatan ismi bilinmeyen bir İspanyol tarafından yazılarak İspanya Kralı II. Filip' e teslim edilen ve günümüzde Tercüman gazetesini tarafından basılan "Türkiye'nin Dört Yılı-1552-1556" adlı kitapta Rumların baş giyimlerinin mor olduğundan söz edilmektedir (Kurutluoğlu, t.y., s.140). Fakat araştırmanın sınırlılığını oluşturan 18. ve 19. yüzyıldaki Rum kadınlarının baş giyim renklerine yönelik kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat İbn Batuta' nın belirttiği XIV. yüzyılda Rum erkeklerinin beyaz ve kırmızı renkteki uzun külâhları ile Rum kadınlarının da başlarına doladıkları iyi başlıkları ile tanındıkları bilgilerine ulaşılmıştır (İbn Batuta, 1981, s.100-111' den aktaran, Ünal, 2004, s.74). (e) görselindeki baş giyiminin sarı, (f, g, h) görselindeki baş giyiminin ise beyaz renklidir. Fatih Sultan Mehmed döneminde Rum Ortodoksların gelenek ve göreneklerini Rum Kilisesi kurallarına ve kendi adetlerine göre yapacakları belirtilmiştir. Rumların örtünme kuralları da o dönemde yayınlanan fermanın ve sonraki fermanların verdiği imkân ile Rum adet ve kurallarına göre uygulanmıştır.(Ünal, 2004, s.96).

Resim 4.25' e ait görsellerde Rum kadınların yüzlerini örtmediklerini görülmektedir. Görsellerden yola çıkarak Rum kadınlarının 18. ve 19. yüzyıllarda yüzlerini gizlemediklerini söylemek mümkündür. Abalı (2009, s.197-197) Rumlarla frenklerin

yüzlerini örtmediğini belirtmiştir. XIX. yüzyıl başlarında özellikle Rum kadınları yüzlerini saklamamaktaydılar (Dalyan, 2011, s.95). Yahudi ve Rum kadınları peçesizdi (Çağlayan, 2010, s.282) bilgilerinin ise bu görüşü desteklediği düşünülmektedir.

Resim 4.25' e ait görsellerdeki ayak giyim çeşidinin başmak olduğu düşünülmektedir. Rum kadınları düz ayakkabı giyiyorlardı (Çağlayan, 2010, s.282). (d, f, g) görsellerinde ayak giyim renginin kırmızı iken, (e, h) görsellerinde sarı olduğu görülmektedir. Abalı (2009, s.197-197) ise Rumların mavi ayakkabı giydiklerini belirtmiştir.

4.16. 18. ve 19. Yüzyıl Rum Kadını Düğün Töreni Giyim Kuşamı

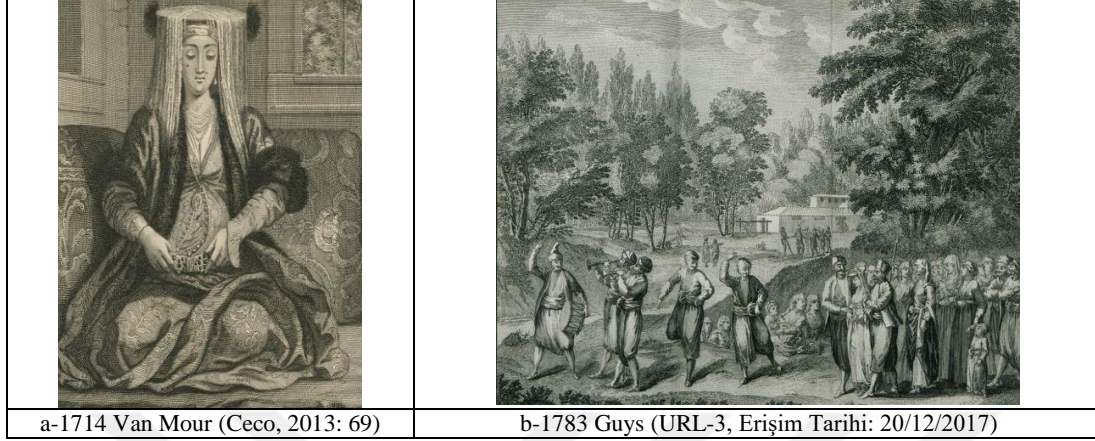
Kadınların sosyal konumunu ait oldukları dinin evlilik hukuku belirlemektedir. Türkiye' nin bütün Hristiyan milliyetleri arasında olduğu gibi Rumlar arasında da sosyal konumunu ilk olarak belirleyen etken, kadının bozulmaz bir evlilik bağıyla kocasına tabi olmasını gerektiren Hristiyan evlilik hukukudur. Rum evliliklerinin büyük ölçüde çıkar evliliğine dayanmasına rağmen, aile içi anlaşmazlıklara üst ve orta sınıflarda sıkça rastlanmamaktadır. Rum kadınları kocalarına en sadık eşler arasında yer almaktadır (Garnett, 2009, s.34).

Thevenot da, 1655-1656 yıllarının İstanbul'undaki Rumların evlilik öncesine yönelik yaşantıları ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Rumlarda kızlar evlenmeden önce gösterilmezler, sonra da uzun zaman saklı tutulurlar, akrabalarını görmeye izin verilmez, görülmek korkusu ile kiliseye gitmezler. Ben Rodos'ta henüz evlenmemiş iki kız kardeşi olan bir kızın evlendiğini gördüm. Onlar merasime de düğün şenliklerine de görülme korkusu ile gelmediler (Yıldız, 1978, s.196).

Ulusal adap evlilik için atılan ilk adımlarda tarafların görünüşte bir rol üstlenmemesini gerektirmektedir. Bu işi proksenetes ya da proksenetra olarak bilinen meslekten bir çöp çatanın yardımıyla ebeveynler yürütmektedir (Garnett, 2009, s.60). Türkiye'deki Rum Ortodoksların evlenme, ölüm ve diğer gelenek ve göreneklerini Rum Kilisesi kurallarına ve kendi adetlerine göre yapacakları Fatih Sultan Mehmed döneminde

belirtmiştir (Ünal, 2004, s.96). Rum kızlarının evlenebilmesi için Drahoma isimli bir para biriktirmeleri gerekmektedir (Garnett, 2009, s.61).

Resim.4.25. 18. ve 19. yüzyıl Rum kadını düğün töreni giyim kuşamı

Resim 4.26 (a, b) görsellerinde Rum gelini ve Rum gelini düğün alayı görülmektedir. Her iki görselde de gelinlerin yüzleri açıktır. (a)' da oturur vaziyette olan Rum gelininin sessiz bir şekilde gözleri yere bakmaktadır. Rum gelini en alta V yakalı beyaz renkli iç elbise (entari) giymiştir. Gelinin iç elbisenin üzerine iç elbiseyi gösteren derin V yakalı, ön ortası bel hattına kadar düğmeli uzun, bol, dal-yaprak desenli gösterişli kumaştan uzun kollu bir entari giydiği görülmektedir. Görselde entarinin üzerinde, bel hattında yer alan süslenme amaçlı olduğu düşünülen bir kemer bulunmaktadır. Kemerin süslemelerinde kullanılan taşların Rum kadınlarının mücevhere düşkünlüğü sebebi değerli taşlar olabileceği düşünülmektedir. Gelin entarinin üzerine ön ortası açık, kısa kollu, uzun ve gösterişli bir kaftan giymiştir. Kaftanın ön orta kenarları, kol ağzları ve yakalarının kürklerle çevrilerek süslenmiş görülmektedir.

Garnett (2009, s.61) Şenlik kıyafetinin yöreden yöreye değiştiğini belirterek dışardaki giyim bedene oturan ve boyu dizlerin altına kadar inen bir hırka eklendiğini, hırkanın genellikle ince kumaştan yapıldığını ve yeneri ile kollarının sırmayla ya da renkli ipeklerle işlenerek her zaman kürklerle kaplandığını ifade etmiştir. Garnett' in tanımlamalarının a görselindeki kaftan ile benzer özellikler taşıdığı ve yapılan yorumlamaları desteklediği düşünülmektedir.

(b)' de Rum gelininin kalabalık bir düğün alayı eşliğinde kiliseye ya da damat evine gittiği düşünülmektedir. Görsel incelendiğinde Rum gelininin en alta desenli şalvar

giydiği, üzerine V yakalı bol bir entari (iç elbise) giydiği, onun üzerine ise derin U yakalı bele kadar düğmeli, uzun kollu bir kaftan giydiği görölmektedir.

(a) da Rum gelininin başının üzerine tepsi gibi yassı bir başlık yemeni yardımı ile sabitlenerek, tepesinden aşağıya doğru parlak olduğu düşünölen gelin tellerinin sarkıtıldığı görölmektedir. Gelin tellerinin oluşturdđu ışıltı ve gösterişin yanı sıra, taktığı küpe ve kolyeler ihtişamlı bir havaya bürünmüştür. (a)Van Mour'a ait görsel için Lale Devri Ressamı Van Mour' un Çizimleriyle Osmanlılar Kıyafet Albümü'nde *"Bu kızın başında, omuzlarının üstüne dökölen altın bir takının olduğu, gümüş yassı bir başlık bulunuyor. Bu başlıktaki tellerden, düğündeki bekar genç kız ve erkeklere verilmek üzere parçalar kesilir. Bu kız sofadaki mindere oturmadan önce bir şeyler yemediyse, gün boyu hiçbir şey yemez ve heykel gibi sessizce yerinde oturur"* (Ceco, 2013, s.71-73) bilgileri yer almaktadır. Tam düğüne yaraşır şıklık içindeki gelinin allık ve pullar sürölmüş yanaklarını, üstünde duvak tellerinden uzun bir püsköl asılı bir tölbent peçe kısmen örter (Garnett, 2009, s.65).

(b) de yüzü görönen gelininin yassı bir başlık üzerine duvak biçiminde bir örtü örttüğu görölmektedir. Görselin yeterince büyük olmaması sebebi ile daha detaylı tanımlama gerçekleştirilememiştir. a görselinde gelinin ayak giyimi görünmezken b görselindeki gelinin ise yuvarlak burunlu, topuksuz bir başmak giydiği görölmektedir.

Garnett (2009, s.61), Rum kadınlarının şenlik giysileri ile ilgili yaptığı tanımlamalarda; *"aşağı Makedonya' da yerli keten bezinden yapılmış bir tür geceliğinin üzerine uzun bir etek ve kısa bir yelek giydirilir. İtalyan contadina'sını biraz andırır. Bazı yörelerde alt kenarı kalın nakışlarla süslenmiş parlak renkli bir önlük ve bir kemer ya da kuşak olmadan kıyafet tamam sayılmaz. Dışardaki giyim için vücuda sıkıca oturan ve dizlerin altına kadar inen bir hırka eklenir. Bu genellikle ince kumaştan yapılır. Yenleri ve kolları sırmayla ya da renkli ipeklerle işlenir ve her zaman kürkle kaplanır"* bilgilerine yer vermiştir. Garnett' in dışardaki giyim ifadesi ile özel gün giysisinin üzerine dışarı çıkarken giyilen bir tür üstlük türü hırkayı tanımladığı açıkça görölmektedir. Garnett' in yaptığı tanımlamanın düğün ve özel gün giyim-kuşam kültürünü de kapsadığını söylemek mümkündür.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Osmanlı Devleti birbirinden farklı halkların bir arada yaşamasına imkân sağlamıştır. Bu çalışmada ise Osmanlı Devlet'inde 18. ve 19. Yüzyılda yaşayan halklar incelenmiştir Bu halklar içerisinde yer alan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum halklarına ait giysiler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan halkların yaşam şartlarını Müslim veya Gayri Müslim olarak sınırlandırmasına rağmen; halkların ait oldukları kimliğin izlerini taşıyan kültürel değerlerini koruyabilmelerine de imkân sağlamıştır. Osmanlı Devletinde yaşayan Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum halklarının giyimlerini tasvir eden 18. Ve 19. Yüzyıl ait çeşitli gravürler incelenmiştir. Bulgular kısmında detaylı bir şekilde yer alan, 79 gravür ve resmin giysi tasarım özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın sonuç kısmın da ise elde edilen bulgulardan yola çıkılarak sonuç çizelgesi oluşturulmuştur. Osmanlı Toplumundaki Halkların Giyim-kuşamlarındaki benzer ve farklı özelliklerin değerlendirilebilmesi için hazırlanan çizelgede 18. ve 19. Yüzyıla ait giysiler silüet, kol, yaka, süsleme, başlık, ayak giyimi ve kültürel etkileşim açısından değerlendirilerek benzerlik ve farklılıklar yorumlanmıştır.

SEÇENEKLER		Halklar Arası Günlük Giyim Kuşam Değerlendirilmesi							
		Müslüman Türk		Ermeni		Yahudi		Rum	
		18. yüzyıl	19. yüzyıl	18. yüzyıl	19. yüzyıl	18. yüzyıl	19. yüzyıl	18. yüzyıl	19. yüzyıl
									
		1782-1822	1862	1780	1862	1714	1883	1782-1822	1803
DEĞERLENDİRME	Dış Giyim/Silüet	Entari	Entari	Entari	Entari	Entari	Entari	Entari	Entari
	Kol	Uzun	Uzun	Kısa	Uzun	Uzun	Uzun	Uzun	Kısa
	Yaka	V	V	U	V	V	-	V	V
	Renk		Kırmızı- Mavi	Kırmızı- Mavi	Kırmızı-Mavi				Kırmızı
	Süsleme	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Yok	Yok	Yok
	Başlık	Başlık	Başlık	Başlık	Örtü	Başlık	Başlık	Başlık	Başlık
	Ayakkabı Biçim	Yuvarlak Burunlu		Sivri Burunlu	Yuvarlak Burunlu	Sivri Burunlu		Sivri Burunlu	Yuvarlak Burunlu
Ayakkabı Renk			Kırmızı	Sarı				Sarı	

Resim.5.1. 18.yüzyıl ve 19. yüzyıl halklar arası günlük giyim kuşam değerlendirilmesi

- ✓ Resim 5.1'deki tüm resimlerde katlı giyim özelliği görülmektedir. Ayak bileğine kadar uzun dış giyim "entari" formunu yansıttığı ve tüm halkların görsellerinin benzer silüete sahip olduğu gözlenmektedir. Kol boyu ve biçimlerinde (a, b, d, e, f, g) de benzerlik görülürken, "V yaka" biçiminin (a, b, d, e, g, h) yaygın olduğu, Ermeni ve Rum (c, h) görsellerinde farklılık gösteren oldukça derin "U yaka" entarinin içine ise "V yakalı" gömlek giyilerek dekoltenin kapatıldığı görülmektedir. Ayrıca görsellerde genellikle iç ve dış entari giyildiği görülmesine rağmen, aynı iki görselde Ermeni ve Rum kadınlarının dış entarisinin kısa kollarından iç entarinin uzun kollarının görüldüğü dikkat çekmektedir. Bu yaka ve kolda görülen kullanım özelliğinin Levni'nin Müslüman Türk kadının resimlerinde de rastlanması ve diğer benzerlikler, aynı toplum içinde yaşayan farklı kültürlere sahip halkların diğer alanlarda olduğu gibi, giyinme konusunda da birbirinden etkilendikleri şeklinde yorumlanabilir.
- ✓ Resim 5.1'de yer alan kadın figürlerinin giysilerinin benzerliklerinin aksine başlık biçimlerinde farklılıklara sahip olduğu gözlenmektedir. Osmanlı devletinin giyim kuşam kültürünün içinde başlıkların önemli bir yeri olduğu ve statü belirlemede bir tür araç olarak kullanıldıkları dikkate alındığında, başlıkların halklara göre çeşitlilik göstermesi doğal bir sonuç olarak görülmektedir. Koca (2009, s.67) çalışmasında başa giyilen sarıkların çok uluslu devlet olan Osmanlı içerisindeki ulusların rütbe, sınıf ve unvanlarını açıkça ortaya koyduğuna vurgu yaparak, başlıkların önemi ve işlevine dikkat çekmektedir. Bu nedenle başlıkların kültürel etkileşimden çok fazla etkilenmeden birbirinden farklılık göstermesi beklenen bir sonuç olmakla birlikte, küçük ayrıntı ve süslemelerde zaman zaman benzerlikler görülebilmesi de mümkündür. Örneğin; boyutları farklılık gösterse de fes benzeri başlıklar ve üzerine bağlamalar bu durumu özetlemektedir.
- ✓ Figürlerin tümünün bellerinde yer alan kuşakların bağlama ve katlama biçimleri farklı olsa bile, tüm halkların giyim kuşamında kuşağın ortak ve benzer bir tamamlayıcı unsur olduğu Resim 5.1'de görülmektedir. Müslüman Türk (a), Ermeni (c) görsellerinde kuşak dış entarinin üzerine bağlanırken, Rumlara ait (g, h) görsellerde kuşak iç entarinin üzerine bağlanarak dış entarinin ön parçalarının serbest bırakılması dikkat çekmektedir.
- ✓ Müslüman Türk (b), Ermeni (c, d), Rum (h) figürlerinde renk açısından benzerlik görüldüğü, ağırlıkta kullanılan rengin kırmızı olduğu söylenebilir. Figürlerde

giyenin kültürüne göre değişiklik gösteren giyim süsleme biçimlerinin yer aldığı görülmektedir. Müslüman Türk(b) figüründe yaka, kol kenarı, etek ucu vs gibi yerlerin altın sarısı iplerle veya dantel harç gibi süsleme öğeleri ile süslendiği görülürken, Ermeni (c, d), Rum (h) figürlerinde süslenme öğesi olarak bele bağlanan kuşakların ve takıların belirgin bir şekilde dikkat çektiği belirlenmiştir. Koçu Osmanlı toplumunda gençlerin kırmızı ve mavi renkli kumaşları tercih ettiğini belirterek, giyenin varlığına göre yaka ve kol kenarları, önleri, etek köşeleri ipekle sırma ile işlenerek süslendiğini ifade etmiştir (Koçu, 1967, s.50). Bu ifadelerin Müslüman Türk (b) figürü için yapılan betimlediği desteklediğini söylemek mümkündür.

		Halklar Arası Sokak Giyim Kuşam Değerlendirilmesi					
		Müslüman Türk		Ermeni	Yahudi	Rum	
		18. yüzyıl	19. yüzyıl	19. yüzyıl	19. yüzyıl	18. yüzyıl	19. yüzyıl
SEÇENEKLER							
		1790	1816-1882	1829	1829	1717	1828
DEĞERLENDİRME	Üst Giyim/Silüet	Ferace	Ferace	Ferace	Ferace	Ferace	Ferace
	Kol	Uzun- Dar	Uzun-Bol	Uzun-Dar	Uzun-Bol	Uzun-Dar	Uzun-Bol
	Yaka	Kısa	Uzun	Uzun	Uzun	Kısa	Uzun
	Renk		Somon	Mavi	Mavi		Mavi
	Süsleme			Var	Var		
	Başlık	Başlık	Örtü	Başlık	Başlık	Örtü	Örtü
	Ayakkabı Biçim	Sivri Burunlu	Yuvarlak Burunlu	Sivri Burunlu	Yuvarlak Burunlu	Sivri Burunlu	Yuvarlak Burunlu
Ayakkabı Renk		Sarı	Kırmızı	Mavi		Kırmızı	

Resim.5.2. 18. ve 19. yüzyıl halklar arası sokak giyim kuşam değerlendirilmesi

- ✓ Resim 5.2’de yer alan tüm gravürlerde görülen dış giyimin ferace olduğu görülmektedir. Ayak bileğine kadar uzun dış giyimin “Düz-siluet” formunu yansıttığı gözlenmiştir. Kol boy ve biçimlerinde 19. Yüzyıl Müslüman Türk (b), Yahudi (d), Rum (f) de benzerlik görülmektedir. “Uzun yakalı ferace” biçiminin 19. Yüzyılda tüm feracelere hâkim olduğu belirlenmiştir. 18. Yüzyıl Müslüman Türk (a), Rum (e) figürlerinde yakalar 19. Yüzyıla oranla kısadır. Çizelgede yer alan kadın figürlerinin feracelerinin yaka ve siluet biçimi açısından birbirleri ile benzerlik göstermektedir. Koca ve Koç (2014) “Ralamb Albümüne yönelik hazırladıkları çalışmada yer alan görsel tanımlamalarına göre V yaka, uzun kol, ön ortasında yer alan tek sıra düğme ile ayak bileğine kadar uzanan A silüete sahip ferace özellikleri ile biçimsel açıdan benzerlik gösterdiği söylenebilir. Fakat Koca ve Koç’ un çalışmasında yer alan (s.127) görselinin 17. Yüzyıla ait olması arka yakanın uzun olması sebebi ile 18. ve 19. yüzyıla ait olan ferace görselleri ile aynı yaka özelliğini taşımadığını söylemek mümkündür. Bu sebeple Resim 5.2’de yer alan figürlerde dönemsel bir ayrımın söz konusu olduğu fakat biçimsel bir ayrıma çok fazla rastlanmadığı söylenebilir. Ayrıca; Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum, kadınlarının feraceleri silüet ve yaka biçimi açısından benzerlik göstermekte, kol boyu ve açısından basit farklılıklar göstermektedirler.
- ✓ Başlık biçimlerinde Müslüman Türk (a, b) ile Ermeni (c) arasında benzerlik görülürken (d, e, f)nin farklılıklara sahip olduğu gözlenmiştir. Ayak giyimine ilişkin olarak ise biçimsel açıdan 19. yüzyıl Müslüman Türk (b), Ermeni (c), Yahudi (d), Rum (f) benzerlik gösterirken, 18. Yüzyıl Müslüman Türk (a), Rum (e)’nin benzer özellikler taşımadığını söylemek mümkündür. Ayak giyiminde renkler açısından 19. Yüzyılda Müslüman Türk (b), Yahudi (d) farklılık gösterirken Ermeni (c), Rum (f) benzerlik göstermektedir.
- ✓ Resim 5.2’de yer alan Ermeni (c), Yahudi (d) ve Rum (f) figürlerinde feracelerdeki ortak rengin Mavi olduğu görülmektedir. Süsleme biçiminde ise Müslüman Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum kadınlarının feracelerinde yaka kenarların da yer alan bordür şeklinde ki işleme biçiminin birbirleri ile benzeştiğini söylemek mümkündür. Koç (2009) çalışmasında feracelerin Leylak, yeşil, mavi gibi dikkat çekici renkler ile hazırlandığını altın yaldızlı şeritler, harçlar ve danteller geçirilerek yapılan süslemeler ile dikkat çekici görüntü oluşturmaya başladığını belirtmiştir (s.86). Süslemeler ile renkler konusunda bazı sınırlama ve kısıtlamaların

oluşturulduğu fermanlar çıkartılmıştır. Bu durumun sebebinin ise Osmanlı Devleti döneminde ülkede görülen siyasî, sosyal gelişmelerin sonucunda sokağa sürekli feraceyle çıkan kadınların, tek tip tek renk görüntülerinden sıyrılıp mesire yerlerinde de renkli feraceleriyle gezinmelerinin olduğu söylenbilir (Gahrımanlı, 2012, s.246-247).

		Halklar Arası Düğün Töreni Giyim Kuşam Değerlendirilmesi					
		Müslüman Türk		Ermeni	Yahudi		Rum
		18. yüzyıl	19. yüzyıl	19. yüzyıl	18. yüzyıl	19. yüzyıl	18. yüzyıl
SEÇENEKLER							
		a	b	c	d	e	f
		1776	1802	1829	1714	1862.	1714
DEĞERLENDİRİM	Silüet	Dış Giyim	Dış Giyim	Dış Giyim	Üst Giyim	Üst Giyim	Üst Giyim
	Kol	-	-	-	-	Kısa	-
	Yaka	-	-	-	0	V	V
	Renk	Pembe-Sarı	Kırmızı-Sarı	Kırmızı-Sarı	-	Kırmızı-Sarı	-
	Süsleme	-	-	-	Var	Var	-
	Başlık	Var	Var	Var	Var	Var	Var
	Ayakkabı Biçim	Sivri Burunlu	Yuvarlak Burunlu	Yuvarlak Burunlu	Yuvarlak Burunlu	-	-
	Ayakkabı Renk	Kırmızı	Sarı	Kırmızı	-	-	-

Resim.5.3. 18. ve 19. yüzyıl halklar arası düğün töreni giyim kuşam değerlendirilmesi

- ✓ Resimde yer alan düğün tören giysisi gravürlerinde dış giyim ve üst giyime dair görsellere ulaşıldığı görülmektedir. (a, b, c) görsellerinin düğün töreni dış giyimini yansıttığı ayrıca başından ayak bileğine kadar uzun olan dış giyimin “düz siluet” formuna sahip olduğu ve renk tonlaması açısından benzerlik taşıdığını söylemek mümkündür.
- ✓ (d, e, f) görsellerinin düğün töreni üst giyimini yansıttığı düşünülmektedir. 18., Yahudi (d) ile 19 yüzyıl Yahudi (e) nin siluet açısından ‘ A-Siluet’ formunu yansıttığı söylenebilir. 18. Yahudi (d) gelini üst giyimin kürk kullanıldığı söylenebilir.
- ✓ Baş giyiminde (a, b, c) görselleri biçimsel açıdan benzerlik gösterirken (d, e, f,)’ de yer alan baş giyim görsellerinin farklı olduğu görülmektedir.
- ✓ Resim 5.3 süsleme açısından değerlendirildiğinde yaygın kullanımı olan ihtişam göstergesi kürk Yahudi(d) ve Rum (f) gelinde görülmektedir. Bu sebeple benzer özellikler taşıyabileceği söylenebilir. Dış tören giyimi olduğu düşünülen Müslüman Türk (a, b) ve Ermeni (c) figüründe süsleme ögesinin başlıktan ön ortasına doğru sarkıtılan sarı kumaş parçasının olduğu düşünülmektedir. Osmanlı’ da halk başta kırmızı olmak üzere mor, mavi gibi canlı renkleri kullanmıştır. Gelinlik rengi değişse de duvak 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle kırmızı olmuştur (Kafadar, 1993, s.257; Yılmaz, 2011, s.59).

Gravürler, Osmanlı Devletini ziyaret eden yabancı gezginler tarafından hazırlanan ya da hazırlatılan çok değerli kaynaklar arasında yer almaktadır. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan halkların giyim kuşamı hakkında bilgi vermek amacı ile oluşturulmuştur. Maddi kültür değerlerine sahip olan giyim kuşam ürünlerinin, geçmişte olduğu gibi bu gün de toplumların kültür tarihi bakımından önemli belge niteliğinde olması, gravür albümlerindeki giysilerin uzman görüşleriyle yorumlanmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Geçmişimizi ve sahip olduğumuz karma kültürümüzün tanıtılmasına katkı sağlayacağı görüşüne dayanarak bu tür çalışmaların teşvik edilmesi gerektiğini düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abalı, N. (2009). *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*. İstanbul:İlke Yayıncılık.
- Adıgüzel-Toprak, F. (2012). 1618 Tarihli “Peter Mundy” Albümü: Figürler Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 22, 69-83.
- Afyoncu, E. (2012). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul:Yeditepe Yayın Evi.
- Akçam, T. (1994). *İslam’da Hoşgörü ve Sınırı*. Ankara: Başak Yayınları.
- Akdağ, M. (1995). *Türkiye’nin iktisadi ve içtimai Tarihi (1453-1559)*. C. II, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akın, N. (1998). *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*. İstanbul:Literatür Yayıncılık.
- Akıncı, A. (2013). Osmanlı-Türk Milli Kimliğinin Oluşmasında Rusya Türkleri, Göçler Ve Türkoloji Çalışmalarının Rolü. *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (38), 1-15.
- Aktaş, C. (1991). *Kılık Kıyafet İktidar-1*. İstanbul:Nehir Yayınları.
- Akyüz, J. (2007). *Ermeni Kadınlara Ait Terekeler. Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*. Cilt II. Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu.
- Alpay, N. (2000). *Women in the Ottoman Empire*. İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları.
- Alphan, M. (2008). *“Moda Moda” dedikleri*. 1.Basım Ankara: Ayraç Yayınları.
- Altınay, A. R. (1973). *Lâle Devri*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- And, M. (2009). *16. Yüzyılda İstanbul. Kent-Saray-Günlük Yaşam*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Arığ, S. A (2007). *Atatürk Türkiye’sinde Kılık ve Kıyafette Çağdaşlaşma*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Arığ, S. A. (2006). Türklerdeki Kıyafetin Kısa Tarihi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22 (64-66).
- Arıkan, Z. (2003). Türk-Ermeni Kültür İlişkileri Üzerine. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Tarihten Bir Kesit-Özel Sayı*, 4(38), 51-54.
- Arısan, K. ve Güney, D. (2000). *Abdulaziz Bey, Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*. 2. Baskı. İstanbul.
- Atnur, G. (2015). Evlilik Yaşı. *Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Yazıları*, 8.

- Avcı, M. (2013). *On Dokuzuncu Yüzyıl Harput Vilayetinde Giyim Kuşam Kültürü*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Aybet, G.U. (2003). *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aysal, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim Ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri. *ÇTTAD*, 10(22), 3-32.
- Ballı, A. (2017). Girişimcilik Ve Girişimci Tipolojileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(29), 143-166.
- Barbarosoğlu, F (2013). *Moda ve Zihniyet*. 6. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Batuta, İ. (1981). *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*. Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayer, F. (2010). *Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı (Tanzimat'tan Meşrutiyete)*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Berber-Gedikli, Ş. (2012). Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Uyum Süreci: (Moiz Kohen Örneği). *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 1779-1800.
- Bilen, S., Sarıtaş, S. ve Türksoy, M. (2007). Balıkesir ve Çevresinde Geleneksel Kadın Giysisi "Ferace" Hakkında Etnoğrafik Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 194-205.
- Bozkurt, G. (1993). Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (43), 1-4.
- Bozkurt, Ö. F. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI – XVII. Yüzyıllar)*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Büber, N. (2012). *Günümüz Bazı Modacıların 15.yy ve 16.yy. Osmanlı Saray kumaşlarının Desen, Renk Ve Kompozisyon Özelliklerinden Esinlenerek Yaptıkları Yeni Koleksiyonlar*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Canpolat-Ersoy, Y. (2004). *Federico Gravina İstanbul' un Anlatımı*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Carter, V. F. (1980). *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire, the Sublime Porte, 1789-1922*, (Princeton), 92. Princeton University Press, Princeton New Jersey.
- Cebe, A. Ö. G. (2009). *19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik*. Doktora Tezi, Türk Edebiyatı Bölümü, Bilkent Üniversitesi, Ankara.

- Ceco, S. (2013). *Lale Devri Ressamı Van Mour' un Çizimleriyle Osmanlılar Kıyafet Albümü*. İstanbul:İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çağlayan, S. (2010). *Minna Rozen. İstanbul Yahudi Cemaatl'nın Tarihi (1453-1566)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çağlayan, S. (2014). *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Çolak, S. (2010). Bir İngiliz Hanımefendisi'nin - Lady Montegu- Gözüyle Osmanlı Kadını. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 386-403.
- Dabağyan, L.P. (2010). *Geçmişten Günümüze Millet-i Sadıka Osmanlı Ermenileri*. İstanbul:Yedirenk Yayınları.
- Dalyan, M. G.(2011). *XIX. Yüzyılda Gelenekten Batı Kültürüne Geçişte Ermeni Yaşamı*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Davis, F. (1986). *The Ottoman Lady. A Social History From 1718 to 1918*. Greenwood Press. Newyork:Westport, Connecticut. London.
- Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*. İstanbul:Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Davis, F. (2006). *Osmanlı Hanımı 1718'den 1918'e Bir Toplumsal Tarih*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirağ, Y. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal Ve Ekonomik Durumları. *Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı*, 13.
- Demiryürek, M. (2010). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Değişen Moda Anlayışının Edebiyata Yansımaları (1860–1923). *Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3).
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devletinde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*. Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ehrich, L. C. (1994). The Problematic Nature of Dress for Women Managers. *Queensland University of Technology, Red Hill, Australia*, 9(2), 32-46.
- Emiroğlu, K. (2001). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ercan, Y. (1990). Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken Ve Davranış Hukuku. *Ankara Üniversitesi Dergiler Veritabanı* 1.
- Ercan, Y. (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler. Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal Ekonomik Ve Hukuki Durumları*. Ankara: Turhan Kitabevi.

- Eroğlu, A. H. (2000). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler, (19. Yüzyılın Sonuna Kadar)*. 1. Baskı. Ankara:Alperen Yayınları, Alperen Basım Yayım.
- Eroğlu, A.H. (2003). *Osmanlı Devletinde Yahudiler*. Ankara: Andaç Yayınları.
- Ertürk, N., Kipöz, Ş., Çivitçi, Ş., Üreyen, M.E., Kanışkan, E. ve Kağnıcıoğlu, H. (2013). *Moda Tasarım*. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*. İstanbul:Ağaç Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (1999). Osmanlı Devleti'nde Farklılıklara Ve Hoşgörüye Farklı Bir Yaklaşım. *Osmanlı*, IV, 236-241.
- Eyüpgiller, K.K. (1999). 19. Yüzyıl Osmanlı Kentinde Etnik Yapı ve Fiziksel Çevre. *Mimarlık Dergisi*, 287.
- Faroğlı, S. (2011). *Çeviren Elif Kılıç. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam. Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*. 7. Basım. İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1940). Tanzimatta İçtimaî Hayat. *Tanzimat I. Yüzyüncü Yıldönümü Münasebetiyle*. İstanbul: Maarif Vekâleti.
- Fontmagne, L.B.D.D. (1977). *Kırım Harbi Sonrasında İstanbul*. (Çev. Celal Altuntaş), İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Gahramanlı, N. (2012). Servet-i Fünûn Romanlarında Devrin Moda Olgusunun Kadın Kıyafetine Etkisi/ Effect Of Fashion Phenomenon On Women's Clothing In The Age Of Servet-i Fünun Novels. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, 5(23), 5- 23.
- Garnett, L. M. J. (2009). *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*. 1. Baskı. İstanbul:Oğlak Yayıncılık.
- Görgünay, N. (2008). *Geleneksel Türk Giyim Tarihi*. Sergi Yayınevi.
- Görünür, L. ve Ögel, S. (2006). Osmanlı kaftanları ile entarilerinin farkları ve kullanılışları. *İtü Dergisi*, 3(1), 59-68.
- Gürbüz, H. (2015). Nişan. *Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Yazıları*, 8.
- Gürer, S. (2010). *XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürkaynak, M. (2003). Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Yahudi Milleti. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9 (2), 275-290.
- Gürsoy, A.T. (2010). *Giyim Kültürü ve Moda*. 2. Cilt. Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası.

- Gürtuna, S. (1997). *Osmanlı Kadın Giysisi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürtuna, S. (1999). Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 9, 190-203.
- Gürtuna, S. (2000). The Clothing Of Ottoman Woman. *The Great Ottoman Turkish Civilization*, 4.
- Gürtuna, S. (2002). *Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları .
- Güvenç, B. (1994). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, 2. Baskı. Ankara:T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Güvenç, B. (2006-19 Nisan). *Türk mü, Türkiyeli mi? Kim Bu Müslüman Türkler?* İstanbul Kültür Üniversitesi Konferans Notları.
- Halaçoğlu, Y. (2014). Türk Tarihi Üzerinde Çalışmalar. Ankara:Yeni Müslüman Türkiye Yayınları. *Türkler*, 1.
- Hanılçe, M. (2011). Şeriye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Tokat'ta Giyim. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Çukurova Üniversitesi Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi*. 423-455.
- Harmankaya, H. (2015). Osmanlı Dönemi Oryantalist Resimlerde Görülen Kadın Figürleri ve Giyim Özellikleri. *International Journal of Science Culture and Sport*, 3.
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel Antropoloji*. (çev. Hüsemettin İnanç & Seda Çiftçi). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hayta, N (2005). *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketi*. Ankara:Gazi Kitabevi.
- Hazır, M. (2006). *Giysi Tasarımında Görsel ve Dokusal Elementler: Pilise ve Drapeler*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Himam, F. D. (2013). 16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi. *Egzotizm ve Güç SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 91-116.
- İnalcık, H. (1997). “Osmanlı Devletinin Kuruluşu”. *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, C. I, İstanbul: Kitabevi Yayını.
- İpşirli, M. (2002). Kıyafet, Osmanlı Dönemi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. *DİA*, 25, 510-512.
- İrepoğlu, G. (1999). Osmanlı Kadın Takısı. *Antik Dekor Antika Dekorasyon ve Sanat Dergisi*, 50.

- Jones, S.J. (2009). *Moda Tasarımı*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Kara, A. (2012). XIX Yüzyılda Osmanlı Anadolusunda Ermeni Toplum Yaşantısı: Çorum Ve Antakya Karşılaştırmalı Örnekleri (Armenian Community Experience Of The Xix Century, The Ottoman Anatolia: Çorum And Antakya Examples Of Comparison). *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, 5(6), 303-311.
- Karakaş, Ö. (2008). *Lozan Tutanaklarına ve TBMM Zabıt Ceridelerine Göre Lozan'da Azınlıklar Meselesi*. Master Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık. 17.Basım. Ankara
- Koca E. (2009). 18. Ve 19.Yüzyıl Osmanlı Erkek Modası. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (7), 63-81.
- Koca, E. ve Koç, F. (2010). Gençlerin Dinledikleri Müzik Türlerinin Giyim Tarzlarına Etkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(2), 37-49.
- Koca, E. ve Koç, F. (2013-Nisan). *19. Yy Osmanlı Gezici Esnaflarının Giyim Kuşam Özellikleri*. Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyum Bildirilerinde sunuldu, Kahramanmaraş.
- Koca, E. ve Koç, F.(2014). Kıyafetnameler ve Ralamb'ın Kıyafet Albümün'deki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(11), 371-394.
- Koca, E. ve Vural, T. (2013-26-29 Haziran). *Türk Halk Giyim Kuşamında Kullanılan Göynekler*. 7. Uluslar Arası Türk Kültürü Sanatı ve Kültürel Mirası Koruma Sempozyumu/ Sanat Etkinlikleri, Bakü/ Azerbaycan 275-284.
- Koca, E., Koç, F. ve Vural, T (2007). *Kültürler Arası Etkileşimde Giyim Kuşam*, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. Ankara 793-808.
- Koç, F. (2009). 18. Yüzyıl Minyatür Sanatında Osmanlı Kadın Modası. *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Hakemli Dergi*, 7, 82-98.
- Koç, F. ve Koca, E. (2007). The Westernization Process in Otoman Women's Garments: 18th Century- 20th Century. *Asian Journal of Women's Studies*, 13(4), 57-84.
- Koç, F. ve Koca, E. (2009). *Geleneksel Giysi Tarzlarının Değişimi ve Türk Modasının Oluşumunda İstanbul*. 7. Uluslar arası Müslüman Türk Kültürü Kongresi Ankara.

- Koç, F. ve Koca, E. (2010). Osmanlı Kanunlarında Giyim- Kuşam Yasakları. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (10), 31-50.
- Koç, F. ve Pamuk, B. (2002-Aralık). *Geleneksel Türk Giyim Kuşamının Derlenmesi ve Belgelendirilmesinin Uygulanacak Bir Dokümantasyon Denemesi*, Türkiye’de Halk Bilim Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu. Ankara.
- Koç, F., Koca, E. ve Pamuk, B. (2010-26-29 Mayıs). 17-18. Yüzyıl Türk Minyatür Sanatında Kadın Giysilerinin Yaka ve Kol Formu Özellikleri. 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Orhun Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Bildiriler Kitabı, II. Cilt Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Koç, F., Koca, E. ve Vural, T. (2015-Aralık). Türk Kültüründe Gelin Ve Damat (Güvey) Giyimi. *Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Yazıları*, 8.
- Koçak, Ç. S. (2013). *Türklerde Kadın Baş Süslemeleri ve Önemi*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Kongresi: 9 – 22.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. I. Basım. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları. Başnur Matbaası.
- Kodaman, B. (2007) Osmanlı Devleti’nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 1-24.
- Koloğlu, O. (1978). *İslam’da Başlık*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını.
- Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi. *The System Of Nation In Ottoman Empire / Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 57-71.
- Kurutluoğlu, A (t.y.). *Türkiye’nin Dört Yılı 1552-1556*. Tercüman 1001 Temel Eser. Yer: Kervan Kitapçılık.
- Kuş, A. (2014-Haziran). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Amerikalı Misyoner H. J. Van Lennep’in Tokat İzlenimleri. Tokat Impressions Of The American Missionary Called H. J. Van Lennep in the Second Half of the 19th Century. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. *Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*, 52.
- Külekçi, C. (2009). *Türk Kültürü İle Ermeni Kültürünün Etkileşimleri*. Türk Kültürü İle Ermeni Kültürünün Etkileşimleri Kültür Ve Turizm Bakanlığı’nın Düzenlediği ‘Birlik İçinde Çokluk Sergisi’nin Kataloğu, 573.
- Lewis, B. (1996). *İslam Dünyasında Yahudiler*. Ankara: İmge Yayınları. Çev. B. Sina Şener.

- Marden, C. (1998). *Azınlıklar Sosyolojisine Giriş*. İç. Orhan Türkdogan (haz.), Etnik Sosyoloji . İstanbul: Timaş Yayınları.
- Marinković, M. (2012). Sırp Kültüründe Osmanlı Damgası. Ottoman Seal in Serbian Culture. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, Balkan Özel Sayısı, 2(2), 44-56.
- Matossian, K. M. and Villa, H. S. (2012). *Alıntılar ve Fotoğraflarla 1914 Öncesi Ermeni Köy Hayatı*. İstanbul:Aras Yayıncılık.
- Meriç, N. (2005). *Adab-ı Muaşeret: Osmanlı' da Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Moltke, F.H.V. (1969). *Türkiye Mektupları*. Çev. Hayrullah Örs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası.
- Naskali, G. E. (2003). Ayakkabı Kitabı. İstanbul, Haziran. ISBN 975-6403-03-9.
- Oğuz, E.S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *The Concept of Culture in Social Sciences Edebiyat Fakültesi Dergisi, Journal of Faculty of Letters*, 28(2).
- Oğuz, G. (2011). 61 Numaralı Edirne Şer'iyeye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü. Clothing Culture of Edirne Women in 17th Century According to Edirne Court Record Number 61. *Millî Folklor*, 23(92), 106-116.
- Olivier, G. A. (1801). *Voyage dans L'Empire Othoman, L'Égypte et la Perse. : Fait par ordre du Gouvernement, pendant les six premieres annees de la Republique / par G. A. Olivier ...; Avec atlas*. Paris:Chez H. Agasse, Imprimeur-Libraire.
- Ortaylı, İ. (2011). *Osmanlı Barışı*. İstanbul:Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2012). *Son İmparatorluk Osmanlı. Osmanlı'yı yeniden keşfetmek-2*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osman Hamdi Bey ve De Launay, M. (1999). *1873 Yılında Türkiye' de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye*. Viyana Uluslararası Fuarı. Levant Times & Shipping Gazate Basım Evi, Sabancı Üniversitesi.
- Osmanoğlu, A. (1994). *Babam Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Selçuk Yayınları.
- Ot, T. (2005). *Giyim-Kuşamın Tarihçesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ovadya, S. (t.y.). *Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri. Gözlem Sanat Galerisi*. İstanbul:Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.
- Ozankaya, Ö. (1994). *Toplum Bilim*. 8. Baskı. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Önder, M. (1998). *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Özbilgen, E. (2010). *Bütün Yönleriyle Osmanlı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özcan, A. (2014). Preziosı, Mango Ve Zonaro'nun Eserlerinde Payitaht'taki XIX. Yüzyıl Kadın Giyimi The Nineteenth Century Woman Clothing In The Paintings Of Preziosı, Mango And Zonaro In The Capital. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 14, 13.
- Özdamar, A. ve Özil, A. (2016). *Anadolu Rumları: Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*. İstanbul: Kitap Yayın Evi.
- Özen, D. (2013). *Moda Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*. 1. Baskı İstanbul:Kaknüs Yayınları.
- Özer, İ. (2014). *Osmanlı ' dan Cumhuriyet ' e Yaşam ve Moda*. 5. Baskı. İstanbul: Truva Yayınları.
- Özkan, Ö. (2007). Divan Edebiyatı ve Osmanlı Toplum Hayatı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 4(13-14).
- Özkaya, Y. (1985). Arşiv Belgelerine göre XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler' in Durumul. *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 149-58.
- Özkaya, Y. (2008). XIX. Yüzyıl Türk Yazarları ve Avrupalı Seyyahlara Göre Türk Kadını. *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*,51.
- Özlem, D. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: İnkılap.
- Özlük, I.P (2011). Edirneli Nazmî'nin Türkî-İ Basit Divanı'nda Giyim Unsurları. *Sosyal Bilimler*, 1(2).
- Özlük, I.P. (2012). 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Lale Devri'nde Kadın Giyimi. *Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 147-162.
- Öztoprak, N. (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, 103-154.
- Patrik, A. (1983). *Armenian National Costumes-From Ancient Times to Our Days*, Yerevan. Second Edition.
- Quataert, D. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. Çeviren Ayşe Berktaş. 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Refik, A. (1931). *Onbirinci Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*. İstanbul.
- Refik, A. (1998). *Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul*. Haz. Tahir Yücel. İstanbul: Umur Matbaacılık.
- Reyhanlı, T. (1983). *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Sancar, A. (2010). *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Saygılı-Boğday, B. ve Artaç-Yıldırım, B. (2014). Women's Headdresses Used In Anatolia. *International Journal Of Science Culture And Sport*, 1.
- Slade, A. (1833). Records of Travels in Greece, & And of A Crusie in The Black Sea, in the Years 1829, 1830, And 1831, *Philadelphia* (2), 164-165.
- Soykan, T.T. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu' nda Gayrimüslimler*. 1. Baskı. İstanbul:Ütopya Kitapevi.
- Subaşı, T. ve Şenol, A. (2012). According to reports of Baron de Bois le Comte, women in Ottoman during. Mahmud II. Baron de Bois le Comte'un raporlarına göre, II. Mahmut döneminde Osmanlı'da kadın. *International Journal of Human Sciences*, 9, 1.
- Şahin, G. (2005). Amerikalı Bir Misyonerin XIX. Yüzyılın Ortalarında Türk-Ermeni Kültürel İlişkileri İle İlgili İzlenimleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(1), 208-239.
- Şehsuvaroğlu, H. (1999). *İstanbul'dan Sesler ve Renkler*. Yer: İstanbul Türkiye Sınai Kalkınma Bankası.
- Şimşek, E. (2013). On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon'da Giyim-Kuşam. (1700–1725). *Mavi Atlas Gşü Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 51-66.
- Tavernier, J.B. (2006). *Tavernier Seyahatnamesi*. Edt.:S. Yerasimos, Çev. T. Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Taylor, D. W. and Walley, E. E. (2003). Manchester Metropolitan University Business School Working paper Series.
- Tez, Z. (2009). *Tekstil ve Giyim Kuşam Sanatının Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayımcılık.
- Tezcan, H. (1998). 16.-17. Yüzyıl Osmanlı Sarayında Kadın Modası. *Portakal Dünya Sanat Dergisi*, 12, 68.
- Tezcan, H. (2006). *Osmanlı Sarayının Çocukları, Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları ve Giysileri*. İstanbul: Aygaz, Mas Matbaacılık.
- Tezcan, H. (2008). *Sarayın Terzisi: M. Palma-D. Lena-P. Parma*. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- Tezcan, H. (2011). *Tılsımlı Gömlekler, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tezcan, M. (1983). Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve . *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16, (1).
- Toprak, S. (2015). 19. Yüzyıl Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar. *Yeni Türkiye*, 68.

- Tournefort, J. (2005). *Tournefort Seyahatnamesi*. Edt. S. Yerasimos. Çev: A. Bertay, T. Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Trompenaars, F. (1997). *Başarılı Örgütlerin Sırları*. Human Resource, 41-50.
- Tuchelt, K. and Naumann, R. (1965). *18. Yüzyıl Osmanlı Kıyafetleri Ve Cemiyeti*. İstanbul.
- Tuğlacı, P. (1985). *The Oriental Album. Twenty Illustrations in Oil Colors of the People and Scenery of Turkey, with an Explanatory and Descriptive by Henry J. Van Lennep*. İstanbul: Altayhan Matbaası.
- Turan, N. S. (2005). 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler. *AÜSBF Dergisi*, 60 (4), 239–267.
- Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap. 1. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Türüt, S. (2011). *XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Saray Kadın Kıyafetleri İle Halk Kadın Kıyafetlerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1999). *Osmanlı Tarihi VII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, A. (2004). *Türkiye’de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma (Dinler Tarihi Açısından Bir Yaklaşım)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünal, A. (2015). Türk İslâm Kültüründe Evlilik. *Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Yazıları*, 8.
- Ünal, M.A. (2014). *Osmanlı Devri Türk Kültür ve Medeniyetinin Temel Özellikleri*. Türkler, C. 9. Ankara:Yeni Türkiye Yayınları.
- Woo, C. Y., Cooper, A. C. and Dunkelberg, W. C. (1991). The Development And Interpretation of Entrepreneurial Typologies. *Journal of Business Venturing*, 6(2), 93-114.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, N. (1978). *Jean Thevenot 1555-1556’ da Türkiye*. İstanbul:Tercüman 1001 Temel Eser.
- Yıldız, S. (2007). Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği. *Milli Folklor*, 19(74), 9-16.
- Yıldız, Y. (2013). *Osmanlı’ da Harem*. TBMM Milli Saraylar. Ankara: TBMM Basımevi.
- Yılmaz, D. (2011). *Osmanlı Dönemi 19. Yüzyıl Modası Ve Değişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yuvalı, A. (2007). *Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Sanatı'nın Tarihi Temelleri*. Hoşgörü Toplumunda Ermeniler, 1. İstanbul:Orka Matbaacılık.

İnternet: Battislam, H. D. (2007). Nedim Divanı'ndaki Giyim Kuşam Ve Süslenmeyle İlgili Unsurlar. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.ayk.gov.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2F2015%2F01%2FBAT%25C4%25B0SLAM-H.-Dilek-NED%25C4%25B0M-D%25C4%25B0VANI%25E2%2580%2599NDAK%25C4%25B0-G%25C4%25B0Y%25C4%25B0M-KU%25C5%259EAM-VE-S%25C3%259CSLENMEYLE-%25C4%25B0LG%25C4%25B0L%25C4%25B0-UNSURLAR.pdf+&date=2018-03-12>, Son Erişim Tarihi: 22/06/2017.

İnternet: Kankal, A. (2014). Anadolu Ermenilerinin Halk İnanışları. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fhaypedia.com%2Fmakale%2FOsmanl%25C4%25B1%2520Tarihi%2F8bc7c247-f6d4-4560-8bfe-aaa418816b50.pdf&date=2018-03-12>, Son Erişim Tarihi: 22/06/2017.

İnternet: URL-1: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2F+http%3A%2F%2Fwww.bugun.com.tr%2Fkılık-kiyafete-karismak-muhafazakar-bir-iktidar-in+ametlerindendir-haberi%2F1285148&date=2018-03-07>, Son Erişim Tarihi: 20/01/2017.

İnternet: URL-2: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.sadberkhanimmuzesi.org.tr&date=2018-03-07>, Son Erişim Tarihi: 22/06/2017.

İnternet: URL-3: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Ftr.travelogues&date=2018-03-07>, Son Erişim Tarihi: 18/11/2017.

İnternet: URL-4: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2F+http%3A%2F%2Fwww.turkishculture.org%2F&date=2018-03-07>, Son Erişim Tarihi: 20/12/2017.

İnternet: URL-5: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.salom.com.tr%2Fhaber-88676&date=2018-03-07>, Son Erişim Tarihi: 18/11/2017.

İnternet: The Pushkin State Museum Of Fine Arts, Moscow, URL-6: <http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fwww.alinari.it%2Ffen&date=2018-03-12>. Son Erişim Tarihi: 15/10/2017.

İnternet: British Museum (Museum Number: 1871,1209.3095) URL-7: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.britishmuseum.org%2Fresearch%2Fcollection_online%2Fcollection_object_details.aspx%3FobjectId%3D1607712%26partId%3D1%26searchText%3DMuseum%2BNumber%3A%2B1871%2C1209.3095%26images%3Dtrue%26ethname%3D6961%26museumno%3D1871%2C1209.3095%26page%3D1&date=2018-07-04, Son Erişim Tarihi: 20/12/2017.

Ek-1. Giysi İnceleme Formu

Halk:

Dönemi:

Giysi Parçası:

Türü: İç/Dış/Üst:

Biçimsel Özellikleri:

Renk Özellikleri:

Süsleme Özellikleri:

Baş Giyim Türü:

Ayak Giyim Türü:

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : YILDIRIM ARTAÇ, Berna
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 06.08.1985
Medeni hali : Evli
Telefon :0507 282 07 42
e-mail : byidirimartac@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi Güzel SanatlarEnstitüsü	Devam ediyor
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi EğitimBilimleriEnstitüsü	2011
Lisans	Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi	2007
Lise	Meram Anadolu Meslek Lisesi	2003

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

Gazulu olmak ayrıcalıktır

